

utugt, *jur.*, samleje uden for ægteskab.
utugtige skrifter, billeder og genstande. Offentliggørelse, udbredelse, forfærdigelse og indførelse af **u** for vindings skyld straffes med bøde, hæfte el. fængsel indtil 6 måneder. Den, der tilbyder el. overlader en person under 18 år **u**, straffes på samme måde.

Utzon-Frank, *Einar* (f. 1888), da. billedhugger; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1916, prof. v. kunstakad. fra 1918. Værker: *Afrodite* (1915, kunstmus.), *Slange-dræber* (1924, Politigården, Kbh.), *Beatrice* (1924, foran glypt.), *sarkofag for Fr. 8.* (Roskilde domkirke), *rekonstruktion af »Hestens«* (1940-41) på Kgs. Nytorv m. m. (III. sp. 4776).

Utö ['u:te:]; Ø i Sthlm.s skærgård; 23 km²; ca. 200 indb. Badested.

Usisikaarlepvy ['u:si:'ka:læpvy:]; fi. navn på Nykarleby.

Usisikaupunki ['u:si:'kaupunki]; sv. *Nyestad*, fi. by, NV f. Turku, 3900 finsktalende indb. (1947). Grl. 1616.

Usisimaa ['u:si:ma:]; sv. *Nyland*, 1) fi. landskab, langs Finske Bugt, delt ml. lenene U og Kymi; 2) fi. len, vestl. og største del af 1) og en mindre del af Hämeenmaa; 12 232 km²; 668 000 indb. (1947). 5 købstæder: Helsinki, Lovisa, Borgå, Ekenäs og Hangö.

Uusi Suomi ['u:si:'suomi] (fi: nye Finland), finskproget dagblad, Samlingspartiets organ. U efterfulgte 1919 »Uusi Suometar«, som siden 1869 udgaves som forts. på »Suometar« (Finsls datter)

(1847-66). Oplag 1948: 102 000, søndage 112 000.

uvejrsentrum, det centrale parti af et lavtryksområde, der omkredses af stærke vinde (storme).

uvildig (gl. da. *wild* partiskhed), gl. rets-udtryk for upartisk.

uvi'o'lgas (af *ultra* + *violet*), glassort, der er særlig gennemtrængelig for ultraviolet lys.

uvirksom retshandel, i retsvidenskaben en retshandel, der ikke får den tilsigtede virkning. Dette kan skyldes, at selve retshandelen er ugyldig p. gr. af tvang, svig el. lign. el. at trediemands ret er til hinder for dens gennemførelse.

Uvksigssat [uku'sisät] (grønt: vegsten), udstød ved *Umanaaqfjord*, N f. Agpatøen. U-fjord, 67 km l., smal fjord, der fra Karrat-fjord går mod nord Ø f. Svartenhuk.

Uxbridge ['uksbrids], by i S-Engl. V f. London; 52 000 indb. (1948). Bryggerier, teglværker, gartnerier.

Uxmal ['usmal], ruinby på Yucatán. México. Grl. omkr. 1000 e. Kr. i maya-folkets blomstringstid.

Uzbeki'stan [uz:], unionsrep. i Sovj., i Turan, ved floderne Amu-Darja og Syr-Darja; 410 500 km²; 6 282 000 indb. (1939), heraf 2/3, ubesker. Til U hører ASSR Karakalpakien. Hovedstad: Tasjkent. Agerbrug er kun muligt i oaserne, hvor der dyrkes hvede, ris, majs, sukkerroer, bomuld, meloner, frugter, vin. Sovj.s vigtigste bomuldsområde. De

største oaser er Tasjkent, Buhara, Samarkand samt Fergana-bækkenet mod Ø. Uden for oaserne holdes får. Mine-driften leverer kul, olie, jern- o. a. malm. Industrien er ret stor, især i Tasjkent; der fremstilles bomuld- og uld, hermetik, bomuldsolie, råjern, landbrugsmaskiner, cement, papir og læder. Unionsrepublik 1924; hovedsaglig dannet på grundlag af det tidl. emirat Buhara.

Uzjgorod ['uzgärot], *Cech. Uzhorod* ['usorot], hovedby i Karpato-Ukraine, Sovj.; ca. 40 000 indb.

Uznam, po. navn på øen Udesom.

Uz'zija el. A'z'zija, jødisk konge (ca. 764-740 f. Kr.), befæstede havnebyen Elat i Edom; var spedak. I hans dødsår kaldedes *Esajas* til profet.

uædle metaller, metaller der mods. de ædle metaller ikke er modstandsdygtige mod kem. påvirkninger.

uægte akacie (*Rob'binia pseudo'cacia*), træ fra N-Amer. med uligefinnede blade og hvide blomsterklaser. Allé- og havetræ.

uægte børn, børn uden for ægteskab, var i ældre tid i adsk. hens. udergivet andre regler end ægtebørn; men efter lov af 7. 5. 1937 om børn uden for ægteskab gælder nu som hovedregel, at de indtages samme retsstilling i forhold til deres forældre som ægtebørn. Forsåvidt angår arveretten, er det dog en befingelse, at faderskabet er fastslået enten ved faderens anerkendelse el. ved dom.

uærlig sag, i ældre da. ret en forbydelse der medførte vanære for den domfældte.

V

V, **v** (**W**, **w**), det 22. bogstav i det da. alfabet. Det gr. *v* el. *V*, som i den ældste tid betegnedes *u*, optog romerne i formen *V* som tegn for *u* og *v*. Tegnet *v* er af middelalderlig opr., opstået ved sammenslyngning af *uu*, *vu*, *vv*. - *V* har i de fleste sprog lydverdien [v], i ty. dog [f]. *W*, der ikke findes i det da. alfabet, har i de fleste sprog lydverdien [w], i bl. a. ty. og po. dog [v].

V, rom. taltegn for 5.

V, *fys.*, fork. for volt.

V, kem. tegn for vanadin.

V, automobil-kendingsmærke for Randers amt.

W, kem. tegn for wolfram.

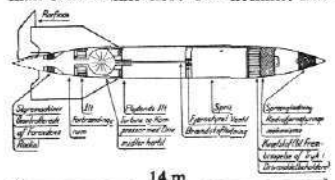
W, *fys.*, fork. for watt.

v, fork. for lat. *versus* imod; især i eng. retsprog.

v, fork. for von el. van i navne.

V i (da. [ve'tet] ty. [fau ains]) (fork. for ty. Vergeltungswaffe 1, gengældelsesvåben nr. 1), betegn. for de flyvende bomber, tyskerne under 2. Verdenskrig brugte mod Engl. **V** i var udformet som en ubemandet, fjernstyret flyvemaskine af ram-

i så stor højde (tynd luft), at dens nedslags-hastighed var større end lydets, så man ikke kunne høre den komme. Den

krumme bane og store hastighed gjorde det vanskeligt at bekæmpe den. Den første **V** 2 affyredes 15. 10. 1944, de sidste i slutn. af marts 1945. Ca. 1000 **V** 2 affyredes mod London.

VA, fork. for volt-ampere, produktet af volt og ampere.

Va, off. fork. f. Virginia, USA.

Waadt [va:t], ty. navn på kanton Vaud i Schw.

WAAF, off. eng. fork. f. Women's Auxiliary Air Force, dannet juni 1939 for i krig at udføre hjælpearb. inden for R. A. F. Aldersgrænser 17½ til 44-49 år. Fik 1941 fuld militær status. 1943: 180 000 medl. Navnet ændredes febr. 1948 til Women's Royal Air Force (WRAF).

Wag [va:k], ty. navn på floden Váh, Tsechoslov.

Vaal [va:ɪ] kapholl. [fa:ɪ], 680 km l. biflod til Oranje (Sydaf.).

Waal [va:ɪ], den sydligste og vigtigste af Rhinens to hovedarme gnm. Holl.

WaaIs [va:ɪs], *Johannes Diderik van der* (1837-1923), holl. fysiker. Opstillede 1873 en tilstandsligning, der angiver sammenhængen ml. tryk, temp. og rumfang for et stof i såvel luftformig som flydende tilstandsform. Nobelpris 1910.

WaaIs, Land van [lant fan 'va:s], fr. *Pays de Waes*, frugtbar og tæt befolket landskab i belg. prov. Ø-Flandern ml. Gent og Antwerpen.

Vaasa ['va:sa], sv. *Vasa*, 1) fi. len, ml. Turku-Pori og Oulu; 41 468 km²; 604 000 indb. (1947). 7 købstæder: V, Kaskö, Kristinestad, Nykarleby, Jakobstad,

Kokkola og Jyväskylä. 2) Hovedst. i 1); 33 000 indb. (1947), hvoraf ca. 2/3 finsktalende. Industri: tekstil, jernvarer, skibe. Skibsfart, Købstad 1606. Hed 1855-1917 Nikolaistad. Under frihedskrigen 1918 var **V** hovedkvarter for De Hvide.

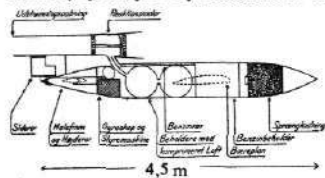
va banque [va 'bã:k] (fr.) det gælder banken, udtryk fra hasardspil. Spille *v*: sætte alt på eet bræt.

Wabash River ['wã:bãʃ 'rivær], 764 km l. nordl. Ohio biflod; grænseflod ml. Indiana og Illinois, USA.

WAC, fork. f. Women's Army Corps (eng: kvindernes militærkorps), stiftet 1943 i USA med det formål at erstatte og afløse soldater, der har kontortjeneste el. andre civile hverv bag fronten. Afviste det 1942 stiftede Women's Auxiliary Army Corps (kvindernes mil. hjælpekorps). **WAC** skulle opr. opløses senest 6 måneder efter krigens ophør, men fortsatte og blev 1946 en del af USA-s stående hær, dog må det kun udgøre 2% af de mandl. styrker. Under 2. Verdenskrig var **W**-s maksimalstyrke begrænset til 200 000.

Vác [va:ts], ty. *Waizzen*, ung. by ved Donau N f. Budapest; 22 000 indb. (1941).

vaccination [vaksi:] (lat. *vaccæ* ko; *variola vaccina* kokopper), kunstigt fremkaldelse af uimodtagelighed (immunitet) mod bestemt sygdom ved indpodning i el. under huden af den pågældende sygdoms spec. smitstof i svækket el. dræbt form (vaccine). Den vaccinerede kan få lette og forbigående ulemper, men bliver ikke egl. syg, og organismen danner antistoffer, der betinger større el. mindre uimodtagelighed overfor det naturligt forekomende smitstof. Den første egl. *v* (mod kokopper) udførtes 1796 af Edward Jenner ud fra den iagttagelse, at de hos køer optrædende kokopper var en afsvækket form af menneskekopper. Han indpodede da kokoppervirus på sunde med godt resultat, *v* mod kokopper er tvungen i mange lande, siden 1810 i Danmark. Kokoppervaccinen fås fra kalve. Børn må ikke modtages i skolen, for de er vaccinerede mod kokopper. *v* er gratis, når den udføres af

kettyppen, fortløst med en stor sprænglading, der antændtes i nedslaget. **V** i bekæmpedes ved nedskydning fra jagere og luftværnsstyks. Den første **V** i affyredes 15. 6. 1944; de anv. til efteråret 1944, da de afløstes af **V** 2-bomberne. Ca. 3000 (ca. halvdelen af de affyrede) nåede frem til London.

V 2 (da. [ve'to:], ty. [fau 'tsvai] (fork. f. ty. Vergeltungswaffe 2, gengældelsesvåben nr. 2), betegn. for de meget svære raketterbomber, tyskerne brugte mod Engl. under 2. Verdenskrig. Bomben tilbagelagde det meste af sin over 200 km lange bane

embdsslægen, som også kan give udsettelse. **v** mod kopper hindrer opståelse af epidemier af denne sygdom. Man vaccinerer nu mod en række andre infektions-sygdomme, navnlig difteri, tb., tyfus, paratyfus, kolera, dysenterier og pest. Mod difteri anv. en af Ramon angivet vaccine, der nødvendigvis 3 indpodninger i løbet af ca. 1 år; denne v er frivillig, og siden 1943 gratis i Danmark, for alle under 18 år. Man vaccinerer i stigende grad børn og unge mod tb. og benytter hertil en på særlig måde svækket bakteriekultur, indført af Calmette, efter hvem denne v er opkaldt.

vaccine [-ksi-] (lat. *vacca* ko), præparat af bakterier el. virus, som anv. til forebyggelse, sjældnere behandling, af infektionssygdomme. v mod kopper og hundegalskab består af levende svækket virus, v mod influenza og mund- og kløvesyg og dræbt virus; Calmettes v mod tuberkulose og Pasteurs v mod hønsekolera, miltbrand og rødsyge udgøres af virusløs-svækkede bakterier; andre v som tyfus-, kolera- og kighoste-v fremstilles af dræbte bakterier.

Vaccinium [-k'si-] (lat.), *bot.*, d. s. s. bølge. **Wace** [wæis], *Robert* (ca. 1100-83), anglo-normannisk digter. Hans rimkronike *Roman de Brut* (1155) lader briterne nedstamme fra Æneas' opdigtede sønnesøn Brutus og giver den første skildring af kong Arthur og hans ridere.

Wachau [va'laʊ], den snævre del af Donau-dalen m. Melk og Krems, Østrig.

Wacht am Rhein, Die [di: ʷaɪt am 'raɪn] (ty: vagten ved Rhinen), ty. patriotisk digt; tekst (1840) af Max Schneckenburger (1819-49), musik (1854) af Karl Wilhelm (1815-73).

Wackenroder ['vaknro:ðər], *Wilhelm Heinrich* (1773-98), ty. forfatter, hvis *Herzensergussungen eines kunstliebenden Klosterbruders* (1797, s. m. L. Tieck) lagde grunden til romantikkens kult af den fromme middelalder i digt- og kunst.

Václav ['va:tslɑf], *čech.* form for (ty.) Wenzel.

Václav den Hellige (d. 929), Böhmens nationalhelgen; hertug af Böhmen, virkede for kristendommens indførelse. Måtte 929 anerkende Tyskls. lønhøjhed.

Waco [wæ:ko:], by i Texas, USA; 56 000 indb. (1940). Handel med bomuld.

Vacublitz [-'blits], elektr. lynlyslampe til fot. hurtigoptagelser.

Wadai, eng. stavemåde f. Ouadai.

Vadedtjåkkø, sv. nationalpark, Lapp-land, NV f. Torne trask.

vadefugle, l) forelådt beteg. f. en del fugle (*Grallatores*) som storke, trauer, trapper, snæpper m. fl. Ofteft langbenede m. bindehud ml. tærerne, knyttet til kyster, moser o. l. De enkelte grupper er imidlertid ikke nærmere beslægtede, og v bruges nu om 2 en del fam. af mæge-vadefuglernes orden, nemlig snæppefugle, braksvale, skedenæb, trieller m. fl. Gen-nemgængende ret små, langbenede, ofte til-lige langnæbbede, kyst-, mose- el. steppe-fugle.

Vadehavet, farvandet ml. De Frisiske Øer og fastlandet fra Blåvandshuk til Holland. V indeholder store flader (vader), der kun er vanddækkede ved høj-vander; heri findes dybere render (loer), der umdner i større løb og dyb, der ml. øerne fører ud i Vesterhavet.

vademecum (lat. *vade mecum* gå med mig), lommebog; lille praktisk håndbog. **vader**, strækninger i Vadehavet, der er tørre ved ebbe og vanddækkede ved flod. Efter bundens karakter adskilles sand-v og slik-v.

vadested, sted i vandløb, der kan passeres af kørende, ridende el. gående uden hjælp af broer el. færg.

wādi (arab.), eng. *creek*, da. *regnfåd*, flod-leje, der kun er vandførende efter stærke regnsky. (III).

'Wādī Halfa, nordl. endestation for Anglo-Ægyptisk Sudans jernbaner ved Nilen og Ægyptens grænse; 4000 indb. (1937).

'vadmæl (glnord. *vap* udtøj + *mål* mål, opr. et stk. udtøj, brugt som betaling), tykt, løstvævet, uldent stof med lang luv,

hvidt el. lyst farvet; i ældre tid var hjem-mævvet v det alm. almuetoj.

vældo'st (lat.), *geol.*, kaldes vand i jorden, der stammer fra nedbør.

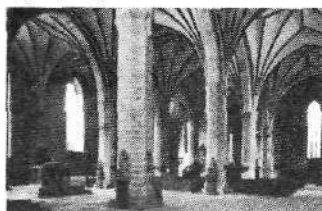
Wadskjær ['vædskjæ:r], Christian Frederik (1713-79), da. forfatter. Sidste repr. for en outreret ordsvulmende og ordsplis-spækket lejlighedsdigtning, hvori både barok- og rokokoelementer indgår.

Wadsted ['væd-], Otto (f. 1881), da. diploma. 1930-39 gesandt i USA, 1939-45 i Ital., fra 1947 i Brasilien.

Vadstena ['væste:na, 'væ:d-], sv. købstad, Østergötland ved Vättern; 3400 indb. (1949). V kloster (s. d.) (hvoraf kirken (ca. 1400) og klosterbyggn. er bevaret). V slot (1545-1620), nu arkiv, Rødtornet (14. årh.), Biskopshuset (1473), Engel-brekthuset (15. årh.), Märten Skinnarens Hus (1519). Sindssygehosp. Kniplings-industri. Byen er opvokset omkr. klosteret og havde sin storhedstid i 15. årh. under de store valfarter til den hellige Birgittas grav.

Vadstena-brakteaten, guldbrakteat, fundet 1774 ved V.; har hele det ældre runealfabet som indramning omkr. et mandshoved.

Vadstena kloster, birgittinerordenens moderkloster, stiftet 1346 af den hellige Birgitta, organiseret af hendes datter

Det indre af Vadstena klosterkirke.

Katarina, indviet 1384. Centrum for nord. åndsliv i senmiddelalderen; valfartssted. Rig litt. produktion, især oversettelse; tilløb til fællesnord. litt.-sprog. Ophævet 1595. Klosterkirken er bevaret.

Vadstena-kniplinger (efter *Vadstena*), efterligning af flamske kniplinger ligesom Tønderkniplingen, oftest med rosenmon-ster.

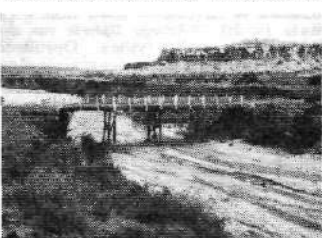
Vadsø ['vætsø], n. købstad (fra 1833), Finnmark på N-siden af Varangerfjord; 2100 indb. (1946).

Vaduz ['vædu:ts], hovedstad i Liechten-stein, 2000 indb. (1941). Ved V fyrste-slottet Hohen-Liechtenstein.

Wafd [wæfd] (arab; deputation), ægypt. nationalistparti, stiftet efter 1. Verdens-krig af Zaghlül Pasha, kræver Ægypten for ægyptere og eng. rømning. Efter Zaghlül's død ledet af Nahâs Pasha, har gen-nemgængende haft stor tilslutn., m. be-vebenede korps (Blåskjorter), der opløstes 1938; senest ved magten 1942-44. Svækkedes 1937 ved konflikt m. Farûk I., mens yderligtgående gruppe (Nokrashy, Ahmed Maher) brød ud og dannede Sa'-ad-partiet. W krævede ivrigt Sudan for Ægypten 1946, men svækkede sig ved samtidig at boykotte valgene.

vaffel, en i vaffeljern bagt kage af pandekagedejg, som på begge sider har rudefor-mede fordybninger.

Waffen-SS (ty. *Waffe* våben), særlig mili-terafdeling inden for SS-korpset, udfor-met efter 1937. Et hovedredskab for Gestapos terrorvirksomhed; under 2. Verdenskrig anvendt ved fronten og i de

Wādī. Vestlige USA.

besatlet ande; en støtte for NSDAP over f. den ikke-nazistiske del af officererne. **Vafjö** [va'fjō], lokalitet i Lakonien, S f. Sparta nær Amyklai. Her udgravedes 1889 en anselig kuppelgrav (ca. 10 m i diameter) og der blev bl. a. fundet to guldbægere fra mykensk tid. (III. se tavle Ægæisk Kunst).

'Vafþrúðnismál (oldnord.), et af Eddaens gedudigte, egl. et mytol. læredigt. I en vækdestrid med hovedet som indsats eksaminerer Odin (vinderen) jætten Vafþrúðnir i kundskaber om verdens indretning og gudernes forhold.

vagabond [-'bon't] (lat. *vagare* strejfe om), omstrejfer; omstrejrende betler.

vagabond/de rende strøm, elektr. strøm, der ikke følger den leder, der er bestemt for den.

vagant'er (lat. *vagantes* omstrejfer), vandrende studenter og gejstlige (II.-13. årh.). En del af den oftest særdeles verdslige vagantepoesi er samlet i *Carmina Burana* (udg. 1847).

Vågar ['væ:ar], da. *Vågå*, en af Færøerne. 177.6 km²; 2256 indb. (1945). Under 2. Verdenskrig ml. støttepunkt, bl. a. med flyveplads, var afspærret fra de øvrige øer.

våger ['væ:vør] (*våge* flyde på bølgerne; om båd el. søflugt), l) flydende sømærke af træ el. jern, kan forsynes med trækrue af forsk. form og farve samt med stæge og topbetegnelse (kost), svarende til sømærkets plads i afmærkningssystemet. (III. se tavle Sømærker); 2) kort vimpel (fløj) til vindretningsviser.

Waggerl ['væ:ør], *Karl Heinrich* (f. 1897), østr. forfatter. Opr. Hamsun-epigon. *Brot* (1930, roman), kat. hjemstavnsgdiger, idylliker, *Wagrainer Tagebuch* (1936).

vagina (lat. *vagina* skede), moderskede-.

vagina (lat.), anat., skede.

vagi'na'lspe'culum (*vagina* + *speculum*), med., instrument egnet til undersøgelse af skedens indre (modermunden).

vagin'isme (af *vagina*, med., nervøs over-følsomhed og sammentrækning af ind-gangen til skeden.

vaginof'ixatio uteri (lat.), med., fast-syning af livmoderen til skedens forreste væg.

Wagner ['væ:gnør], *Adolph* (1835-1917), ty. nationaløkonom. Repr. for den yngre hist. skole; tilhørte det kristeligt-soc. parti.

Wagner ['væ:gnør], *Cosima* (1837-1930), datter af Franz Liszt og grevinde Marie d'Agoult (1805-76), 1857 ægtede hun Hans v. Bülow, som hun forlod 1869 for Richard Wagners skyld, med hvem hun 1870 blev gift.

Wagner ['væ:gnør], *Johann Martin* (1777-1858), ty. billedhugger. Påvirket af Thorvaldsen. Hovedværk: *Bavaria victrix* (det sejrende Bayern). H. E. Freund har udført hans buste. (Glyptoteket i Kbh.).

Wagner ['væ:gnør], *Olga* (f. 1873), da. billedhugger, g. m. Siegfried W, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1914; barnefig. i kunstmus.

Wagner ['væ:gnør], *Richard* (1813-83), ty. komponist og digter.

1834 muskdir. i Magdeburg, 1836 g. m. Minna Planer (1809-66). 1837 kapelmester i Königs-berg, s. å. i Riga, 1839-43 i Paris. Tog 1848 aktiv del i op-røret og måtte 1849-61 leve uden for Tyskl., hovedsagelig i Zürich, hvor han sluttede venskab med Mathilde We-sondonk (1828-1902). Besøgte 1855 London, 1860 Paris og Bruxelles. Fik 1861 uden held operaen *Tannhäuser* op-ført i Paris. Blev 1864 indbudt til München af kong Ludwig 2. af Bayern, der hjalp ham økon. Ægtede 1870 Cosima W f. Liszt. Nedlagde 1872 grundstenen i Bayreuth til et festpålus, der indviedes 1876 med den første fuldstændige opf. af *Nibelungens Ring*. Boede i Bayreuth i villa Wahnfried. Tilbragte 1882-83 vin-teren i Venezia, døde i Palazzo Vendra-

min. W-s operaer er *Die Feen* (München 1833), *Das Liebesverbot* (Magdeburg 1836), *Rienzi* (Dresden 1842, Kbh. 1879), *Den Flyvende Hollænder* (Dresden 1843, Kbh. 1884), *Tannhäuser* (Dresden 1845, Kbh. 1875), *Lohengrin* (Weimar 1850, Kbh. 1870), *Havelungens Ring* (*Rhinguldet*) (München 1869, Kbh. 1908), *Valkyrien* (München 1870, Kbh. 1891), *Siegfried* (Bayreuth 1876, Kbh. 1903) og *Ragnarok* (Bayreuth 1876, Kbh. 1905), (samt opf. Bayreuth 1876, Kbh. 1908), *Tristan og Isolde* (München 1865, Kbh. 1914), *Mestersangerne i Nürnberg* (München 1868, Kbh. 1872) og *Parsifal* (Bayreuth 1882, Kbh. 1915). Det kompositoriske princip i W-s operaer er ledemotivet. W udfoldede en stor litt. virksomhed. Foruden tekster til sine operaer skrev han digte, poleniske indlæg o. a., herimellem *Die Kunst und die Revolution* (1849), *Das Kunstwerk der Zukunft* (1850) og *Oper und Drama* (1851).

Wagner ['va:gnør], *Siegfried* (1869–1930), ty. komponist. Søn af Richard og Cosima W. Komp. romantiske operaer, herimellem *Der Bärenhäuter* (1899), *Der Kobold* (1904) og *Bruder Lustig* (1905).

Wagner ['va:'nær], *Siegfried* (f. 1874), da. billedhugger, medlem af »Den Frie Udst.« fra 1914. *Lurløberne* (Rådhuspl. 1914), *buste af Niels Skovgård* (1920 kunstmus.).

Wagner ['va:'nør], *Svend* (f. 1895), da. frihedskæmper. Opr. arbejdsmænd, under kommunistrazzieraerne 1941 arresteret af da. politi, flygtede 29. 8. 1943 fra Hørselø. Fremtrædende i modstandsbewægelsen (dæknavn: *General Johansen*), medl. af frihedsrådets militæruvalg fra dec. 1943, af kommandoudv. fra maj 1944. Efter befrielsen oberstløjtnant.

Wagners hammer (opfundet 1837 af den ty. ing. J. P. W. (1799–1879)), anordning hvorved en elektr. strøm skiftevis afbryder og slutter sig selv. Benyttes f. eks. i et alm. elektr. ringeapparat.

Wagner von Jauregg ['va:'gnør føn 'jaurek], Julius (1857–1940), østr. læge; 1889 prof. i Graz, 1893–1928 i Wien. W opdagede i 1887, at feber påvirker demencia paralytica og anbefalede at inficere patienterne med malaria. Indførte i 1917 malariebehandling af hjernesfyfils. Nobelprisen 1927.

Vagn-Hansen, *Carl* (f. 1911), da. embedsmænd. 1945 konstitueret landfoged på Færøerne, s. å. konst. amtmand og 1949 rigsbudsmænd smst. (konst. 1948).

wagon ['va:'gnør] (eng. *wagon* fra holl. *wagen* vogn), jernbanevogn.

Wagons Lits ['væg' lit] (fr. sovevogne), opr. telegrafvogn, nu alm. brugt betegn. for det internat. sovevognsselskab.

Wagram, *Deutsch*, landsby på Marchfeld i Østr. uden for Wien, hvor Napoleon 5.–6. 7. 1809 besejrede østr. Ca. 4000 indb.

Va'grien, de vendiske vagrers land, Østholsten, erobret af sacherne i 12. årh.

vagt, 1) *mil.*, styrke, der vogter personer, steder el. ting (konge-, kaserne-, brand-, lejr- v o. l.); 2) *sov.*, tidsinddeling om bord (opr. 4 timer, nu 4–6 timer). Sejl- skibsbesætningen gik v om v (skiftede v) i 2 hold, nu i alm. 3 hold.

vagtarrest, straf inden for hær og søværn, ikendes fra 2–30 dage. På befalingsmænd kan v dog anv. i indtil 60 dage samt i tilf., hvor ved siden af arrest tillige fængsel er foreskrevet, og ved omsætn. af straf i indtil 6 måneder. v udstås i et arrestlokale. Ekstraforplejning er tilladt.

vagtdage, i oldkirken onsdage og fredage som bødsgade til minde om henh. Judas' forræderi og korsfæstelsen.

vagtekonge, *zool.*, d. s. s. engsnarre.

vagtler (*Colturnix*), små hensefugle beslægtet m. agerhøns. Trækfugle. En art nu og da i Danmark.

vagtmester, opr. officersgrad, fra Tredveårskrigen lig major; udgår som grad af fodfolket omkr. 1650, bliver efterhånden underofficersgrad i rytteriet og ændres i da. hær 1867 til sergent.

vagtparade, særøpstilling af vagttiltrædende og vagtfratrædende tropper.

vagtværn. Efter tyskernes fjernelse af det da. politi 19. 9. 1944 oprettedes med deres

billigelse kommunale vagtkorps (v), som skulle holde orden på gaderne samt pågribe forbrydere på fersk gerning. Halvdelen af mandskabet i Kbh. bestod af faglærte arbejdere, ca. 20% var studenter. Desuden var befalingsmænd fra hær og flåde medl. Uagtet v ikke havde skydevåben, ydede de en meget bet. indsats i de sidste måneder af besættelsen.

Vågur ['våvur], da. *Våg*, bygd på Sønduroy, Færøerne; 1546 indb. (1945). Fiskeri og handelscentrum. Nær V en loran-station, anlagt af brit. militær under 2. Verdenskrig, overtaget af den da. marine 1946.

vagus, 'nervus (lat: omstrøjet nerve), anat., 10. hjernenerve, leder især nerveimpulser til hjertet og forsk. indre organer. Antagonist til de sympatiske nerver.

Váh ['va:h], ty. *Waag*, 398 km l. biflod til Donau; udspringer fra Høje Tatra.

waha'bitter (arab.), yderligt gående muhammedansk sekt, grl. i 18. årh. af Ibn 'Abd-al Wahháb (død 1787). Ønsker at føre islam tilbage til den opr. renhed og enkelhed, med asketisk afvisning af nydelser og ydre pragt, i skarp konflikt m. den tyrk. sultan og sheikerne i Hedjaz, sejrede i Nedjd (Ibn-Sa'úd-slægten). Hævdede sig under kampe m. Ægypten trods nederlag 1818; blev i 1920'erne førende i Arab. under Ibn Sa'úd.

wa'hima, *bahma*, opr. hamitisk, nu batutalende kvægvæverfolk V for Victoriaøen, Ø-Afr.

Wahl, *Anders De*, se De Wahl.

Wahl ['va:l], *Jens* (1828–98), da. præst og missionsvidenskabsmand, arb. for sømandsmission og bedningemission, grl. Nordisk Missionstidsskrift, en tid formand for DMS.

Wahl ['va:l], Johan Salomon (1689–1765), da.-ty. portrætmaler; elev af Kupetzky; bl. a. *hofnarren Kuhl* (kunstmus.).

Wahl ['va:l], *Martin* (1749–1804), da. botaniker, født i Bergen, Elev af Linné, 1801 prof. i bot. ved Kbh.s Univ. Udg. 1787–99 *Flora Danica*. Fremragende systematiker.

Wahl ['va:l], *Martin* (1869–1946), da. geograf, 1921–39 prof. ved Kbh.s Univ. En af den moderne plantegeografis grundlæggere. Udgav s. m. G. Hatt den geogr. håndbog *Jorden og Menneskelivet* 1–4 (1922–27).

Wahlberg ['va:lberj], *Alfred* (1834–1906), sv. landskabsmaler; påvirket af Corot og Daubigny i sine lyriske måneskins- og solnedgangsbill.

Wahlbom ['va:l'bom], *Carl* (1810–58), sv. maler; navnlig hist. bill., bl. a. *Gustav 2. Adolfs Død* (Nat.mus., Sthlm.).

Wahlverwandschaften, *Die* [di: 'va:l- færvant'saftən] (ty. valgsægtsskaberne), roman af Goethe (1809). Symbolsk anv. af et kem. begreb, skabt af svenskeren Torbern Bergman.

Waialeale, *Mount* [maunt], bjerg på øen Kauai bl. Hawaii-øerne. Modtager årl. 1168,9 cm regn og er dermed verdens regnrigeste sted.

waiceshika [-'je:f-] (sanskrit: det på udskellen i kategorier beroende), ind. rel. filosofi; legendarisk stifter: Kanada. Karakteristisk er opstillingen af 6, senere 7 kategorier; ejendommeligt er kategorien substans, der rummer en atomteori i pagt med den joniske naturfilosofi. Målet er sjælens udløsning af materien.

Vaigat (holl: det blæsende sund), sund ml. Disko og Nûgssuaq-halvøen på Grenl. Ved V ligger kulbruddet Qutdligssat.

Waigeo [wai:'geu], ø, skilt fra NV Ny Guinea ved Dampier-strædet.

Vaihinger ['vai:inor], *Hans* (1852–1933), ty. filosof. Skrev en udførlig *Kommentar zu Kants Kritik der reinen Vernunft* 1–2 (1881–92). Grl. i *Die Philosophie des Als-Ob* (1911) als-ob-filosofien.

Waikato [wai:'ka:to, 'waika:to], flod på New Zealands nord; afvander Taupo-øen.

Wain, *William*, se Burmeister & Wain.

Wainwright ['wa:ri:rait], *Jonathan Mayhew* (f. 1883), USA-general. Overtog marts 1942 kommandoen på Bataan-halvøen efter MacArthur, fanget s. år ved kapitulationen, befriet aug. 1945. Fra 1946 chef f. 4. USA-armé.

Waizt [waits], *Georg* (1813–86), ty. historiker, 1842–49 prof. i Kiel, fra 1849 i Göttingen. Udg. grundlæggende værk om ty. forfatningshist. indtil 12. årh.; *Slesvigholstens Historie* (1851–54, indtil 1660, præget af W-s slesvigholstenske synspunkt); *Lübeck und Wollentwever*. I mange år hovedkraft i udgivelsen af ty. middelalderkirke (Monumenta Germanica historica).

Waizen ['waitsøn], ty. navn på Vác. **Vajanský** [-ski:], *Hurban* (1847–1916), slovak. lyriker og prosaist, kritiker og essayist, en af forgrundsfugerne i den slovak. kulturbevægelse.

vaj'd (*Vajts*), slægt af korsblomstfam; farve-v (l. tinctoria), en indtil i m. høj urt, dyrkedes i Eur. som farveplante allerede på Cæsars tid, fordi den gav blå farve, som anvendtes til krigsmaling. Også i Danm. dyrkedes bet. arealer med v til fremst. af indgokype. Vildtvoksende ved Bornholms kyster.

Vajgatj [-'gatj], sov. ø i Ishavet ml. Novaja Zemlja og fastlandet; 3700 km².

vajra ['vådra] (sanskrit), i ind. vedisk rel. guden Indras våben, en tordenkile el. lynstråle. Prestesenen i somakulten kaldes v.

Vajra'páni ['vådra-] (sanskrit: Han, der bærer en lynstråle (vajra) i hånden (páni)), inden for mahâyána-buddhismen en Dhyâni-Bodhisattva, lamaistisk guddom med træk af den vediske Indra.

vajsenhus (ty. *Waise* forældreløs), hjem for forældreløse børn, kendes siden middelalderen. v i Halle (oprettet 1698) blev forbilliget bl. a. for Det Kgl. V i Kbh. (1727), som understøttede forældre- og faderløse børn. I Det Kgl. V-s skole går ca. 260 elever, der er anbragt i pleje under dets tilsyn. Det Kgl. V-s drift opretholdes dels ved statsliskud, dels ved indtægterne af dets privilegium på fremstilling af bibler og salmebøger.

vakance [va:'kansa] (fr., af lat. *vacare* være tom), embedsledighed; va'kan't ledig.

Wakayama [bakajama], jap. havneby på S-Honshû SV f. Osaka; 207 000 indb. (1940).

Wake ['wæk], isoleret øgruppe i Stillehavet, bestående af 3 små øer, *Wake*, *Peal* og *Wilkes*, på et korallrev 19° 18' n. b., 166° 35' ø. l. Højeste punkt 6 m. – USA-besiddelse siden 1898. 1936 blev Peal Island mellemlandingsplads for Pan-American World Airways. Kapitulerede for Japan 22. 12. 1941; jap. styrke kapitulerede 4. 9. 1945.

Wakefield ['wæik'fid], by i N-Engl. S. f. Leeds. 58 000 indb. (1948). Uld- og jernindustri; handelsby. Kendt gnm. Goldsmiths roman »The Vicar of W«.

Waksman ['wåksmøn], *Selman* Abraham (f. 1888 i Rusl.), amer. biokemiker, opdager af streptomycin. Prof. v. Rutgers Univ. i New Brunswick, New Jersey, 1928.

vaku'ole (lat. *vacuus* tom), safttrum i celle. **vakuu** el. *vacuum* ['va:'ku-om] (lat: tomt), rum, hvori luften er stærkt fortyndet. Fuldstændig lufttomhed kan ikke opnås; ved det lavest opnåelige tryk (højv, ca. 10⁻⁶ mm kviksølv) er der endnu ca. 3 · 10¹⁹ luftmolekyler pr. cm³.

vakuu-beton, beton, der udstøbes med stort vandindhold og derfor er let bearbejdelig; efter udstøbningen suges så meget vand ud, at betonen på nogle få minutter er så hård, at man kan gå på den. Da betonens styrke står i omvendt forhold til vandindholdet, opnås gennem denne metode to ellers modstridende egenskaber; god bearbejdelighed og stor styrke.

vakuumbremse, ved jernbaner en luftbremse, ved hvilken der under kørslen haves et undertryk (vakuu) i bremseledning og -cylinder. Bremsningen foregår ved, at lokomotivføreren giver luften adgang til bremseledningen, hvilket medfører, at stemperne i bremsecylindrene trykker bremseklodserne mod hjulene el. bremsetromlerne.

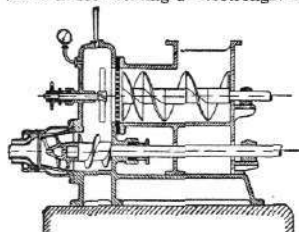
vakuumdestillation, destillation ved formindskt tryk af vædske, der ikke tåler opvarm. til høje temp., jfr. destillation.

vakuu-lampe, elektr. lampe med gløde-

legemet anbragt i en glasbeholder, hvor luften er stærkt fortyndet.
vakuummeter, manometer til måling af tryk under 1 atm. Til tryk ned til ca. 1 mm kviksølv anv. et alm. kviksølvmanometer; til lavere tryk (ca. 10⁻³ mm) anv. MacLeods manometer el. det absolutte manometer.

vakuumpumpe, d. s. s. luftpumpe.
vakuumrør, glaserør med fortyndet luft, beregnet til elektr. udladninger.
vakuum-strengpresse, teglværksmaskine til fremstilling af lerstreng. Leret

presses af en snegl igennem en perforeret plade ind i et vakuumkammer, hvor det befries for luft. Fra bunden af kammeret presses leret ud gnm. et firkantet el. rundt mundstykke. Sådant ler giver stærkere el. rør.

val' (nty.), gl. ord for kyst.
val' (oldn. *valr*), de på slagmarken faldne; ved misforståelse også om selve slagmarken.

val (fr., af lat. *vallis*), dal.
valais [*valæ*], ty. *Wallis*, kanton i SV-Schw., 5235 km²; 148 000 indb. (1941). $\frac{2}{3}$ taler fr.; 96% kat. Vigtigste erhverv kvægavl. Kanton 1815. Hovedstad Sion (ty. Sitten).

Valamo, ortodokst kloster på en ø i Ladoga, 35 km SØ f. Sortavala. Stammer fra 12. el. 13. årh.; aflægger af Athos-klosteret. Munkene flyttede 1940 til Finland.

valbirke [*Acer pseudo-platanus*] art af lønram, også kaldet ær, ærtræ el. ahorn.

Valborgs dag, 1. maj, helliget Valborg (ty. Walpurgis) (d. 779), eng. prinsesse, abbedisse i Schwaben.

Walbrzych [*valbriʃ*], ty. *Waldenburg* [*valdenburk*], by i Śląsk (Schlesien), Polen, SV f. Wrocław (Breslau) ved Sudeternes fod; 73 000 indb. (1946). Industri; kulfelt. 1945 de facto indlemmet i Polen.

Walbum [*v-ɥ*], *Ludvig* (1879-1943), da. serolog, forstatter f. seruminstituttets serumafdeling, senere kontrolafdeling. Arbejdede især med metallsaltene.

Valby, bydel i vestl. Kbh. Tidl. landsby i Hvidovre sogn, 1901 indlemmet i Kbh. Bakket terræn.

Valbygård, hovedgård NV f. Slagelse; grl. 1774, fra 1846 i slægten Bechs eje. Hovedbyggn. fra 1853-55.

Walchense [*valxænz*]; sø i Bayern; 16,4 km²; stort kraftværk.

Walcheren [*valtø*], ø bl. zealandske øer, SV-Holl. 213 km²; 61 000 indb. Hovedstad: Middelburg. På S-kysten: Vlissingen. V blev 1944 delvis overskyldt af havet (142 km² af W-s 162 km² agerland) på gr. af eng. bombardement af digerne (3. 10. og 17. 10.) for at fordrive tyskerne af hensyn til genåbningen af Antwerpens havn. Efter langdrag af eng. og canad. tropper opførte ty. modstand efter hårde kampe 9.-10. 11. Atter tørlagt 1946.

Valdaj-Højene, søfyldt randmorænelandskab i RSFSR, Sovj., ml. Leningrad og Moskva; her udspringer Volga, Dnjepr og V-Dvina; 322 m. Sept.-dec. 1941 trængte ty. styrker frem over V, men dreves tilbage under sovj. vinteroffensiv 1941-42, helt fortrængt 1943.

Waldeck [*valdæk*], tidl. ty. fyrstendømme; særligt grevskab fra 13. årh., fristat fra 1918 (1055 km²), indlemmet i Preussen 1929. Nu del af Nordrhein-Westfalen.

Waldeck-Rousseau [*valdæk ru'sø*], *Pierre Marie* (1846-1904), fr. politiker. Opr. sagfører, 1899-1902 chef for radikal reg.; svækkede kirken, sagte forgæves af på Dreyfus-sagen afslutet, styrkede republikken over for nationalist. angreb.

Valdemar, da. konger.

Valdemar 1. den Store (1131-82), reg. 1154(57)-82; søn af Knud Lavard og Ingeborg, opfostret hos Asser Rig. Støttede først Svend 3., som 1150 gjorde ham til hertug i Sønderjylland, gik 1154 over til Knud 3., tog selv kongenavn og ægtede Knuds halvsøster Sofie. Konge i Jyll. ved rigsdelingen 1157, undslap Blodgildet i Roskilde og blev enekonge ved Svends nederlag og død okt. 1157. Erobrede Rügen 1169 efter en række vendtøgt. Udvidede Dannevirke og opførte borge til beskyttelse af kysterne. Støttede kejser Frederik 1. mod paven. Fik faderen kåret til helgen og sønnen Knud kronet til konge 1170. Støttede sig især til Absalon.

Valdemar 2. Sejrr (1170-1241), reg. 1202-41, søn af V 1. og Sofie. Hertug i Sønderjylland. 1188-1202. Erobrede 1201-08 Holsten, Ditmarsken, Lübeck og Hamburg, 1219 Estland. Overrumplet og fanget af Henrik af Schwerin på Lysø 1223, kom først fri 1226 mod at afstå alle erobringer i Tyskl., og et forsøg på at tilbageerobre området førte til nederlaget ved Bornhöved 1227. 1205-12 g. m. Dagmar, 1214-21 m. Berengaria. Samarbejdede med kirken på opbygningen af det indre styre (Kong Valdemars Jordebog) og gav Jyske Lov 1241.

Valdemar 3. (1314-64), reg. 1326-29; søn af Erik 2. af Sønderjylland, tvor V var hertug 1325-26 og 1329-64; grev Gerts myndling.

Valdemar 4. (5.) Atterdag (ca. 1320-75), reg. 1340-75, søn af Christoffer 2. og Eufemia, 1340 g. m. Helvig, V 3.s søster. Solgte Estland 1346 for at få midler til indløsningen af Danmark, som gennemførtes v. hj. af magt og betaling 1340-60. Måtte ofte bekæmpe en adelsopposition mod hans stærke kongemagt. Erobrede Gotland 1361. Førte uheldig krig med hanseaterne 1367-70.

Valdemar den Unge (1209-31), søn af Valdemar Sejrr og Dagmar, medkonge 1218, dræbt ved vådeskud på Rosnæs.

Valdemar, hertuger—i Sønderjylland af Abels slægt. **Valdemar 1.**, hertug 1253-57, søn af Abel. — **Valdemar 2.** (ca. 1260-1312), hertug 1283-1312, søn af hertug Erik 1., ofte i modsætning til Erik Glipping og Erik Menved. — **Valdemar 3.**, d. s. s. V 3., da. konge.

Valdemar (1858-1939), *da. prins*, yngste søn af Chr. 9. g. m. Marie af Orléans. Marineofficer, chef for »Valkyriene« på rejse til Østasien 1899-1900; knyttet til ØK. 1886 valgt til fyrste af Bulgarien, men afslø.

Valdemar (ca. 1158-1236), *da. stormand*; biskop af Slesvig 1179-91, søn af Knud 3., statholder i Sønderjylland til 1188, i strid med hertug Valdemar (Sejrr), gjorde oprør, blev fanget og sad på Søborg 1192-1206. Ærkebisp i Bremen 1207 mod pavens vilje, hvorfor han bandlystes. Død i Cîteaux.

Valdemar (ty. *Waldemar*) (1281-1319), markgreve af Brandenburg 1303-19, besejret af Erik Menved 1316.

Valdemar (ca. 1239-1302), *sv. konge* 1250-75, søn af Birger Jarl (der regerede for ham til sin død) og Erik 11.s søster; g. m. Erik Plovpenningss datter Sofie, svag regent, afsat af broderen Magnus Ladulås.

Valdemar (ca. 1284-1318), *sv. prins*, søn af Magnus Ladulås, hertug af Finland, myrdet af broderen kong Birger ved Nyköpings Gästabad.

Valdemarsdagen, 15. juni, årsdagen for Arkanas erobring 1169 og slaget ved Reval (Lyndanis) 1219, siden 1912 fejret som da. nationaldag.

Valdemars Sjølandske Lov, privat optegnelse fra 13. årh. af den sjølandske lov. Henførelsen til en kong Valdemar er urigtig. Af teksten foreligger tre redaktioner: arvebogen (der till. omfatter nogle straffetiler. afsnit) samt ældre red. og yngre red., der på forsk. måde har udvidet og moderniseret arvebogens tekst.

Valdemars Slot, hovedgård på Tåsinge, oprettet af Chr. 4. ca. 1640 for sønnen Valdemar Christian; fra 1678 i slægten Juels (fra 1812 Juel-Brockdorffs) eje.

Hovedbyggn. fra 1639-44, ombygget af Niels Juel ca. 1680, udvidet med gårdanlæg i barokstil 1749-54, altfredet i Kl. A.

Valdemarstiden, i Danms hist. perioden 1157-1241 (kongerne Valdemar 1.s, Knud 6.s og Valdemar 2.s regeringstid).

Valdemarsvik, sv. köping, Östergötland, SØ f. Söderköping; 3200 indb. (1948).

Valdemars Vilde Jagt; i den sjæll. folketradition anses undertiden en kong V. (usikkert hvilken) for anfører for Den Vilde Jagt.

Walden, *Herwarth* (f. 1878), ty. forfatter. Udg. fra 1910 det ekspressionist. tidskr. *Der Sturm*, der gik ind for en ny, meget dristig, koncentreret lyrisk stil.

Waldén [*val'dæn*], *Rudolf* (1878-1946), fi. officer, industrimand. Knyttet til Mannerheim; opr. russ. officer, fi. krigsmin. 1918-19. Kommanderede fi. hær 1939-40, forsvarsmin. dec. 1939-dec. 1944.

Waldenburg [*val'dænburk*], ty. navn på Walbrzych.

val'den'serne, oppositionsbewægelse inden for romerkirken, opkaldt efter købmanden Valdès i Lyon, som 1177 udtalte sit gods til de fattige; blev på reformationstiden evangeliske v. der lever i absolut fattigdom, var hele middelalderen udsat for hårde forfølgelser (bandlyst 1184) og dannede særkirke med eget embedshierarki. I 16. årh. sluttede v sig til de fr. og schweiz. reformatorer og udsattes for nye voldsomme udryddelseskorstog, som fortsatte endnu i 17. årh. I Ital. danner v en kirke med ivrig mission og udmærket skolevesen.

Waldenström [*strø:m*], *Paul Petter* (1838-1917), sv. teolog, frikirkeleder og politiker; 1874-1905 lektor i Gävle; Rosenius' arvtager; hans subjektive forsoningslære medførte 1872 en spaltning i den rosenianske vækkelse. W kom i strid med statskirken om fri nadverforvaltning og dannede 1878 Svenska Missionsförbundet som en frikirke inden for statskirken. Rigsdagsmand 1884-1905.

Valdepeñas [*val'dæ'pænz*], sp. by i 80 km S f. Madrid, 30 000 indb. (1940), berømt for sin rødvin.

Val de Travers [*tra'vær:*], 1) 23 km lang dal i Jura-bjergene i kanton Neuchâtel; 14 000 indb. (1941); 2) by i l) med slot fra 15. årh.

valdhorn (ty. *Wald skov*), *mus.*, d. s. s. horn.

Valdivia [*bal'diβja*], vigtigste havneby i syd. Mellemlchile; 49 000 indb. (1940).

Waldmüller [*val'tmylør*], *Ferdinand*, (1793-1865), estr. maler. Landskaber, ofte fra Prateren; genrebilleder og portrætter.

valdrap (ital.), særligt mil. ridedækket.

Valdres [*val'dræs*], no. landskab i Opland, omfatter Begnas Dalene fra Sperrillen til Fagernes, dalene, der herfra strækker sig mod NV til Filefjell og Tyin, samt side-dalene og den sydl. del af Jotunheimen; 5410 km²; 19 000 indb. (1946). Stort turistbesøg.

Waldseemüller [*val'tze:mylør*], *Martin* (ca. 1480-1522) ty. geograf, indførte 1507 betegn. Amerika (efter Amerigo Vespucci) på den nyopdagede verdensdel.

Waldstätte [*val'tstæ:*], ty. navn på de schw. skovkantoner.

Waldteufel [*val'tø'fæl*], *da.* [*val'tcifell*], *Émile* (1837-1915), fr. dansekomp. Fl. hundrede dansemelodier, mest valse.

vale, flertal *va'let* (lat: vær *vae*(e)), farvel.

Vale, i nord. rel. Odins søn, der hævner Balder.

Valen, *Fartein* (f. 1887), no. komponist. Atonalist. Har komp. 3 symfonier, violinkoncert, klaverkoncert, *Ode til Ensomheden* for orkester m. v. 1935 livslangt statsstipendium.

Valence [*val'æ:ns*], sydfr. by ved Rhône; 40 000 indb. (1946). Bet. levnedsmiddelindustri m. v.

Valencia [*ba'lenβja*], 1) landsdel i Østspagnien (provinserne Alicante, Castellón de la Plana og Valencia); 23 302 km², 2 177 000 indb. (1940). Langs Middelhavskysten en ved overrisling vel dyrket lavstede med oranger, grønsager m. m.; 2) prov. V; 10 760 km², 1 419 400 indb.

(1943); 3) provinshovedstaden V tæt inden for Guadalaviars munding; 563 000 indb. (1947). V eksporterer oranger og har bet. industri; domkirke og universitet. - Gri. af romerne 138 f. Kr., maurisk 714-1238, dernæst hovedstad i kongeriget V, der 1319 forenedes med Aragonien. Under borgerkrigen 1936-39 regeringssæde 7. 11. 1936-30. 10. 1938.

Valencia [ba'laensja], by i De Carabiske Kystbjerge i Venezuela ca. 120 km V f. Caracas, ved Valencia-søen 54 000 indb. (1941). Havneby: Puerto Cabello.

Valenciennes [val'ænsjæn], fr. by i dept. Nord; 39 000 indb. (1946), centrum for vigtigt kulminefelt; metal-, kemikalie- og tekstilindustri. Tidl. berømt kniplingsindustri. - Ødelæggelser under 2. Verdenskrig.

Valenciennes-kniplinger (efter *Valenciennes*), kniplinger, mønstret med blomster og ornamenter, omgivet af en hul kant, står på en bund af fletninger med runde el. firkanterede masker; fremstillede med op til 1000 knipleinde.

va'llen's (lat. *valere* være gyldig), kem.: Ved et grundstof v forstås det antal brintatomer, eet atom af stoffet kan forene sig med el. erstatte. De fleste grundstoffer kan optræde med forsk. v, f. eks. oplæder jern med v 2 og 3.

'Valens (lat: mægtig) (329-78), rom. kejser i Østen 364-78, broder til Valentinian 1., støttede arianerne, faldt mod vestgoterne.

Walensee [va'lænzæ:], sø i Glarner Alperne; 24 km²; største dybde 150 m; 419 m o. h. Afløb til Zürichsee.

Valentia [va'lænʃə], irsk *Oileán Dairbhre* ø ved SV-Eires kyst. Herfra udgår telegrafkabler til Amerika. Meteor. station.

Valenti'ner ['fa:], *Axel* (f. 1879), da. forfatter. Af hans skuespil mærkes *Den Store Svindel* (1919), af hans hørespil det præmierede *Tragedien på Allehelgens Stifelse* (1932).

Valenti'ner ['fa:], *Ludvig* (f. 1881), da. præst, fra 1923 sognepræst i Mesinge (Fyn) og fra 1925 provst; medstifter af og fra 1909 formand for FDF.

Valenti'nian(us), tre vestrom. kejsere: Valentinian 1. (reg. 364-75), slog germanerne. - Valentinian 2. (371-92), reg. 375-92, søn af V 1., dræbt af Arbogast. - Valentinian 3., reg. 425-55, søn af Galla Placidia.

Valentino [væløn'ti:no:], *Rudolph* (1895-1926), amer. filmskuespiller. Stumfilmens største mandl. stjerneskuespiller, bl. a. i de såk. 'sheik'-film, der havde et stort publikum, især af kvinder.

Valentinois [valæti'nwa], gl. fr. landskab omkr. Valence.

'valenti'nsdag, eng. *Saint Valentine's Day*, (efter martyren V., ca. 270 e. Kr.), 14. febr. På denne dag uddelles i Engl. og Skotland gadelam, der her kaldes 'Valentine'.

Valentinus (2. årh. e. Kr.), en af de betydeligste gnostikere, levede i Rom, forkynder af panteisme.

Valera y Alcalá Galiano [ba'læra i alka'la gali'ano], *Juan* (1824-1905), sp. forfatter og diplomat, berømt for sine prosafortællinger.

Valeri'ana, bot., d. s. s. baldrian.
valeri'anesyre (af *valeriana*), *C₉H₈COOH*, 4 isomere kendes. Mange af v-s estere anv. som frugtessens.

Valeri'an(us), rom. kejser 253-57; fanget af perserne.

Va'lerius Maximus (1. årh.), rom. skribent. Forfatter til anekdoteraml. *Facta et dicta memorabilia* (mindeverdige handlinger og ord); da. overs. 1797.

Valéry [vale'ri], *Paul* (1871-1945), fr. digter. Hans eksklusive poesi behandler filos. spørgsmål samtidig med, at han arbejder med ordenes klang. Berømtest er hans store digte *La jeune Parque* (1917) og *Le cimetière marin*. Sine ideer har han udviklet i prosaskr. som *La soirée avec M. Teste* (1896), *Eupalinos* (1921). (Portræt).

Wales [wæilz], halvø på V-kysten af Storbritannien, landsdel i Engl.; 21 000 km², 2 553 000 indb. (1948). *Erhverv* se Engl. 2). W er et udpræget højland, som kul-

Paul Valéry.

Christ Valkendorf.

minerer i Snowdon (1085 m). S-Wales er et plateau, furet af dybe floddale, medens N-Wales er et vildt og ujevnt bjergland. Bjergarterne er mest palæozoiske med rige kulletter (antracit o. a.) mod S. W har mildt, fugtigt kystklima. Kun 14% er agerland; det centrale W er græsgange med færevej. 1931 talte 200 000 mennesker kun det gl. kelt. sprog, kymrisk, 800 000 talte kymrisk og engelsk. W deles admin. i 12 grevskaber. - *Historie*. Efter romerstyre 1.-5. årh. var W splittet i keltiske småriger; klanordning, hypp. kampe m. Engl., sidste keltiske fyrste Llewelyn; 1282-83 erobret af Edward 1., vidtgående selvstyre. Indlemmet i Engl. 1536. Stærke protest. sekter, egen statskirke ophævet 1914; fra 19. årh. fremtrædende national bevægelse m. krav om særstilling. 1949 oprettedes nationalt råd (National Council) for W og Mounrouthshire.

Valetta, La, se Valletta.

Walewska [va'læw'ska], *Marie* (1789-1817), po. grevinde. Napoleon 1.s elskerinde; moder til grev Alexandre Walewski.

Walewski [valæw'ski], *Alexandre* (1810-68), fr. politiker, søn af Napoleon 1. og den po. grevinde Marie Walewska. Fr. udenrigsmin. 1855-60, ledede Pariser-kongressen 1856, gik af 1860 som modstander af Itals enhed.

valfart (ty. *wallen* vandre), rejse til et helligt sted, opr. for at få del i den der berørende guddommelige kraft, senere også opfattet som en i sig selv fortjenstfuld rel. spøgelse. Valfartssteder i Danm. var fra kat. tid især helligkilder.

valgbarhed, besiddelse af de egenskaber, som fordrer for at kunne vælges til et offentl. hverv. I Danm. indtræder v til Folketinget med det fuldendte 25. år, til Landstinget med det 35. år.

valgbestyrelse, udvalg, der forbereder valg. Ved folketingsvalg vælges i hver opstillingskreds en v af kommunalbestyrelsen(erne), ved landstingsvalg findes en v for hver valgkreds med en af kongen udnævnt formand. Ved folketingsvalg findes tillige kredsbestyrelser i de 3 kbh.ske storkredse samt amtsvalgbestyrelser i amtskredsene.

valgbog, den af kredsbestyrelsen (amtsvalgbestyrelsen) ved folketingsvalg og valgbestyrelsen ved landstingsvalg førte protokol over valget.

valgbrev. Enhver, der vælges til Folketinget ef. Landstinget, får af valgbestyrelsen meddelt et v som bevis for, at han har opnået valg.

valgkongedømme, kongerige, hvor kongestillingen besættes ved valg (mods. arvekongedømme). Danm. var indtil 1660 et v.

valgkonsul, ulønnet konsul valgt bl. den stedlige befolkning.

valgkreds. Med henblik på folketingsvalg er Danm. inddelt i 21 amtskredse + 3 kbh.ske storkredse med i alt 117 opstillingskredse + Færøerne. Valglov 9. 6. 1948 har for kommende valg fastsat 121 opstillingskredse. Ved landstingsvalg findes kun 7 valgkredse: 1) Kbh. og Frederiksberg, 2) Sjælland + Maribo amt, 3) Bornholm, 4) Fyn, 5) Århus, Skanderborg, Vejle, Ribe, Ringkøbing + de sønderj. amter, 6) de øvrige tyske amter, 7) Færøerne.

valgliste. Med henblik på offentl. polit. valg udarbejdes hvert år en v omfattende de personer, der ved det pågældende valg er berettigede til at udøve valg i ved-

kommande valgkreds. På en tillægsliste opføres de personer, som ikke har valget ved beg. af dette tidsrum, men vil opnå det i løbet deraf. Bortset fra tilføjninger kan ingen ændring foretages i v undtagen ved dom.

valglov. Den gældende lov om valg til rigsdagen af 11. 4. 1920 er bekendtgjort ved bekg. nr. 94 af 10. 3. 1943. Ny valglov for fremtidige rigsdagsvalg af 9. 6. 1948. Lov om kommunale valg af 29. 3. 1924 er bekendtgjort ved bekg. nr. 291 af 22. 12. 1936.

valgmandskreds (ved landstingsvalg) falder sammen med opstillingskredsen ved folketingsvalg.

valgmængde, mængde, som dannes i henhold til valgmenighedsloven (1868, 1903, 1922). Anledn. til den første v var V. Birkedals afskedigelse som præst i Ryslinge 1865; en del af menigheden dannede frimenighed om ham, dog uden at træde ud af folkekirken. Ved loven 1868 legaliseredes dette for Danm. enestående kirkeretlige fenomen. v-loven tillader en kreds på mindst 20 familier at oprette v, selv ansatte præst og afholdt alle med v forbundne udgifter. v står ikke uden for folkekirken og er dennes tilsyn undergivet. Efter 1903 kan v få sognekirkerne overlodt. Alle v er grundtvigiske, de har øvet en bet. indfl. på kirkelivets udvikling i Danm. 1947 fandtes 31 v.

valgmænd. Medlemmerne af Landstinget vælges af v. v vælges af de personer, som har valget til Landstinget, således at der vælges 1 v for hver 1000 indb. i kredsen. På Færøerne foretages dog valget af den første kreds landstingsmand direkte af Lagtingets folkevalgte medl.

valgret, en persons ret til at afgive sin stemme ved offentl. val og derigim. have indflydelse på sammensætning af de lokale og statslige repræsentative forsamlinger (kommunalbestyrelser, amtsråd, parlamentsforsaml. osv.). v er udviklet i forsk. former med fremvæksten af det polit. demokrati, opr. oftest indskrænket til en smævr personkreds af mere velstillede mænd, efterh. udvidet til pers. med lavere indtægt el. formuer, til arbejdere, tyende, kvinder og evt. yngre aldersklasser. I simple former kan v udøves offentl. (f. eks. v. håndsprækn.), mest alm. er i nutiden hemmelig afstemning (f. eks. v. afkrydsning af en stemmeseddel). I Danm. har med enkelte begrænsn. (grundloven § 30) enhver mand og kvinde over 25 år v til Folketinget og over 35 år v til Landstinget. v til kommunalbestyrelser har efter kommunalvalgloven af 1924 enhver folketingsvælger, som er skatteyder til og har bopæl i vedk. kommune. En nedsettelse af v-alderen til 23 år er på tale. I de fleste lande er v-alderen 21 år.

valgsprog, sentens, fyndord, man vælger som udtryk el. rettesnor for sin livsførelse.

valgsted (ved folketingsvalg). I valgloven er der for hver enkelt opstillingskreds angivet et særligt valgsted. Er der fl. afstemningssteder, finder den endelige opgørelse af stemmerne sted på v.

valgtyl, udøvelse af tvang el. udnyttelse af afhængighedsforhold for at få en vælger til at stemme på en bestemt måde el. til at undlade at stemme. Er i mange tilf. strafbart. v ved valg til rigsdagen, kommunale el. andre offentl. råd el. myndigheder straffes med hæfte el. fængsel indtil 2 år el. under formildende omstændigheder med bøde.

'Valhal', Odins hal, hvorhen de døde kæmper kom fra valen, en forestilling fra vikingetidens rel. overført fra de store krigshøvdinges hovesal. I V var geden Heidrun, galten Særimur og valkyriene.

Wal'halla [val-] (nær Regensburg), mindehal for ty. berømt, opf. 1830-42 af Ludvig 1. af Bayern efter Leo Klenzes tegninger. W ligger på en høj 96 m over Donau og er formet som et dorisk marmortempel.

validi'tet' (lat. *validus* kraftig, gyldig), retskraft, retsgyldighed, gyldighed.

Henry A. Wallace.

Marcus Wallenberg.

Albr. v. Wallenstein.

Robert Walpole.

wa'lli'sisk [v-], *kymrisk*, det keltiske sprog i Wales. Wa'lli'ser: indbygger i Wales.

valkejord, ler, der har evne til at indtage olie; anv. til valkning af uld og klæde samt til blegning af forsk. olier.

Valkendorf, Christoffer (1525-1601), da. statsmand, godsejer (Glorup). Lensmand i Bergen 1556-60, kuede de ty. forretningsfolk her; 1560-67 ledende på Osel, opr. som formynder for hertug Magnus. Lensmand på Island 1569-71, på Gotland 1571-73; som rentemester 1574-89 en af reg.s ledende mænd, bidrog til Kbh.s opkomst. Medl. af formynderreg. 1588-90, afgik fordi han havde ladet Mogens Heinesen henrette uden at give lov til appel. Rigshofmester 1596-1601. Oprettede 1588 V-s kollegium. (Portræt sp. 4790).

Valkendorf, Erik (d. 1522), no. ærkebiskop. Kansler hos Chr. 2. i dennes tronfølgetid, ledende rådgiver hos Chr. under statholdertiden i Norge fra 1506. Ærkebiskop i Trondhjem fra 1510, trods no. modstand. Ledede gesandtskab til Nederl. 1515, bragte Elisabeth af Habsburg til Danm.; modarbejdede Sigbrit, i unåde hos Chr. 2., d. i Rom.

Valkendorfs Kollegium, fribolig i Kbh. for 20 studenter, stiftet 1588 af Christoffer Valkendorf (fundats 1596).

walkie-talkie ['wã:ki 'tã:ki] (eng. walk gå + talk tale), radiosender og modtager af så ringe vægt, at den let kan transporteres.

valkning, efterbehandling af vævede uldne stoffer. Stoffet oplødes i varm sæbeopløsning (45-50° C) el. en svag syre og udsættes for en sammenpresning. Uldhårene sammenfiltes derved og der fremkommer en tættere væv med hårdere (filtning).

walk over ['wã:k 'ouvə] (eng. gå over), sport, match, som vinder uden kamp, fordi modstanderen melder afbud; letvunden kamp.

Val'kyrien, 1) ballet af Aug. Bournonville, musik af L. P. E. Hartmann (Det Kgl. Teater 1861); 2) opera. Musik og tekst af R. Wagner (1856, München 1870, Kbh. 1891), del af »Nibelungens Ring«.

val'kyrier (val + kyrrie der, der kører), i nord. rel. Odins møer i Valhal. De rider ud og kører dem, der skal dø kampens ærefulde død.

Valla, Lau'rentius (1407-57), ital. filosof, humanist og modst. af Aristoteles og skolastikken. Tilhænger af epikuræismen. Udbredte kendskabet til klass. litt., overs. græsk for. til lat.

Vallabha [-bã] (1478-1530), ind. sektstifter, forkynder af identifikationen ml. Vishnu og Krishna, den senere bhakti, erotisk betonet følelsesmystik.

wallaby ['wã:bɔ] (australsk *wolabã* kænguru), fællesbetegn. f. forsk. mindre kænguruarter.

Wallace ['wã:ləs], **Alfred Russel** (1822-1913), eng. naturforsker. Forskningsrejser i trop. Kom her ind på lign. anskuelser som Darwin. En af dyregeografens grundlæggere.

Wallace ['wã:ləs], **Edgar** (1875-1932), eng. forfatter af spændende underholdnings- og kriminalromaner, hvoraf de bedste foregår i S-Afr. De fl. overs. til da.

Wallace ['wã:ləs], **Henry Agard** (f. 1888), USA-politiker. Farmer i Iowa, landbrugspecialist og -redaktør. Bidrog til Roosevelts valg 1932 i Middle West. Landbrugsmin. 1933-40, gennemførte (v. Agricultural Adjustment Act) nedskæring af landbrugsproduktionen for at

opnå pristabilisering under krisen. Vicepræsident 1941-45, fra 1942 ledende i afd. f. økon. kriseførelse, tilhænger af vidtgående krisevskontrol og socialpolitik, 1944 afvist som vicepræsidentkandidat af Demokraternes kons. fløj. Handelsmin. jan. 1945-sept. 1946; vendte sig mod Byrnes' udenrigspolitik. m. kritik af Engl. og krav om mindre skarp holdning mod Sovj., afskediget af Truman. Fra nov. 1946 udg. af ugebladet »New Republic«. Arb. fra 1947 på dannelse af et tredje parti, støttet t. »Progressive Citizens of Amer.«, men mødte modstand fra fagforen. 1948 Fremskridtspartiets kandidat ved præsidentvalg (1.1 mill. stemmer). (Portræt).

Wallace ['wã:ləs], **Lewis** (1827-1905), amer. forfatter, kendt for *Ben Hur*, *A Tale of Christ* (1880, da. 1891), en populær hist. roman om Kristus og de første kristne.

Wallace ['wã:ləs], **Sir William** (d. 1305), rejste 1297 og 1305 forgæves skotterne mod Engl.

Wallace Collection [ka'le:kʃən] (eng.), kunstsamling i London indeholdende især fr. malerkunst og kunsthåndværk fra 18. årh.; skænket den eng. nation af samleren Sir Richard Wallace (1818-90).

Wallach ['wã:lɔ], **Otto** (1847-1931), ty. kemiker. Arbejder over terpener. Nobelpris 1910.

Valladolid [bãljã'dõ:li(ð)], by i Centralspanien, 110 km V f. Madrid; 136 000 indb. (1947). Univ. (grl. 1346), domkirke (påbegyndt 1585). Af museer bl. a. huset, hvori Columbus døde og Cervantes' hus.

'vallak (efter *Vallakier*), fuldvoksnet kastreret hanligt individ af hestestægten.

Valla'ki'er, rum. *Valahia* [valã'xiã], landskab i Rumænien v. de Transilvanske Alper og Donau. V er et bølgelugt frugtbar land, der skræner mod S; hvede-, majs- og kvægavl er vigtige erhverv. - *Historie*. V var i oldtiden del af rom. prov. Dacia, erobret af Trajan; rommet efter 270, senere atter delvis besat af romerskatalende folk. I 13. årh. selvstændigt fyrstendømme; efter 1396 under tyrk. overherredømme, men selvstyre under egne fyrster. Balancerede i 19. årh. ml. Rusl., Tyrkiet og Østr., 1856 uafhængigt; forenedes 1859 med Moldova til Rumænien.

'Vallan'd (oldn.), Frankrig. Val-, valsk, opr. brugt af germanerne om kelterne.

Wallerander [wã'lãndər], **Sven** (f. 1890), sv. arkitekt. Har udarb. arkitektonisk plan for Kungästan, Sthlm., og har udført Norra Kungästorvet.

Wallasey ['wã:ləsi], by i NV-Engl. NV f. Birkenhead; 100 000 indb. (1948). Forstad til Liverpool.

wallboard ['wã:bã:d] (egl. murbræt), eng. betegn. for træfiberplade.

valle, biprodukt ved ostelavning. Sammensætningen varierer efter anv. ostemælk og ostningsteknik, men kan for v fra ren sødmælk angives til 0,3% fedt, 0,8% æggehvide, 4,7% sukker, 0,6% salte og 93,6% vand. Næringsstofferne kan uddyntes ved fremstilling af v-smør, v-ost, myseost m. m. Størst anv. i Danm. som fodermiddel til større kalve og svin; 12 kg v regnes = 1 foderenhed.

Vallée ['vã:le], **Jean de la** (1620-96), fransk-født, sv. arkitekt, hovedværk: *fuldførelsen af Riddarhuset i Sthlm.* (1672). Desuden herregårde, *Katharinakirken* i Sthlm. (senere meget forandret).

Valle-Inclán ['bãljẽ in'klãn], **Ramón del** (1870-1936), sp. forfatter, en forende

skikkelse i Renæssancen af 1898. Blandt hans originale værker må især nævnes hans »Sonatas»: *Sonata de otoño* (1902), *Sonata de estío* (1903), *Sonata de primavera* (1904) og *Sonata de invierno* (1905).

Vallekilde Højskole, da. højskole V., Ods herred, grl. 1865 af Ernst Trier.

Wallenberg ['wã:lɛnbɛr], **Jacob** (1746-78), sv. forfatter. Skrev som skibspræst på en kinafarer rejsedagbogen *Min son på galejan* (1781, da. 1944), præget af iagttagelseevne og drastisk humor.

Wallenberg, Knut Agaton (1853-1938), sv. finansmand, søn af O. W. Admin. direktør f. Sthlm.s enskilda bank 1886-1911, som V gav førende still. i sv. bankverden; efter 1911 bestyrelsesform. Tog initiativet til Treleborg-Sassnitz-ruten 1897; ledede a/s, der efter overenskomst m. staten udmnyttede metalørens i Norrland; 1914-17 udenrigsmin. under Hammar skjold. Stiftede 1918 stor fond til vidensk. formål.

Wallenberg, Marcus (1864-1943), sv. finansmand, halvbror til Knut W. Fra 1892 direktionsmedl. i Sthlm.s enskilda bank, admin. direktør 1911-27, bestyrelsesform. 1938-43. Finansierede række sv. og udl. industriselskaber (1905 Norsk Hydro s. m. Sam Eyde; malm, (tømmer, papir). W-s sønner *Jacob W* (f. 1892) og *Marcus W* (f. 1899) er direktører i Sthlm.s enskilda bank fra 1927. (Portr.).

Wallenberg, André Oscar (1816-86), sv. finansmand. Opr. soofficer; grl. 1856 Sthlm.s enskilda bank, som W ledede til sin død. Rigsdagsmand 1853-86.

Wallenius [wã'lɛni:us], **Kurt Martil** (f. 1893), fi. generalmajor. Ty. officer under 1. Verdenskrig, bl. ledende i lappbevægelsen; kommanderede på nordfronten 1939-40, sejrede v. Salla.

'Wallenstein [wã'lɛn'tain] (korrekt form: *Waldstein*), **Albrecht von** (1583-1634), general under 30-årskrigen. Čech. adelsmand, gik over til katolsk tro, støttede kejseren 1618-20, rig ved at erhverve konfiskeret gods i Böhmen. Rejste 1625 hær mod Christian 4., plyndrede 1627-28 Jylland, fik titelen: hertug af Friedland; arbejdede for øget kejsermagt, afskediget 1630 på fyrsternes krav. Rejste på kejserens bøn ny hær 1632, men krævede stor selvstændighed. Slog Gustav Adolf ved Nürnberg, måtte vige ved Lützen; sagnede derpå kriseførelsen og arbejdede på tolerancereform, førte mod kejseren illoyale forhandlinger m. Sachsen og Sv.; afsat, myrdet i Eger 25. 2. 1634 af en gruppe officerer. (Portræt).

Waller ['wã:lɔ], **Edmund** (1606-87), eng. digter. Skrev bl. a. de rel. digte *Of Divine Love* og *The Fear of God*. Ved sin vsersteknik og sprogbehandling forløber for Dryden og Pope.

Wallerius [wã'lɛri:us], **Joh. Gottschalk** (1709-85), sv. mineralog og kemiker. Som geolog yderliggende neptunist, idet han mente, jorden opr. helt bestod af vand, som efterhånden omdannedes til jord. W-s mineralogi var et stort fremskridt fra tidligere. Han var endv. en af landbrugskemiens grundlæggere.

Waller's lov ['wã:lɔ] (efter den eng. fysiolog A. V. Waller (1816-70)) udsiger, at når en nervetråd overskæres, vil den del, der er nærmest nervecellen, forblive uskadt, medens det andet stykke vil gå til grunde, den Waller'ske degeneration.

Vallés [wã'lɛ:s], **Jules** (1832-85), fr. forfatter og revolutionær; har i romantrilogien *Jacques Vingtras* (1879, 1881, 1886) hæftigt angrebet det bestående samfund.

Valletta [vã'lɛ:tə], ital. *La Valletta*, hovedby på Malta; ca. 190 000 indb. med forstæder. Vigtig handels- og krigshavn med stærk fæstning. Grl. 1566 af johanniterordenens stormester Jean de la Vallette. Stærkt beskadiget ved talrige luftangreb under 2. Verdenskrig.

'Vallgren, Ville (1855-1940), fi. billedhugger; *Topelius monument* (Helsinki) m. m. samt talrige statuer.

Wallin [wã'lɛ:n], **Johan Olof** (1779-1839), sv. gejstlig og salmedigter; ærkebiskop 1837. I den sv. salmebog, som anv. 1819-1937 (den wallinske), var de fleste salmer oversat, digtet el. restaureret af ham.

Wallin [-'li:n], *Sigurd* (f. 1882), sv. kultur- og kunsthist.; insp. v. Nordiska museet, *Sthlm.*; bl. a. arb. om sv. møbelkunst.

Vallinkoski, sovj. vandfald i Vuoksi, 4 $\frac{1}{2}$ km neden for Imatra.

Wallis ['wælis], ty. navn på kanton Valais.

Walli'ser Alper, andet navn på Penninske Alper.

Wallis'ne'ria (e. ital. naturforsker A. *Wallisneri* (1661–1730)), flerårige vandplanter af frobidfam. V spiralis med lange, græs lignende blade er alm. brugt som akvarieplante. Hunblomsten har spiralformet stilk.

Wallis-øerne ['wælis], fr. *Îles Wallis* [ilwa'lis], fr. Stillehavsoer, NØ f. Fiji; 220 km²; ca. 4200 indb.

val'lo'ner (fr. *Wallons* [wa'lj, va-], del af belg. befolk., der taler valloansk (nordfr. dialekt). Bor i sydl. Belg. til en linie fra Courtrai over Bruxelles til N f. Liège, desuden i fl. nordl. byer.

Vallotton [valo'tɔ], *Benjamin* (f. 1877), fr.-schw. romanforfatter; hans hovedfig. politiassistent Potterat, er talerør for den jævne mands mening om tingene.

Vallotton [valo'tɔ], *Félix* (1865–1925), fr.-schw. maler. Scener fra gadelivet i Paris. Træsnit, Plakater.

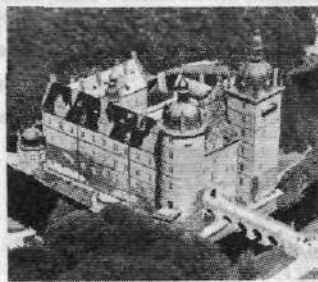
Wallquist ['valkvist], *Einar* (f. 1896), sv. forfatter og læge. Har skrevet romaner, bygget på sine erfaringer fra praksis i Lappmarken; *Kan doktorn komma* (1935, da. 1937).

Wallsend ['wæ:lsɛnd], by i NØ-Engl., østl. forstad til Newcastle; 48 000 indb. (1948). Skibsværft, metal- og kemisk industri. Navnet stammer fra, at W ligger ved Ø-enden af Hadrians vold.

Wall Street ['wæl'stri:t], gade i New York, hvor især de amer. banker og vekselerer har hovedkantorer.

Wally ['wæli], *Gustaf*, egl. *Axelsson Wallenberg* (f. 1905), sv. skuespiller og teaterdirektør. Startede som stespander og optrådte med succes i mange hovedsteder. 1940–47 teaterdir. i Sthlm., længst på Oscarsteatern (oprette- og revyforestillinger, hvori han selv havde dansepartier); ofte gæstespil i Kbh. 1948 i London efter længere ophold i USA.

Vallø, hovedgård SØ f. Køge, nævnt fra

ca. 1320, har bl. a. tilhørt Bo Falk og Oluf Axelsen Thott, senere Mette Rosenkrantz (d. 1588). 1731 af Chr. 6. skænket til Sophie Magdalene, der 1737 oprettede »Det Adelige Stift V« for ugifte døtre af da. adel. Anselig hovedbyg., i sin nuv. skikkelse opført af H. J. Holm efter en hærgende brand 1893, men m. bet. murpartier og af samme udseende som det gl. kompleks fra 1560–96, 1630'rne, 1721 (J. C. Krieger), 1735–38 (L. Thura: det hvide stift) og 1765; fredet i kl. A.

Walløe ['wælo], *Peder Olsen* (1716–93), da. købmand i Grønland. Foretog 1751–53 en rejse med kanebåd til SØ-Grønland, hvor han traf eskimoer, men ingen ruiner fra Østerbygden.

val'm (ty. *walm*), tagflade, der skråner ud over gavlvæggen af et hus. v-tag, tagform med fire skrånende sider. (Ill. se tagformer).

Val'miki (2. årh. e. Kr.), forfatter til det ind. heltedigt *Rāmāyana*, sikkert et ind. helt person.

'valmue (*Pa'paver*), slægt af v-fam. Urter med hvid mælkesaft. Store, undersædige blomster med 2 bægerblade, 4 kronblade,

mange støvblade og siddende støvfang, kapsel. Ca. 100 arter i nordlig temp. egne. I *Dann.* vokser 3 arter vildt; opium v (P. somniferum) dyrkes fra V-Asien til Kina. Den størkede mælkesaft giver opium (morfin) og frøene birkes. Den og fl. fremmede arter dyrkes i haver.

valmueolie, tørrede olie, vundet ved presning af valmuefrø. Anv. såvel til spiseolie som til færnis, især i kunstmaleriet da den ikke gulner el. revner.

Valmy [val'mi], fr. landsby i Champagne. Hævedes sept. 1792 mod østr.-preuss. angreb; kampene opfattedes som vendepunkt i Revolutionskrigene.

valnøddetræ (*Juglans*), slægt, som hører til rakettræerne, kun hanblomsterne i rakler. Store, uligefinnede blade med olieaktige, stenfrugt med tyndt kød og rynket sten (alm. kaldt valnød); almindelig v (J. regia), indtil 25 m høj, vokser vildt i Eur.s varmt temp. egne, dyrkes i *Dann.*, skades af stærk frost. Frøet, som har store, lappede kimblade, spises, fin olie kan udpresses af det. Veddet af alm. v og andre arter, f. eks. amerikansk v (*hickory*), anv. til møbler under navn af nøddetræ. Farve- og garvestoffer i blade og frugtkød.

valnødolie, tørrede olie, vundet ved presning af valnøddekerner. Anv. såvel til spiseolie som til færnis, især i kunstmaleriet, da den ikke gulner el. revner.

Valois [val'wa], 1) tidl. fr. grevskab (de nuv. dept. Oise og Aisne); 2) fr. kongehus 1328–1498; stammede fra Filip 3.s søn Karl af V.

Val'ona (Val'ona), ital. navn på den albanske by Vlora.

val'onea (gr. *bálanos* agern), frugtskålene af forsk. egearter fra S-Ø-Eur. og Tyrkiet, anv. som garvestof.

val'oren'sforsikring (lat. *valere* være værd), forsikring af værdiforsendelser ekspederet pr. post.

valorisation (lat. *valere* være værd), organiseret indgreb i udbudet af verdenshandelsvarer for at udjævne prissvingningerne ved i et år med stor produktion (høst) at tilbageholde varer t. salg i et år med mindre produktion; undertiden destrueres varerne, f. eks. ved de gentagne kaffe-v i Brasilien.

Valparaiso [balpara'iso], Chiles vigtigste havneby; 245 000 indb. (1940). V ligger i det nordl. Mellemchile på en smal strandbred og op ad kystbjergene. Hyppige jordskælv. V har størstedelen af Chiles import.

Walpole ['wæ:lpoul], *Horace* (1717–97), eng. hist. forfatter. Behandlede kunsth. og hist. emner, udg. romanen *The Castle of Otranto* (1764) og var en vittig og åndfuld brevskriver.

Walpole, *Hugh* (1884–1941), eng. forfatter af en række romaner af romantisk-gammeldags præg, f. eks. *The Cathedral* (1922; da. *Domkirken* 1926) o. fl.

Walpole, *Robert* (1676–1745), eng. statsmand. Kom 1701 i Underhuset (Whig), 1721–42, skatkammerlør og reg.s leder. Ønskede fred for at ordne finanserne,

fremme industri, handel og søfart, forsonede de indre modsætninger. Arbejdede for parlamentarisk styre med kabinet i overensst. m. Underhuset, hvor det polit. tyngdepunkt skulle ligge (og hvor flertallet opnåedes ved bestiktelser). (Portræt sp. 4793).

Wal'purgisnacht (ty.), natten før Valborgs dag; i ty. sagn og overtro udviklet til en heksesabbat.

Walras [val'ra], *Marie Esprit Léon* (1834–1910), schw. nationaløkonom af fr. opr., en af grænsenyttaelærens grundlæggere; indførte den mat. metode i økon. teori. Hovedværk *Éléments d'économie pure* (1874–77).

valrav (af val slagmark), ligflugt; fabelflugt i de da. folkeviser.

valrov, udplyndring af lig (opr. på valpladsen).

vals, dans i 3/4 takt; 1) langsom v, stammer fra ländler, 2) hurtig v, wienerv (Lanner, Strauss sen. og jun., Waldteufel, Lumbye o. a.). Disse to former gik hurtigt over i kunstmusikken (Weber, Chopin, Schumann, Liszt, Brahms); 3) den langsomme, sentimentale boston v, opstået omkr. 1900, fører til valsen hos Lohar og Fall og til den mod. v.

Walsall ['wæ:lsæl] el. [wæ:ls], by i Midt-Engl. NNV f. Birmingham; 113 000 indb. (1948); metal-, læder- og konfektionsindustri.

valse (ty. *Walze*), om sin akse drejelig, hul el. massiv cylinder. Bruges til knusning, udvalsnings, tromling m. m.

valsehjort (*Sino'dendron cylindricum*), torfbist. Larven i løvtræ. Ret alm. i *Dann.*

valsejern, udvalset jern el. stål.

valsemølle, maskine m. to el. fl. valser, hvorimellem malegods fortættes el. knuses.

valsen, gå på, (ty. *walzen* slentre, drive omkring), tidl. håndværkerskik, hvorefter en udlært svend videreuddannedes v. rejser i udlandet.

valsesnekke (*valse* + ty. *Schnecke* snegl), *zool.*, d. s. s. foldesnegl.

valsestol, møllerimaskine til formaling af mel.

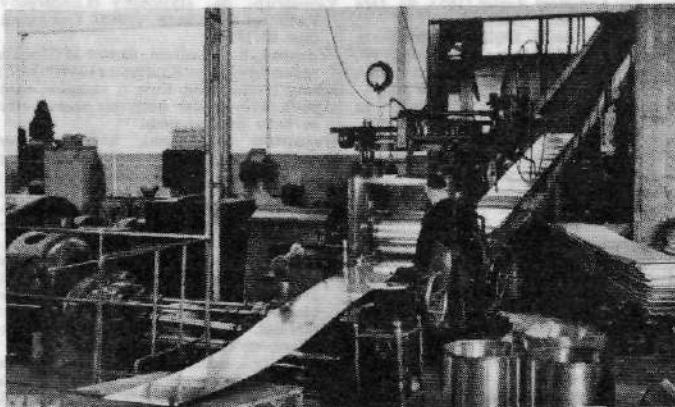
valseværk, valsemaskine til udvalsnings; fabriksanlæg, hvori valsningsforegår.

'Valsgårde [-jæ:(r)dø], en uplandsk havdingeslægtis begravelsesplads ved V, nær Fyrisån, Uppland. Alle gravene, 15 ialt, er bådgrave fra 8.–10. årh. Heraf er 9 udgravet med rigt resultat: billedprydede hjelme, skjolde, sværd, glaskar, husgeråd o. a.

Walsingham ['wæ:lsinəm], *Sir Francis* (ca. 1530–90), eng. udenrigsminister efter 1573. Ved 1586 at afsløre Marie Stuarts delagtighed i kat. sammensværgelse modvirkede W til dennes henrettelse 1587.

Vals-les-Bains [vals'le'bæn], fr. kursted i dept. Ardèche, kolde mineralske kilder.

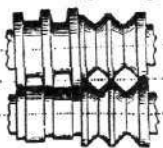
valsnings, formning, fortætning, glatning el. knusning af materiale v. passage gnm. et valseværk. De modsat roterende valser trækker v. friktion selv emnet til sig. Ved varmvalsnings af metal bliver dette formet og forædlet. Tykkelsen aftager

Koldvalsnings af aluminiumbånd.

mens bredden og især længden øges.

Koldvalsning giver stivhed og glathed. Ved pladevalsning mindskes afstanden ml. valserne gradvis; stænger valses ml. valser m. fl. stadig snævrere spor el. kalibre. Sværere stål og kobber valses varmt, zink halvvarmt, messing, bly og tynde jern- og kobberplader koldt.

Valtellina, ty. *Vellin*, ital. Alpedal, gennemstrømmet af øvre Adda.

Walter ['wɑ:ltə], eng. bladudgiverfamilie. 1) *John W* (1739-1812), grl. »The Times» 1785; 2) *John W* (1776-1847), søn af 1), forretningsmæssig leder af »The Times» 1803-47, hævdede bladet til førstestilling i eng. presse; 3) *John W* (1818-94), søn af 2), forretningsmæssig leder af »The Times» 1847, indførte 1869 en forbedring af hurtigpressen (The Walter Press); 4) *Arthur Fraser W* (1846-1910), søn af 3), ejer af »The Times» 1894-1908, omdannede 1908 bladet til a/s, formand for dets bestyrelse 1908-10.

Walter ['wɑ:l], *Bruno* (egl. Schlesinger) (f. 1876), ty. dirigent (jøde). Ved Wieneroperaen 1901-12 og 35-38. Generalmusikdir. i München 1913-22, 1925-29 ved Berlineroperaen. Fr. statsborger 1938. 1941 kapelmester ved Metropolitan Operaen i New York.

Walter ['wɑ:ltə], *Emil* (f. 1893), čech. diplomat og forfatter, virker for en čech.-nord. kulturtilnærmelse, har oversat nordlitt. til čech., bl. a. Edda (1942).

Walter ['wɑ:l], *Fried* (f. 1907), ty. komponist. Symfonier, kammermusik og en opera.

Walter ['wɑ:l], *Jørgen* (ca. 1610-70), da.-holstensk officer. Deltog tappert i Torstenssonkrigen; havde som elskerinde Dina Vinhofers, som W menes at have inspireret til anklagen mod Ulffeldt. Landforvistes 1651; tilbage 1663, fængsledes 1668, mistænkt for mordforsøg mod kongefamilien; d. i Blåtårn.

Walthamstow ['wɑ:ltəmstəu], nordøstl. forstad til London; 123 000 indb. (1948).

Walther ['wɑ:ltə], *Johann* (1496-1570), ty. kirkemusiker, Luthers ven og mus. rådgiver. Udg. 1524 *Geistlich Gesangsbuchleyn*, der er den ældste protestantiske koralbog.

Walther von der Vogelweide ['wɑ:gəwəldə] (ca. 1170-ca. 1230), ty. middelalderlitt.s største lyriker. Skrev personligt prægede minnedigte og polit. sange til forsk. magthavere. Nogle af de af W komponerede melodier er bevaret.

Walvin ['wɑ:lɪn], *Jan* (f. 1905), ty.-amer. forf. F. i Darnstadt, opr. kommunist, 1929 til Tysk. efter fængselsdom i USA; 1933-37 i koncentrationslejre. 1937-38 i Sovj. som gestapogent (tvunget), undkom til USA, udgav 1940 *Out of the Night* (da: *Ud af Mørket* 1946), skarpt antikommunistisk.

Walton ['wɑ:ltən], *Isaac* (1593-1683), eng. forfatter. Skrev den berømte lystfiskerbog *The Compleat Angler* (1653, da: *Den Fuldkomne Fisker* 1943).

Walton, William (f. 1902), eng. komp. og dirigent. Har bl. a. komp. symfoni (1939), *Facade Suite I-III*, kroningsmarch (1937), koncert for viola, violinkoncert m. v.

Walton and Weibrigg ['wɑ:ltən] (en 'wæibrɪdʒ), sydvestl. forstad til London, ved Themsen, 37 000 indb. (1948).

valuta (ital. værdi), 1) et lands pengesort el. møntfod; 2) veksel på udlændt; 3) betaling, særl. af veksel.

valutaattest, tilladelse fra Direktoratet for Vareforsyning (tidl. Valutacentralen) til import af en angiven varemængde fra et angivet land.

Valutacentralen, da. admin. organ under handelsmin., grl. 1932 til admin. af valuta restriktioner; 1940 afløst af Direktoratet for Vareforsyning.

Valutafond, Den Internationale, eng. *The International Monetary Fund*, opprettet 1944 med sæde i Washington i tilslut. til FN med det formål på grundl. af indskudt garantifond at yde medl. stater korte lån i udenl. valuta mod betaa-

ling i landets egen valuta til hjælp ved afvikl. af midlertidige underskud på betalingsbalancen løb. poster.

valutaklausul i veksel skal angive de til grund for trasseringen liggende dækningsforhold.

valutakontoret, d. s. s. Valutacentralen.

valutakurs el. *vekselkurs*, prisen på en enhed af andre landes valuta (særl. i form af a vista veksel) udtrykt i hjemlandets mønt ved en off. notering. Under guldfod siges v. at stå i pari, når den svarer til forholdet ml. vedk. valutaers guldindhold.

valutapukkel, ekstraord., kortfristet gæld på valutabalancen over for et andet land, i alm. opstået som flg. af større køb fra end salg til vedk. land. Anv. også om det mods. fænomen: et tilsv. opstået valutatilgodehavende.

valutarestriktioner, statslige reguleringer til begrænsning af efterspørgsel efter fremmed valuta el. til foreløbig af ubudet heraf, f. eks. importregulering, forbud mod eksport af valuta, hjemførelsespligt for indtjent fremmed valuta og (v. videre forstand) forbrugsbegrænsn. til fordel for eksporten. v. har været stærkt anv. i næsten alle lande under og efter 1. Verdenskrig samt siden 1931; i Danm. særlig admin. gnm. Direktoratet f. Vareforsyning (opr. 1932 som Valutacentralen) v. udstedelse af valutaattester til import af varer på »bunden liste» (mods. »friliste») og af nationalbanken v. kontrol med betalinger til og fra udl. v. kan tilsligte opnåelse af ligevægt på betalingsbalancen uden gældsætning til udl. og nedskrivn. af landets egen valuta (valutarisk formål), samt have beskæft. polit., handelspolit. el. milit.polit. formål. Som valutarisk middel er v. ofte et alternativ til en arbejdsleshedsskabende kreditindskrænkning, politik v. har bevirket større internat. afspærring og derved skærpet mange økon. vanskeligheder.

valuation (lat: vurdering), of. fastsættelse af værdien (særlig) af pengesort. **Walvis Bay** (eng. ['wɑ:lɪvɪs 'beɪ], kapholl. ['wɑ:lɪfɪs 'bɑ:ɪ]), *Hvalfisk Bugten*, 1) bugt på kysten af Brit. SV-Afr.; 2) territorium omkr. 1) med byen Walvis; 965 km², 2200 indb. (1936).

Walzel ['wɑ:ltsəl], *Oskar* (1864-1944), østr. litteraturhistoriker. Ud giver af den monumentale *Handbuch der Literaturwissenschaft* (1923 ff. med betydelige bidrag af W selv). Førende forsker især af romantikken og moderne ty. litt. samt stilistiske og æstetiske problemer.

va'ler [-'lɔ:r] el. [-'lɔ:ɪ] (fr. *valeur* værdi), en farves lysmættethed (f. eks. lysere og mørkere grønt), (farve)tone.

Wamberg ['wɑ:m-], *Frederik Christian* (f. 1885), da. radiotekniker. Leder af post- og telegrafvesenets radioingeniørtjeneste fra 1926, næstformand i radiorådet.

Wamberg ['wɑ:m-], *Helge* (f. 1888), da. journalist, legationsråd. 1909-20 korrespondent til Politiken, fra 1920 presseattaché ved gesandtskabet i Paris, 1942-45 tjeneste i Udenrigsministeriet, 1945 legationsråd og presseattaché i Paris.

Vamdrup, da. stationsby (Lunderskov-Padborg) 2069 indb. (1945). Grænsestation til 1920.

Vamma, no. vandfald, dannet af Glomma neden for Øyeren. Kraftstat. (104 000 kW).

vamp [vɑmp] (eng. fork. f. vampire, vampyr), kvinde, der udnytter mænd efter at have bedåret dem.

vampum ['wɑmpəm], hos nordamer. indianere cylindriske perler af musling- og snegleskal, anv. som smykker og penge. w.-bælter, hvis mønstre dannede billedskrift, udveksledes som venskabs tegn og som besegling af overenskomster.

vamp'yr (serb. *vampir*), 1) kvindeligt væsen, der if. slav. folketro suger blod af sovende el. har erotiske forb. med mænd; 2) *zoöl.*, betegn. f. nordamer. flagermus af bladnæsernes fam., af hvilke enkelte arter tidl. ansås for blodsugere. Insektvædere, en enkelt art frugtædere.

vam's (ty.), betegn. for en el. fl. trøjer m. el. uden ærmer og af vekslende længde båret fra 16. til 17. årh. under den egl. overklædning. v. udviklede sig i 18. årh. dels til vest, dels til jakke.

van [fan] (holl.), af.

vana'di'n (oldn. *Vanadis* navn på Freya) el. *van'a'ditum*, grundstof, kem. tegn V atomnr. 23, atomvægt 50,9; smp. 1715°. Metal beslægtet med niob og tantal. Til sættes i små mængder til stål (v-stål).

vanadinstål, stål med ca. 0,2% vanadin, udmærket sig ved overfladehårdhed og seighed; anv. til jernbane- og minematerialer.

Vanbrugh ['vɑnbru:ʃ], Sir *John* (1664-1724), eng. dramatiker og arkitekt. Skrev fr. prægede, vittige komedier i restaurations tidens smag, f. eks. *The Relapse* or *Virtue in Danger* (1697).

Vancouver [vɑn'ku:vər], by i British Columbia, Canada; med forstæder 410 000 indb. (1946). Canadas tredjestørste by, ved Georgia Strait Ø f. Vancouver Island. Endepunkt for fl. Pacific-baner; Canadas vigtigste Stillehavshavn med udførsel af tommer, malm, frugt, hvede og laks.

Vancouver, George (ca. 1758-98), eng. søofficer; deltog i James Cooks rejser 1772-74 og 1776-79, udforskede 1791-95 Amerikas nordvestkyst.

Vancouver Island ['vɑn'ku:vər], Ø v. Canadas Stillehavskyst (til staten Brit. Columbia); 32 135 km²; 460 km l. og 65-130 km br. Erhverv: kulbrydning, tommerhugst, fiskeri. Største by: Victoria.

Vančura ['vɑntʃurɑ], *Antonín* (1882-1939), čech. lyriker, prosaiker og dramatiker i den hist. genre; impressionist.

vand, 1) kem. forb. af brint og lit, H₂O, findes meget udbredt på Jorden, 2/3 af jordoverfladen er dækket med v. Kp. 100°, smp. 0°, v. har sin største v. f. (1,0000) ved 4°, hvilket medfører at v. ved 4° udvider sig såvel ved afkøling som ved opvarmning. v. er i ringe grad dissocieret i brint- og hydroksyfloner. v. indgår som bestanddel i mange uorg. forb. (krystalvand) og i de fleste org. forb. (i det menneskelige legeme 60%);

2) rel. Inden for de antikke kulturer, hvor den rel. erfaring har præget af naturrel., ansues v. som et kraftområde med rensende, helbredende og frugtbarørende kraft. v. er et vigtigt rel. middel, anv. til indvielse, renselse, endv. i etiske ritualer, pagtsbekræftelser (deraf dåben), edsaflæggelse osv. De enkelte v.-kilder, floder, søer og have bliver i sig selv genstand for kult, idet der ikke er nogen forskel i opfattelsen af dette vand som kraft og som guddom.

vandafhærdning, se hårdt vand og vandrensning.

vandaks (*Potamogeton*), slægt af v-fam. Vandplanter med krybende jordstængel, smalle undervandsblade og ofte med bredere flydeblade, små 4-tall. blomster i aks over vandfladen. Ca. 21 arter i Danm., de fleste i ferskvand, et par i brakvand.

van'da'l, person tilhørende vandalerne (der var berygtet for omfattende hærgninger); ødelægger; person, som øver hærværk (vandallisme).

Wandal ['vɑnda:l], *Hans* (1624-75), da. teolog, prof. i Kbh. 1655. Sjællands biskop 1668. Gav i *Jus regium* 1663-72 (kongeretten) en teol. og teokratisk begrundelse for enevælden. Arbejdede for et vist kirk. selvstyre.

van'da'ler, germansk folk, gik 406 over Rhinen, boede 409-29 i det efter v. benævnte Andalusien, erobrede 429-39 under Geiserik Atlaslandene, hvor de som arianere forfulgte katolicismen. Betvunget 533-34 af Belisar.

vandarve (*Montia*), slægt af portulakfam. I Danm. 2 arter, enårige urter med små, hvide blomster; ved kildevæld og på fugtig bund.

vandblomst, ansamling af fl. arter blågrønaler, der findes som plankton i ferskvand el. saltvand. Når vandet er stille, kan de lægge sig som en hinde på overfladen. Det er konstatet, at kvæg kan dø af at drikke vand med v.

vandbregner, en meget lille bregnegruppe, bestående af små arter, der vokser i vand

Vandaks.

i de varme lande. I akvarier kan dyrkes *Salvinia* og *Azolla* (som findes helt op i N-Tyskl.), begge svømmende. I Dam. vokser pilledragere med børsteformede blade på lavt vand i det vestl. Jylland.

vandbrok (*Hydrocolea*), en ansamling af vædske ml. hinderne omkring testiklerne, oftest forårsaget af en godartet kronisk betændelse i bitestiklerne. Kan være symptom på en alvorligere lidelse. Kan helbredes ved operation.

vandbukke (*Kobus*), afr., ret store, langhårede antiloper. Hannen m. store rifled horn.

vandbygningsdirektør, lederen af Vandbygningsvæsenet i Dam.

vandbygningskunst, d. s. s. hydroteknik.

Vandbygningsvæsenet, en under Min. f. Offentlige Arbejder hørende etat, der gør tjeneste som ministeriets vandbygningstekn. konsulent og specielt bestyrer statens havne, projekterer nye, statslige vandbygningsanlæg, og fører tilsyn med el. vedligeholder offentlige vandbygningsanlæg.

vandbønkæbider (*A'stellus aquaticus*), krebsdyr af isopodernes orden. Temmelig langbenet. Alm. i ferskvand.

vandbølger dannes på en vandoverflade, når vinden blæser, og består af tværsvingninger, idet vanddelene med tilnærmelse bevæger sig i cirkulære lodrette baner. v vedligeholdes dels af tyngden, der giver v med stor bølgelængde, dels af overfladespændingen, der giver kapillarvølger med korte bølgelængder. v-s hastighed afhænger af bølgelængden og er mindst, ca. 23 cm/sec, for en bølgelængde på 1,7 cm. Vindhastigheder mindre end denne værdi kan ikke danne v.

vanddamp, den usynlige luftart (damp), som dannes ved vandets fordampning.

vandedderkop (*Argyro'neia a'quatica*), lever i ferskvand. Spinder en luftfyldt klokke under vandet. Under svømningen omgivet af et luftlag. Lever af mindre vanddyr.

Wandel ('van'dal), *Marie* (f. 1899), da. malerinde, g. m. Sigurd W.; bl. a. jyske landskabs- og figurbilleder.

Wandel ('van'dal), *Sigurd* (1875-1947), da. maler; elev af Zahrtmann; 1920-44 prof. v. akad.; bl. a. figurbilleder og portrætter.

vandelsatte, attest om, at en person er ustraffet, fører en hæderligandel e. l. Kræves jævnlig som betingelse for at opnå legater el. bevillinger.

Vandenber ['vanden'berg], *Arthur H.* (f. 1884), USA-politiker. Bankdirektør, senator (Michigan) fra 1929, Republikaner. 1947-49 form. f. senatets udenrigs-polit. udvalg. Fremtræd. talsmand for USA-s synspunkter på udenrigsmin. møde i Paris juni-juli 1946 og senatets udsending til fredsconf. i Paris juli-okt. s. å. Indvarslede 1948 den politik, der 1949 førte til Den Nordatlant. Traktat. (Portr.)

Vanderbilt ['vänder'bilt], USA-millionærslægt af holl. afstamm. Familieformuen grl. af *Cornelius V* (1794-1877), dampskibsreder og sin tids ledende jernbanespekulant; hans søn *William Henry V* (1821-85) øgede formuen (jernbaner, grundejendomme i New York). Dennes sønner og sønnesønner har bevarer stor indflydelse, især i jernbanepolitik.

Vanderveide ['vänder'væide] (fr. ['vänder'væide]), *Emile* (1866-1938), belg. socialdemokrat. Støttede national samlingsreg. fra 1914. Formand for 2. Internationale 1900-1920 og fra 1929. Udenrigsmin. 1925-27, deltog i Locarno-konferencen; 1935-37 medl. af min. vanZeeland. (Portr.)

Vandervogel ['vänder'vø:gal] (ty. vandervogel), ty. ungdomsbevægelse med romantisk præg, opstået ved ty. gymnasieskoler (første vandregroupe grl. 1896 i Berlin, navnet W fra 1901). Især af bet. før 1. Verdenskrig. Opløst 1933.

A. H. Vandenberg. Émile Vanderveide.

Vandex (af da. *vand* + *ex*), da. fabriksnavn på et påstrykningsmiddel til tørlægning af fugtige kælderrum, opfundet 1947. Lign. opfindelse gjort omkr. 1940 i Frankr., kendt under navnet *Aquilla*.

vandfald, sted i en flod, hvor vandet styrter lodret el. næsten lodret ned, v kan være opstået ved gletschererosion, ved forskydninger langs brudlinier, ved en flods erosion på steder, hvor flodlejts bund afvælsende består af hårde og bløde bjergarter. v hindrer sejladss (store v tillige tømmerrådning), men har stor bet. som kraftkilde. Det højeste v på Jorden er *Tugela* i Natal (S-Afr.), 650 m.

vandfaldselektricitet opstår ved vanddræbers forstøvning, f. eks. ved foden af et vandfald, og viser sig ved at vandet bliver negativt elektr. og de store dråber positivt elektr. v antages at have bet. for elektricitetsproduktionen i torden-skyer.

vandfarve, farver med vandige bindemidler; anv. især i akvarel- og temperamaleri.

vandflorvinger (*St'alidae*), fam. af netvinger. Plumpe, fladhovedede insekter. Larverne i ferskvand, 7 par ledede trachægæller. Ret alm. i Dam.

vandflyvemaskine, d. s. s. søflyvemaskine.

vandforsyning. Den simpleste form for v er hentning af overfladevand i spande el. lign.; men dette vand er i beboede områder næsten altid sundhedsfarligt, og man må derfor rense det el. hente vand fra underjordiske vandlag, grundvandet.

De fleste steder i Dam. kan man finde godt og rigeligt grundvand, som gøres tilgængeligt v. hj. af brønde el. borer. Brøndene bygges så vide, at vandet kan trækkes op i spande, mens vandet fra borerne må pumpes op. v af byer kræver i reglen store tekn. anlæg, idet vandet ofte må hentes langt fra byen og underkastes en rensning, for det bliver egnet til drikkevand. Vandforbruget er i løbet af de sidste årtier steget voldsomt p. gr. af de hyg. fremskridt, især indførelsen af W. C. og varmtvandsforsyning, og der må derfor stadig søges nye vandindvindingsområder og nye metoder for at fremskaffe tilstrækkeligt vand til storbyerne. Kbh. må hente en stor del af sit drikkevand fra grundvandet i egnen omkring Lejre (ca. 40 km borte) og søger allerede nye vandindvindingsområder endnu længere borte. Sthlm. har ikke adgang til større mængder grundvand og må derfor benytte vandet fra Mälaren efter en meget grundig og kostbar rensning. Oslo er heldigt stillet, idet drikkevandet hoveds. fås fra en sø, Maridalsvannet, som er meget ren og tilmeld så højtliggende, at pumpning er unødvendig.

Vandforbruget i Kbh.:

1919-20 årsforbrug	.....	2292 mill. m ³
1929-30	.....	3470
1947-48	.....	5324
1947-48 gnstl. døgnforbrug	.....	145 460 m ³
Gnstl. døgnforbrug pr. indb.	.....	191,52 l.

vandforening, forening af fersk (el. salt) vand, der derved ofte bliver uanvendeligt til drikke-, badebrug el. anden anv., ligesom v kan bevirke fiskedød. v kan skyldes levende organismer (især bakterier), organiske stoffer (ved henfald af planter, dyr, ved kloakudløb m. m.) og uorganiske stoffer (f. eks. fra fabriksudløb). Vandet har en naturlig biologisk selvrensning overfor org. v; men

når denne ikke er tilstrækkelig, optræder v. Foreningsgraden kan bestemmes ved biologisk undersøgelse af vandet, idet dette indeholder for foreningsgraden karakteristiske organismer.

vandførende kaldes porøse, for grundvandet gennemtrængelige jordlag under grundvandspejlet.

vandføring, den vandmængde, som i løbet af en tidsenhed gennemstrømmer et tværsnit.

vandgang, søv., den linie hvori skibskroget skærer vandets overflade.

vandgas, blanding af kulite og brint.

Fremstilles i stor mængde på gasværker ved at der ledes vanddamp over glødende kul (koks); anv. bl. a. til at strække belysningsgas. v er p. gr. af kuliteindholdet meget giftig, brændværdien er 2800 kcal/m³. Kraftgas er en blanding af v og generatorgas.

vandglas, natrium- og kaliumsilikater, der fås ved sammensmeltning af kvarts og henh. natrium- el. kaliumkarbonat. v er opløselige i vand, idet de danner tyktflydende opløsninger, der efterhånden hydrolyseres til frie kisel syrer og derved stivner til gelé. v anv. til imprægnering af træ, papir og tøj bl. a. mod antændelse, til limning af papir, til kit, som fyldstof i forsk. industrier, f. eks. til søbe, som bejdsel i farveriet, samt til konservering af æg.

vandglasfarver, alkali- og vandglasbestandige pigmentfarver med vandglas som bindemiddel; anv. på puds, sten m. m., både udedørs og indedørs.

vandgrav, ridebaneforhindring bestående af et aflangt vandfyldt bassin, ca. 5 m l. (d. v. s. vinkelret på ridebanen) og 2-5 m br. v er på tilridningsiden oftest forsynet med en mindre opspringsræk el. en lille hæk.

vandhammer, mekanisk hammer, drevet af et vandhjul.

vandhenter, redskab, der anv. til optagning af vandprøver fra forsk. dybder i have el. søer. Består af en række cylindere inden i hinanden, der nedføres åbne, og som lukkes ved et faldlod i den ønskede dybde. Vandet i den inderste cylinder er da isoleret under ophalingen af vandet i de ydre.

vandhinde, d. s. s. amnion.

vandhjort (*Hydro'potes in'ermis*), lille kinesisk hjort. Mangler takker; lange hornetænder i overmund.

vandhjul, skovhjul, der drives af en vandstrøm. Man skelner ml. over- og underfaldshjul og sidehjul efter den måde, hvorpå vandet tilføres hjulet. - Simplest et hjul besat med radiært stillede flader (skovle), hvorpå vandet virker, således at hjulet drejer sig om en vandret aksel. Skovlene kan for opnåelse af en større virkningsgrad formes som skrå el. krumme flader. v kan - mods. turbiner - drives selv ved ringe forskel i vandhøjderne. Anv. ved vandmøller.

vandhyacint el. *vandorkide* (*Eich'hornta*), vandplante fra trop. S-Amer. E. crassipes har opstuede bladstilke, kan udvikles i frilandsbassiner om sommeren og i akvarier. I S-Afr. benyttes v som gødning, idet den udplantes i forurenede damme og derpå høstes og udlægges på markerne.

vandhøns ('Ralli'), orden af plumpe, kortvingede, korthalede fugle, knyttet til moser, rørsømpe, søbredder o. l. Dårlige flyvere, enkelte har helt mistet flyveevnen. Hertil vandrækker, rørvagter, engsnarrer, rørhøns, sultanshøns, blishøns.

vandhår, bot., alm. brugt navn for adsk. arter træformede grønalg i ferskvand.

Van Diemens Land ['vån'di:møn:z-] (efter hollænderen v. D.), tidl. navn på Tasmanien.

vand i hovedet, populær betegn. f. hydrocephalus.

Van Dine ['vån 'daine], S. S., pseud. for *Willard Huntington Wright* (1888-1939), amer. forfatter. Kriminalromaner, bl. a. *The Garden Murder Case* (1926, da. *Væddeløbsmordet* 1940).

vandingsanlæg, anlæg som v. hj. af naturlige vandløb el. ved ledningsvand muliggør vanding af jordbrugsarealer. v kan udføres med et stemmeværk, hvorfra vandet føres ud til og over markerne.

Uden for vækstperioderne kan markerne helt oversømmes, mens der må udvises megen forsigtighed med vandingen, når jorden bærer afgrøder. Under mindre forhold el. hvor afgrøden er særlig værdifuld, udføres også v., hvor vandet gnm. trykledninger pumpes ud til forbrugsstedet for der at spredes gennem trykudløser el. særlige spredeapparater, således at det falder ned på jorden som regn. Denne form er tidl. forsøgsvis prøvet ved Blangstedgård og i 1945-47 ved St. Jyndeved Forsøgsstation. De sidste års forsøg viser, at navnlig kartofler og kløvergræs på sandjord kan give gode udslag for vanding. Men økonomien står og falder med, til hvilken pris vandet kan have på markedet. - Særlige v. er udført i lande som Kina og Ægypten, hvor tørkeperioder er alm. Også med kloakvand kan v. udføres, se oversprøjtningsslæg.

vandingskanal, kanal, der fører vandet fra vandløb el. vandsamlinger til tørre områder, som skal vandes.

vandisolation, d. s. s. fugtighedsisolation.

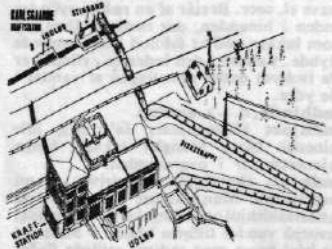
vandkalve (*Dytiscidae*), billefam. Ovale, afladede, baglemmerne omdannet til svømmeben. Henter luft ved vandoverfladen, medfører luft under vingerne. Rovdyr. Larverne har hule kindbakter, gnm. hvilke hyttet udsuges. Både larver og voksne i ferskvand, pupperne i jorden ved bredden.

vandkandemusling (*Aspergillum*), stærkt forlænget kappe. De ganske små skaller i forenden sammen vokse m. et kalkrør, der omgiver hele muslingen, og hvis forreste væg er gennemhullet. Varmere have.

vandkandeskimmel, da. navn for *Aspergillus*.

vandkraftanlæg, anlæg til udnyttelse af energien i naturlige vandløb v. hj. af vandhjul og vandturbiner. Denne energi er produktet af vandmængde og fald-

Karlsgårde vandkraftanlæg ved Holme Å øst for Varde.

højde, således at en stor faldhøjde kan opveje en ringe vandføring. Tidl. byggedes mølleanlæg o. l., hvor et vandhjul direkte drev kværnen; et moderne v. er i reglen et anlæg, hvor energien omdannes til elektricitet, som ofte føres langt bort til forbrugsstederne. v. kan indrettes således, at deres produktion kun svarer til vandløbet minimale vandføring, mens på andre årstider overskydende vand løber bort uden at have gjort nytte. Imidlertid bygges nu oftest kraftige dæmningsanlæg, bag hvilke der i vandrige perioder opsamles store vandmængder, som benyttes på de vandfattede årstider. Sådanne anlæg kræver store kapitalinvesteringer, ligesom de lange højspændingsledninger, som transporterer elektriciteten, er kostbare. Til gengæld er drivkraften gratis, og i kulfattige lande som Sv. og No. er v. af stor nationaløkon. betydning. I Sv. er vandløbene meget udbyggede, mens der endnu er mange uudnyttede muligheder for v. i No. Overførelsen af elektricitet fra No. til Danmark er p. gr. af de tekn. vanskeligheder ved kraftoverføring over så lange afstande og af økonomiske grunde endnu på et forberedende stadium. Derimod får Nordsjælland i de vandrige årstider elektr. strøm fra sv. v. I Danmark mindre v. (Gudenåcentralen, Karlsgårde og fl.).

vandkrans, høj vandopstander med bevægelig vandret udligger, opstillet v. jern-

banespor på banegårde til brug ved lokomotivernes vandforsyning.

vandkrans (*Zaani'chellia*), slægt af vandaktsfam. 3 arter i Danmark, både i fersk- og saltvand. Uanset, eenkønnede blomster, der blomstrer under vandet.

vandkræft, med., d. s. s. noma.

vandkultur, bot., kultur af planter i vand med næringssalte. Anv. til undersøgelse af, hvilke næringssalte planterne behøver. Benyttes nu også i gartnerier.

vandkunst, gl. navn for mekanisk vandpumpe, f. eks. til forsyning af springvand o. l. med vand. Det lille torv Vandkunststen i Kbh. er opkaldt efter en af Chr. 3. opført v.

vandkærer (*Hydrophilidae*), billefam. De fleste i ferskvand, enkelte i godning. Henter luft v. overfladen v. hj. af de korte, omdannede følehorn. Plantædere, larverne rovdyr.

vandleddninger, lukkede rør af stål, støbejern, jernbeton, eternit el. træ. Til indvendigt brug i reglen af trukne galvaniserede stålrør.

vandlinie, søv., skæringslinien ml. skibssiden og vandets overflade.

vandliniekoefficienten, søv., forholdet ml. vandliniearealet og produktet af skibets længde og bredde.

vandlist (*list*, d. s. s. *liste*), svært vandret tømmerstykke, der anbringes i vandlinjen - el. tæt deraf - på et bolværk el. lign. for at aflæmpe stød fra fartøjer.

vandløpper, d. s. s. copepoder.

vandluftpumpe, luftpumpe, der beror på, at en vandstråle, der strømmer ud af en snæver åbning med stor hastighed, river luften med sig, fordi der inde i vandstrålen opstår et lavt tryk. v. kan pumpe ned til de mættede vanddamps tryk (10-15 mm kviksølvhøjde).

vandløberne, anat., de to små skamløber hos kvinden.

vandløb, 1) *geogr.*, d. s. s. flod; 2) *jur.* I Danmark inddeles v. i priv. og offentl.; ejerne af de i v. interesserede ejendomme kan forpligtes at bidrage efter den nytte, de opnår, til gennemførelsen af foranstaltning, som inddæmning, regulering o. l.

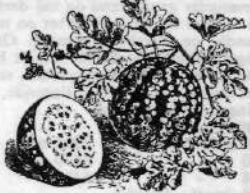
vandløbere, d. s. s. damtæger.

vandløbsregulering, regulering af vandløbet enten for at forbedre forholdene for skibsfarten el. for at frembringe en bedre afvanding af de omkringliggende arealer. Det første kan ske ved ændring af tværprofil el. længdefaldet (kanalisering), v. udretning af krumninger el. ved foregelse af vandføringen i vandfattede perioder v. hj. af reservoarer. Det sidste v. hj. af sænkning af vandspejlet, f. eks. ved udbygning og udretning af løbet.

vandlås, indretning, hvorved vand danner afspærring for luftstrømme: v. hindrer ved afløbssledninger, at dårlig luft trænger ud fra ledningerne. Regler for anbringelse af v. ved kloakanlæg findes i de kommunale afløbsregulativer og i Da. Ingeniøreningsnormer.

Vandmanden (*Aquarius*), stjernebillede omkr. himlens ækvator.

vandmelon (*Citrullus*), slægt af græskar-

Gren af vandmelon med frugt.

fam. Frugterne med rødt el. gult kød; sødlig, noget flov smag. Dyrkes i subtrop. og trop. egne. Vokser vild i S-Afr.

vandmider (*Hydrachnidae*), ofte stærkt farvede mider. Forekommer alm. i ferske vande. Rovdyr, udsuger dafnier o. l.

Vandmide.

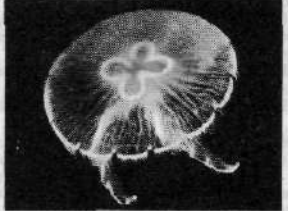
vandmotorer, hydrauliske motorer, der drives v. hj. af trykvand.

vandmuldvarpe (*Scolops*), nordamer. muldvarpe, der lever v. vand. Svømmehud ml. bagfodens tæer.

vandmyreløver (*Osmiylidae*), fam. af netvinger. Larverne i ferskvand. En art i Danmark.

vandmælkeri, tidl. meget udbredt mejerisystem, hvor mælken hensesættes til flødeafsætning i spande nedsænket i vandbad.

vandmænd, de fritsvømmende stadier

Øregople.

(meduser) hos storgoplerne; øregopler og brødegopler alm. i da. farvande.

vandmærke, gennemsigtig figur el. fabriksnavn i håndgjort papir. Fås ved at give arket forsk. tykkelse under formningen.

vandmølle, mølle, der v. hj. af et vandhjul drives ved vandkraft.

vandmørtel el. *hydraulisk mørtel*, mørtel, der kan hærde både i luft og vand.

vandmåler, apparat, som indsat i en vandledning måler den vandmængde, som passerer. Målingen foregår v. hj. af et lille vandhjul el. en turbine, som driver et tælleværk.

vandnavle (*Hydrocotyle*), slægt af skærmplante-fam. Urter med skjoldformede blade; almindelig v. (*H. vulgaris*) findes i Danmark på fugtige steder. E-neste da. vildtvoksende plante m.

Alm. vandnavle.

skjoldformede blade.

vandnyfver (*Zygoptera*), underafd. af guldsmede. Forholdsvis små, slanke former.

vandnyre, med., da. navn for hydronefrose.

vandnæse, ark., spec. profileret liste fornenet på vinduer el. yderdøre samt foran på altaner og betontage, som bevirker, at regnvand drypper af.

vand og brød, fængsel v., tidl. anv. straf. Ophævet som alm. straf ved straffeloven af 1930. Forekommer dog stadig som disciplinærstraf i fængslerne.

vandpest (*Helo'dea*), slægt af frøbidfam., fra N-Amer.; almindelig v. (*H. canadensis*) med kranslillede blade har sine grenede skud helt nedsenket i vandet. Indkommet til Eur. i nyere tid, kun hunplanter. Stærk vegetativ formering, kan næsten helt tilstoppe grøfter og damme (heraf det da. navn).

vandpibe, d. s. s. nargill, en vandafkølet tobakspibe.

vandpiber, zool., d. s. s. skærpiber.

vandpileurt (*Polygonum amphibium*), art af pileurtslægten. Flerårig urt, der har en håret landform og en vandform med glatte flydeblade. Rødlige blomster i aks.

vandplanter el. *hydrofyter*, planter, hvis blade enten er nedsenkede i vandet el. hviler på vandfladen. Ofte fastnet til bunden med rødder; nogle få er fritsvømmende (frøbid, andemad). Bladene kan enten være flydeblade med spalteåbningerne på oversiden, el. undervandsblade, de sidste smalle el. stærkt delte, så de ikke sønderlides af strømmen. De fleste har blomsterne over vandet, nogle få blomstrer under vandet og har da selvbestøvning el. bestøvning ved vandets hjælp. De fritsvømmende arter kan overvinde ved knopper, der om efteråret synker til bunds.

vandpolo, håndboldlignende spil, som spilles i vandet af to 7-mandshold.

vandprøve, middelalderlig gudsdom, der bestod i, at en person blev nedsænket i vand. Gik han ikke til bunds, betragtedes dette som bevis for, at han stod i pagt med djævelen.

vandranunkel el. *frøpeber* (*Batrachium*), slægt af ranunkelfam. Vokser på sumpede steder, både flyde- og under-vandsblade forekommer. Kronen hvid med gul negl. Kun tiggerranunkel (*B. scleratum*) er landplante med gul krone.

Vandranunkel.

vandarbejdere, arbejdere, der en del af året har arb. på andre steder end deres hjemegn, i Danm. tidl. særlig de polske rocarbejdere.

vandreblokke, *geol.*, da. navn for erratiske blokke.

vandrebogsamling, i alm. en samling bøger, der fra et centrallibl. sendes ud til opstilling i et sognebibl. Ved nogle centrallibl. er v. afløst af en *fællesbogsamling*.

vandrebrev, offentl. bevilling til at omfore visse varer til forhandling inden for et amt.

vandrebølger, overspændingsbølger i elektr. ledningsnet.

vandreceller, *biol.*, selvbevægelige, amøboide, dyriske celler, der ikke danner sammenhængende væv, f. eks. leucocyter i blodet og lymfen.

vandredue (*Ectopistes migratorius*), lille, gråblå og rødbrun due, lang hale. Optraedte tidl. i millionvis i N-Amer. Udryddet 1914.

vandrefalk (*Falco peregrinus*), ret stor falkeart. Undersiden hvidlig m. brune pletter. Lever af større fugle, som gribes i flugten. Sjældent ynglefugl i Danm., ret alm. på træk. Strejffugl.

vandregørshopper, fællesbetegn. f. fl. arter af markgørshopper, som under

visse forhold kan optræde i uhyre vandrende sværme. Subtrop. og trop. Enkelte individer fundet i Danm.

vandreklemme, kileanordning, som påsættes jernbaneskinneerne for at modvirke el. hindre skinnevandring.

vandreklit, d. s. s. mile (ubevokset klit).

Vandrelaug, *Dansk* (fork. *DVL*), da. forening stiftet 1930 på initiativ af kommunelærer Stig Hansen (f. 1901) for at skabe bedre kår for vandresporten, bl. a. ved oprettelse af vandreherberger. 1949 havde V 154 herberger og ca. 65 000 medl.

vandrelever (*hepar mobile*), også kaldet *læs* el. *nedsunken lever*. Sås hyppigst i korsetternes tidsalder (sammen med snølevre). Giver som regel ingen symptomer.

vandremilt (*lien mobilis*), sjældent lidelse, hvor miltens på grund af sygdom bliver større og tungere og kan synke nedad i underlivet.

vandremusling (*Dreissensia polymorpha*), lille, trekantet ferskvandsmusling. Stammer fra SØ-Eur. Har i 19. årh. bredt sig over Meleleure. Findes i kbh.-ske søer og kanaler samt i N-Sjælland.

vandremyrer, d. s. s. rovmyrer.

vandrende blade (*Phyllium*), insekter af spøgelsesernes gruppe. Vingerne bladlign. S-Asien.

vandrende pinde, fællesbetegn. f. en del langstrakte insekter af spøgelsesernes fam. Mange forplanter sig uden befrugtning. Subtrop. og trop.

vandrensning, *biol.*, kem. el. mek. behandling af vand for at gøre det velegnet til formålet (drikkevand, kedelfødevand m. m.). Uopløste bestanddele fjernes ved filtrering i sandfiltre, evt. tilsættes først aluminiumsulfat, der udskiller aluminiumhydroxyd, som river de fi- nere bestanddele med sig; jern udskilles som hydroxyd ved luftning (iltning), på samme måde fjernes evt. opløst metan. Hårdhed fjernes ved kalk- og sodatløse

Vandrende pind.

ning el. ved anv. af ionbyttere, hvoraf de fleste både fjerner metal- og syrerestione. Visse fosfater, f. eks. natriumheksametafosfat, binder calcium og magnesium, så der ikke dannes sten. Kim ødelægges ved tilsætning af klor, kloramin, sølv osv. Jfr. iøvrigt aktiveret slam anlæg, dråbefilteranlæg og selvrensning.

vandrenyre (*ren mobilis*) el. *læs nyre*, nedsynkning af nyren i oprejst stilling. Giver sjældent anledning til symptomer, men kan, hvis den fremkalder knæk på urinerlederen, give anledning til dannelse af hydronefrose med smerter.

vandrepokal, pokal, der vundet som sportspræmie kun kan besiddes et vist tidsrum (som regel et år), hvorefter ny kamp afgør, hvem den skal tilfalde.

vandrerotte (*Epimys norvegicus*) el. almindelig rotte, brunl. rotte; halen knap af kroppens længde. Opr. asiat., indvandet i Danm. i 18. årh. Nu over det meste af Jorden. Knyttet til boliger, men kan dog også leve på lossepladser, i bolværker, på strandbredder osv. Meget skadelig; overfører pest.

vandrestjerner, d. s. s. planeter.

vandret el. *horisontal*, parallel med horisonten, vinkelret på en lodsnor.

vandrikse (*Rallus aquaticus*), sumpfugl af vandhønsenes orden. Langt, tyndt næb. Hist og her i Danm. Oftest trækfugl.

vandrigsstatistik, opgørelse af befolkningsbevægelser såvel inden for landets grænser som ud over disse. De indenlandske vandringer omfatter i Danm. årligt 5-600 000 personer, der som regel flytter i erhvervsøjemed el. på grund af øgte-skab. Flytningerne fra land til by og omv. opvejer nu nogenlunde hinanden, i modsætning til tidl., da byerne fik et overskud ved indvandring fra landet. (Jfr. Danmark, sp. 868-69).

vandris (*Zizania*), *indiansk ris*, græsart, lignende ris, fra N-Amer. og NØ-Asien. Benyttet af indianerne som næringsmiddel. Nu udplantet i N-Amer. og a. s. som foder for vildtænder o. l.

vandrotte (*Arvicola amphibius*) el. *moser-gris*, mørk, ret stor studemus. Halen ca. halvdelen af kroppen. Ofte v. søer, moser o. l. Graver gange i jorden, kan frembringe skud som muldvarpe. Lever af plante-føde, kan gøre en del skade bl. a. ved at tage kartofler.

vandrolle (*Hottonia*), slægt af kodriverfam. Bladene kamformigt delte, nedsænket i vandet. Bladets stængel med blomster over vandet. I Danm. almindelig v (H. palustris) i grøfter og torvegrave.

vandrovare (*Naucoridae*), små vandtæger. Kan frembringe smertefulde stik. En art i Danm.

vandsafir, smykkesten, klar, lysblå cordierit.

vandsalamandre, *zool.*, d. s. s. salamandre.

vandsanger, *zool.*, d. s. s. rørsanger.

Wandsbek [vandsbæk, -be:k], tidl. holstenk by, 1937 indlemmet i Hamburg.

vandseng, permanent karbad, tidl. benyttet som beroligende middel v. sinds-sygdomme og som lindringsmiddel v. for-brændinger.

vandskade, det værditab, som en ejendom inkl. indbo lider ved tilfældig udstrømning af vand fra de installerede vandrør. v-forsikr. omfatter også frost-sprenngning af vandrør, men i alm. ikke oversvømmelse p. gr. af kloakforstyrrelser el. nedbør.

vandskel, *geogr.*, grænse ml. floders afvandsningsområde.

vandskimmelsvampe (*Saprolegniaceae*), algesvampe, hvis arter lever i vand på døde insekter, krebsdyr osv. el. snylter på fisk. Kan anrette skade i udklæknings-anstalter for fiskeyngl.

vandskorpioner, d. s. s. skorpionstæger.

vandskrue, *tekn.*, d. s. s. vandsnegl.

vandskræk, *med.*, da. navn for hydrofobi.

Vandslange, *Den Lille* el. *Den Sydl.*

Vandslange (*Hydrus*), stjernebillede på den sydl. stjernhimmel.

Vandslangen (*Hydra*), stjernebillede omkr. himlens ækvator.

vandsnegl, *tekn.*, vandskrue, et vandloftningsapparat m. en skrueløbe, der roterer i en cylindrisk kappe.

vandsnoge, fællesbetegn. for forsk. snogearter, der lever i og ved vand.

vandspidsmus (*Neomys fodiens*), svømmebrømme langs foddernes rande. Knyttet til ferskvand. Ikke sjælden i Danm.

vandspir (*Hippuris*), slægt af v-fam.; almindelig v (H. vulgaris) er temmelig alm. i Danm. i grøfter og damme. Opret stængel med lineformede, kranstillede blade.

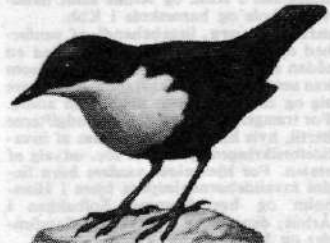
vandstændsglas, *tekn.*, glasrør, der v. hj. af hanel kan sættes i forb. m. en vandbeholder, f. eks. en dampkøle, så vandstanden i denne kan aflæses.

vandstændsmåling kan foregå ved at man iagttaget vandfladens stilling på en fast målestok, men kan også gøres selvregistrerende.

vandstændssignal, flag, kugle el. lign., der hejses på en mast for at angive særl. vandstandsforhold i et farvand.

vandstjerne (*Callitriche*), slægt af små vandplanter med mods. blade, de øverste er ofte rosetstillede flydeblade. To arter er alm. i Danm. i grøfter og smådamme.

vandstær (*Cinclus cinclus*), mørk, hvidstrubet fugl. Lille opadrettet hale. Ved

vandfald og stærkt strømmende elve. Lever af vandinsekter. Dykker. Reden under broer, i klippespalter o. l. Sjældent vintergæst i Danm.

Wandsworth [vån(d)zwaʃ], bydel i SV-London; 333 000 indb. (1948).

vandsvulst, *med.*, stor ovariecyste med vandigt indhold.

vandsæk, *tekn.*, i en konstruktion hulrum, hvori regnvand kan samle sig og angribe konstruktionen, f. eks. så den rustet, v. bør derfor undgås.

vandtrædere, *zool.*, d. s. s. svømme-snepper.

vandturbine, fr. *girande*, roterende, om-bøjet strålespids på vandledning, brugt til springvand og til vandling af plæner.

vandtæger (*Hydrocorisae*), gruppe af tæger. Korte følehorn, ofte svømmeben. Hertil bugsvømmere, rygsvømmere, vandrovare, skorpionstæger og savtæger.

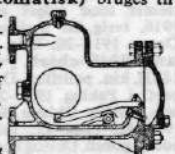
vandtårn, tårn, hvor der øverst findes en vandbeholder til opsamlng af den over-skydende vandmængde i den tid af døgnet, hvor forbruget er ringe, for at bevare dens beliggenhedsenergi, således at den kan løbe ud til forbrugerne på den tid af døgnet, hvor forbruget overstiger pumpernes kapacitet el. hvor pumperne er standsede. I v. findes desuden en brand-reserve.

vandudlader, (*automatisk*) bruges til at fjerne kondens-vand i dampledning-er o. l., uden at der undslipper damp. v. kan styres v. hj. af en svømmer (ill.) el. en termostatisk ventilanordning.

vandur el. *klep'sydra* (gr. vandtyv), primitivt ur, isin simp-leste form en beholder, som fyldes m. vand (el. tømmes) i et bestemt tidsrum.

vandvædder, d. s. s. stødhævert.

vandvædske, betegn. for den klare væd-ske, der findes ml. hornhinden og regn-

Vandudlader.

buchinden (i det forreste øjenkammer), afsondres af strålelegemet i øjet.

vandværk, 1) vandforsyningsanlæg; 2) et vandforsyningsanlægs pumpestation og rensningsanlæg.

vandvæv, bot., væv af tyndvægede store celler, der kan optage og gemme vand til brug for planten i tørre perioder (f. eks. hos kaktus o. a. saftplanter).

van Dyck, *Anthony*, se *Dyck*.

vandgle (*Varanus salivator*), ostind. varan. Sammentrykt svømmehale, lever i floder.

vaneforbrydere, d. v. s. personer, der begår forbrydelser (erhvervs- el.) vanemæssigt; kan under visse betingelser anbringes i arbejdsdus el. sikkerhedsforvaring. Hvor alm. straf anv., kan strafferammen forhøjes med indtil det halve, i gentagelsestilf. indtil det dobbelte.

vaner [*va.nær*], i nord. rel. en række guder, Frej, Freja, Njord osv., hørende til den indvandrede agerbrugskultur, opr. i modsætn. til aserne, kvægværnes guddomme. En myte handler om deres kamp og forening. Vane-kulten var en erotisk betonet frugtbarhedsritus knyttet til mark og skov, kvinder besørgede gudstjenesten. **'vanfø'r** kaldes en person, som har mistet sin forlighed enten p. gr. af medfødte defekter el. s. flg. af sygdom el. læsioner.

Vanføre, Samfundet og Hjemmet for, grl. 1872, selvejende, statsanerk. institution, der varetager størstedelen af da. vanføreforsorg. Omfatter de ortopediske hospitaler i Kbh. og Århus samt håndværksskole og barneskole i Kbh.

vanføreforsorg, lægebehandling af vanførehed og dennes følger suppleret med en sådan spec. uddannelse og oplæring, som sætter den vanføre i stand til at ernære sig og sine på samme måde som andre. For trængendes vedk. afholdes udgifterne hertil, hvis hjælp ikke kan ydes af invalideforsikringen, gnm. det soc. udvalgt af staten. For hjælpeløse vanføre børn findes invalidebørnehjælps hjem i Hørsholm og børnehjemmet Solbakken i Århus; den øvr. varetages af Samfundet og Hjemmet for Vanføere.

vang (mark, skifte, indtegt, løkke, kobbel), betegn. for en vis brøkdæl af det til en landbrugsejendom hørende areal.

Wanganui [*wan'nu'i, wāngō*], 1) flod på New Zealand's nordst. til Cook Strædet; 2) by ved 1)-s munding på nordøens S.-kyst.

Wang Ching-wei [*'wan' tšin' wæi*] (1884-1944), kin. politiker. Opr. knyttet til Sun Yat-sen, første- og udenrigsmin. 1932-35 under Chiang Kai-shek; gik 1938 ind for fred m. Japan, fra 1940 førstem. i den jap.-venl. Nan-king-reg., s. a. præsident for den af Japan kontrollerede del af Kina.

vange (ty. *Wange* kind), 1) ved værktøjsmaskiner hver af maskinstativets længe- og korte dragere, som danner føringer for slæder o. l.; 2) ved en trappe hver af de sidestykker, hvortil trinene er fastgjort.

Vangede [*'van'øð*], vestl. del af Gentofte kommune; 11 931 indb. (1948).

Wangeroo [*'van'ør'øk*], den østligste af de ty. Østfrislands Øer; 7 km²; ca. 1500 indb.

Vang-granit (efter byen V. på Bornholm), mørkegrå, mørkepletet granit fra Bornholm, anv. til bygnings- og brosten.

Vanggaard, Jens Sørensen (1875-1945), da. venstrepolitiker. Gårdmand i Vendsyssel; folketingsm. (Hjørring) 1910-43. Forsvarstilhænger, nationalt indstillet; stemte mod salget af Da. Vestindien 1916, ivrig for Sydsvens vigs tilknytning til Danm. 1918-20. Udg. erindringer.

Wang Shih-chieh [*'wan' 'sø' 'dsi'æ*] (f. 1891), kin. politiker. Dr. jur. (Paris 1921), prof. i Peking 1921-27. Undervisningsmin. under Chiang Kai-shek 1933-37, 1939-42, 1944-45; juli 1945-dec. 1948 udenrigsmin. Deltog i udenrigsmin.-mødet London sept.-okt. 1945.

Vangsa [*'van'så'*], *Mona* (f. 1920), da. danserinde, udd. ved Den Kgl. Ballet, 1942 solodanserinde. Bl. hendes partier er feen i »Siarraffeland«, Myrtha i »Giselle«, »Vårene« og Elise i »Konservatoriet«.

Van Hise [*vän 'hais*], *Charles* (1857-1919), amer. geolog, kendt for sine vigtige arb. om metamorfose og om dannelsen af jernmalmejerne v. Øvre Sø.

vanhjemmel foreligger, når overdrageren af en ting ikke er i stand til at hjemle erhververen denne, d. v. s. sikre ham imod, at trediemands ret over tingens kommer ham til skade, f. eks. fordi erhververen bliver nødt til at udlevere ting til denne, v. giver ofte erhververen ret til at hæve aftalen, og i reglen til erstatning.

Wan-hsien [*'wan' xi'en*], by i den kin. prov. Sze-chwan ved Yang-tze-Kiang; 211 000 indb. (1931).

vanille [-li] (sp. *vaina* skede, bælg), de umodne, tørrede frugter af vanilleplanten, en trop. orkidé med lange, klatrende

Blomstrende vanillegren.
T. h. halvmoden frugt.

stængler, México. v. dyrkes fl. steder i trop. egne. Den bedste v. kommer fra øerne Réunion og Mauritius. Bruges som krydderi.

vanil'li'n (af *vanille*), almind. af dioksybenzaldehyd v. er det karakteristiske lugte- og smagsstof i vanille. Syntetisk v. anv. i stor udstrækning, som vanilleerstatning; som udgangsmateriale kan anv. levtrætrjerne, sulfutid el. nellikeolie (eugenol). **'vanitas** (lat.), forfængelighed, v. vanitatum, forfængelighedernes forfængelighed (Præd. I, 2).

Vanity Fair [*'vāni'ti' fæø*], roman af Thackeray (1848), da. overs. *Forføngelighedens Marked* (1877-78).

'vankan't, kant på tømmer, som ikke er berørt af saven (økscen).

Vanloo [*'vā'lo*], *Jean Baptiste* (1684-1745), fr. maler. Har malet figurbilleder. Hovedværk: *Endymion* (Louvre).

'Vanløse, vestl. bydel i Kbh.; 16 572 indb. (1948). **Vanløse-forsøgene**, det første da. off. større skoleforsøg (ved Vanløse Skole 1924-28). Søgte at fremme børns aktivitet og frie arbejde. Fik især bet. for folkeskolens undervisning i de første skoleår.

Wanne-Eickel [*vān'ø'ikø*], ty. by i Ruhr-området; 87 000 indb. (1939). Stenkulsbrydning, jernudsmeltning, kem. industri; stor flodhavn.

vannérus [-'nær'us], *Allen* (1862-1946), sv. filosof. Skr. bl. a. *Vetenskapsystematik* (1907) og *Värdeidealism* (1914).

Vannes [*vān*], nordfr. by, i dept. Morbihan; 28 000 indb. (1946). Fiskerihavn, udførsel af landbrugsprodukter.

Wannsee [*'van'se*]; 3 km² stor sø gennemstrømmet af Havel i SV-Berlin; store badeanlæg.

Vannsjø [*'van'sjø*], no. sø, Østfold, Ø F. Moss; 43 km².

vannstof (ty. *Wasserstoff*), no. for brint. **'vanri's**, i skovbrug betegn. for korte, tynde grene fremkomne under den egl. trækrone.

Wanschler [*'van'jar*], *Ole* (f. 1903), da. arkitekt. Forfatter til fl. afh. og bøger om arkitektur, møbelkunst og kunsthåndværk: *Møbelkunsten i Udvalgte Eksempler* (1928), *Møbeltyper* (1932), *Møbelkunstens Hist. I Overstrig* (1941), *Engelske Møbler* (1944). Har opført fl. villaer i Kbh.s omegn.

Wanschler, Vilhelm (f. 1875), da. kunsthistoriker, 1928-45 prof. v. kunsthakad.

Har bl. a. udg. *Rafael og Michelangelo* (1908), *Grækenes Syn på Kunst* (1914), *Raffaello da Urbino* (1919), *Kai Nielsen* (1926), *Architekturens Hist.* 1-3 (1927-31), *Chr. 4.s Bygninger* (1937).

Vansittart [*vän'sitat*], *Nicholas*, baron of Bexley (1766-1851), brit. politiker. Som sekr. i finansmin. 1801-04 og 1806-07 vandt V. N. M. Rothschilds finansielle støtte til krigen mod Napoleon. Klarede som finansmin. 1812-22 vanskelighederne efter krisen 1811-12.

Vansittart [*vän'sitat*], *Robert Gilbert*, (1941) l. baron of Denham (f. 1881), brit. diplomat. Siden 1902 i diplomatiet, fra 1920 i udenrigstjenesten, beklædte 1938-41 den nyoprettede post som diplomat. rådgiver i udenrigsmin. Før og under 2. Verdenskrig ivrig modstander af Tyskl. krævede i *Lessons of My Life* (1943) omskoling og demilitarisering af tyskerne (vansittartisme), rettede efter krigen skarpe angreb mod Sovj. Også skønlit. forfatter.

Wanstead and Woodford [*'wān'stid* øn 'wud'fød], nordestl. forstad til London; 61 000 indb. (1948).

Van-søen, saltse i Ø-Tyrk.; 3400 km².

vant (holl.), søv., tov el. wire, der støtter masten.

Vanua 'Levu, næststørste og højeste bl. Fiji-øerne; 5517 km².

Van Vechten [*vän'vekton*], *Carl* (f. 1880), amer. forfatter. Romanerne *Peter Whiffle* (1922), og *Nigger Heaven* (1926, da. 1933).

vanærende handling, en i den offentlige mening, i da. straffelovgivn. for 1939 grundlag, i forb. m. frihedsstraffe, for fortabelse af visse rettigheder (ret til ansættelse i offentlig tjeneste el. herved, til udøvelse af visse næringer m. m.). Begrebet v. defineres ikke nærmere i loven; det anv. i praksis især om graverende berørelses-, sædeligheds- og voldsforbrydelser. Jfr. søretsoverprøjsning.

Vanås [*'van'å:s*], sv. østl. NNV f. Kristianstad, væs. fra 16. årh. Kunstsaml.

wapiti [*'wapiti*] (creesprog; lys, bleg) (*Cervus canadensis*), stor nordamer. hjort, nær beslægtet med alm. kronhjort.

vapori'se're (lat. *vapor* damp), fordampe; vapori'me'ter, fordampningsmåler.

Wappers [*'våp'ørs*], *Gustave* (1803-74), belg. maler. Har malet farvestrålende historiemalerier.

Wapping [*'wåp'ing*], kvarter i østl. London med London Docks.

Var [*'vār*], 1) 120 km l. flod, fra dept. Alpes-Maritimes til omkr. Nice; 2) fr. dept. omkr. I.; 6023 km²; 371 000 indb. (1946). Landbrug og industri.

vara [*'bārā*], mål i Span., Portugal og Latinamer., 83,6-110 cm.

var'a'ner (arab. *waran*) (*Var'nidae*), store firbenlige, egier. Lang, kloftet tunge. Gl. verdens tropser.

Varangerfjorden [*'vār'æng'fjō:røn*], 118 km l. indskæring fra Barents Hav, i N.-No. På den lave N-side købstaden Vadsø, på den stejle S-side grubebyen Kirkenes.

Varangerhalvøya [*'vār'æng'hal'vōiā*], halvø i det nordøstligste No., ml. Varangerfjorden, Barents Hav og Tanafjord; 5930 km². Mod S ligger Vardø og mod S Vadsø. N-kysten er en af de vejr- hårdeste i Norge.

Varberg [*'vār'bærj*], sv. købstad; 12 000 indb. (1949). Fiskeri, stenhuggeri. Fæstningen (nu kaserne og museum) opførtes i 13. årh. og var i Unionstiden den stærkeste da. borg ved Kattegat; under Syd- årskrigen erobret af Erik 14. 1565; efter

Luftfoto af Varbergs fastning.

lange kampe generobret af Fred. 2. 1569, efter at Daniel Rantzau var faldet her; sv. 1645; nedlagt 1830.

Warburg ['va:r-], Erik (f. 1892), da. læge; prof. i intern medicin ved Kbh.s Univ. 1931 og 1932 overlæge på Rigshosp. Vidensk. arb. spec. om hjertesygdomme og biokemiske emner.

Warburg ['va:rbrũrj], Karl (1852-1918), sv. litteraturhistoriker. Prof. i Göteborg 1890, Sthlm. 1909. Monografier over Dalin, Rydberg, Snoilsky m. fl. Udg. s. m. H. Schück III. sv. *litt.hist.* (2. udg. 1912-16), hvori W behandler tiden 1718-1830.

varbylder (var materie, blodvædske), bylder, forårsaget af oksybremens larve.

varbøster, hos pattedyr følsomme hår på snuden el. læberne.

-vard i nord. mandnavne betyder vogter.

'Vardar, gr. *Axiós*, 370 km l. flod i S-Jugoslavien og N-Grækenl., munder i Det Gr. Øhav.

varde, mærke på land, der skal vejledes vejfarende i vejløse egne. Som regel en stendysse el. opbygning af mursten el. tømmer i let kendelig form. Tjener også som sømærke.

Varde, da. købstad, ved V Å, 17 km N f. Esbjerg; 8216 indb. (1948).

St. Jacobi Kirke (opr. romansk bygn. af granit-kvader, gentagne gange udvidet), museum (1914), Den Kampmannske Gård (1781). Industri: stål, jernvarer m. m. Lille havn. Station på vestjyske længdebane, V-Nørre-Nebel banen og V-Grindsted banen. V nævnes fra 12. årh.,

Varde. St. Jacobi Kirke.

men hvornår den er blevet købstad, vides ikke; ældste kendte privilegier fra 1442. I middelalderen og 16. årh. bet. handelsby (udførsel af æsne) og havde en befæstet kongsgård (Vardehus). Ho og Hjerting var dens ladepladser.

Varde Bank, A/S, grl. 1872. Aktiekap. 6 mill. kr.

Varde Å, 99 km l. vandløb i V-Jyll., opstår ved sammenløbet af Grindsted Å og Ansager Å, optager Holme Å og Alslev Å og udmunder i Ho Bugt.

'Vardø, no. købstad, Finnmark, på øen Vardø, ved Ø-kysten af Varangerhalvøya; 2800 indb. (1946). Vardehus fæstning og kirke (14. årh.). Et af No.s største fiskevær. Handel med fisk, fiskeprodukter, tran m. m. Anlagt 1788. 75% ødelagt af tyskerne nov. 1944.

varerfgift, afgift, der i Kbh. betales af alle fra udlandet søvrts indførte varer, i provinsen (her også kaldet bropenge) af alle søvrts ind- og udgående varer. v opkræves af toldvæsenet, men tilfalder den stedlige havnekasse.

varerfalsk, det forhold, at varer, der udbydes til salg (især levedsmidler), ikke opfylder de krav, lovgivningen stiller.

Varerforsyning, Direktoratet for (varer-direktoratet), oprettet 1940 under handelsmin.; afhæste Valutacentralen i admin. af import- og eksportreguleringer, varerfordeling til fremstillings- og handelsvirksomheder osv.

varerhus, d. s. s. stormagasinet.

varclotteriet (off. *Almindeligt Dansk Vare- og Industrierlotteri*), grl. 1887 ved sammenslutn. ml. en række lokale lotterier. *Gevinsterne er da. industrivarer; overskuddet går til de stiftende institutioner og til velgørende formål.*

varemærke, mærke, hvormed en vare forsynes for derved at adskilles fra andre varer af lign. art. Kan bestå i et navn, et billede, en kombination af begge el. andet. v kan indregistreres i h. t. lov af 7. 4. 1936 i varemærkeregisteret i Kbh., medmindre det mangler særpræg el. indeholder en efterlign. af et andet registreret mærke m. m. Misbrug af re-registreret v er strafbart og medfører et statsningsansvar samt pligt til at fjerne de ulovlige mærker, evt. til at tilintetgøre varen el. indpakningen.

Varenes-en-Argonne ['va:rən ʔnar-ˈgøn], fr. landsby ved Aisnes biflod Aise. Bekendt fra Ludvig 16.s fængsling under flugten fra Paris juni 1791.

vare- og markedsføre, den gren af skovbrugslæren, som omhandler den forberedende produktion af træ i skoven; skovningsteknik, måling, sortering osv., samt anvendelsesområderne for de forsk. træsorter.

vareprøve, 1) lille del af større varemængde, hvis beskaffenhed den skal give indtryk af, idet den f. eks. skal informere køberen om et tilbudt varepartis kvalitet. I alm. skal v svare nøje til det påg. vareparti (konform v); jfr. dog *typeprøve* og *udfaldsprøve*; 2) postal betegn. for åben forsendelse, der kan indeholde prøver uden handelsværdi, men ikke korrespondance. v skal være let tilgængelig for undersøgelse af indholdet. Dimensioner: højst 45 x 20 x 10 cm, som rulle 45 x 15 cm. Maks.-vægt 500 g.

Varese [-ˈvæse], ital. by i Lombardiet, 50 km NV f. Milano; 45 000 indb. (1936). Silke-, garve- og papirindustri. I V-seen rester af pælebygninger.

varetægtsfængsel kan anordnes ved retskendelse under en sags behandl., især når der er grund til at tro, at sigtede vil fortsætte sin forbryderiske virksomhed el. modvirke undersøgelsen, f. eks. påvirke vidner. Såfremt v ikke skyldes sigtedes eget forhold under sagen, skal der v. udmåling af straffen tages hensyn til det udståede v; men dette behøver ikke at afkortes fuldt ud i straffen.

vareråger, sælgers udnyttelse af en foreliggende vareknap til at beregne urimelig høj pris el. fortjeneste på sin vare.

Varga ['vɔrgɔ], Eugen (f. 1879), ung. marxistisk nationalekonom og politiker. 1919 finansmin. i den ung. sovjetregering; efter dens fald økon. ekspert for Komintern i Moskva.

'Vargas [-ˈgɑʃ], *Getulio* (f. 1882), brasiliansk politiker og general. Præsident ved statskup 1930, styrede diktatorisk til 1934, konstitutionelt til 1937, da han ved nyt kup gjorde sig til præsident for livstid. Diktator til han blev styret okt. 1945.

Vargas-Bedemar [bargaːˈβeðəˈmar], *Edouard Romeo* (1770-1847), af sp. grandeslæggt. Inspektør ved Chr. 8.s Naturalie-kabinet og direktør for Det Kgl. Naturhist. Museum i Stormgade.

Wargentin ['varjɛnti:n], *Per* (1717-83), sv. astronom og statistiker; særlig kendt for sine undersøgelser over de sv. befolkningsforhold (1766).

varg i veum ['væ:om] (oldnord: ulv i helligdommen), oldnord. udtryk brugt om frelles.

Vargofallen ['varjɔ:-], vandfald i Göta älv, 2 km fra Vänerne; kraftværk.

Vargön ['varjɔ:n], sv. industriby, NV Västergötland; 2400 indb. (1948). Smelteværker, papir-, karbidfabrik.

'vari (Lemur *variegatus*), stor halvabe af lemurerne fam. Busket stort hale; sort- og hvidbrøget. Madagaskar.

'varia (lat.), forskelligt, diverse.

variabel (lat.), foranderlig; *mat.* En størrelse kaldes v, når den, evt. inden for visse grænser, kan antage alle mulige værdier. Er y en funktion af x, kaldes x den uafhængige, y den afhængige v.

variabilitet (lat.), foranderlighed. I biol. skelner man ml. para-v el. *modifikation*: forandringer, der alene skyldes kår og tilfældigheder; *mixo-v* el. *kombinationsv*: v i en individgruppe som følge af krydsning og udspalning; *idio-v* el. *mutation*: v hos det enkelte individ, når

den skyldes ændringer af arvegrundlaget på anden måde end ved udspalning. v kan være glidende, *kontinuerlig*, som f. eks. vægt og størrelse, både hos individ el. ml. individerne indbyrdes, el. springende, *mutativ* el. *diskontinuerlig*, som f. eks. fra en farve til en anden. v af to størrelser kan være *korrelative*, d. v. s. afhængige af hinanden.

vari'able stjerner, d. s. s. foranderlige stjerner.

vari'an's el. *spredningskvadrat*, statistisk udtryk, der giver et mål for en række iagttagelserne tilfældige variation. Kaldes iagttagelserne $x_1, x_2, \dots, x_n$ bliver variansen S^2 bestemt ved formelen:

$$S^2 = \frac{(x_1^2 + x_2^2 + \dots + x_n^2) - \frac{1}{n}(x_1 + x_2 + \dots + x_n)^2}{n-1}$$

vari'an't (lat. *variare* skifte), afvigende læsemåde (i tekst); afart.

variation (lat. *varius* mangfoldig), afveksling, forandring; *astron.*, ujævnhed i Månens bevægelse med en periode på en halv synodisk måned, frembragt ved Solens tiltrækning. v blev opdaget af Tyge Brahe. - *Mus.*, kompositionsform, hvor et tema gentages en el. fl. gange, ændret enten melodisk, harmonisk el. begge dele.

variationsregning, den gren af matematikken, som udvikler metoder til bestemmelse af den største el. mindste værdi af en størrelse, der afhænger, ikke som en funktion af enkelte variable, men af vilkårlige funktioner el. kurver, f. eks. arealet af et område, begrænset af en kurve med given længde.

variationsstatistik, den gren af statistikken (fejlteori), der beskæftiger sig med at måle variationen i et foreliggende antal observationer v i udtrykkes talmæssigt i konstanter som f. eks. gennemsnitstallet og middelfejlen.

vari'cella [-s] (mlat. diminutiv af *variola*), skoldkopper.

var'icer [-sɔr] (lat. *varices*, flertal af *varix*), åreknuder.

varicocele [-ˈse:] (lat. *varices* åreknuder + gr. *kèle* svulst), årebrøk.

vari'ca's [-s:] (fr., fra lat.), vedrørende varicer (åreknuder).

vari'e're (lat.), skifte; afvige.

varie'té (fr. af lat. *variare* forandre, afveksle), forlystelsessted af lettere art med afvekslende, let underholdning.

varie'te't (lat. *varietas* forskel), arvelig afvigelse fra en arts alm. type.

varighedsforsøg, langvarige materialeforsøg, hvor påvirkningen enten er statisk el. dynamisk, og hvis mål er at fastsætte de spændinger, materialerne kan udsættes for i bygværker el. maskiner. Varighedstyrken er ofte kun halvt så stor som styrken bestemt ved en alm. styrkeprøve. Udsvings- og svingningsstyrke bestemmes ved v med dynamisk påvirkning.

vario- (lat. *varius* mangfoldig, broget), forandringss-

vari'ola (lat. *variola* småpletter), kopper.

variolation (lat. *variola* kopper), indpodning af menneskekoppernes smitstof som middel til beskyttelse mod den naturlige kopperesmitte, anv. før opdagelsen af kopper vaccinationen; var langt farligere end denne.

variolo'id'er (lat. *variola* kopper), let form for kopper, som især ses hos tidl. vaccinerede.

vario'me't'er (lat. *variare* ændre + *-meter*), 1) flyveinstrument, der viser, om flyvemaskinen flyver vandret, stiger el. synker. På instrumentet aflæses (f. eks. i ml/sec) den stige-el. synkehastighed, hvormed højden ændres, idet viserens udslag fremkaldes af den til højdeændringen svarende trykvariation. 2) *radio*, kontinuerligt variabel selvdinnettonspole.

var'riske faldning (af *varisker* folkestamme i Fichtelgebirge), bjergkædefaldning, hvis hovedfase faldt i karbon (Mellem-Eur. med Armorikanske og Hercyniske Bjergkæde, Ural, Argentina, Vestaustralien) el. i perm (Appalacheerne).

Varitype ['væritaip] (eng. *to vary* variere

+ type skrift), art skrivemaskine, hvorpå sats til bøger og aviser kan skrives, til senere reproduktion for bogtryk el. offset. V slog igennem under typografstrejken i Chicago 1948, hvor den med kvindelig betjening fremstillede tekst blev ombrudt og klæbet op til hele avisider, hvorefter der fremstilledes trykplader til rotationspressen.

varix (lat.), åreknude.

Varkaus, fi. flække, 65 km SSO f. Kuopio; 15 000 indb. (1947). Vandkraftstation, trævarerindustri.

varmblodede kaldes pattedyr og fugle, fordi deres legeme har en konstant, ret høj temp., som regel op mod 40° C. Hos dyr, der ligger i dvale, falder legemstemp. dog.

varme, energiform, der er knyttet til alt stof, og som består i en bevægelse af stoffets molekyler, der bliver livligere, jo højere legemets temp. er. **v-energi** el. **v-mængde** måles i kalorier (cal). Tilførsel el. fratages et stof v, sker der enten en temp.ændring, d. v. s. en forandring af molekylernes kinetiske energi, el. en ændring af tilstandsform (smeltning, størkning, fordampning), d. v. s. en forandring af molekylernes potentielle energi. v kan forplantes fra et legeme til et andet ved **v-ledning**, **v-strømning** el. **v-stråling**, idet v altid går fra et sted med højere til et sted med lavere temp. v kan opstå af og omdannes til andre energiformer (jfr. varmeteor.).

varmeanlæg, tekn. indretninger til opvarmning af rum, f. eks. centralvarmeanlæg, fjernvarmeanlæg, ovne, kaminer og kakkelovne.

varmeapparat, alm. beteg. for radiator og calorifere.

varmebælt el. **varmebænk**, d. s. s. drivbænk.

varmebehandling, 1) med., universel el. lokal opvarmning af legemet v. hj. af bade, pakninger, slambade, glødelys, diatermi m. m.; 2) af **metallegeringer**, opvarmning til forsk. temp. og afkøling med forsk. hastighed, tilsigter homogenisering, fjernelse af spændinger og deformationshårdhed (udglødning) el. foregelse af styrkeegenskaber (modning).

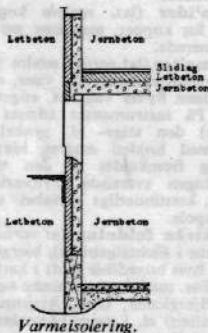
varmehenhed, enhed for varmemængde, d. s. s. kalorier (cal).

varme farver, i malerkunsten: rød, orange, gul; modsat kolde farver. Blandingsfarver fremtræder varmere el. koldere efter blandingen, f. eks. grøn varmere ved blanding med gul, koldere ved blanding med blå.

varmefyldte el. **specifik varme** for et stof er det antal kalorier, der skal tilføres 1 g af stoffet for at opvarme det 1° C. v for vand er 1 cal if. definitionen på kalorier. v bestemmes ved kalorimetalmålinger og er for de fleste stoffer mindre end 1 cal, mindst for tunge og størst for lette stoffer, fordi der går færre tunge molekyler end lette på 1 g. For luftarter, der udvider sig stærkt ved opvarmning, vil en del af den tilførte varme medgå til at overvinde det ydre tryk, hvorfor man må skelne ml. v ved konstant tryk og v ved konstant rumfang, hvoraf den første er større end den sidste.

varmeegrad, d. s. s. temperatur.

varmeisolering, isolering af bygninger, rørledninger m. v. for at formindskes varmetab. Fra et lukket rum sker det største varmetab gnm. vinduer, desuden

Varmeisolering.

er der varmetab gnm. øvrige begrænsningsflader som vægge, lofter, gulve og døre, og endelig gnm. utætheder. v sker for vinduer ved anv. af dobbelt, evt. tredobbelt glas. Vægge isoleres ved at bagmuren udføres af lette, varmeisolerende sten (f. eks. molersten, mangelhulsten), el. ved at hulrummet udfyldes med isoleringsmateriale, el. ved at hele væggen udføres af isoleringsmateriale (gasbeton, cellebeton, Siporex, mangelhulsten), el. (iser ved gl. bygninger) ved at væggen beklædes med isoleringsmateriale (træfiberplader, korkplader, glas- og stenuidsmåtter). Indvendig v egner sig bedst til rum, der opvarmes i kortere perioder; udvendig v bedst til stadig opvarmede rum (beboelsesrum), da varme i så fald akkumuleres i væggene. Også væg- og tagfladers farve er af betydning, idet f. eks. sort indtager (og udstråler) mange varmemåter, medens hvidt tilbagekaster dem.

varmekapacitet måles ved produktet af et legemes vægt og dets varmfylde og angiver legemets evne til at optage varme.

varmeledning el. **konduktion**, en transport af varme gnm. et stof, forårsaget af en temp.forskel. v er proportional med temp.forskellen og med stoffets areal, men omv. proportional med dets tykkelse, samt proportional med stoffets v-egne, hvorved forstås det antal cal, der i 1 sec ledes gnm. en terning af stoffet med kantlængden 1 cm, hvor temp.forskellen ml. to modstående sideflader er 1° C. Stoffer med stor v-egne (metaller) kaldes gode varmeledere, medens stoffer med ringe v-egne (træ, glas, luft) kaldes isolatorer. v forklares ved den kinetiske varmeteor. som energiuveksling ved sammenstød ml. nabomolekyler.

varmemåler til centralvarmeanlæg kan være **fordampningsmålere** el. **termoelektriske målere**. I den førstnævnte type benyttes en vædskesøjles fordampning som mål for den brugte varmemængde, hvorfor den har den fejl, at den ikke viser samme resultat, når lige store varmemængder bruges i form af en langvarig, lav varmeegrad el. en kortvarig, høj varmeegrad. Den termoelektriske varmemåler består af en samling termoelementer, hvis ene loddede er anbragt uden for radiatorerne, og hvis andet loddede er anbragt på radiatorerne (el. varmtvandsledningen). Der vil da i det elektr. ledningsnet, som forbinder termoelementerne, opstå en elektr. strøm, proportional med temperaturdifferensen. Strømmens styrke og varighed og dermed varmemængden registreres i en kviksolvmåler, fælles for radiatorerne i hver lejlighed. Varmeregnskab i ejendomme med centralvarme føres i alm. på grundlag af de på radiatorerne opsatte v.

varmepol, mindre område på Jordens overflade, der er væsentlig varmere end de omgivende egne.

varmepude, elektr., flad pude, der opvarmes ved elektr. strøm i en indbygget modstandstråd.

varmeregulering, **fysiol.**, findes hos varmblodede dyr og mennesker og foregår ved en kontrol af 1) varmedannelsen (kemisk v) og 2) varmeafgivelsen (fysisk v). Varmedannelsen kan nedsættes til et minimum ved absolut ro i indifferent temperatur. Den øges ved virksomhed af muskulaturen, vilkårligt el. som kulderystelser. Varmeafgivelsen sker først og fremmest gnm. huden ved stråling, ledning og fordampning af sved. Svedfordampningen kan øges stærkt, f. eks. under arbejde. For stråling og ledning er hudens temp. af bet. Denne kan reguleres gnm. kredsløbet. v styres af et centrum i hjernen.

varmeskade på planter. a) På friiland kendes v som væltesyge hos kimplanter af træer ved overophedning af jordoverfl. I varme somre forekommer solsvindning af pære- og agurkeblade. Stammer, der lyses til ved stærk udhugning, lider v. s. flg. af overophedning af vækstlaget (barkslag), idet barken revner og løses. v ved solskoldning træffes hos saftige frugter, især stikkelsbær. b) I vækst-

huse kan v opstå ved brændglasvirkning, fremkaldt af blærer i glasset; den viser sig da som striber el. rækkestillede huller i blade. c) Frø kan ved opbevaring på v, der skyldes opvarmning og vanddannelse ved ånding. Kartoffel og roer i varm kule ånder stærkt, derved stiger temp. og ånding, således at v til slut opstår ved iltmangel.

varmestømning el. **konvektion**, **fys.**, varmetransport i flydende og luftformige legemer forårsaget ved de vægtfyldeforskelle, der opstår ved opvarmningen. v spiller en stor rolle ved boligopvarmning og ved strømninger i atmosfæren.

varmestråling, **fys.**, den elektromagnetiske stråling, som ethvert legeme udsender som følge af sin temperatur, f. eks. solstråling el. v fra en kakkelovn. Den v, som udsendes pr. sec fra 1 cm² af legemets overflade, er proportional med 4. potens af legemets absolute temp. (Stefans lov), v danner et kontinuert spektrum, hvis maksimum ligger ved en bølgelængde, der er omvendt proportional med det strålende legemes absolute temp. (Wiens forskydningslov). Ved lave temp. udstråles altså lange bølger (mørk v el. infrarød stråling), ved høje temp. tillige kortbølget, synligt lys, d. v. s. legemet gløder. Når v rammer et legeme, vil en del absorberes og opvarme dette. Ved et legemes absorptionsvegne forstås den brøkdelen, som legemet absorberer af den ankommende stråling. Forholdet ml. et legemes absorptions- og dets varmeudstrålingsvegne er konstant (Kirchhoffs lov), således at et sort legeme udstråler mere end et hvidt ved samme temp.; og et absolut sort legeme udstråler mest.

varmeteor. el. termodynamik omhandler varmens omsætning med andre energiformer. v-s 1. hovedsætning er energisætningen, der siger, at summen af al energi er konstant, el. at det er umuligt at konstruere et perpetuum mobile. Ved energiomregninger er energimængderne ækvivalente; f. eks. vil 0,427 kgm mek. arbejde altid omdannes til 1 cal (varmeækvivalentet). Medens mek. arbejde fuldstændig kan omdannes til varme, kan varme kun delvis omdannes til mek. arbejde, idet resten forbliver som varme. Dette omhandles i v-s 2. hovedsætning, der siger, at det er umuligt at konstruere et perpetuum mobile af 2. art, d. v. s. en maskine, som kan tage varme fra en enkelt varmebeholder og helt omdanne denne til arbejde. Der skal derimod altid findes en anden varmebeholder, hvortil den ikke omdannede varme kan afgives ved en lavere temp. Den brøkdelen af varmen, der maksimalt kan omsættes til arbejde, bestemmes if. Carnots princip alene ved temp. af disse to varmebeholdere. Disse forhold udtrykkes også ved sætningen om, at entropien vokser. v, der spiller en stor rolle for konstruktion af varmekraftmaskiner, er især udviklet af Clausius, Boltzmann og Maxwell.

varmetoning, **kem.**, varmeforbrug el. varmeudvikling, der finder sted ved enhver kem. proces.

varmeværdi, **fødens**, d. s. s. kalorieværdi. **varmeækvator**, det bælte omkr. Jorden, der har den højeste middeltemp. for hele året. I januar falder v ret nær s. m. ækvator (temp. 26,5°), men i juli forskydes den til ca. 20° n. br. (temp. 28,0°).

varmeækvivalentet el. **varmens mek. ækvivalent**, det mek. arbejde, der kræves for at frembringe 1 kalorier, nemlig 0,4269 kgm el. 4,186 · 10⁷ erg.

varmefront, **meteor.** inden for frontologien beteg. for det luftlag, hvor den varme luft trænger ind over den kolde.

varmhus, et drivhus, hvor tropeklima tilstræbes.

Warming, **Agnete** (f. 1897), da. malerinde; landskaber, portrætter og mosaikarb. efter tegn. af J. Skovgård.

Warming, **Ernst** (1852-1930), da. tandlæge; specialist i behandl. af ganespalter.

Warming, **Eugenius** (1841-1924), da. botaniker, prof. ved Kbh.s Univ. 1885-1911. Opholdt sig 1863-66 i Lagoa Santa i Brasilien hos den da. naturforsker P. W. Lund og samlede her et stort materi-

ale, som af W. o. a. blev behandlet og udgivet. **W** er ved sin bog *Plantesaemfund* (1895) grundlæggeren af planteokologi, har endv. skrevet om da. plantesaemfund og udgivet vigtige håndbøger og lære-bøger, bl. a. *Dansk Plantevækst* 1-3 (1906-19). (Portræt sp. 4826).

Warming, Jens (1873-1939), da. statistiker. 1919 prof. ved Kbh.s Univ. Hovedværk: *Håndbog i Danmarks Statistik* (1913 og senere udg.). Har også ydet bidrag til kirkelige og sociale opgaver.

Warming, Kristoffer (1865-1936), da. arkitekt, elev af Hans I. Holm. 1923-36 kgl. bygningsinsp. Har bl. a. i Kbh. opført *Kings Kirke* (1910), *Rockefeller-Institutet* og *det nye univ.bibl.* (1935-38), og i provinsen den første bygn. i pavillon-system, *sindssygehosp.* i *Nykøbing S.* (1910-16) og *Østre Landsrets bygn.* i *Viborg* (1917-20).

varmluftsbad el. *hedluftsbad*, bad i rum med tør luft på 50°-70° C.

varmluftsbehandling, behandling til bekæmpelse af nøgen brand i byg; har fremfor varmtvandsbehandling den fordel, at der anvendes mindre vand, og kornet tørrer hurtigere. Der gennemføres for tiden (1949) forsøg med v for at undersøge, om den kan afløse varmtvandsbehandling (varmtvandsafsvampningen).

varmtvandsafsvampning anv. til bekæmp. af nøgen bybrand (ustilago nuda), v udføres ved efter forudgående udblodning i løst vævede sække da tykke kornet 10 gange i løbet af 5 minutter i vand, der holder en temperatur på ca. 50° C. Behandlingen foretages nu næsten udelukkende på anlæg, hvor man er i stand til konstant at holde denne temperatur. Under navn af *J. L. Jensens varmtvandsmetode* er v kendt verden over.

varmtvandsforsyningsanlæg består af en vandbeholder med det til forsyningen nødvendige rumindhold. Den kaldes gennemstrømnings- el. tømningsbeholder, eftersom beholderen står i direkte forbindelse med vandværksledningerne el. ej. - i beholderen anbringes varmegivoren, der ved centralvarmeanlæg består af rør el. en kappe, hvorigenom anlæggets varme vand cirkulerer. Ved mindre anlæg kan varmeelementet være elektr. el. et direkte ildsted, som gasfyrt el. kulfyrt. Ved passende behandl. (f. eks. elektrolytisk) kan stendannelse el. korrosion i anlægget modvirkes.

Varna, udflytningstid i Marselisborg Skov ved Århus.

Varna, Bulg.s vigtigste havneby, i Varna-bugten; ved Sortheavet; 70 000 indb. (1937). Bane til indlandet. Nogen landbrugsindustri.

Warneford ['wā:fnɔd], R. A. J. (1893-1915), eng. flyverløjtnant. Nedkæmpede 7. 6. 1915 som den første flyver et ty. Zeppelin-luftskib. V omkring kort efter ved en flyveulykke i England.

Warnemünde ['wā:rnmyndə], ty. havn ved Warnows udløb i Østersøen; bydel af Rostock. Fra 1903 færgeforb. i Gedser.

Warner ['wā:nə], Rex (f. 1905), eng. forfatter. Har bl. a. skrevet *Poems* (1938), *The Wild Goose Chase* (1939), fantastisk-allegorisk roman; *The Professor* (1939), om en idealists kamp mod fascismen; *The Aerodrome* (1941), da. *Flyvepladsen* (1942), om teknik kontra mennesker, *Why Was I Killed* (1943), da. *Hvorfor Blev Jeg Dræbt?* (1946).

Warner Brothers ['wā:nəz 'brāðəz], amer. filmselskab, oprettet 1915 af ty. brødre Warner. Ramtes af krisen i ty. fyre, men dets lancering af talefilmen med »Jazz-Sangeren« og »Den Syngende Nat« (1927-29) bragte det atter på fode.

Warnhagen von Ense ['wā:rnha:gn vɔn 'ɛnzə], Karl August (1785-1858), ty., frisindet skribent med omfattende tidshist. orienteret forf.skab, g. m. Rahel (1771-1833), f. Levin. I V-s salon i Berlin dyrkedes Goethe og færdedes Heine.

Warnow ['wā:rnɔ:], 128 km l. flod i Mecklenburg, løber gnm. Rostock og udmunder i Østersøen ved Warnemünde.

varpe (ty.), bevaage skib ved træk i trosse (varp), fastgjort i lille let v-anker, pæl el. forankret v-tønde.

warrant ['wā:rənt] (eng.), fuldmagt, sikkerhed, oplagsbevis udstedt af oplagshus.

Warrego ['wā:ri:gou], biflod til Darling, SG-Australien.

Warren ['wā:rin], Robert Penn (f. 1905), amer. lyriker og romanforfatter. Kendt især for romanen *All the King's Men* (1946), bygget over sydstatspolitikerens Huey Long's (1893-1935) løbebane.

Warrington ['wā:ri:ntɔn], by i NV-Engl. ved Manchester Ship Canal Ø f. Liverpool. 78 000 indb. (1948). Jern-, glas-, bomulds-, sæbe- og kemisk industri.

Varro, rom. konsul 216 f. Kr., havde hovedansvaret for nederlaget v. Cannæ mod Hannibal.

Varro, Marcus Terentius (116-27 f. Kr.), rom. forfatter. Deltog i borgerkrigen på Pompejus' side. Frodigt vidensk. forf.skab. Hovedværk: *Antiquitates* (antikviteter), en fuldstændig skildring af rom. kultur fra den ældste til hans egen tid; tabt, men i oldtiden stærkt benyttet og citeret. *De lingua latina* (om det lat. sprog), gramm. værk i 25 bøger, hvoraf 6 bevarede.

Warschau ['vā:ʃau], ty. for Warszawa.

varsel, begivenhed el. oplevelse, der anses for tegn på fremtidig hændelse.

varslere, zool., d. s. s. varaner.

varsling af strejke el. lockout skal i Danmark if. septemberforliget og senere best. altid finde sted over for modparten med l. varsel senest 14 dage før (i landbr. 3 uger før) og 2. varsel 7 dage før arbejdsstandsn. undt. i særlig påtrængende tilf. (betalingsstandsn., liv, ære, velfærd). I mods. fald er arbejdsstandsn. overenskomstridigt (uulovlig) og kan indtænkes for den faste voldgiftsret.

varsoviene ['vā:ʃɔ'vjɛn] (fr. *Varsovie* Warszawa), fr. selskabsdans i rolig 3/4 takt, beslegtet med mazurka.

Warszawa ['vā:ʃava], ty. *Warschau*, 1) Polens hovedstad, ved Wisla; 607 000 indb. (1948); (1 289 000 i 1939, 20 000 jan. 1945). W er med sin centrale beliggenhed et vigtigt trafikcentrum med flodhavn og stor handel samt bet. jern- og tekstilindustri. Univ. I middelald. hovedstad i Masovien, 1526 til Po. Polens hovedstad fra 1550, 1795-1806 under Preussen, 1806-13 hovedstad i storhertugdømmet W, derefter til l. Verdenskrig russ. Fra 1918 hovedstad i Den Po. Rep. Kapitulerede 27. 9. 1939 efter et hårdt ty. luftbombardement. Efter den po. opstand aug.-sept. 1944, hvorunder det meste af W ødelagdes, kapitulerede W 2. 10. Erobert af russerne 17. 1. 1945.

2) storhertugdømme, oprettet af Napoleon l. 1807 af de områder, Preussen havde fået ved Polens 2.-3. deling (Poznań, Storpolen, Masovien); fik 1809 Vestgalicien fra Østr. Opløst ved Napoleons nederlag 1813, tilfaldt (undt. Poznań) Rusl. som kongerigt Polen 1815.

Warszawa-konventionen ['vā:ʃava], overenskomst vedtaget 1929 i Warszawa på en internat. juridisk luftfartskonference. W danner grundlaget for de fleste landes luftbefordringsbestemmelser og fastlægger tillige omfanget af det befordrende luftfartsselskabs ansvar over for det befordrede (jfr. Rom-konventionen).

Warta ['vā:ta], ty. *Warthe*, 760 km l. biflod til Odra (Oder) i V-Polen.

Wartburg [-rk], bjergstod ved Eisenach i Thüringen, opført fra ca. 1070 af de thüringske landgrever. Her holdtes 1207 sangerkrigen ml. de berømteste ty. sangere, og her boede Luther 1521-22 og oversatte N. T.

Wartburg-krig, ty. digt (13. årh.), en poet. disputation (sangerkrigen på Wartburg). Benyttet af R. Wagner i »Tannhäuser».

Warthe ['vā:rtə], ty. navn på floden Warta.

Wartland ['vā:rtlənt], 1939-45 ty. admin. område omkr. Warta (Warthe) i den besatte del af Polen (indlemmet i Tyskl.). Hovedstad: Poznań (Posen).

Warton ['wā:tɔn], Thomas (1728-90), eng. forfatter. Skrev det berømte værk *History of English Poetry* (1774-81) og digte *The Pleasures of Melancholy* o. a.

Vartov (opr. gæstgiversted v. Hellerup ved navn *Vario* giv agt!), tidl. stiftelse i Kbh. Grl. 1296 for fattige syge; fra 1666 i Longangsstræde; nuv. bygning opført

1726-44, senere udvidet og forhøjet. 1934 flyttede stiftelsen til Klædebo Parkalle og fik navnet Gammel Kloster. V-s bygninger ejes af Kirkelig Samfund af 1898 og anv. til forsk. formål. Vartov kirke, hvor Grundtvig var præst 1839-72, købt 1925 af V valgmænd.

Vartov Kilde, helligkilde i nærheden af gl. Vartov. Valfartssted; kildemarked.

varulv (egl. mand-ulv), i) i folketroen en mand, der er forvandet til ulv og kun igen kan blive menneske, hvis han spiser hjertet af et udfodt barn; 2) ty. *We(h)rwolf*, betegn. for medl. af nationalsoc. partisan- og sabotørgrupper, der, da 2. Verdenskrig førtes ind på ty. område, skulle operere i ryggen på fjenden. Efter kapitulationen brugt om hemmelige ty. modstandsgrupper.

Varuna, i ind. rel. gud for venskab og fred, i den vediske periode s. m. Mitra herre over den hellige lov og orden, der skaber menneskers og verdens liv. I eftervedisk mytol. vandgud, der lader floder og regn strømme.

Varus (d. 9. e. Kr.), rom. statholder i Germanien fra 6. e. Kr., faldt med 3 legioner i Teutoburgwald mod Arminius.

Varus, giv mig mine legioner igen! (lat. *Vare, redde legiones!*), kejser Augustus' udbud ved budskabet om Varus' nederlag.

varv (sv. *geol.*), et i løbet af et år afsat lag i det lagdelte smeltvandsfor til tiden. Et v består af en finsandholdig nedre del, afsat i sommerens smeltperiode, og en øvre del af fedt ler, afsat om vinteren. I Danmark findes v afsat i kortere perioder (såk. døgn-v). Ved måling af v-s veksellende tykkelse fra år til år har de Geer o. a. kunnet parallellisere lag fra forsk. steder og derved skabt en kronologi for isens tilbagerykning gnm. Sv. o. a. nedside områder.

Warwickshire ['wā:ri:kʃiə], grevskab i Midt-Engl. omkr. Birmingham, 2528 km², 1 821 000 indb. (1948). Frugtbar bakke-land, rige kullejer. Hovedstad: Warwick ['wā:ri:k], SØ f. Birmingham. Landbrugsindustri. 16 000 indb. (1948).

varænger (russ. *varjagi*), nord. væringer, russ. navn på Ruriks vikinger.

vas (lat.), anat., kar. Eks: vas deferens, sædstrengen.

Vasa, sv. kongeslægt. Hørte i 14.-15. årh. til rigsrådsslægtet, opr. unionsvenl. Gustav Eriksson V blev 1523 konge af Sv., hvor hans æt styrede til 1654 (Kristina). Konger i Polen 1586-1668. Uddøde på mandslinien m. Johan Kasimir af Polen 1672, på kvindesiden m. Kristina 1689.

Vasa, sv. navn på Vaasa, Finland.

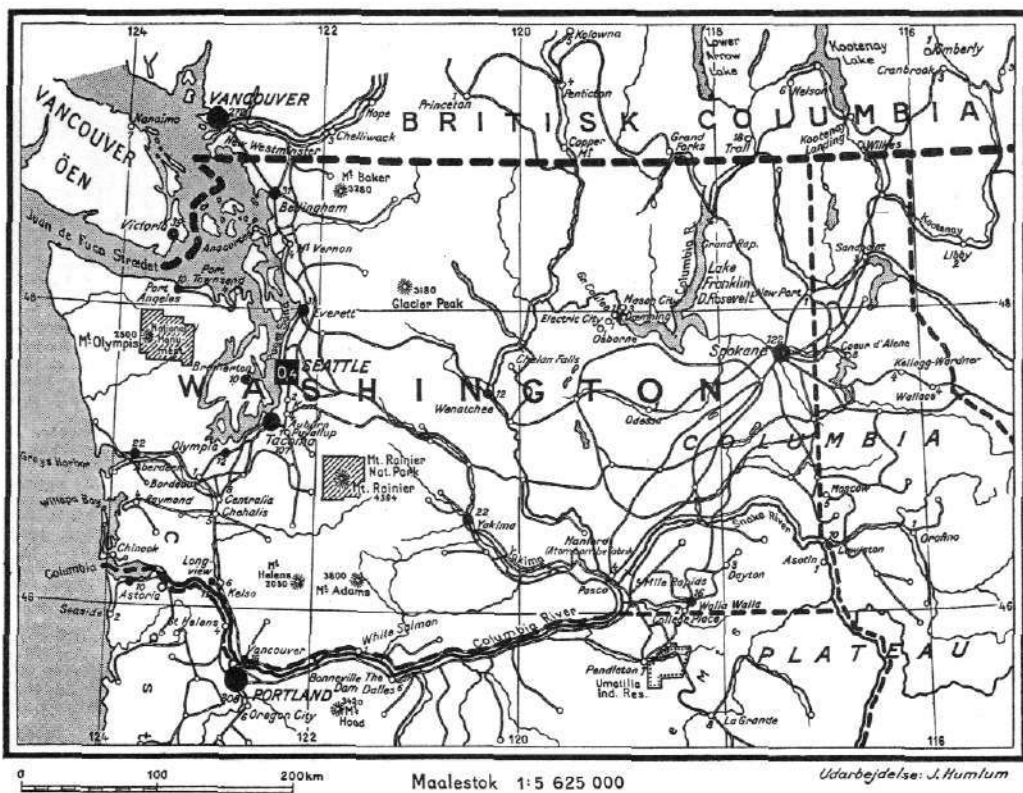
va'sal (senlat., fra keltisk ord m. bet. tjener), d. s. s. lensmand.

vasalstat, stat der står i statsretligt el. politisk underordningsforhold til en anden.

Va'sano, søsygemiddel; blanding af kamfer-sure salte af skopolamin og hyoscyamin.

Vasaorden, sv. orden for fortjenester

Kort over staten Washington.

Udarbejdelse: J. Humlum

på landbrugs- og industriområder. Stiftet 1772. 6 klasser.

Vásárhelyi ['va:ja:rhæ:ji], György (Georg) (f. 1914), ung. pianist, elev af Béla Bartók og Edwin Fischer. Har boet adsk. år i Danmark.

Vasari [va:'zari], Giorgio (1511-74), ital. maler, arkitekt og kunsthistoriker, elev af Michelangelo og Andrea del Sarto. *Fresker i Palazzo Vecchio* i Firenze. Alterbilleder og portrætter. Har givet tegninger til *Uffizierne* i Firenze. *V-s Le vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti italiani* (1550) giver biogr. af hans samtids kunstnere samt disses forgængere.

Vasastaden ['va:sasta:n], bydel i nordl. Stockholm.

Vasa-stil, sv. Renaissance-stil, især i bygningskunst, fra Vasa-kongernes tid.

Wasatch Mountains ['wá:sá:ti 'mauntz], vestligste Rocky Mountains kæde i USA, strækkende sig N-S gnm. Utah (3479 m).

Vasa-tiden, i sv. hist. perioden fra Gustav Vasas tronbestigelse 1523 til Kristinas abdikation 1654, hvor Sv. hævdede uafh. af Danmark, og svang sig op til førende magt i N-Europa.

Vasco da Gama, se Gama, Vasco da.

Vasconcellos [váfkon'sæ:tu], J. Leite de (1858-1941), førende portug. filolog.

vasekto'ml' (vas(o)- + ektomi), operation, hvorved man fjerner et stykke af sædstrengen, enten for at gøre individet forplantningsdygtigt el. (hos ældre mænd) som indledning til kateeterbehandling for at undgå, at en infektion forplanter sig til pungen.

vase'lin(e), gul blod masse, smp. ca. 35°, bestående af kulbrinter, fås ved rensning af remanensen fra jordoliedestillationen. Anv. i medicinen og parfumeriet til salver, til smøring, samt til indfedtning af læder. Kunstig v, der er farveløs, men mindre værdifuld, fås af ceresin el. paraffin ved opløsning i paraffinolie.

Wash., off. fork. f. staten Washington.

Wash-bugten, eng: *The Wash* [ðə 'wáf], bred, lavvandet bugt på Engls. østkyst. Siden middelalderen er en stor del af W inddæmmed (The Fens).

Washburne ['wáfborn], Carleton (f. 1889), amer. skolemand. Udformede som skoledirektør i Winnetka Winnetka-planen. Har fra 1945 arbejdet med rekonstruktion af Itals skolevæsen. *Adjusting the School to the Child* (1923) (da. *Winnetkateknikken* 1937).

Washington ['wáfintn, 'wáf-], USA's hovedstad i District of Columbia; 898 000 indb. (1948), deraf 1/4 negre. W har ingen industri af betydning, men præges af smukke regeringsbygninger, store parker, brede avenuer og velholdte villakvarterer. Ø-V strækker sig parkanlægget The Mall; ved dets østl. ende ligger kongrespaladset Capitol, der rummer Repræsentanternes

Washington. Capitol.

Hus og Senatet; ved dets vestl. ende (ved Potomac River) ligger Lincoln Memorial; i parkens centrum står den 169 m h. marmobelisk, W Monumentet. N f. sidstnævnte ligger presidentboligen Det Hvide Hus. De fleste ministerier og regeringskontorer ligger ved Pennsylvania Avenue, der forbinder Capitol med White House. V f. Potomac River ligger bl. a. krigsministeriets bygning (Pentagon Building) og George Washingtons landsted Mount Vernon. Smithsonian Institution og store museer giver W videnskabeligt ry. - W er grl. 1790.

Washington ['wáfintn, 'wáf-] (fork. *Wash.*), nordvestligste stat i USA; 176 610 km²; 1 736 000 indb. (1940); 1947: 2 357 000, 9,9 pr. km²; 7400 var negre og; 31 000 kinesere og japanere; 53,7%

boede i byerne. Hovedstad: Olympia; største by: Seattle. *W-s* vestl. halvdel opfyldes af Coast Range og Cascade Mountains, adskilt af en dal, i hvilken Puget Sound skærer sig ind fra N. *W-s* østl. del tilhører Columbiaplateauet, der afvandes af Columbia River med bifloder. Mod V hersker mildt tempereret, regnfuldt kystklima, og bjergene dækkes af tætte nåleskove; mod Ø er nedbøren mindre og busksteppe fremherskende. - *Erhverv*. Landbrug avler især hvede og hø; desuden enorm æblehøst (1944: 40,1% af USA-s høst). - *Skovbrug*: W er den vigtigste tømmerproducerende stat i USA. Bet. minedrift. *Fiskeri* el. laks og helleflynder er meget stort. Vigtige industrier er konserverind., savværker, papirfabrikation og fremstilling af letmetaller. Store forråd af vandkraft: Største kraftanlæg ved Coulee Dam. - Første kolonisation 1811; til USA 1846; territorium 1853; stat 1889.

Washington ['wáfintn, 'wáf-], Booker T. (1856-1915), USA-skolemand. Sen af hvid fader og negerlavinde, kæmpede sig frem til uddannelse; religiøs agitator og fortæller for negeroplysning; ledede negerhøjskole i Tuskegee, Alabama. Udg. *Up from Slavery* (1902).

Washington ['wáfintn, 'wáf-], George (1732-99), amer. statsmand. Plantageejer i Virginia, udmærkede sig i eng.-fr. kolonikrig 1755-63; koloniernes overgenerall i kampen mod Engl. fra 1775, opnåede at skabe brugbar hær af de frivillige, sejrede ved Boston 1776, gik over Delawarefloden 1776, sejrede v. Saratoga 1777, ved Yorktown 1781. Privatmand efter 1783; 1787 formand f. grundlovgivende unionsforsaml., president 1789-97, afslug genvalg 1796. Trods en del kritik i samtiden beundret som USA-s grundlægger. (Portræt sp. 4826).

Washington, Mount [maunt 'wáfintn], højeste punkt (1920 m) i White Mountains i New Hampshire, USA.

Washington Bridge [-bríd:] (eng: *W-broen*), hængebro i New York, største spændvidde 1065 m. Færdigbygget i 1931.

Washington-erklæringen af 1. jan. 1942, udtalelse, hvorved 26 krigsførende lande (USA., Sovj., Engl., Kina, Indien, brit. Dominions osv.) tilsluttede sig Atlanterhavserklæringen af 14. 8. 1941, lovede at anvende alle hjælpemidler til bekæmpelse af Tyskland, Japan, Itali. og deres forbundsfæller og ikke at slutte separatfred. De 26 lande betegnede sig som »De Forenede Nationer« (eng: United Nations). Tiltrådet eth. af i alt 47 stater. 3. jan. 1942 underskrev Kauffmann W på De Frie Danske vegne.

Washington-konferencen, konference i W. 1921-22, der førte til aftaler om begrænsning af USAs, Engels, Japans, Frankr.s og Ital.s styrke af slagskibe over 10 000 t, samt anerkendelse af Kinas integritet og uafhængighed og garanti af de forhandlende magters obesiddelse i Stillehavet.

Washington-konventionen 1919, konvention vedtaget af den internat. arbejdskonference i Wash. 1919 om 8 timers arbejdsdag.

Washington-reglerne, de i 1871 til brug ved voldgift i Alabama-sagen ml. USA og Storbrit. fastsatte regler om en neutral stats pligt til at forhindre, at de krigsforøgende på dens territorium udruster krigsskibe, benytter baser el. foretager hærvern.

Wasilevskij [-'lief-], *Wanda* (f. 1905), po. romanforfatterinde, socialist indstillet, har i fl. romaner skildret nøden i Polen. Er under 2. Verdenskrig gledet over i den sovjetruss. litt. Især kendt for romanen *Regnbuen* (1943, da. 1945), om den ty. okkupation af Ukraine.

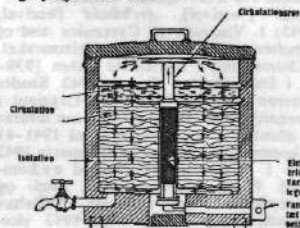
Vasilevskij [-'lief-], *Aleksandr M.* (f. 1901), sovj. marskal (1943), siden 1942 vice-forsvarskommissær. Kommanderede 1945 3. hvideruss. front (Østpreussen), aug. 1945 øverstkommand. mod Japan, 1943-44 og 1946-48 generalstabschef. 1947 vice-formand for min.rådet. Marts 1949 forsvarsmin. (Portræt).

vaskebjørne (*Procyon*), halvbjørne. Grå-

lige, ret plumpe m. bredt hovede. Vaskeføden, før den spises; Amerika.

vaskemaskiner. I de alm. v anbringes tøjet i en perforeret tromle, der skiftevis løber den ene og den anden vej rundt. Luden løftes op og risler ned over tøjet, der samtidig vendes og løses op. Disse v bygges i størrelser, der rummer fra 10-250 kg tørt tøj. I husholdningen anv. endv. v, hvor tøjet ligger stille og luden sættes i bevægelse enten af en i siden anbragt propel el. af damp, der river luden med sig op igenn. et rør.

Husholdningsvaskemaskine.

vaskemidler, stoffer, som ved opløsning i vand ned sætter dets overfladespænding, forøger dets fugtighedsevne, formindsker smudsens vedhængningsevne, samt fintfordeler (dispenserer) smudspartiklerne i vaskeluden. Vigtigst er sæber af forskellig art, hvilke ofte i specielle handelsvarer blandes med

Eugenius Warming. George Washington.

f. eks. natriumkarbonat, natriumbikarbonat, natriumsilikat el. trinatriumfosfat, idet alkalisk reaktion forøger seevnen, og desuden afhælder vandet. Visse v indeholder natriumperborat (selvkvæbende v), hvis rensende virkning skyldes iltafgivelse og dermed en oksyderende og blegende evne. Alle de nævnte tilsetninger forøger desuden sliddet på tøjet under vasken, samt virker skærende, dersom de ikke anv. med forsigtighed. Tilsetning af lipaser (fedtspløttende enzymer) gør også v selvkvæbende. I den nyere tid anv. i vid udstrækning, især i industrien, syntetiske v, bestående især af sulfonerede højere alkoholer el. kondensationsprodukter af fedtsyrer med alfatiske sulfonsyrer. Også tyriskefødetolv anv. Disse v er alkalifri og kan anv. også ved vask i hårdt vand.

vaskepulver, pulverformet vaskemiddel, alm. bestående af sæbepulver blandet med soda el. anden alkalisk tilsetning, evt. også natriumperborat.

vaskeskind, sæmsgarvede skind.

vaskevampe (*Eu'spongia officinalis* m. fl.), havsvampe. Blødt skelet af hornagtige tråde. Varmere have.

vaskning, uvinding af malm (især guld, tinsten og ædelsten) af sand- og slamafjæringer. De vægtydige malmkorn adskilles fra de lettere bestanddele ved slemning, opr. i en primitiv vaskepanne (sp. *batea guldgraverpande*). Nu oftest i stordrift med hydrauliske anlæg til at sprøjte jordlagene ned i slemmerender og bassiner.

vasku'ls's (lat. *vas kar*), med., karholdig. **vas(o)-** (lat. *vas kar*), blodkar-.

Vasocor'dri'n (*vaso-* + lat. *cor* hjerte), d. s. o. oxidrin.

vasomoto'rorer (*vaso-* + lat. *motor* bevæger), de nerver, som står i forb. med karenes muskulatur og derved kan forøvre og udvide karene.

vasoto'ni'n, yohimbinsalte og uretan i tablettform el. til indsprøjtning, tilskrives blodtryksnænkende virkning.

Wassard [va'sa:r], *Mathias* (f. 1893), da. diplomat. Jurist; i udenrigstjenesten fra 1921; gesandt i Haag 1946-49, derpå ambassadør i Oslo.

Wassermann [v'asər], *Jakob* (1873-1934), østr. forfatter, jøde. Vandt verdensry på sine stærkt dramatiske, psyk. romaner, påvirket af Dostojevskij. *Christian Wahnschaffe* (1919, da. s. å.).

Wassermanns Reaktion (fork. W. R.) (efter den ty. læge A. v. Wassermann (1866-1925)), påvisning af stof i blodet, der forhindrer hæmolysis i en opløsning af færeblodlegemer, tilsat visse stoffer. V er positiv ved de fleste tilf. af aktiv syfilis. I øvrigt er den en sjælden gang positiv ved andre infektionssygdomme, oftest ved frambesia og spedalskhed.

Vassijaure, sv. sø, N-Lappland, nær Abisko, naturvidensk. station.

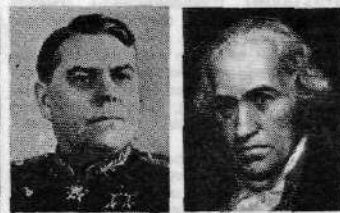
Vastenjaure, sv. sø (88 km²), Lapland, V f. Sarek.

Vāsu'deva (sanskrit: den gode *deva*), der er *Vāsu's* (o: *Vishnu's*) søn, den ind. Bhakti-rel.s gud, identisk m. Krishna.

vat, korte bomuldstaver samlet i flager, enten ublegget og vandskyende (hydrofob) el. bleget og vandsugende (hydrofil); sælges som apotekervere i steril pakning.

Vāta (sanskrit: vind), i ind. rel., sammen med Vāyu, vindenes guddom.

Vater [fa'-], *Age* (1872-1948), da. embedsmand; 1899-1921 overrettssagfører, 1922-42 statens arbejdsdirektor.

A. M. Vasilevskij. James Watt.

'waterbord (holl. *water vand + bord planke*), søv., yderste planker el. plader i et dek.

Waterbury ['wā:tərberj], industriby i Connecticut, USA; 99 000 indb. (1940). Messingvarer, ure.

Waterford ['wā:tərfo:d], irsk: *Port Lirág*, 1) grevskab i prov. Munster, SØ-Eire. 1839 km², 76 000 indb. (1946); 2) hovedstad i l), beligg. ved Suirs udlob i W Harbour. 28 000 indb. (1946). Havneby med fiskeri og handel med landbrugsprodukter.

Waterloo [v'atər'lu:], belg. by 12 km S f. Bruxelles; 7700 indb. (1949). Berømt p. gr. af slaget 18. 6. 1815, da. eng.-preuss. tropper slog Napoleon. Efter at have slået Blüchers preuss. hær ved Ligny (16. 6.) angreb N. ved W de eng. styrker under Wellington, byggende på fejlagtige meldinger fra general Grouchy om Blüchers bevægelser. Efter lang modstand var Wellington ved at bukke under, da Blüchers tropper ankom og afgjorde slaget. Med W-slaget var N.s magt slut; men selv i tilf. af sejr havde N. næppe længe kunnet hævde sig over for stormagterne.

Waterloo [w'atər'lu:], by i Iowa, USA; 52 000 indb. (1940). Trafikcentrum. Traktorer; konserver.

Waterloo Bridge ['wā:tər'lu:brɪdʒ], bro over Themsen, London, fra Westminster til Lambeth; første bro opført 1811-17, nuv. 1937-42.

'waterpas (holl.; vandret), d. s. s. libelle.

waterproofing ['wā:to:pru:fɪŋ] (eng. *water vand + proof sikker, tæt*), d. s. s. vand-tæt imprægnering.

Watford ['wā:tfɔ:d], nordvestl. forstad til London. 73 000 indb. (1948). Industri (papir, kontorartikler, silke).

Vati'ka'net, ital. *Il Vaticano*, pavens residens i Rom, udgør s. m. Peterskirken m. m. Vatikanstaten af 1929. V er et kompleks på over 1000 rum og spænder over 55 000 m². Palazzo Vecchio er fra 13. årh., Det Sixtinske Kapel fra 1483, hovedombgning ved Bramante 1506, forøgelse og ombygninger til vore dage. Bibl. er verdens ældste bestående. (III. se Peterskirken, hvor V ses til højre på billedet).

Vatikan-konciliet, det i Vatikanet afholdte 20. økumeniske koncilium 1869-70; vedtog 13. 7. 1870 dogmet om pavens uejfelbarhed med 533 stemmer mod 2. Det fremkaldte det gammelkat. skisma.

Vatikanstaten, ital. *Lo Stato della Città del Vaticano*, stat i det nordvestl. Rom; 44 ha; 1025 indb. (1932). Omfatter Peterskirken, Peterspladsen, Vatikanet og dets park med en del bygninger; desuden 13 bygninger i Rom uden for den egl. V, bl. a. Lateranpaladset. Peterspladsen er undergivet ital. politimyndighed. Egen jernbanestation (siden 1932), ment og postvæsen samt radiostation og avis: *Acta Apostolicae Sedis*. - *Historie*. V oprettedes ved konkordatet (Lateranforliget) 11. 2. 1929 ml. Pius 11. og Ital. (Mussolini). Paven anerkendtes som suverænt fyrste over V, der erklæredes for neutralt og ukrænkeligt område. Under 2. Verdenskrig respekteredes V-s neutralitet; Pius 12., der opretholdt di. forb. med et voksende antal lande, opfordrede fl. gange til forståelsessfred.

Watkins ['wā:tkɪnz], *Harold G.* (1907-32), eng. polarforsker. 1927 rejse til Spitsbergen, 1930-31 ekspedition til Østgrønland.

Watling Street ['wā:tlɪŋ 'stri:t], gl. romervej fra London til Wroxeter (ved Shrewsbury); bruges delvis endnu.

675

Vatnajökull ['vahdnajø:gød], Islands største firnplateau, dækker den højeste del af det sydøstl. Island; 8500 km², 1400–2000 m h. Op over isen rager enkelte toppe, og under den findes fl. virksomme vulkaner. Ved S-randen ligger Islands højeste bjerg, Hvannadalshnúkur (2119 m) i Öræfajökull. (Ill. se Island).

'Vatnsdæla 'Saga (oldisl.: sagaer om vatnsdælerne), islændingesaga fra slutn. af 13. årh. Skildrer en høvdingeslægts gnm. fire generationer (9. og 10. årh.); det sammenbindende element er ikke handlingen, men den gode lykke, der stadig hviler over slægtens repræsentation. V-s hist. kerne er stærkt litt. bearbejdet.

Watson [wätson], John (1850–1907), eng. forfatter. Udg. under mærket Ian MacLaren's skotske folkelivsskildringer f. eks. *The Days of Auld Lang Syne* (1895).

Watson [wätson], John Broadus (f. 1878), amer. psykolog. Grl. behaviorismen. Har bl. a. skr. *Psychology from the Standpoint of a Behaviorist* (1919) og *Psychological Care of Infant and Child* (1928).

Watson [wätson], Sir William (1858–1935), eng. digter. Vigtigste digtsamlinger: *Wordsworth's Grave* (1890) og *Lacrymae Musarum* (1829). W behandlede bl. a. nationale og politiske emner.

watt [væt] (efter James Watt), enhed for elektr. effekt = 1 joule pr. sec.; w-forbruget findes som produktet af strømstyrken i ampere og spændingen i volt.

Watt [wät], James (1736–1819), skotsk mekaniker og opfinder, opr. instrumentmager i Glasgow, hvor han fik ansættelse som mekaniker ved univ. I 1759 beg. W at arbejde med dampmask.-problemet, og i 1763 fik han overdraget reparationen af univ.-s model af Newcomens dampmask. Dette gav stødet til meget væsentl. forbedringer og opfindelser, som 1769 patenteredes. I 1774 kom han i forb. med fabrikanter Matthew Boulton (1728–1809), sammen med hvem han grl. en maskinfabrik i Soho ved Birmingham, og i 1782 udgik fra fabrikken den første dobbeltvirkende dampmaskine. Samtidig anviste W mange områder, hvor dampmaskinen med fordel kunne anvendes. (Portræt sp. 4827).

Watteau [va'tø], Antoine (1684–1721), fr. maler, elev af Gillot, knyttet til kunstsamlaren Crozat (1696–1740). Optaget i

Antoine Watteau: Guitarspilleren. (Wien).

akad. som »de galante festers maler« med medlemsarbejdet *Indskibningen til Cytheres Ø* (Louvre). Andre arbejder: *Harlekin* og *Columbine* og *Kunsthandleren Gersains Skilt*.

Wattenscheid ['vætənsfajt], ty. by i Ruhr-området; 61 000 indb. (1939). Stenkulbrydning, teglværksindustri, fabrikation af jernvarer og maskiner.

'vattersot (holl. *water-zugt* vandsot), forældt betegn. for udsvedning af vædske i legemshulerne og i underhudsbindinger, forekommer især ved nyrelidelse, hjerte-lidelser og leversygdomme.

wattlebark ['wätli-] (eng. *wattle* vidje), bark af forsk. Acacia-arter med 8–40%

garvestof. Fås fra Australien, Ostindien og Sydamerika.

wattløs strøm, en vekselstrøm, hvor faseforskellen ml. strøm og spænding er 90°. En w-fælsætter ingen effekt i ledningen, men giver anledning til opvarmning af denne.

wattmeter, instrument til måling af elektr. effekt.

Wattrelø [vatrø'lo], østl. forstad til Roubaix; 29 000 indb. (1946).

Watts [wäts], George Frederic (1817–1904), eng. maler og billedhugger. Har malet portrætter og allegoriske kompositioner, der giver udtryk for et grublende sind. Værker: *Sic transit gloria mundi* (1892) og *Cecil Rhodes' monument* ved Kapstaden (1902).

wattsekund, enhed for elektr. energi = 1 joule.

watt-strøm, den komponent af en vekselstrøm, der er i fase med spændingen.

watt-time (fork. wh), enhed for elektr. energi = 3600 joule.

Wa'utin, Nikolaj F. (1905–44), sov. general. Deltog i den russ. modoffensiv v. Vjazma dec. 1941 og i Stalingrads forsvær 1942, ledede offensiven i Ukraine og Polen 1943–44.

Watzmann ['vats-], 2714 m h. bjergtop i Berchtsgadener Alperner, Tyskland.

vau (ty.) (*Re'seda lu'ieola*), art af reseda-slægten, leverer et gult farvestof.

Wau [wau], vanskelig tilgængeligt guldfelt, NØ-Ny Guinea. Guldet føres bort med flyvemaskine.

Vauban [vo'bän], Sebastien le Prestre, marquis de (1633–1707), fr. ingeniør-officer. 1677 generalinspektør for de fr. fæstninger. 1703 marskal, V byggede el. ombyggede over 300 fæstninger (bl. a. Lille, Metz, Besancon og Strasbourg). En af de betydeligste militæringenører.

Vaucluse [vo'kly:z], fr. dept. i Provence (opkaldt efter landsbyen V ved Avignon, hvor Petrarca boede 1337–53); 3578 km²; 250 000 indb. (1946). Agerbrug og industri. Hovedstad: Avignon.

Vaud [vo], kanton i SV-Schw.; 3209 km²; 343 000 indb. (1941). Hovedstad: Lausanne. 86% fransktalende; 82% protestanter. De vigtigste erhverv er industri (fure, chokolade, mejeriprodukter m. v.) og landbrug. Bet. handel, stort turistbesøg. – Kanton 1803.

vaudeville (da. [vodø'villø]) (fr., opr. folkelig satirisk sang fra Vaux-de-Vire; Vire-dalene), i 18. årh. brugt i Paris om borgerlige sangspil. Her så J. L. Heiberg v ca. 1820 og stiftede senere bekendtskab med en beslægtet ty. genre (»Liederposse«), hvorefter han 1825 indførte v i Danm. med sin »Kong Salomon og Jørgen Hattemager« og 1826 skrev genrens teori. v-s særlige karakter beror på situationskomikkens overvægt over karakterskildringen og på dialogens overgang til sang på de interessanteste punkter. Andre da. v-forf. er Hertz, Hostrup og Erik Bøgh.

Waugh [wä:], Alec (f. 1898), eng. forfatter. Vakte opsigt med sin første og betydeligste roman *The Loom of Youth* (1917), et angreb på kostskolerne.

Waugh [wä:], Evelyn (f. 1903), eng. forfatter, broder til Alec W. Har skrevet en række blændende vittige romaner med satiriske skildr. af eng. society og politik; de fleste oversat til da., f. eks. *Decline and Fall* (1928; da. *Forfald og Fald*), *A Handful of Dust* (da. *En Håndfuld Støv* 1942) og *Black Mischief* (1932, da. *Sort Uheld* 1943). Desuden den kat. prægede *Brideshead Revisited* (1945, da. *Gensynet med B.* 1946).

Vaughan-Williams [vå'n-witjəmz], Ralph (f. 1872), eng. komponist og samler af folkemusik. Har skrevet operaer, f. eks. *Riders to Sea* (1937, efter Synge), musik til skuespil, herimellem *Hvepsene* (*The Wasps*) af Aristofanes, symfonisk musik, *Fantasia on a Theme by Tallis* (for strygere), korværker m. v.

'Vaulundurs Saga, øvelensslægters digteriske behandling af Vølund-sagnet i Poetiske Skrifter 1805. Navnet Vaulundur er en fejlagtig omdannelse af Vølund (urnord. *au* og nyisl. *ur*).

Archibald Wavell. Sidney Webb.

Vaupell ['fau-], Christian Theodor (1821–62), da. botaniker, foregangsmand i da. forstbot., navnlig ved værket *De Danske Skove* (1863) med studier over træarternes forsk. forhold til lys og skygge.

Vauquelin [vo'klø], Louis Nicholas (1763–1829), fr. kemiker. Har opdaget grundstofferne krom og beryllium.

Vautel [vo'tø], Clément (f. 1876), fr. forfatter, har i populære, humoristiske romaner forfægtet borgerlige synspunkter.

Vautier [vo'tje], Benjamin (1829–98), schw.-ty. maler; arb. i Paris og Düsseldorf. Har malet folkelivsbilleder, bl. a. med motiver fra Schwarzwald.

Vauvenargues [vo'vnarg], Lucien de (1715–47), fr. filosofisk forfatter. Kendt for sine moralske maksimer i *Introduction à la connaissance de l'esprit humain*, med tilleg *Reflexions et maximes* (1746).

Vaux [vo], fort på Verduns nordostside. Kendt for sit hårdnakkede forsvær i I. Verdenskrig. Stormet af tyskerne 8. 6. 1916, men rømmet efter ordre 2. 11. s. å.

Vauxhall ['våks'hå:l], kvarter i Lambeth, SV-London. Her fandtes tidl. en off. lysthave, hvorfor navnet V er benyttet til lign. institutioner a. st., bl. a. i Kbh., hvor Tivoli-V åbnedes i 1841.

Wawel ['vavæl], borg i Kraków, Polens nat. helligdom. Antagelig grl. i oldtidens slutn., ældste bevarede bygning en rundkirke fra omkr. 950. Som residens for de

po. konger er W udvidet op gnm. tidernes og udgør et betydeligt kompleks af forsk. artede bygninger, hvoraf de mest kendte er katedralen, der er gravkirke for de po. konger, samt kongeslottet fra ungenæs-sancen. Nu overvejende museum.

Wavell ['wævəl], Archibald Percival, (1943) l. Viscount of Cyrenaica and of Winchester (f. 1883), brit. feltmarskal. Øv.kommand. i mellemste Østen 1939–41, i Irak og Iran til jan. 1942. Støtte vinteren 1940–41 frem mod Graziani i Cyrenaica, men måtte gå tilb. om foråret og afstøses af Auchinleck. Juni 1941–43 øv.kommand. i Indien og fra marts 1942 art. i Irak-Iran og dermed øv.kommand. f. de brit.-amer.-holl. land- og luftstyrker i det sydvestl. Stillehav (hovedkvarter: Java). Juni 1943 vice-kong og generalguvernør i Indien. Efter erklæringen om indernes overtagelse af styret afstøses W marts 1947 af Mountbatten. (Portræt).

Va'vilov [-lɔf], Nikolaj Ivanovitj (1887–1942), russisk biolog, broder til S. I. V. V blev efter revolutionen leder af det store planteforødlingsarb. i Rusl. Hans hovedværk (1926) handlede om kulturplanternes oprindelse. Han var en af

Lysenkos modstandere. Blev afskediget fra alle hverv 1940 og arresteret. Døde vistnok 1942 i Sibirien.

Va'vilov [vɔf], *Sergej Ivanovitj* (f. 1891), russ. fysiker, broder til N. I. V. 1932 direktør for Sovj. Videnskabsakademiet fys. institut, 1945 præsident for Sovj. Videnskabsakademiet.

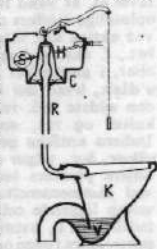
Vaxholm, sv. købstad (fra 1652), SØ-Uppland, på øen Vaxön ved indløbet til Stihlm.; 3200 indb. (1949). Badested. Hed opr. Mariestad; opvoget omkr. fæstningen V (1549, ombygget i 19. årh.).

Väyu [v'aju] og **Väta**, i ind. vedisk rel. vindenes guddomme.

V. C., eng. fork. for Victoria Cross [-krås], Victoria-Korset.

WC (fork. for eng. *water-closet* vandkloset), vandkloset og det rum,

hvori vandkloset er opstillet. Det var i brug hos de gamle romere og hos orientalske folkeslag; men derefter er det i Europa først genopstået i nyere tid (1775 i Eng.), og har først i det sidste halv årh. fortrængt ældre former i Danmark; - WC-kummen (K) er i reglen en tragtformet beholder, hvor en vandlås (V) bevirker, at der altid står noget vand i bunden, hvilket letter renholdelsen. Kummen er i reglen af porcelæn eller fajance og forsynet med et sæde af træ, bækkelit el. a. - Når WC'et er benyttet, udskylles det v. hj. af en cisterne (C) el. en skylleventil, idet, ved træk i snoren, klokken (H) løftes og lader cisternen vandindhold strømme ned i WC-kummen, hvor det fordeles langs randen og derved skyller kummen ren. Cisternen fyldes derefter automatisk, idet svømmeren (S) åbner for vandtilførslen.

WCECE, fork. af World Council of Early Childhood Education.

V-dag (eng. *victory day* sejrdsdag), under 2. Verdenskrig eng. betegn. for den dag, hvor sejren var vundet v. modstanderens betingelsesløse kapitulationer. Ved krigens udvik. deltes V i VE-dag og VJ-dag.

Ve (oldn.). 1) helligdom; ordet findes i udtrykket *varg i veum*; ulv i helligdommen, d. v. s. nidding, fredløs mand; 2) i nord. mytol. en gud bl. aserne, Odins broder.

Weald, the [ðə 'wi:ld], bakkeland i SØ-Engl. ml. højderne North og South Downs, bestående af aflejringer fra kridt-periodens ældre del. Herfra stammer den geol. tidsbetegnelse *wealden*.

wealden ['wi:lðən] (Weald, gl. skovklædt landskab i Kent, Essex og Sussex), *geol.*, ferskvandfacies af neokom i Nordeur. I Danm. på Bornholm og i Harte-boringen.

Weale [wi:l], *Punnam* (egl. Bertram Simpson) (f. 1877), eng. journalist. Har skildret Kina og Østen f. eks. i *Indiscreet Letters from Peking* (1901), da. *Abenhæftige Breve fra P.* (1911) og i romaner.

Wear [wis], 104 km l. flod i NØ-Engl. til Nordsoen ved Sunderland.

Webb [wæb], *Beatrice*, f. *Potter* (1858-1943), eng. socialtisk socialpolitiker, 1892 gift m. Sidney W.

Webb [wæb], *Mary* (1881-1927), eng. romanforfatterinde. Skildrer især sjælelige konflikter med Shropshire-egnen som baggrund. *Precious Bane* (1924) o. a.

Webb [wæb], *Sidney* (1859-1947), (1929) 1. baron af Passfield Corner, brit. socialpolitiker. En af lederne f. Fabian Society, 1912-27 prof. v. London School of Economics, 1922-29 i Underhuset (Labour). Handelsmin. 1924, min. f. Dominionis 1929-30 og f. kolonierne 1929-31. 1892 g. m. Beatrice W. har s. m. hende udg. lang række værker af socialt og økon. indhold. Bl. a. *The History of Trade Unionism* (1894, om fagforeningsbev.), *English Local Government* (1906-22), *English Poor Law History* (1927-29), *Soviet Communism: A New Civilization* (1935). Ægteparret W blev ved. 1947 begravet i Westminster Abbey. (Portræt).

webbspanter, særlig kraftige spanter, der anv. til forstærkning af de alm. spanter f. eks. i maskinrum.

Weber ['ve:-], *Carl Maria von* (1786-1826), ty. komponist, 1804 kapelmester i Breslau, 1813-16 i Praha, 1816 til Dresden; besøgte 1820 Kbh. Komp. operaerne *Silvana* (1810), *Peter Schmoll* (1803), *Der Freischütz* (Dresden 1822; da. *Jægerbrøden* Kbh. 1822), *Euryanthe* (1823) og *Oberon* (1826, Kbh. 1831). Endv. syngestykket *Abu Hassan* (1811, Kbh. 1822), 4 klaversonater, koncertstykker i f. *Rondo brillant* op. 6 og *Auforderung zum Tanz* for klaver, 2 klaverkonc. til koncerten og concerto for klarinet, fagotkoncert, jubelouverture, to symfonier, sange m. v. (Portræt).

Weber ['ve:-], *Georg* (f. 1903), da. civilingeniør, 1948 prof. i lystechnik ved Polytekn. Læreanstalt. Har udgivet *Lille Belysningsteknik* 1943 og *Belysningsteknik* 1-3 (1937-45).

Weber ['ve:-], *Max* (1864-1920), ty. sociolog, især kendt for sine studier over forholdet ml. rel. og økon. Skrev bl. a. *Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus* (1904-05). Var talsmand for et demokratisk Tyskland.

Weber ['ve:-], *Wilhelm Eduard* (1804-91), ty. fysiker. I Göttingen C. F. Gauss' medarb. Hans elektrodynamiske arb. har haft bet. for elektroteknikken.

Weber-Fechnerske lov, d. s. s. Fechners lov.

Webern ['ve:-], *Anton von* (1883-1945), ty. komponist. Vakte i 1920-30'erne opsigt med sine radikalt modernistiske værker.

Webers sans (efter den ty. fysiolog Ernst Heinrich Weber (1795-1878)), evne til at skelne om et smerteindtryk el. intens berøring af en spids rammer eet el. fl. punkter på huden.

Veblen [væblən], *Thorstein B.* (1857-1929), no.-amer. sociolog, som indgående har kritiseret den moderne kapitalisme og bourgeoisie, bl. a. i *The Theory of the Leisure Class* (1899). Har bl. a. haft bet. for de teknokratiske teorier.

Webster ['wæbster], *John* (ca. 1580-1625), eng. dramatiker. Skrev bl. a. *The Devil's Law Case* (1623) og *The Duchess of Malfi* (1614) om forbyrdelser og laster.

Webster ['wæbster], *Noah* (1758-1834), amer. leksikograf, udgiver af *The American Dictionary of the English Language* (1828), der fortsat genudgives.

vecchio ['væk:jo] (ital.), gammel.

Vecellio ['ve:tjel:jo], Tizians familienavn.

Wechselman 'n ['væk:-], *Sigurd* (f. 1904), da. embedsmand; chef for det da. flygtningekontor i Sthlm. 1944-45, fung. dept. chef i Min. f. Særl. Anliggender 1945-47. 1947 leder af Forvaltningsrationaliseringssekretariat (sædet for statsrationaliseringsvirksomhed). Fra 1949 amtmand i Præsto amt.

Veicht [fæit], holl. flod (tidl. Rhinarm) fra Utrecht til IJsselmeer.

Veichte [fæxta], ty.-holl. flod, udspringer ved Münster, udmunder i IJsselmeer.

Vecko-journalen ['væk:jo:na:lən], sv. ill. ugeblad, grl. 1910; da. udg. udkom 1935-39. Oplag 1947: 72 500.

Weck'sell, *Josef Julius* (1833-1907), sv. f. forfatter. Uhelbredelig sindssyg fra 1862. Repr. for nationalromantikken. Skrev sv. litt.s første betydelige drama *Daniel Hjort* (1862).

ved, den ml. marv og bark liggende del af stamme, grene og rødder af træer og buske. v. består af celler (kar, vandrørs-celler, vedtaver, parenkymoceller). For hvert år afsættes en årring. Den indre del omdannes hos nogle træarter til kerne, der oftest er varigere end den ydre, splinten. - Farven er oftest lys, hos træer med kerne er denne dog mørkere, f. eks. gråbrun (eg, elm), rødlig (lærk), sort (ibenholt). Glansen er forsk. efter træart, stærkest ved radiale spejlsnit. Lugten er ofte karakteristisk, undertiden ret stærk; nåletræerne har harpiks-lugt, frisk eg lugter af garvestof, nogle arteres v. er vellugtende, hægs v. er ildelugtende. Fint v. har små kar og marvstråler, er ensartet og kræves til billedskærerarb. Tegningen er afhængig af

Carl Maria v. Weber. Anders Sørensen Vedel.

årringenes bygning, tydelig hos f. eks. eg, svag hos pil. Vf. er meget forsk. efter vandindhold og træart; i friskfædte v. kan vandet udgøre over 50% af totalvægten, i lagret lufttørt v. 15-25%. Ved udtørring svinder v. kaster sig og danner revner og ridser, forsk. efter art; ved dampning og udludning modvirkes tilbøjeligheden til at arbejde. Spalteligheden er størst i radial retning, meget lille på tværs af stammen. Hårdheden varierer meget, hårdt er bøg, eg, ask, elm, blødt er gran, el, birke, meget blødt er weymouthsfy, asp, pil. Bøjeligheden kan forøges ved opvarmning med damp. Brændbarheden er størst ved harpiksholdigt nåletræ; men brændværdien, varmevænen i forh. til rumfanget, er størst ved hårde løvtræer, derefter nåletræer, mindst ved bløde løvtræer. Fr. kg lufttørt v. giver gran og fyr ca. 3500, bøg ca. 3400, birke ca. 3200 kcal.

Veda (sanskrit: viden, hellig viden, åbenbaring), Indiens ældste rel. litt. fra Rigveda til og med Upanishaderne. I snæver forstand forstås man ved V de 4 såk. samhitaer: Rig-V, Sama-V, Yajur-V og Atharva-V, i videre forstand medregnes de såk. Brähmanaer, og som et led i disse Aranyakaer og Upanishader. I senere litt. betegner V også vidensk. el. lærebog i en enkelt disciplin, f. eks. Ayur-V, medicin, og Gândharva-V, musik. (Om V's rel., se indisk rel. og mytol.).

VE-dag (fork. f. eng. *Victory in Europe-Day*), datoen for Tyskls. kapitulation efter 2. Verdenskrig, 8. 5. 1945.

ved'ânta (sanskrit: Vedas ende el. mål), navn på en ind. rel. brahmansk filosofi, opbygget på Upanishadernes grundlag og forudsætninger, fuldent omkr. 800 e. Kr. af Cankara i den form, som stadig følges af intellektuelle ortodokse indere. Kernen er identiteten ml. den individuelle sjæl og den evige universale realitet, brahman, medens fænomenverdenen kun er en tilsyneladende virkelighed. Målet er sjælens opgaaen i brahman gnm. en mystisk erkendelse.

vedbend ('Hedera), stægt af v-fam., klatrende buske med klatrerødder, v. (H. helix) er ret alm. i skove og ved gårde, kaldes også efeu (ty. navn). Den har glatte, lappede blade, dog hele på det blomstrende skud. Små, gulgrønne blomster i skærm. Fl. storbladede varieteter dyrkes op ad mure. En sort, stjernevedbend, er en ny, yndet stueplante.

Vedby'gård, hovedgård N f. Slagelse; tilhørte 1429-1671 slægten Rud; fra 1917 rekreationshjem knyttet til Diakonissestiftelsen. Hovedbyggn. s. hovedparti er fra ca. 1540; fredet i kl. A.

Ve'dbæk, villaby i Søllerød kommune, Nordsjæll.; 1580 indb. (1949). Station på Kystbanen.

Vedbækmanden, skelet af en ældre mand fra ældre stenalder, ca. 5000 år f. Kr., fundet 1944 i en grav i en stenaldersboplads ved Vedbæk.

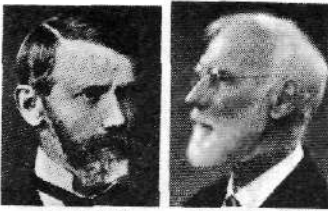
vedda ['væda] (singhal: jæger), folk af jægere og samlere på Ø-Ceylon, af indo-australisk race med singhalesisk sprog. (III. se tavlen Menneskeracer).

Weddell [wædi], *James* (1787-1834), britisk polarfarer, opdagede 1823 W-havet.

Weddell-havet ['wædi-], bugt fra Atlanthavets syd. del, ml. Øst- og Vestantarktis. Opkaldt efter James Weddell.

Wedding ['vædiŋ], arbejderbydel i N-Berlin; 240 000 indb. (1947).

Veddum, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 521 indb. (1945).

Peter Vedel. Valdemar Vedel.

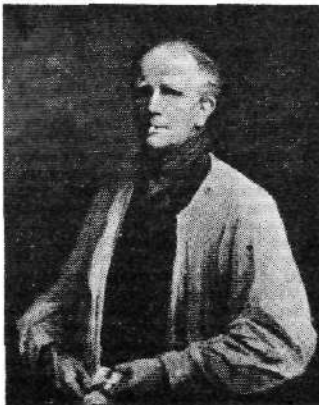
Wedekind ['ve:dəkɪnt], *Frank* (1864–1918), ty. forfatter. Kendt med alle typer fra samfundets overdrej, skrev *W dramer*, der frapperede og (især efter 1918) charmerede borgerskabet. *Frühlings Erwachen* (1891, pubertetsdrama), *Erdgeist* (1895).

Vedel ['ve'dəl], *Anders* (1878–1939), da. højskolemand. Cand. theol., 1922–25 forstander for Roskilde Højskole, 1925–37 for Krabbesholm Højskole. Pædagogisk og georgistisk interesseret foredragsholder.

Vedel ['ve'dəl], *Anders Sørensen* (1542–1616), da. historiker; kgl. historiograf 1581–94 for at skrive Danms. hist.; nåede kun omfattende kildesamlinger. Bosat i Ribe. Hans centrale stilling i da. litt. beror især på hans marvfulde prosa i *Saxo-overs.* (1575), en sproglig fundgrube for den unge Oehlenschläger, og på hans *folkevisende.* (1591) med en ypperlig fortale, der kan betragtes som den ældste æstetiske afh. på da. (Portræt sp. 4833).

Vedel ['ve'dəl], *Emil* (1824–1909), da. arkæolog. Amtmand på Bornholm, senere i Sorø. Undersøgte Bornh. oldtidsminder og har herom skrevet *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager* (1886) og *Efterskrift* (1897).

Vedel ['ve'dəl], *Herman* (1875–1948), da. portrætmaler; elev af Zahrtmann; livfulde portrætter, bl. a. på Frederiksborg. *Fra Forhandlingerne om Grundloven af 5. Juni 1915* (rigsdagen).

Herman Vedel: Selvportræt. (Charlottenborg).

Wedel ['ve:dəl], *Nils* (f. 1897), sv. maler, og grafiker; bl. de første sv. abstrakte kunstnere; *dekorationer i Norrköping mus.*

Vedel ['ve'dəl], *Peter* (1823–1911), da. embedsmand. Lektor i statsforvaltningsret v. univ. 1851, prof. 1852; 1858–64 departementschef, 1864–99 direktør i Udenrigsmin. Smidig diplomat m. stor sans for korrekt form; nøje knyttet til Nat.lib., men betænkelig ved Ejderpolitikken; nåede at holde Danm. ugen. leder for krigen 1870, især fra 1870 den egl. leder af da. udenrigspol. Udg. skrifter og akte, vedr. da. udenrigspolit. i 18. årh. (Portr.).

Vedel ['ve'dəl], *Valdemar* (1865–1942), da. litteraturhistoriker. Søn af P. V. Cand. jur. 1887, dr. phil. 1890, prof. i alm. litt.hist. v. Kbh.s Univ. 1911. Værker om da. og sv. romantik (1890 og 94). I *Middelalderlige Kulturidealer* 1–4 (1901–

11) bredt orienteret kulturpsykolog, *Fransk Klassik* 1–3 (1927–32) rene litt.historiker. V-s artikelsaml. *Menneskelighed* (1920) og *Fisernes Førene* (1923) viser en stedse søgende personlighed, delvis stemt i 90ernes tonart af »sjæleligt gennembrud«. (Portræt).

Vedel ['ve'dəl], *Aage Helgesen* (f. 1894), da. søofficer. Fra 1941 viceadmiral, chef f. Søværnskommandoen, direktør i Marineministeriet; gennemførte senkning af da. marinefartøjer 29. 8. 1943.

Wedel ['ve'dəl] (Jarlberg) [*ve:dəl-bär(g)*], *Fritz* (egl. *Frederik*) (1855–1942), no. diplomat. Gesandt i Span. 1891–97 (handelstraktat 1892), 1902–05; tog v. unionsbruddet afsked og virkede m. held for No.s sag i udl. No. gesandt i Kbh. 1905–06, i Paris 1906–30 (1906–21 tillige i Span. og Portugal). Bidrog til no. erhvervelse af Svalbard 1919. Forhandl. uoff. i Kbh. 1932 om Grønlandssagen, som standstedes af no. regering. Udg. erindr. med væsentl. bidrag ang. unionsopløsningen.

Wedel ('Jarlberg) [*ve:dəl-bär(g)*], *Herman* (1779–1840), no. politiker. Opdraget i Engl., jurist, da. embedsmand, 1806–13 amtmand i No. 1808–10 medl. af regeringsråd; ønskede fri forf. og, da Frederik 6. ikke ønskede at slippe enevælde, efth. No.s tilknytn. t. Sv. Ivrig f. no. selvstændighedskrav, gennemtvang no. univ.; overtog 1813 grevskabet Jarlsberg. Ledede 1814 svenskenlig gruppe, anså Moss-konventionen som ufyldstgørende for stærk union. Finansmin. nov. 1814–22, blev upopulær v. økon. krise og skattestryk; anklaget, men frifundet ved rigsretten 1821. Overtog v. svigerfaderen P. Ankers død storforretning; statholder 1836–40, opnåede no.-sv. afspænding, kommunalordning 1837.

Wedellsbor'g ['ve'dəls-], hovedgård NV f. Assens; hed fra beg. af 14. årh. *Iversnes*; tilhørte 1664–66 Hannibal Sehested, hvis datter blev stammoder til den nuv. ejerslægt Wedell; 1672 grevskab (aflost 1926) under navnet W. Hovedbyggn. fra 1706 med rester fra ca. 1500; fredet i kl. B.

Wedellsbor'g Hoved ['ve'dəls-], halvø i Løvsø i Vestfyn S f. Tybrind Vig.

Vedel-Petersen ['ve'dəl-], Knud Otto (f. 1892), da. nationalekonom. Fra 1922 kontorchef i Centralarbejdsansvsn.kontoret; siden 1940 tillige lektor i Danms. statistik ved Kbh.s Univ.

'Ve'delspang-stenene, to da. runestene fra Gottorp amt, Sønderjyll. (nu i alm. kaldet *Haddebystenene*).

'Vedeman', sjællandsk høvdig, oprettede ca. 1150 Roskildebrødrenes Lag mod vøderne og udmærkede sig under Valdemar 1.s vendertog.

vederhæftig, i retssproget; økon. på-lidelig.

Wederkinck ['ve:ðərken'k], *Holger* (f. 1886), da. billedhugger; *Isbjørn* (Langeliniemolen, Kbh.).

vederlag (ty. *Widerlager* stræbepille), arkit., den flade, hvorpå en bue el. hvælving hviler, v. er således påvirket af skråtrekkede kræfter. – vederlagssten, sten umiddelbart under v.; kan være profileret (vragsten).

vederlov, den for den da. konges hird i den ældre middelalder gæld. lov. Neds-krevet i stutn. af 12. årh.

'Vedersø', landsby 16 km N f. Ringkøbing. Kaj Munk var præst i V 1924–44.

ve'detter (ital. *vedere* se), mil., poster på 2–3 mand udstillet fra feltvægter.

Wedgwood-stentøj ['wɛdʒwʊd], eng.

Wedgwood-stentøj. »Jaspis ware«.

stentøj med farvet skærv. Den grønne el. blå »Jaspis ware« er dekoreret med hvide, den sorte »black ware« med sorte relieffer. Desuden findes den ofte efter-lignede cremefarvede »Queen's ware«. Op-finderen var den eng. keramikker Josiah Wedgwood (1730–95).

vedgå arv og gæld, gl. udtryk fra den tid, da det var en betingelse for at arve i et bo, at man erklærede sig villig til at hæfte for boets gæld. Siden 1768 har det imidlertid været muligt at fragå gælden og dog at tage arv i et evt. over-skud i boet.

vedhængning el. *adhæsjon* kaldes den tiltrækningskraft, der virker ml. to forsk. legemer, der berører hinanden, og som f. eks. beviker, at kridt hænger ved en tavle el. at vand fugter glas. – Kolloid opløselige stoffers og luftarters v. f. eks. ved aktive kul, filtre osv., har stor tekn. bet., f. eks. ved rensning af sukkersaft, olier, i gasmasker osv.

've'disk, hvad der har relation til Veda, den ældste ind. rel. litt., spec. om den kultur og rel., som er afspejlet heri, Indiens antikke periode.

vedkar, bot., udgør sammen med sikar de højere planters ledningsstreng. Opstår ved sammensmeltning af fl. over hinanden liggende celler. Det er døde rør, indtil 4 m l., hvori vand og salte transporterer fra roden op til blade og blomster.

vedligeholdelsesfoder, det foder, et voksent, ikke drægtigt, ikke mælke-givende el. på anden måde ydende dyr behøver for at opretholde sin legems-vægt, v. modsvarer således dyrets tom-gangsforbrug.

Wednesbury ['wɛnzb(ə)ri] el. ['wɛdz-b(ə)ri], by i Midt-Engl. NV f. Birmingham; 34 000 indb. (1948). Størj. industri (dampkedler, aksler, hjul m. v.).

vedro ['vi:drø] (russ: spand), gl. russ. mål for flydende varer = 12,3 l.

Vedsted Sindsygehospital i Vedsted, stationsby SSV f. Ribe; oprettet 1933; 262 sengepladser.

vedtæve, bot., celleform, som udgør hoved-massen af halvørns ved; en v. er ca. 0,5–1 mm lang og 0,1 mm tyk, tyk-vægget, med lille hulrum og tjener næsten alene til afstivning.

vedtorn, bot., d. s. s. grenthorn.

vedtægt, 1) regler, der er vedtaget af den kreds af personer, for hvilken de gælder; 2) regler, der gælder for en snævrere kreds el. for visse retsforhold (politi-v. sundheds-v) uanset, om der foreligger en egl. vedtagelse af dem.

've'dutmaleri (ital. *veduta* udsigt), landskabsmaleri, hvor vægten er lagt på det interessante perspektiv og den topogra-fiske fremstilling.

week-end ['wi:k'ænd] (eng., egl: ugens slutning), tiden fra lørdag middag til mandag morgen (som ferie).

Weel ['ve:l], *Arne* (f. 1891), da. skuespiller og filminstruktør. Deb. 1908, på Scala Teatret 1914–25. Senere bl. a. direktør for Ridder salen (1930–33 og 1940), for Nørrebro Teater (1933–35) og for turné-selskaber. En tid g. m. Liva W. Deb. som filmskuespiller 1911, som filminstruktør 1935.

Weel ['ve:l], *Liva* (f. 1897), da. skuespiller-inde. Deb. 1917 i provinsen, fandt sin djerpe, humorfyldte form og vandt sit ry på Scala Teatret. Har udviklet sig til sin periodes førende kvindelige visesangerinde. Gæstespillede 1930 som Pernille på Det Kgl. Teater. Medvirket i fl. film (siden 1932). (Portræt sp. 4838).

Veen ['ve:n], *Otto van* (1558–1629), holl. maler. Rubens's lærer. Har malet figur- og historiebilleder og portrætter.

Weenix ['ve:-], *Jan* (1640–1719), holl. maler. Fremragende som skildrer af dødt vildt. Portr. på kunstmus., Kbh.

veen-kultur [fe:n-] (holl. *veen* mose) er en form for dyrkning af afgravede høj-mose, der gnm. fl. årh. har været anv. i Holl. Det øverste lag af mosen med lyng-tørven kastes ned på bunden af den af-gravede mose og planeres. Derefter til-føres fra kanalerne 10–12 cm sand, der blandes med de øverste 4–5 cm af tørven.

I de første år dyrkes særlig kartofler og rug, dernæst havre, hestebønner, kløver og -byg.

veer, d. s. s. fødselsveer.

Vefsna, no. elv, Nordland, gennemstrømmer Vefsndalen og udmunder ved Mosjøen i Vefsenfjord.

vega ['væ:gə], sp. betegn. for en frugtbar slette, eventuelt et kunstvandet dalstrøg.

Vega (arab. *wagī*) den faldende, stjernen α i stjernebilledet Lyren.

Vega, dampskib, hvormed A. E. Norden-skiöld gennemførte Nordostpassagen 1878-80.

Vega, *Lope de*, se Lope de Vega.

Vegard, Lars (f. 1880), no. fysiker, 1918 prof. i Oslo. Undersøgelser over nordlysets spektrum.

Wegener ['væ:g-], Alfred (1880-1930), ty. geofysiker, deltager i fl. Grønlands-eksp. Omkom på Grønlands indlandsis, hvor han havde oprettet en vidensk. station »Eismitte«. Navnlign kendt for sin teori om kontinentforskydninger (jfr. Wegeners teori).

Wegener ['væ:yønər], Caspar Frederik (1802-93), da. historiker. Lærer v. Sorø Akademi 1826-48, 1848-82 gehejmearkivar. Udg. skr. om Anders Sørensen Vedel (1846). *Liden Krønike om Kong Frederik og d. Da. Bonde* (1843); knyttet t. Ste-mann, gennemførte som arkivar store kildedeugaver, men uden forståelse f. moderne arkivordning og -benyttelse. Rejtede efter 1848 skarpe angreb mod Augusten-borgerne.

Wegener ['væ:yønər], Gerda (1885-1940), da. tegner i mondan dekadent stil; med-arb. bl. a. ved forsk. parisiske blade.

Wegener ['væ:g-], Paul (1874-1948), ty. skuespiller. Deb. 1895, indtog en førende plads i det Reinhardt'ske teater. 1935 Asta Nielsen's medspiller på Komödie i Berlin, 1920 gæstespil i Kbh. Har også filmet (fra 1912).

Wegeners teori (efter Alfred Wegener), *geol.*, teori, der forklarer fastlandsblok-kenes form, placering og *geol.* bygning ud fra det synspunkt, at de opr. dannede en enkelt blok, der først efter karbontiden deltes, hvorefter de enkelte blokke svømmede fra hinanden. Teorien støttes på talr. *geol.*, paleoklimatologiske og *zool.* vidnesbyrd.

Vegesack ['fæ:zæk], tidl. ty. by; 1919 indlemmet i Bremen.

vegeta'bil'sk (lat. *vegere* være livlig), som stammer fra planter; vegeta'bil'ier, plantestoffer.

vegetabil'sk elfenben, den hårde frøhvide af elfenbenspalmens frugter. Benyttes til drejerarbejde, især til knapper. Afrika.

vegetabil'sk krolhår, fibre af forsk. planter, bruges til stopning i st. f. krolhår. Det bedste v fås af Tillandsia usneoides (*spansk mos*) (ananassfam.), som vokser epifytisk på træer i tropisk og subtrop. Amerika.

vegeta'risme (eng. *vegetables* grønsager), en ernæringsmåde, hvor nydelsen af kød, evt. også andre dyriske produkter, undgås til fordel for planteføde (ofte råkost). Motivet for v kan være religiøs, etisk el. baseret på forskellige hypoteser om køds skadelighed.

vegetation (lat. *vegetus* livskraftig), plantevæxt.

vegetationer (lat. *vegetus* livskraftig), *med.*, d. s. s. adenoider v.

vegetationsorganer, planteorganer, som ikke står i forplantningens tjeneste: rødder, stængler, blade; mods. blomster.

vegetationsregioner, de plantegeogra-fiske zoners underafdelinger; i tropiske zone regnskov, savanne og monsunskov, i subtropiske zone makki, orken, steppe, savanne og regnskov; i tempererede zone orken, steppe, løvskov, nåleskov og regnskov, i polare zone tundra. (Jfr. kort under de forsk. verdensdele).

vegetat'iv (mlat. af lat. *vegetus* levende, livskraftig), 1) vedr. livet, spec. ernæring og vækst, altså bortset fra forplantning og hjernevirksomhed; 2) vegeterende; 3) vedr. plantelivet.

vegetative funktioner, hos planter og dyr funktioner uden for forplantningen.

Liva Weel.

Lauritz Weibull.

Kurt Weill.

Chajtm Weizmann.

vegetative nervesystem, den del af nervesystemet, der regulerer alle kirtelafsondringer og uvilkårlige muskelfunktioner (hjerte, mave-tarmkanal, luftveje osv.). Deles i to grupper: parasymphaticus og sympathicus.

vegetativ formering, ukønnet formering, f. eks. formering ved knopskydning el. udløbere.

vegete're (lat. *vegetus* livlig), leve (passiv) som en plante; nyde tilværelsen i ro.

Weggis ['væ:gis], kursted ved Vierwald-stätter See, Schw.; ca. 2000 indb.

Wegierski [væ:'giærski], *Tomasz Kajetan* (1755-87), po. forfatter, skrev klassicistiske epigrammer og satirer.

Veglia ['væ:lia], ital. navn på den jugosl. ø Krk.

Wegman'n ['væ:g-], *Bertha* (1847-1926), da. malerinde; blomsterbille, og portrætter, bl. a. af P. E. Lange-Müller (Frederiks-borg).

Wegner, *Heinrich* (ca. 1702-1743), da. skuespiller. En af de studenter, der med-virkede på Grønnegadeteatret, hvor hans navn brugtes af Holberg til det rollefa-g, han spillede: Henrik'erne.

vegsten d. s. s. vægsten.

ve'hikel (lat. *vehere* bære), befordrings-middel; hjælpemiddel.

Wehnelt-katode ['væ:-], wolframtråd beklædt med metalitter, der giver en høj elektronemission ved glødning. Opfundet af ty. fysiker A. Wehnelt (f. 1871).

Wehrmacht ['væ:rmækt] (ty. værnemagt), efter I. Verdenskrig navn for de ty. væb-nede styrker.

Ve'ibel, *Srig Erik* (f. 1898), da. kemiker. Prof. i org. kemi ved Polyteknisk Lære-anstalt 1944. Har udg. *Vejledning i Or-ganiske Stoffers Identifikation* (1926, og senere oplag), *Kemiens Historie i Dan-mark* (1939).

Weibull ['væ:büll], *Curt* (f. 1886), sv. his-toriker. Søn af Martin W; 1927 prof. i Göteborg. Vigtigste værker: *Saxo* (1915), *Sveriges og Danmarks äldsta historia* (1922), *Drottning Christina* (1931).

Weibull ['væ:büll], *Lauritz* (f. 1873), sv. historiker, søn af Martin W; prof. i Lund 1919-38. Hans kildekritiske forskning har øvet afgørende indflydelse på den efter-følgende generation af historikere i hele Skandinavien. Hans talr. afh. af stor metodisk værdi udg. fra 1948 i en samlet udgave på 3 bind, *Nordisk historia, Forskningar och undersökningar*. Større arbejder er bl. a. *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkr. år 1000* (1911) og *Valdemars fordebe* (1916). Udg. fra 1928 tidsskr. »Scandia». (Portræt).

Weibull ['væ:büll], *Martin* (1835-1902), sv. historiker. Professor i Lund fra 1877. Skrifter om sv. udenrigspolitik i 16.-17. årh. og skånsk hist., banebrydende m. h. t. kritisk metode.

Weibullsholms Växtförädlingsanstalt ['væ:büll'shålm's-], sv. planteför-ädlingsanstalt ved Landskrona, grl. 1870 af V. V. Weibull (1833-1903). Der drives et omfattende forædlings- og fremavlsar-bejde, hvorfra der er udsendt mange nye værdifulde sorter og stammer.

Weichsel ['væ:ksø], ty. navn på floden Wisla i Polen.

weichseltræ ['væ:'ksø-l-], veddet af *Prunus mahaleb* (stenfrugtfam.). Det benyttes til drejerarbejder, de lange, lige stævnings-skud til stokke og piberør.

Weidenhaupt ['v-], *Andreas* (1738-1805), da. billedhugger; bl. a. statuen *Jorddyr-ningsskalden* til Frihedstøtten.

Veidt [fæit], *Conraa* (1893-1943), ty. film-

skuespiller. Filmdebut 1917, brød igen-nem 1919 i »Dr. Caligaris Kabinet»; fra 1933 i Engl., i 1940'erne i Hollywood, ofte i et lidt billigt »demonisk» repertoire.

Weie ['væ:ia], *Edward* (1879-1943), da. maler; elev af Zahrtmann; medl. af »Den Frie Ud-st.» fra 1912; debut 1909 på »De Tret-ten»; rejser bl. a. 1907 til Ital., 1912 til Paris. W-s kunst var til ca. 1915 realistisk-impressionistisk (chr. havnske motiver, landskaber fra Christiansø, figurbille, og portrætter); senere dyrkede han roman-tisk betoned, koloristiske kompositioner af dramatisk, ekspresionistisk karakter (*Fantasier over Delacroix' Bill. af Dante og Virgil*, *To Genier* (1916), *Poseidon, der fører over havet* (1917) m. fl.). W-s værk har en fragmentarisk karakter, men allige-vel er han en af de betydeligste malere inden for sin generation. (Ill. se Dansk kunst III).

Weierstrass ['væ:ia:st:ra:s], *Karl* (1815-97), ty. matematiker, prof. i Berlin fra 1856. W har opbygget analysen, især de analytiske funktioners teori, med en til denne tid ukendt eksaktighed. Hans be-greber og metoder har på afgørende måde præget den moderne matematik.

Weigel ['væ:igø], *Valentin* (1533-88), ty. mystiker, som udad indtog en korrekt luthersk holdning, men som i efterledede skrifter (suppleret med nogle pseudonyme) docererede en subjektiv mystik. Gnm. 150 år be-kæmpedes weigelianism men heftigt.

Weigelia ['væ:-] (efter den sv. læge C. E. Weigel (1748-1831)), *bot.*, d. s. s. Dier-villa.

Weigere (Weigere) ['væ:iørə], *Herman* (d. ca. 1556), da. oversætter, især af det be-rømte dyreepos »Ræbevogen« (1555, fra plattysk).

Weigl ['væ:ig], *Joseph* (1766-1846), østr. komponist. Komp. operer, balletter, oratorier, messer, kantater m. v.

Wei-hai-wel [væi fai væi], havn på halvøen Shan-tungs NØ-kyst; ca. 200 000 indb. Brit. 1898-1930.

Weibach ['væ:ibæk], *Frederik* (1863-1937), da. arkitekt-historiker. Hoved-værk: *Architekten Laurits Thura* (1924).

Weibach ['væ:ibæk], *Philip* (1834-1900), da. kunsthistoriker. Udg. bl. a. *Dansk Kunstnerleksikon 1877-78* (2. udg. 1896-97, 1. bd. af 3. udg. 1948).

Weile ['væ:ilø], *Christen Ostersen* (omkr. 1650), rådmænd i Roskilde. Kendt som forf. af et jur. leksikon: *Glossarium ju-ridicum Danico-Norvegicum*, der anv. langt ned i 18. årh.

Weill [væil], *Kurt* (f. 1900), ty. f. komponist til bl. a. *Dreigroschenoper* (Berlin 1928, opr. som *Laser og Pjalter* Kbh. 1929), der er en moderne bearbejdelse af Gay's »The Beggar's Opera«, endv. *Mahagony, Der Jager (Drengen, Der Sagde Ja)*, *De Syv Dødsynder* (Kbh. 1936), oratoriet *Der Lindberglug* m. v. 1935 til USA. (Portr.).

Weils sygdom [væils] (efter den ty. læge Adolf Weil (1848-1916)), akut infektions-sygdom fremkaldt af Spirochaeta ictero-genus. Sygdommen begynder efter ca. 1 uges inkubationstid som en svær almen-infektion. Ofte kommer der gulsot. Kan behandles med rekonvalescensurum.

Weiman'n ['væ:i-], *Wilhelm* (1868-1942), da. foretningsmand, politiker. Overrets-sagfører; generalkonsul i Hamburg 1901-09. Handelsmin. under Zahle 1909-10; 1913-15 direktionssmedl., 1915-27 bestyrelsesmedl. i ØK; knyttet til Store Nordiske Telegraf-Selskab (bestyrelsesform. 1916-38) og De Forenede Papirfabrikker.

Weimar ['væ:imar], ty. by, hovedstad i

Thüringen; 65 000 indb. (1939). Kulturcentrum fra slutn. af 18. årh., da bl. a. Goethe, Schiller og Herder virkede i storkertug Karl Augusts tjeneste. Minder om Goethe, Schiller, Liszt og Nietzsche. Deutsches Nationaltheater. Uden for W slottene Belvedere og Tiefurt. - 1547-1918 residens for hertugerne af Sachsen-W. 11. 8. 1919 vedtoges d. republ. ty. forf. i W. (W-forf.).

Weimar-forfatningen, demokr. ty. forfatn., vedtaget i Weimar 11. 8. 1919 af Katolske Centrum, borgerlige mellemgrupper og Soc. dem. Fastslog folkesuverænit, alm. valgret, parlamentarisme, men forholdsvis stærk præsidentmagt (ordensmagt, nødforordninger); øgede rigets magt på enkeltlandenes bekostning. Bekæmpet af kommunister og kons. grupper, fungerede tungt under krisevanskelighederne, reelt overtrådte af Hindenburg 1932, i praksis sat ud af kraft, da Hitler slog det kommunistiske parti ned 1933 og fik diktatorisk fuldmagt s. å.

Weimarrepublikken, betegn. for Tysk. under Weimar-forfatningen 1919-33.

Weingartner ['vain-], Felix (1863-1942), østr. kapelmester og komponist. 1891 dirigent ved Den Kgl. Opera i Berlin. 1908-11 og 1935-36 leder af operaen i Wien. Komp. operaer, symfonier, Ouverturner m. v. Har også udg. musikteoretiske værker.

Weinheber ['vainhe:ber], Josef (1892-1945), østr. forfatter; begik selvmodvilligt selvmord for kapitulationen; var et udmærket verskunstner, snart folkelig. *Wien wörtlich* (1935), snart dunkel og oplyst, *Adel und Untergang* (1934), med indrømmelser til nazismen.

Weinger ['vainin:er], Otto (1880-1903), østr. filos. forfatter. I *Geschlecht und Charakter* (1903) fremsatte han læren om menneskenes bisexualitet if. hvilken der i enhver mand findes en vis grad af kvindelige karaktertræk.

Wein, Weib und Gesang ['vain, 'vaip unt ge:zang] (ty. vin, kvinder og sang), udtryk, som med urette er tilskrevet Luther; titel på vals af Joh. Strauss.

Weis ['vai's], Andreas Peter (1851-1935), da. embedsmand. 1909-13 chef for Det Kgl. Teater, 1912-21 departementschef i Kultusmin. (undervisningsmin.). Musik-anmelder, medl. af Ny Carlsbergfondets direktion, formand for Hirschsprungske Samls bestyrelse; administrator for kunsthakademiet 1921-35.

Weis ['vai's], Fleming (f. 1898), da. komponist. Organist ved Annakirken i Kbh. 1929. Har komp. orkester-, kammermusik- og vokalværker.

Weis ['vai's], Frederik Anton (1871-1933), da. plantefysiolog. Prof. i plantefysiologi ved Landbohøjskolen 1905, hovedværk: *Livet og Dets Love* (1911). Arbejdede særlig med stofomsætningen i skovbunden og gennemførte fra 1924 sammen med K. A. Hasselbalch en række opdykningsforsøg (særlig dybdepløjningsforsøg) på hedejord.

Weisgerber ['vaisgerber], Albert (1878-1915), ty. maler. Virksom i München som figur- og portrætmaler; bl. a. under påvirkning af Cézanne.

Weismann ['vais-], August (1834-1914), ty. zoolog. Udviklingsteoretiske arbejder, bl. a. *Das Keimplasma, eine Theorie der Vererbung* (1892), *Neue Gedanken zur Vererbungsfrage* (1895), jfr. kimbaneoteori.

weissbier ['vaisbi:er] (ty. hvidtøl), tysk overgæret ølsort, der er fremstillet ud fra en blanding af byg- og hvedemalt.

Weissenburg ['vaisenburk], ty. navn på Wissembourg.

Weissenfels ['vaisenfi:ls], ty. by ved Saale i Sachsen-Anhalt; 42 000 indb. (1939). Brunkulsbrudning; skotejss- og papirindustri.

Weissenstein ['vaisenstain], 1291 m h. bjerg i Jura-bjergene, Schweiz.

Weisshorn ['vaishorn], 4505 m h. bjergtop i Penninske Alper, Schweiz.

Weisskugel ['vais-], ital. *Pallabianca*, 3746 m h. bjergtop på grænsen af Østtysk og Italien i Ötztaler Alperne.

Weissmüller ['vaismäl:er], John (f. 1904), amer. svømmer (sejrherrer i kortdistance-

Vejet gennemsnit. Eksempel.

	I gnst. skpl. formue ult. 1945	II »vægt« antal skatteydere	III 1 x 2
Godsejere.....	245 000 kr.	1 900	465 mill. kr.
Gårdejere.....	30 000 -	94 000	2 820 -
Husmænd.....	7 000 -	92 000	644 -
Sum.....	282 000 kr.	187 900	3 929 mill. kr.

svømning på olympiaderne 1924 og 1928) og filmskuespiller (Tarzan).

Veit [fait], lat. *Vitus*, ty. helgen. Påkaldtes af dem, der led af chorea (jfr. dansere), og denne sygdom kaldtes derfor st. veits dans. Relikvier i Praha.

Weirinkelobjektiv ['vaitvin-] (ty.), storvinkelobjektiv.

Weizmann ['vaitsman], Chajim (f. 1874), jød. kemiker og zionistfører, f. i Hviderusland, udvandrede 1903 til Engl. og blev prof. i biokemi i Manchester, var medvirkende til Balfour-deklarationens udstedelse 1917 og ledede kolonisationen i Palestina fra 1918, præsident for den zionistiske verdensorganisation 1921-31 og 1935-46, da han styretedes p. gr. af sin moderate politik. Har desuden været præsident for Jewish Agency fra 1929-31 og 1935-1946, 1949 præsident for staten Israel. (Portræt sp. 4839).

vejbred (Plan'tago), slægt af v-fam. Urter med rosettillede, bustrængede blade og usælsige blomster i aks. I Danmark 5 arter. Mest alm. er glat v, kæmper (P. major), hvis frugstænde benyttes til stuefugle, og lancetbladet v (P. lanceolata) Endv. strand-v med kædede blade.

Vejbystrand [vei-], sv. badested, Skåne, ved Skåldreviken.

veje, befæstede el. ubefæstede stier, der i terrænet er udlagt for at tjene den kørende trafik. Moderne v er som oftest befæstede enten med skærver el. brolægning el. med hel- og halvpermanente belægninger af tjære, asfalt el. cementbeton. v udformes med et profil svarende til trafikken art med kørebane, rabatter og evt. cyklisti og fortov. v udelukkende bestemte for motortrafik, motorv (autostrada), har to adskilte kørebane.

Kongeriget Danms v er opdelt i lande-v, hiv og private v. Principperne for den administrative ordning af disse v er fastlagt i lov af 21. 6. 1867 med de ændringer, som er foretaget ved senere bestemmelser. 1949 oprettedes under Ministeriet for Offentl. Arbejder et vejdirektorat, der træder i det tidligere overvejsinspektoraats og det særlige ministerielle vejkontors sted, og behandler de spørgsmål vedrørende veje, hvis endelige afgørelse ikke er henlagt til amts- og sognekommunerne.

Landeveje, d. v. s. landets hovedveje, sorteres under amtskommunerne, der administrerer dem gnm. et vejudvalg og en amtsvejsinspektør. Den samlede landevejslængde er ca. 8000 km. Heraf har 99% belægning med asfalt, tjære, cementbeton ell. brosten. Den samlede bivejslængde er ca. 50 000 km. Private v er sådanne, der tilhører en el. fl. lodsejere, men ikke er optaget på bivejsfortegn. Så at sige alle gennemgående veje og de betydende biveje er moderniseret.

Vejvæsenet finansieres gnm. amts- og sognekommunernes budget med støtte fra staten gnm. de ved brugs- og benzinafgifter indkomne beløb. Foruden som tilskud til vedligeholdelse, omlægninger og ny anlæg af v er der af afgifterne gnm. særlige love afsat beløb til spec. formål, således bl. a. til at bringe krydsninger ml. v og jernbaner ud af niveau. Til at foretage alle de for et moderne vejnet nødv. undersøgelser er der under overvejsinspektoraat (nu vejdirektoratet) oprettet et vejlaboratorium, der bl. a. hvert 4. år lader afholde færdselstællinger.

Vejen ['va:en], købstadsliggende jysk stationsby (Lunderskov-Esbjerg og Grindsted-Gesten-V); 3664 indb. (1945). Museum (skulpturer af Niels Hansen-Jacobsen). Anskulig industri.

vejer og måler, person autoriseret af handelsmin. til at foretage offentl. målinger og vejninger.

'Vej'ers, badested på Jyllands vestkyst, 10 km V f. Oksbøl.

vejet gennemsnit, gnst. af en tairække udregnet således, at tallene ikke tæller lige meget, men at hvert af dem tildeles en vis »vægt« efter dets betydning for formålet. Hyppigt giver dette større vejledning end simpelt (»råte«) gennemsnit. Eksempel iovenstående tabel: »råte gennemsnit 1/3 af kolonne I: 94 000 kr.; vejet gennemsnit kolonne III divideret m. kolonne II: 21000 kr.

vejfonden, oprettet 1927. Dens midler tilvejebringes som en andel af motorafgifterne og anvendes til vej- og gadearbejder. Ved siden af v er under 2. Verdenskrig (da motorafgifterne faldt stærkt) oprettet forskellige ydelige fonds til finansiering af vejarbejder (50 mill. fondene I-III m. v.).

Vejgår'd, østl. forstad til Ålborg; 10 052 indb. (1945).

vejhvepse (Pom'pillidae), beslægtede m. gravehvepse. Rederne i sand, encelledede. Larverne fodres m. lammede edderkopper.

'Veji, etruskerby NV f. Rom, som efter lange kampe adelagde V 396 f. Kr. Ruiner.

vejkasse, udgravning i vejens planum, hvori belægningen placeres.

Vejkorpset, et under staten fra 1785 oprettet mil. korps, der forestod bygningen af Danms hovedlandeveje. 1834 indlemmet i Ingeniørkorpset, udsdelt herfra 1867, da nævnte vejes admin. overgik til amterne.

'vejkorruger'ring (lat. *corrugere* rynke), bølgeformede ujævnheder i en vejs overflade.

Vejby Landbrugsskole, ved Århus, oprettet som højskole 1907, fra 1921 omdannet til landbrugs- og husholdnings-skole.

Vejby-Risskov, Århus' nordl. forstadskommune; 7006 indb. (1945).

veje (glda: vadedsted), lavt og smalt sted i en fjord el. vig, hvor man kan vade el. køre over. Bynavnet V er samme ord.

Vejde, da. købstad inderst i V Fjord;

28 046 (1945 med forstæder 34 262) indb. (1948). St. Nikolaj Kirke (gotisk, 13. årh.), museum, enkelte bindings-vejsbygninger fra 18. årh. Industri: jernvarer, tekstil, øl, sæbe, læder, bagepulver m. m.; havn; station på østjysk længdebane, V-Her-

Vejle. Søndergade 14.

ning og V-Vandel-Grindsted Banerne. - V nævnes første gang 1196, ældste kendte privilegier 1327. Havde i middelalderen 2 borge (Borgvold og Rosborg) og et sortebredrekloster. 1256 vedtoges V-konstitutionen på et kirkemøde.

Vejle amt, da. amt, den del af Østjylland, der ligger ml. Horsens Fjord og Hefjelsmunde; 2349 km²; 195 698 indb. (1945), heraf i købstæderne Vejle, Fredericia og

Kolding 85 117 indb. Overfladen er højtliggende og de fleste steder bakket; højeste punkt: Tranebjerg (139 m). Jordbunden i den nordvestl. og vestl. del sandet og ufrugtbar, i øvrige del frugtbar ler. Nuv. omfang 1799.

Vejle Amts Folkeblad, da. dagblad, Venstre. Gri. 1865; oplag 1948: 23 000.

Vejle Fjord, indskæring fra Lille-Bælt ml. Bjørnsknude og Trelde Næs, ca. 25 km l.

Vejlefjord Sanatorium, privat sanatorium, nordsiden af Vejle Fjord, oprettet 1900 af A/S Sanatorier for Brystsyge, Danm.s første tuberkulosesanatorium. 100 senge.

Vejlekonstitutionen, vedtaget på et da. kirkemøde i Vejle 1256 på arkæbisop Jakob Erlandsens initiativ, fastsatte, at landet skulle lyses i interdikt, hvis en biskop fængsledes.

Vejle pælemuslinger, blåmuslinger, som dyrkes på pæle i Vejle Fjord.

Vejle A, estjysk vandløb, udspringer fra Engelsholm Sø, optager Egtved Å og Grejs Å og udmunder i Vejle Fjord.

vejr. De fænomener (nedbør, vind osv.), som vi sammenfattende betegner med **v**, består alle i fys. processer direkte el. indirekte foranlediget ved Solens opvarmning af Jorden. Den mangfoldighed **v** udviser, skyldes disse processers påvirkning ved Jordens form og den uregelmæssige fordeling af land og hav.

vejr ['vair], i jagtsproget d. s. s. lugte, vildt vejr fare el. bytte.

vejrfasthed, materialers evne til at tåle vejrpåvirkning. Manglende **v** kan skyldes frostsprængninger, svind og svulmning som følge af varierende vandindhold og temp. el. kemiske angreb af stoffer i luften el. regnvand, f. eks. SO₂ el. sprængende krystaller udskilt af opsøget, salt-holdigt vand.

vejrfasthedsprøver, kortvarige prøver, ved hvilke man efter følger vejrpåvirkning i forstærket grad for at bedømme et materiales vejrfasthed.

vejrflisk [væ:r-], 1) tørret nåleflis el. tangsnarre, ophængt i en snor, drejer sig v. ændringer i luftens fugtighedsgrad; 2) betegnelse for smerlinger, fordi de bliver urolige mod torden.

vejrforudsigelse er muliggjort ved indgående studium af de fysiske love, der bestemmer udviklingen af de meteor. fænomener. **v** udarbejdes efter vejrkort, og meddeles offentligheden pr. radio fra de meteor. institutter. **v** gælder gerne et halvt el. et helt døgn fra udsendelsen og affattes forsk. efter formålet (se fart, høst o. l.).

vejrhaner, vindfløj af metalplader, af form som en hane.

Vejrhøj ['væ:r-], 121 m h. bakkeparti i NV-Sjælland.

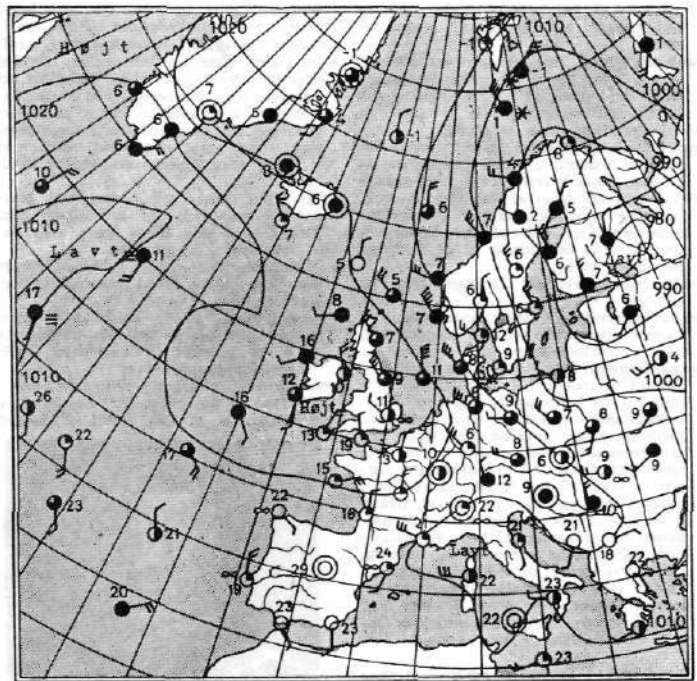
vejrjng [vai-], den tørring af græs og korn på marken, som er nødvendig inden hjemkørslen, for at afgrøderne ikke skal tage skade ved opbevaringen.

vejrkort, landkort, hvorpå det samtidige vejr på forsk. steder er indtegnet **v**, hj. af internat. vedtagne tegn, der på overskuelig måde tillader angivelse af de fleste vejrforhold. De vigtigste tegn er vist på ovenstående kort, hvor pilene flyver med vinden. Temp. er angivet ved tal ud for stationsmærket. Lufttrykket er anført med tal ved isobarer. **v** er det vigtigste hjælpemiddel ved vejrforudsigelser. (III.).

vejrmedling, offentliggørelse, gerne i radio, som dels indeholder oplysninger om de forhåndenværende vejrforhold over et større område, dels udsigter om vejrforholdene i den nærmeste fremtid.

vejrregel, en, ofte ordspørgsagtig formulering, udtalelse om vejrforholdene i fremtiden. **v** kan f. eks. referere til visse dyrs opførsel («valerne flyver lavt»), tiden i året («dagene længes, vinteren strenges»), visse datoer (de 40 ridder, kyndelmisse, knude) osv. Kun enkelte af disse **v** indeholder nogen realitet, som f. eks. de, der sætter ringe om Solen og Månen i forb. med kommende nedbør.

vejrsmuldring, *geol.*, sønderbrydning af faste bjergarter i større el. mindre styk-

Forklaringer til vejrkartet:

○ klart vejr	⊙ halvskyet	● overskyet	* sne
⊙ letskyet	● skyet	● regn(tilføjet)	▲ hagl
∞ dis	≡ tåge	⚡ torden	
- Vindstyrken:
⊙ stille	↘ let brise	↘ blæst	↘ storm
↘ svag luftn.	↘ jævn vind	↘ stiv blæst	↘ stærk storm
↘ svag brise	↘ frisk vind	↘ hård blæst	↘ orkanagt. sf.
		↘ orkan	

Vejrkort for 21. 9. 1948.

ker ved vejrligets indflydelse (temperaturforandring, der bevirker afkøling, frostsprængning ved vand i porer, sprængning v. hj. af planterødder osv.).

Vejrø ['vairø], da. ø i Smålandsfarvandet, NV f. Fejø; 1,6 km²; 47 indb. (1945).

vejsennep (*Sil'symbrium*), slægt af korsblomstfam. med fjernstidte blade, gul krone, langskulpede. I Danm. er finbladet **v** el. barberforstand (*S. sophia*) og rank **v** (*S. officinale*) alm. på ryddelpladser og ved veje. Fl. arter er indslæbte.

vejviser, trykt adressefortegnelse, alm. fra 18. årh. Første da. **v**, udg. 1770 af agent Hans Holck (1726-83), fra 1862 udgivet som Kraks Vejviser. De fleste da. købstæder har egne **v**.

'weka (*Gallirallus australis*), stor newzealandsk vandhøne. Mangler flyveevne.

veksel, et i særl. former udstedt skylddokument, hvorved en person forpligter sig til at betale en pengesum ved forvisning af **v**, el. efter en fastsat tidsfrist. Forekommer i to former: 1) egen **v**, hvor udstederen påtager sig forpligtelsen, 2) den trukne **v** (tratte), hvor udstederen i **v**'s tekst anmoder en anden person (trassaten) om at betale **v**'s pålydende, og hvor trassaten først forpligtes ved at acceptere **v**, hvilket sker ved, at han skriver sit navn på **v**'s forside. I alle tilf. skal **v** indeholde ordet **veksel** i sin tekst og opfylde forsk. i vekseloven af 23. 3. 1932 foreskrevne krav, for at de særl. vekselretl. regler kan komme til anv. Af disse skal fremhæves, at såvel **v**'s udsteder, som alle, der har overdraget **v** ved endorsement (overdragelsesklæring på vekslens bagside) hæfter for dens betaling over for **v**-ejeren, således at denne kan gøre regres imod dem, når

han ved optagelse af protest har konstateret at trassaten (ved den egne veksel: udstederen) ikke vil el. kan betale rettidigt, el. at trassaten nægter accept af **v**. Krav i h. t. en **v** er undergivet den såk. hurtige retsforfølg., der udelukker fremsættelse af de fleste indsigelser fra skyldnerens side.

For udviklingen af bankvæsenet har diskonteringen af **v**, særlig i Engl., haft stor betydning. **v**-diskontering spiller stadig en stor rolle og ligger bl. a. til grund for centralbankernes diskontopolitik. Udenrigshandel finansieredes opr. ovevejende gnm. veksel, hvorfor kursen ml. forsk. landes mønt ofte betegnes **v**-kurs.

veksel (ty. *wechsln* gå frem og tilbage), i jagtsproget den stii, som vildtet har dannet og fortrinvis følger. Vildtet veksel fra en skov til en anden.

vekselbad, lokalt bad for hænder og fødder, som skiftevis sænkes i varmt og koldt vand; opøver blodkarene.

vekselbrug, det moderne landbrugssystem, der skifter ml. korn og bredbladede afgrøder og græsmarksplanter, og hvor brakken delvis el. helt er afløst af rodfrugter og andre røkkeseadede afgrøder.

veksel'er'er, person, der for andenmands regning foretager køb el. salg af værdipapirer, arbitrageforretninger og veksel af penge.

vekselsfalsk, dokumentfalsk m. h. t. veksel. Straffen kan stige til fængsel i 8 år.

vekselhjul, tandhjule i en tandhjulsvæksling (gearkobling).

vekselkurs, d. s. s. valutakurs.

veksellås, falde- og rigellås, hvor en drejning af nøglen trækker først riglen, derefter **v**. hj. af en vægstang falden tilbage.

vekselnode (ital. *'nota cambi'ata*), tonen

en halv el. hel tone over el. under en akkordtone, når den står i stedet for denne.

vekselproces, retssag om veksleretigheder, hvor sagsøgers indsigelsesmuligheder er begrænset i h. t. reglerne om hurtig retsforfølgning.

vekselprotest, d. s. s. protest.

veksleret, 1) reglerne om veksler; 2) den særlige retsstilling, som tilkommer en person, der er berettiget i h. t. en veksler.

vekselrytteri siges at foreligge, hvor fl. personer gensidig trækker veksler på hinanden til indfrielse af løbende veksler, som de ikke er i stand til at honorere på anden måde.

vekselsav, sav, der bevæges frem og tilbage.

vekselspænding, elektr. spænding, som varierer periodisk og hvis middelværdi over en periode er nul.

vekselstrøm, elektr. strøm, hvor elektr. vekselsv. strømmer i to modsatte retninger i en ledningstråd, og som frembringes ved induktion i en v-generator. Strømstyrkens variation med tiden kan ofte fremstilles ved en sinuskurve, idet strømmen vokser til et maksimum, derefter aftager til nul for derpå at løbe i modsat retning, vokse til et nyt maksimum osv. Tidsforskellen ml. to på hinanden fig. tidspunkter, hvor strømstyrken har samme størrelse og retning, kaldes v-s periode og er for alm. praktisk anv. $1/50$ sec; antallet af perioder pr. sec; frekvensen, er altså 50 Hz. Ved sinusformet v-s effektive strømstyrke forstås den maksimale strømstyrke, divideret med $\sqrt{2}$; den er lig med styrken af den jævnstrøm, der giver samme varmeudvikling. Ligeledes er v-s effektive spænding lig den maksimale spænding, divideret med $\sqrt{2}$, den er i alm. 220 volt. Sendes v gnm. et kredsløb, der kun indeholder en modstand, vil strøm og spænding følges fuldstændig ad uden nogen faseforskel. Indeholder kredsen tillige trådruller med en vis selvinduktion og kondensatorer med en vis kapacitet, vil der være en faseforskel ml. strøm og spænding, og strømstyrken kan kun bestemmes ved Ohms lov, når modstanden erstattes med den tilsvarende modstand, impedansen, som sammensættes af modstand, selvinduktion og kapacitet. Trefast v består af tre v, som sendes gnm. tre adskilte ledninger, og som har en indbyrdes faseforskel på $1/3$ periode (120°). v-s fordele består især i, at den let og med ringe tab kan transformeres fra en spænding til den anden v. hj. af en transformator, f. eks. til en høj spænding, hvorved tabet, der er proportional med strømstyrkens kvadrat, ved overførsel af elektr. energi over længere strækninger formindskes betydeligt. v kan uden videre anv. til belysning og opvarmning, men anv. til elektr. kraft kræver særlige v-motorer.

vekselstrømsgenerator, maskine, der omsætter mek. energi til elektr. energi i form af vekslerstrøm.

vekselvarme dyr, d. s. s. koldblodede dyr.

vekslerbord, det på telefoncentraler anv. sammenstillingsbord, hvorpå jacker og kaldeklapper er monteret. I bordpladen er anbragt kontaktpopper, der to og to er forbundne gennem over bordet hængende, isolerede ledninger (snører), som benyttes v. sammenstilling af abonnenter.

vektor (lat: bærer), en mat. el. fys. størrelse, som er bestemt ved angivelse af et tal og en retning (eks: kraft, hastighed). En v afbildes ved et med pil forsynet linestykke. Man kan regne med v efter lign. regler som med tal (v-regning). (Sm. skalar).

Vela, Vincenzo (1822-91), ital. billedhugger. Har udført *Spartacus* (Brera, Milano) og *Napoleon I. på Dødslejet* (Versailles).

We'lander [v-], *Edvard Vilhelm* (1846-1917), sv. venerolog. We'landerhjemmene for børn med medfødt syfilis skyldes hans initiativ.

Ve'lander, *Edy* (f. 1894), sv. elektro-

ingeniør; prof. og adm. dir. ved Ingenjörsvetenskapsakademien i Sthlm. 1941.

velanstændighed, **krænkelse af**, straffes i alm. efter politivedtægten, når den sker på offentl. sted. Hvor forholdet må betegnes som en krænkelse af blufærdigheden el. giver offentl. forargelse og der foreligger egl. uterligt forhold, foreskriver straffeloven straf af fængsel indtil 4 år el. under formildt omstændigh. hæfte el. bøde.

ve'lar (lat. *velum* sejl, ganesejl) el. *postpalatal*, sproglyd, der artikuleres med tungen mod den bløde gane, som da. k i »kasse«, g i »gumme«.

ve'larium (lat. *velum* sejl), udspondt lærred o. l. Anv. ofte i bygninger under store ovenlys.

Velay [vø'læ], sydf. landskab i dept. Haute-Loire, delvis opfyldt af Monts de V, en udløber af Cevennerne. Tidl. berømt kniplingsindustri.

Velázquez [bø'la'kaβ], *Diego de Silva y* (1599-1660), sp. maler. F. i Sevilla, elev af Herrera d. æ. 1623 kaldt til Madrid

Diego de Silva y Velázquez: Filip 4. (Prado, Madrid).

af hertugen af Olivares, der bragte V i forb. med Filip 4. Udnævntes til hoffemaler. Rejser til Ital. 1629 og 20 år senere. Hovedværker: *Los Borrachos* (Bacchus ml. Svirebrødrene), *Apollon i Vulkans Smedie*, *Bredas Overgivelse*, *Tapetvæverskerne*. Bl. hans portr. er *Filip 4.* og *Pave Innocens 10.*; endv. gripende karakterstudier efter hoffets narre, dværge og tiggere. Mærkelige ved deres ukonventionelle opfattelse er to landskabsstudier fra Villa Medici's have. Næsten alle V-s hovedværker findes i Prado mus. i Madrid. V er den kølige jagttager og en sjælden koloristisk bevægelse.

Velbert ['fæl'bært], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 32 000 indb. (1939). Bet. jern- og messingindustri; fabrikation af låse og værktøj.

Velde, van de [fan de 'vældə], familie af holl. malere. 1) *Esaias* (ca. 1590-1630), virksom i Haarlem og Haag; elev af Coninxloo. Landskaber. 2) *Willem den ældre* (1611-93), broder til 1); især marine- og slagmalere. 3) *Willem den yngre* (1633-1707), søn af 2); marine- og hoffemaler. 4) *Adriaen* (1636-72), søn og elev af 2); bl. a. landskaber med kvæg; repr. på kunstmus., Kbh.

Velde, *Theodor van de* [fan de 'vældə] (f. 1873), holl. gynækolog og forfatter af bøger om seksuelle forhold.

Veldeke, *Heinrich von*, se *Heinrich von*, f. 1873, holl. gynækolog og forfatter af bøger om seksuelle forhold.

Welding [v-], *Chr.* (1858-1939), da. præst, fra 1911 ved Helligåndskirken i Kbh. Bet. prædikant, nærmest grundtvigsk, men i øvrigt højst selvstændig.

Welf [vælf], lat. *Guelf*, ty. fyrsteslægt, grundlagt i 9. årh. af W 1.; hertuger af Bayern 1070-1180, af Sachsen 1127-80, Otto 4. af W ty. konge 1198-1218, hertuger, fra 1692 kurfyrster, af Lüneburg (senere Hannover) 1180-1866, af Braunschweig 1235-1918, konger i Eng-

land 1714-1901. - I 11. og 12. årh. kæmpe slægten W (berømtest: Henrik Løve), støttet af paverne, mod Hohenstaufferne. I Ital. kaldtes de to partiers tilhængere hhv. guelfer og ghibelliner. I 17. årh. samlede de fl. welfiske besiddelser i NV-Tyskl.; de blev 1692 kurfyrstendømme, 1814 kongerige under navn Hannover. Den hann. gren af W var 1714-1901 herskere i Engl.; 1837 gik Hannover over til yngre linie, udslettedes 1866 af Bismarck. Da den welfiske linie i Braunschweig uddøde 1884, afviste Preussen den hann. linies arvekraft; først ved udsoning 1913 overtog de hannoverske W Braunschweig. Afsat her 1918.

velfærdsmoral, da. navn for utilitarisme.

Velfærdsudvalget, fr. *Comité du salut public* [komi'te dy sa'l'y py'bljik], 9-mandsudvalg, nedsat af Konventet apr. 1793, blev Frankrigs egl. regering i kampen mod l. Koalition og Vendéoprorret. Danton ledende apr.-juni 93, derpå Robespierre til juli 94. Ophævet 1795.

Velgørende Ridder af Den Hellige Stad, den højeste frimurergrad af Den Rektificerede Ritus.

Welhaven ['væla:vøn], *Johan Sebastian Cammermeyer* (1807-73), no. forfatter. Præsteson. Prof. i filos. 1846-68. Fremtræder som elev af J. L. Heiberg med kritik af H. Wergelands poesi *Til H. W.* (1830), *H. W.s Digtkunst og Polemik* (1832); synspunktet er æstetisk. Videre sigte har den omstridte sonetsaml. *Norges Dæmring* (1834), et angreb på patrioterne for kravet om litt. og polit. selvstændighed, skønt No. ikke havde tilegnet sig eur. kultur. Udg. 1839-60 fem digtsaml., hovedsagelig naturskildr. og rel. refleksionslyrik; særlig kendt er romancerne *Asgårdsrøjen*, *Dyre Vå*, *En Vise om Hellig Olaf* og mindedigtet om W-s ungdomskekede (Ida Kjerulf) *Den Salige*. (Portræt sp. 4850).

Velika Kikinda ['vælika 'kiki:nda], by i NØ-Jugoslavien N f. Beograd, ca. 30 000 indb. Jernbanecentrum (baner til Ungarn og Rumænien) med handel og lidt industri.

Veliki Bèkerek ['væliki bæf'kærek], handelsby i Jugoslavien N f. Beograd; ca. 30 000 indb.

Velikije 'Luki, by i RSFSR, Sovj.; ca. 35 000 indb. Vigtigt jernbanecentrum på banen Moskva-Riga S f. Leningrad. Dec. 1942 rettede Sovj. heftig offensiv mod V, hvor ty. styrker omringedes; 17. 1. 1943 meldtes, at de havde slået sig igennem mod vest.

velin [væ'læŋ] (fr: pergament, af oldfr. vel kalv), jævnt, glat papir, ved hvis fremstilling er anv. et finmasket, vævet trådned (vire), mens stribet (ribbet) papir formes på en vire af tætliggende tråde.

Welin's bådkran [v-], kvadrant-david til manøvrering m. mindre fartøjer i større skibe, opfundet af den sv. ingeniør A. Welin (f. 1862).

velkomst, middelalderlig skik at byde gæsten en drik, når han trådte ind i huset. v. der efterhånden kom til at betyde både selve drikken og bægere, bruges også som navn på velkomstgilder.

Welland ['væ'lænd], 115 km l. flod i Ø-Engl.; udmunder i Wash-bugten.

Welland Canal ['væ'lænd ka'næl], 45 km l. kanal ml. Ontario Søen og Erie Søen i Ontario, Canada, omgår Niagara Faldet ved 8 sluser med mindstedybde 10 m.

Wellejus [væ'laius], *Theodor* (f. 1889), da. journalist, fra 1927 redaktør af Viborg Stifts Folkeblad.

Vel'lejus Pa'terculus udgav år 30 en kort Roms historie.

Vel'lerup Vig, indskæring fra Isefjord på Hornshæreds vestkyst, Sjælland.

Welles [wæ'z], *George Orson* (f. 1915), amer. skuespiller, forfatter og instruktør. Brød afgørende og sensationelt igennem med filmen »Citizen Kane« (1941), hvis producent, forf., instruktør og altdominerende hovedkraft han var. W-s senere film, ypperst »Den Fremmede« (1947), har ikke ganske indfriet de forventninger, man nærrede til ham. Står trods de sygelige

og hysteriske træk i hans fysionomi som en rastløs, vulkansk kunstner med store muligheder i sig. (Portræt).

Welles [wæljz], *Sumner* (f. 1892), USA-diplomat. Udsendt til mellem- og sydamer. stater; 1937-43 viceudenrigsmin. under Hull, repræs. USA på panamer. udenrigsmin.-møde i Panamá 1939. Rio-konferencen 1942, 1940 udsendt af Roosevelt t. en række eur. stater. Udg. *The Time for Decision* (1944), *The Intelligent American's Guide to Peace* (1945).

Wellesley ['wæljzi], slægtsnavn for hertugerne af Wellington.

Wellesley Øerne ['wæljzi], i Carpentaria Bugten, N-Austr.

Vel'etri, malerisk ital. by på Albanerbjergenes S-skæning 30 km SØ f. Rom; 31 000 indb. (1936).

Wellhausen ['wæljhauzən], *Julius* (1844-1918), ty. G. T.-forsker og semit. filolog; hans opfattelse af kildespørgsmålet i Mosebøgerne og kildernes alder fik enorm bet. for hans samtid.

Wellington ['wæljtən], New Zealands hovedstad, ved Cook Strædet; 183 000 indb. (1947). Havneby, landbrugsindustri, mange parker og forstæder.

Wellington ['wæljtən], *Arthur Wellesley*, hertug af (1769-1852), brit. general og politiker. General i Indien. Tvang 1808 fr. hær til kapitulation i Portugal, slog 1813 fr. styrker i Spanien, trængte ind i Frankr. Havde under De 100 Dage kommandoen over eng.-nederl.-ty. hær i Belg., gjorde sejr modstand mod Napoleon v. Waterloo 18. 6. 1815, sejrede m. Blüchers hjælp. Lod mod tsar Aleksanders vilje Ludvig 18. holde indtog i Paris. Som premiermin. (tory) 1828-30 ret svag, gav Rusl. frie hænder på Balkan, bejede sig for Peel m. h. t. katolikkerne. (Portræt).

Well'it (ty. *Welle* bølge), varmeisolerende byggemateriale fremstillet af lag af bølgepap imprægneret og sammenlimet med bitumen. V anv. til isolering af køleskabe og boliger.

Wellmann ['wælmən], *William A.* (f. 1896), amer. filminstruktør. Deb. som filmkuespiller 1919. Er en af Hollywoods mest alsidige og sikreste instruktører uden stærkt personlighedspræg, f. eks. »Nothing Sacred» (1937), »Ox Bow Incident» (1945).

Wells [wæljz], by i SV-Engl. S f. Bristol; 6000 indb. (1947). Bispesæde. Katedralen er en af Engl.s smukkeste (12. årh.).

Wells [wæljz], *Herbert George* (1866-1946), eng. forfatter. W-s meget store forfatter-skab indledtes m. fantastiske, soc. prægede romaner *The Time Machine* (1895), *The War of the Worlds* (1899) o. a., naturvidensk. fantasier, der m. logisk konsekvens udvikler dristige påfund. Hans soc. interesser er tydeligere fra ca. 1900, f. eks. *A Modern Utopia* (1905), jfr. udmærkede romanskildringer af den lavere mellemklasse *Kipps* (1905), *Tono Bungay* (1909) o. a. I hans senere produktion får debatten af polit., socialistisk-utopiske og rel. problemer overhånd over det kunstneriske. W havde en optimistisk tro på naturvidenskabens og teknikkens fremskridt og muligheden for kulturforbedring ad denne vej, men blev pessimist under indtryk af 2. Verdenskrig *Mind at the End of its Tether* (1944). (Portræt).

Wells [wæljz], *Horace* (1815-48), amer. tandlæge, var den første, som (1844) forsøgte at indføre brugen af kvælstofforilte (lystgas) som bedøvelse v. tandudtrækning.

Wells [wæljz], *Thomas Spencer* (1818-97), eng. gynækolog. Kaldet »underlivskirurgiens fader».

Velo-cement (lat. *velox* hurtig), da. hurtighærdende Portland-cement.

veloci- (lat. *velox* hurtig), vedr. fart.

velocipede [-si'pe:ðə] (fr., egl. hurtigfod), betegn., for ældre cykelmodeller m. pedal på forhjulet (opfundet i Fr. 1861). (Ill.).

velo'drøm (*velocipede* + gr. *drōmos* løb), væddeløbsbane for cyklister.

velours (da. [ve'lur:] (fr., af lat. *villosus* håret), silkefløj.

Wels [wæls], *Otto* (1873-1939), ty. social-

Johan Welhaven.

Orson Welles.

Arthur Wellington.

H. G. Wells.

demokrat, partiformand 1931-33, flygtede 1933 til Praha.

Wels [wæljz], holl. by ved Nordsookanal VNV f. Amsterdam; 41 000 indb. (1947). Mange landsteder.

Welsler ['wæljzər], købmandslægt fra Augsburg; uhyre rig, led tab på kolonisationsforsøg i Venezuela og ved statslån til Habsburg, fallit 1614.

Welsh rarebit ['wæljz 'ræbit] (eng. *Welsh* walisisk + *rarebit* lækkerbissen, forvansket af *rabbit* kanin), en slags varme sandwich: ost med krydring af sennep og cayennepeber på ristede brødsiver.

velsignelse, rel.hist., opr. udtryk for den livskraft, med dens karakter af lykke, som gnm. offeret erhverves i de antikke kulturers kult, senere opfattet som åndelig kraft.

wel'tervægt ['wælj'tar:] (gl. eng. *welter* tung vægt), vægtklasse, i boksning 62-67 kg, i brydning 66-72 kg.

Vel'theimia (efter den ty. botaniker *A. Veltheim* (d. 1801)), slægt af liljefam. fra Kaplandet. V. viridifolia (juletop) dyrkes i væksthus og stue.

Vel'tiin [fælj'ti:n], ty. navn på Valtellina. **Weltschmerz** ['wæljtsmærts] (ty: verdenssmerte). Ordet W blev skabt af Jean Paul, blev bevinget ord med Heine; W-pessimisme var modefenomen i 1. halvdel af 19. årh.

'Welt'zer, *Johannes* (f. 1900), da. forfatter. Af hans ofte yderst særpregede lyrik og prosaskitser nævnes *Hjerterets Forår* (1921), *Vandring mod Gud* (1923), *Jens Kasper Søndendvind* (1943) og *Det Søndrede Spejl* (1946).

Veluwe [fælj:vu:], sandet, opr. ufrugtbart landskab SØ f. Zuidersøen, Holl. Nu delvis beplantet.

velvet ['wæljvɪt] (eng.), tæt, glat bomuldsfløj.

Welwitschia [wælj'witʃia] (efter den ostr. botaniker *Fr. Welwitsch* (1806-72)), ejendommeligt plante, der hører til de nøgenfrøede. W mirabilis vokser i sydvestafrikanske ørkener. Kort, indtil 10 cm h. stængel med stort omfang og to flere meter lange stængelblade, der varer hele plantens liv, måske 100 år.

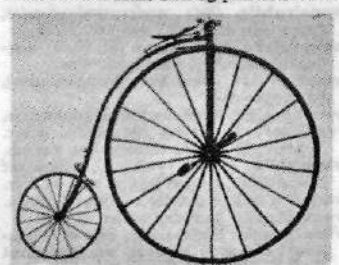
Vem, da. stationsby (Ringkøbing-Holstebro og V-Lemvig); 842 indb. (1945).

Vemb, ældre skrivemåde for Vem.

Wembley ['wæmbli], forstad til London 15 km VNV f. City; 132 000 indb. (1948). Stadion med 100 000 tilskuerpladser, hvor den årl. fodbold-cup-finale spilles. 1924-25 holdtes i W en udstilling for Det Brit. Imperium.

Vemmenæs, halvø på SØ-Tåsinge.

Vemmetofte, hovedgård Ø f. Fakse; tilhørte 1472-1625 slægten Brok, fra 1694 dronning Charlotte Amalie og derefter hendes børn Prins Carl og prinsesse Sofie

Velocipede af træ (model fra 1880) med massivt gummi, en såkaldt vælpeteters.

Hedvig; if. sidstnævnte testamente 1735 indrettet til adel, jomfrukloster, nu bolig for priorinde og 11 klosterfrøken. Hovedbygning delvis fra ca. 1500 og ca. 1600, efter ændringer 1716-21 og 1862 totalt ombygget 1907.

Vemming'bun'd, bugt på S-siden af Sundedeved, ml. Broager Land og Dybbøl.

Vemork [wæj'mørk] (*Rjukan 1*), no. kraftstation (140 000 kW) ved Rjukanfossen. Norsk Hydros tungtvandsfabrik ved V ødelægtes af no. sabotører 27. 2. 1943.

Vem år det?, sv. biografisk håndbog, udkommer årl. fra 1912; bringer korte biogr. oplysninger om kendte samtidsige sv. mænd og kvinder.

Ven [væn:], da. *Hven* [væn:], sv. ø i Øresund, 7 km NV f. Landskrona, 7 1/2 km²; 794 indb. (1948). Stejle kyster. Jævn overflade. Landbrug og fiskeri. På V var Tyge Brahe lensmand 1576-97. Svage rester af Uranienborg og Stjerneborg. St. Ibbs kyrka; 2 fyr. Da. til 1568

'vena 'cava (lat.), hulvene.

Ven'antius Fortu'natus (ca. 535-ca. 600), lat. digter, biskop i Poitiers. Skrev helgenlegender og digte.

'vena 'portæ (lat.), portåren.

Wen Chêng-tin (16. årh.), kin. maler fra Ming-tiden. Hans blomstermalerier viser fuldendt harmoni ml. planterne og de skriftlige, der dannet en del af billederne.

Wen-chow [wæn dsou], kin. havneby 400 km S f. Shang-hai; 631 000 indb. (1931).

Wenck [wæj'k], *Heinrich* (1851-1936), da. arkitekt. Har som overarkitekt for DSB (1894-1921) opført de fleste stationsbyggn. fra dette tidsrum. I sit hovedværk *Kbh.s Hovedbanegård* (1904-11) påvirket af M. Nyrop.

Wenck [wæj'k], *Henri Lucien Erik* (1872-1933), da. søofficer. Stabschef ved flådens overkommando 1914-19, kontreadmiral 1929, chef for marinestaben 1928-32, viceadmiral 1931-32, nægtede at medvirke til flådens begrænsning efter forsvarsordn. 1932, afskediget m. ventepenge.

Vendée [væ'de], 1) 70 km l. vestfr. biflod til Sèvre Niortaise; 2) fr. dept. omkr. 1) i landskabet Poitou; 7016 km²; 394 000 indb. (1946). Landbrug og industri.

Vendée-oprøret [væ'de:], royalistisk rejsning 1793-96 i Vendée. Brød ud efter Ludvig 16.s henrettelse, støttedes af bønderne. Lederne var bl. a. Cathelineau og Charette. Efter hensynsløs krigsførelse fra begge sider fik konventshærene overtaget 1794; 1795-96 fik Hoche i hovedsagen V standset, dels ved henrettelser, dels ved løfter om mildere politik.

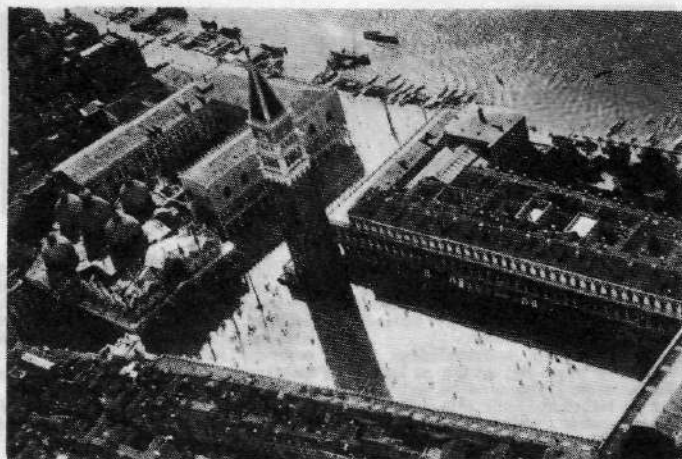
vendehalse [væn'de:], gruppe af spættefugle. Forholdsvis kort næb, bløde halefjer. Lever af insekter, der tages på jorden. En art (*Lynx torquilla*) i Danm., trækfugl. **vendekredse**, *Krebsens* og *Stenbukkens* breddekredse på Jordkuglen med nordl. henh. syd. bredde lig ekliptikahældningen (ca. 23 1/2°). Ml. v. kan Solen komme til at stå i zenit (smilg. Jordbælter).

venderkrog, skovbrugsredskab til at rulle store træstammer (kævlér) med, består

Vendehals.

Luftfoto af Markuspladsen i Venezia.

af en stærk stang af ask, fornedet omsluttet af en jernring med et øje, hvori der sidder en jernkrog, som ender i en skarp øg og er så stor, at den kan fætte om stammen. Når stangen holdes på den ene side af kævlén og kroen slås i på den anden side, kan man rulle kævlén ca. $\frac{1}{3}$ omdrejning.

Vendel ['vændəl], sogn i Uppland, Sv. Ved kirken optoges i 1881 et gravfund, der gav anledning til udgravninger i 1882 og 1893, hvorved 14 bådgrave med rige fund af hjelme, sværd, skjolde (forgylde, rigt ornamenterede og med granatindlægninger) o. m. a. fremkom. Fra 7.-10. årh. e. Kr. Har givet navn til V-stilen (s. d.) og V-tiden, perioden fra 600-800 e. Kr.

Wendel [vændəl], fr. slægt af industridrivende, opr. fra Koblenz. Grl. 1704 metalindustri i Lorraine, 1787 jernværker i Le Creusot. I 19. årh. bl. Eur.s førende metalind.-firmaer, fra 1872 »Les Petits-Fils de François Wendel & Cie»; øget indflydelse v. overtagelse af Lorraine-miner efter 1. Verdenskrig, ledet af François de W (f. 1874), der tillige var formand for Comité des Forges, bl. de ledende i Banque de France og kons. parlamentsmedlem.

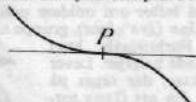
Wendelboe Jensen ['vænd'boe-'], *Eigil* (1899-1940), da. maler af naturalistisk skole; Larsen Stevns' medhj. ved frekserne i H. C. Andersens mindehal i Odense.

Vendel-stil (efter *Vendel*), dyrestil med båndformede dyrefigurer med ornamenterede hoveder og lemmer, ofte sammenstillede i symmetriske grupper.

vendémiaire [vænd'mjæ:re] (fr: vinhest-måned), den fr. revolutionskalenders 1. måned, slutn. sept.-okt.

vendepol, særlig magnetpol, der anbringes på en elektr. maskine med det formål at forbedre kommuteringen.

vendepunkt el. **infleksionspunkt**. En plan

kurve har v i et punkt P, dersom dens tangent i dette punkt skærer gnm. kurven. Tangenten kaldes en vendetangent.

vender ['vændər], slaverne i Ø-Tyskl.; underlagdes Tyskland i 10.-12. århundrede og germaniseredes efterhånden. v-s fyrstehuse herskede i Pommern til 1637, i Mecklenburg til 1918. Sorberne i Lausitz er en rest af v.

venders, de (konger), del af den da. kongetitel efter Knud 4.s sejr over hertug Bogislaw I. af Pommern 1184.

vendetta (ital.), hævn, navnlig blodhævn. Forekommer på Corsica indtil den nyeste tid.

vendetå, hos fugle en tå, der kan drejes både frem og tilbage. Findes bl. a. hos ugler, fiskeørn, m. fl.

vendning, med., fødselsoperation, hvorved fosterets leje forandres, oftest til underkropsstilling.

vendisk sprog, d. s. s. sorbisk.

Vendôme [vænd'om], malerisk fr. by ved Loir; 10 000 indb. (1946).

Vendôme [vænd'om], fr. adelslægt, nedstammer fra uægte søn af Henrik 4.; Louis Joseph, hertug af V (1654-1712), general under Ludvig 14., afgjorde under Sp. Arvefølgekrig kampene i Spanien ved sejr ved Villaviciosa 1710. - V-slægten uddøde 1727.

Vendôme-søjlen [vænd'om], en 43,5 m h. sejrssøjle på Place Vendôme i Paris. Rejst som monument over felttoget 1805. Øverst en statue af Napoleon 1., hvortil en indvendig trappe fører op. V blev styrtet af kommunarderne 1871, senere genrejst.

Vendryes [vænd'rjæ:s], *Joseph* (f. 1875), fr. sprogforsker, prof. i sammenlign. sprogvidenskab ved Sorbonne. Har bl. a. skrevet *Grammaire du vieil irlandais* (1908, 1921), *Le langage* (1921) og s. m. Meillet: *Traité de grammaire comparée des langues classiques* (1924).

Vendysssel, den østl. og største del af den norske øske; 2981 km²; 189 431 indb. (1945), omfattede i oldtiden og tidl. middelalder hele landet N f. Limfjorden.

Vendysssel-gas, metanholdig naturgas.

Vendysssel Tidende, da. dagblad (Vestre), grl. 1873. Oplag 1948: 27 000.

Wendt [vænd't], *Frantz Wilhelm* (f. 1905), da. historiker. Fra 1943 direktør for Foreningen Norden.

vene (lat. *vena*), blodårer med blodstrøm i retning mod hjertet.

Venedig, da. (ty.) navn på Venezia.

Venegrunde, grund i Smålandsfarvandet, V. f. Knudshoved.

venepulskurve, med., grafisk opskrivning af den bevægelse, som under hjertets arbejde fremkaldes i venerne.

vene'ra'bel (lat.), ærværdig; veneration, ærefrygt, ærbødhed.

vene'rabile (lat.; ærefrygtindgydende), betegn. for hostien i den kat. kirke.

vene'riske sygdomme (af *Venus* kærlighedsgudinden), kønssygdomme.

venero- (lat. *Venus* kærlighedsgudinden), kønssygdoms-

venero'logi, læren om kønssygdommene.

vene'ter, 1) illyriske oldtidfolk omkr. Venezia; 2) gallisk stamme om Vannes.

vene'tia'n (efter *Venezia*), satinvævet bomuldsstof, en god lasting anv. til foer.

veneti'a'nsk, hvad der vedrører Venezia.

venetianske perler, perler af glas.

Venetianske Skitsebog, en række tegninger i akad. i Venezia, tidl. tilskrevet Raffaello, rimeligvis kopier efter ældre ital. mestre.

venetianske skole. Allerede i 15. årh.

havde den venetianske malerkunst en blomstringsperiode. Særlig fremragende er G. Bellini. Hans elev Giorgione videreførte traditionen. Med Tizian og Tintoretto kulminerer v. Palma Vecchio og P. Veronese bringer v-s særprægede festlige og fyldige kolorit til fuld udfoldelse. I det 18. årh. er Tiepolo skolens betydeligste kunstner. Guardi og Canaletto skildrer Venetias maleriske arkitektur.

Veneto ['væ-], nordital. landsdel omfattende den østl. del af Posletten og de ital. Østalper; 25 537 km²; 4 654 000 indb. (1947).

Venezia [ve'nætsia], da. og ty. *Venedig*, ital. by i Veneto; 309 000 indb. (1948). V ligger i V-s Lagune (Laguna di V) på 120 tætbyggede småøer, adskilte ved smalle kanaler, over hvilke ca. 400 broer (bl. a. Rialto-Broen, 1588-92) fører. Vej- og jernbaneforbundelse med fastlandet. Hovedkanalen, Canal Grande, slynger sig som et S gnm. byen fra V mod Ø, flankeret af paladser i gotik, Renæssance, barok og til dels byzantinsk stil. Den ender mod Ø ved Markuspladsen foran Dogepaladset (Palazzo Ducale) med søjlefacade i broget marmor (1423-38), forbundet med Markusfængslet ved »Sukkenes Bro». Ved dets side ligger Markuskirken (San Marco), påbeg. 828, med fritstående klokketårn (campanile). Bl. skulpturerne mærkes Colleone's rytterstatue. I øvr. præges bybilledet næsten overalt af paladser og kirker fra V-s storhedstid i middelalderen. Forb. med det nordital. banenet 1845, Suezkanalens åbning 1869, samt udbygning af havnen Marghera på fastlandet (1917-23) har igen gjort V til en bet. handels- og industriby. Også den hist. kunstindustri er blomstret op; glas, mosaik, kniplinger og guldsmedearbejder.

Historie. Grundlagt ved at en række landsbyer på øerne i lagunen 697 valgte en fælles doge. Stod længe nominelt under Byzans. Voksende op som formidler af handelen m. Ø og V. Erobrede Dalmatien i 11. årh., en række gr. øer (bl. a. Kreta) og Peloponnes 1204. Kæmpede i 13.-14. årh. med rivalen Genova til V-s sejr 1381, erobrede Treviso. Verona, Padova, Friuli, Brescia, Bergamo, Ravenna og Cremona 1389-1454, fik 1489 Kypern ved testamente. Indtil indskrænkedes dogens magt gradvis i 11.-13. årh., til al magt lå hos et adelsråd på 480 medl. (oprettet 1172) og forsk. mindre råd. Mistede 1463-1715 de oversøiske besiddelser til tyrkerne, efter fr. erobring til Østrig 1797; efter 1805 under fr. overherredømme. Tilfaldt Østr. ved Wienerkongressen 1815, erobret af Ital. 1866. (Ill.).

Venezia Giulia e Zara [ve'nætsia 'dʒulja e 'dzara], tidl. den nordøstligste ital. landsdel (provinserne Carnaro, Gorizia, Istria, Trieste samt Zara på Ø-siden af Adriaterhavet). Størstedelen af V blev 1947 afstået til Jugoslavien el. indgik i det frie område Trieste.

Venezia Tridentina [ve'nætsia-], nordital. landsdel i Alperne, omtrent d. s. s. S-Tirol; afstået af Østr. til Ital. 1919. 13 602 km²; 689 000 indb. (1947).

Venezuela (da. [-su:'e:la], sp. [βæne'swæ:la]) (sp: lille Venezia; efter indianernes pølelandsbyer v. Maracaibo-Søen), off. *Estados Unidos de V.* forbundsrep. (20 stater) i S-Amer.; 912 000 km²; 4 490 000 indb. (1948) = 4,9 pr. km². Hovedstad: Caracas. Vigtige havnebyer: La Guaira, Puerto Cabello, Maracaibo og Ciudad Bolívar. V begrænses af Brit. Guayana, Brasilien, Colombia og Det Carabiske Hav. Kysten er overvejende en klippekyst, mod Ø Pariagolfen og mod V Maracaibo-Søen. V-s *terran* deles i 1) Guayanas højland SØ f. Orinoco, et bølgeformet, ret lavt plateau med Roraima (2600 m) ved grænsen til Brit. Guayana og Sierra Parima og Sierra Pacaraima ved grænsen til Brasilien; 2) Llanos, sletterne N og V f. Orinoco; 3) fortsættelse af Colombias Østcordillere (Sierra de Perijá V f. og Cordillera de Mérida (4700 m) SØ f. Maracaibo-Søen) og De Carabiske Kystbjerger (2782

m). *Klimaet* er tropisk: Caracas (920 m): jan. 20,3°, maj, 23,3°, 81,1 cm nedbør. I størstedelen af V er sommeren regntid. I bjergene helårsregn. - *Befolkningen* er stærkt raceblandet. De fleste er spansktalende mestisser, men i afsides bjergdale er der ren indiansk befolkning; i det hede kystland findes en del negre og mulatter. Henvend halvdelen af befolkning lever i det caralibiske bjergland. - *Mønt*: 1 boliviar = 100 céntimos. - *Mål og vægt*: Metersystemet. Det off. sprog er spansk. - *Erhverv*. Landbruget drives især i bjergene. Kvægavlen (bl. a. 4 mill. stk. hornkvæg) er vigtig på Llanos. Minedriften leverer guld fra Guayanas højlund og olie fra Maracaibo-feltet. V udfører olie, kaffe, kakao og guld. Produktionstal: kød (1943): 60 000 t; kaffe (1946): 71 448 t; kakao (1942-43): 15 000 t; olie (1947): 63,4 mill. t (1941: 33,4 mill. t) = 16% af verdensprodukt. - *Forfatning*. Efter grundlov af 1936 vælges præsidenten for 6 år af parlamentet, der består af senat (40 medl.) og deputeretkammer (98); valgt for 6 mnd og 21 år. Forfatningsbestemmelserne er hyppigt blevet tilsidesat v. revolutioner. V-s befolkning er overvejende katolikker. Undervisningspligt, gratis skoler. - *Historie*. V opdaget af Columbus 1498. 1528-46 overdraget af Karl 5. til Welsenerne, derpå sp., frigjorde sig efter 1810; skilte sig i 1820erne fra Colombia, siden selvstændig republik m. hyppige revolutioner og diktaturperioder, længst under Gómez 1908-35. (Kort se Sydamerika).

Vengeance-grund [væn'jæns-], grund i Store-Bælt. V f. Agerø; 6 m vand. Opkaldt efter et eng. skib, der strandede på V.

Wengernalp [væn'jærn-ålp], 1877 m h. udsigtspunkt i Berner Alperne.

Wengernalp-banen, schw. elektr. tandhjulsbane, fra Lauterbrunnen (799 m) over Wengen og Scheidegg (2064 m) (udgangstationen for Jungfrau-banen) til Grindelwald (1037 m). Sporvidde 80 cm, største stign. 250‰, længde ca. 19,1 km; åbnet 1893.

Veng kloster, opr. benediktinerkloster ca.

10 km NNV f. Skanderborg, kendt gnm. omtale i 12. årh. Kun den højest interessante frådtsenskirke (ill.) af ren angelsaksisk type er tilbage.

'veni, cre'ator 'spiritus (lat: kom skaberånd!), beg. af en middelalderlig hymne. Gendigtet af Grundtvig.

'veni, 'sancte 'spiritus (lat: kom Helligånd!), beg. af en middelalderlig sekvens til pinseltiden.

'veni, 'vidi, 'vici (lat: jeg kom, så og sejrede), Cæsars budskab til senatet efter sejren over Farnakes 47 f. Kr.

Venizelos [væn'jil'zælos], Eleutherios (1864-1936), gr. statsmand. Født på Kreta; dannede som gr. førstemin. 1910-15 Balkanstaternes alliance mod Tyrk., der 1912-13 gav Grækenl. Makedonien. Styrkede 1917 kong Konstantin, førte Grækenl. ind i 1. Verdenskrig på de Allieredes side, opnåede store ud-

videlsesløfter på Tyrk.s bekostn., styrtet 1920. Førstemin. i gr. republik 1928-32, 1933. Rejste 1935 revolution mod monarkierne, men slået; d. i Paris.

Venlo [fænlo-], jernbaneknudepunkt i prov. Limburg, SØ-Holl.; 41 000 indb. (1947). Den gotiske St. Martinuskirke fra 1411 blev stærkt beskadiget, idet V efter nov. 1944 lå umiddelbart i frontlinjen. Befriet febr. 1945.

Venn [væn], John (1834-1923), eng. filosof og logiker. Har bl. a. skrevet *Symbolic Logic* (1881) og *The Principles of Empirical and Inductive Logic* (1889).

Vennberg [væn:berj], Karl (f. 1910), sv. forfatter. Har efter debut som rel. lyr. *Hymn og hunger* (1935), i samf. af rytmetriske prosadigte, *Halmfackla* (1944), udtrykt en filos. og polit. begrundet pessimisme.

Venne [vænna], *Adriaen van de* (1589-1662), holl. maler. Har dyrket forsk. gener, bl. a. allegorier og historiemaleri. Det fornøjelige *Hvor Vi Passer Sammen* (et uglepar i bønderdragter på skøjter) tilh. kunstmus., Kbh.; *Christian 4. Som Fredsmægler* (Rosenborg).

Vennerberg [væn:erbærj], Gunnar (1817-1901), sv. komponist og embedsmand. 1870-75, 1888-91 ekklesiastikmin. Komp. duetsamlingen *Glutarna* (1847-50) for to mandstemmer og klaver, *David's psalmer* for kor og orkester, kirk. korværker og mandskvartetten *Hör oss Svea*.

Vennerberg [væn:erbærj], Gunnar (1863-1914), sv. maler; søn af komponisten G. W.; blomsterbill. og portrætter; kunstd. arbejder. Kunstn. leder af Gustavsbergs porcelænsfabrik i Uppland.

Wenner-Gren, Axel (f. 1881), sv. industrimand. Grl. 1919 A/S Elektrolux, der i de flg. år udvidedes til en internat. koncern, desuden ledende i sv. celluloseindustri; knyttet til Bofors. Grl. 1937 det Wska samfundet, der støtter vidensk. arb. og nordisk samarb. Siden 1942 bosat i México.

Venners'lun'd, hovedgård NNV f. Nykøbing F., før 1766 Stadager, 1840-1930 stamhus i slægten Grandjean, som stadig ejer den.

Vennersten, Axel (f. 1863), sv. industrimand, højrepolitiker. 1906-20 medl. af 2. Kammer, 1921-36 af 1. Kammer (talman 1928-36). Finansmin. 1914-17. Riksmarskalk 1936-47.

'Vennerström [-ström-], Ivar (1881-1945), sv. socialist. Journalist, medl. af 2. Kammer 1915-27; i 1. Kammer 1928-36, forsvarsmin. 1932-36, derpå landshövding.

Wensan [wænsan] (jap. *Genzan*), havneby på den mellemste del af Koreas Ø-kyst; ca. 60 000 indb. Jernbanecentrum.

venskabelige tal kaldes to hele positive tal, når hvert af dem er lig med summen af alle divisorer i det andet tal. Eks. 220 og 284 (1 + 2 + 4 + 7 + 11 + 142 = 220 og 1 + 2 + 4 + 5 + 10 + 11 + 20 + 22 + 44 + 55 + 110 = 284).

Venskabsøerne, d. s. s. Tonga.

Venstre, i alm. politik betegn. for demokr. indstillet parti el. partiløst, mods. Højre som udtryk f. moderation el. konservatisme. Opstod som udtryk under Fr. Revolution efter medl.s placering i salen i forhold til talerstolen. -

I Danm. dannedes »Det Forenede V« 1870 af grupper af bondepolitikere; parti-program 1872 (Berg) rejste de tidl. Bondevenerens krav om demokrati i stat og kommune, kirk. frihed, besparelser, frihandel, skattelettelser; endv., efter valgsjæ 1872, krav om folketingsparlamentarisme, der førte til forfatningskampen og først gennemførtes 1901. V var hyppigt delt i stridende grupper (Bojsens højskolesyn og forsvarsvenlighed mod Hørups Brandes-prægede radikalisme og antimilitarisme). Da I. C. Christensen efter V-s overtagelse af regeringsmagten 1901 gik i mere forsvarsvenl. retning og skatteløve 1903 vakte uvilje bl. de mindre landmænd, udskiltes 1905 Det Radikale V. V var derpå næsten rent landbo-parti, hævdede ledende stilling i Folketinget til 1913, da Soc.dem. og Radikale tilsammen fik flertal. Ved magten 1920-

24 (Neergård), måtte derpå afgive ledende stilling i Folketinget til Soc.dem.; gik under Madsen-Mygdal ind for skarp liberalisme og nedskæringspolitik under deflationen, ved magten 1926-29. Svækket under 1930ernes landbokrise og LS-agitation, sluttede jan. 1933 (Krag) Kanslergedeforliget m. regeringspartierne, efter yderl. valgnederlag 1935-36 i opposition, mod grundlovsforslag 1939. Vandt stærkt frem v. valg okt. 1945 på liberalistisk program. Dannede derpå reg. under Knud Kristensen, støttet til kons. og radikale stemmer i folketinget; gik i stigende grad ind for aktiv politik i sydslesvigske spørgsmål, kom sept. 1947 i mindretal i tinget (Radikale mod Knud Kristensens Sydslesv.-politik); valg okt. 1947 gav V og det af valgtekn. grunde særøpslillede Hovedstadens V 575 000 stemmer (49 mandater). Da V ikke kunne samle folketingsflertal, dannede Soc.dem. regering. -

I Norge dannedes V ved en gradvis sammenslutning af radikale bondepolitikere og frisindte byintelligens i 1860erne; ledende i Stortinget i 1870erne under Sverdrup, ved magten 1884-89 og hypp. siden. Gennemførte parlamentarisme, efterh. alm. valgret, demokratisk skoleordn. og unionsoplysning (Michelsen); ledende under 1. Verdenskrig (Gunnar Knudsen); svækket i 1920erne ved Bondepartiets fremgang, men indflydelsesrigt v. sin centrumsstilling under ledelse af Mowinckel; måtte i 1930erne afgive lederstilling til Arbeiderpartiet. Fik 1945 20 mandater af i alt 150.

venstredrejende kaldes optisk aktive kem. forbindelser, der (i et polarimeter) drejer det polariserede lys til venstre (jfr. optisk isomeri).

Venstrefrempartiet, da. polit. parti, grl. 1895 af de venstremænd, der gik mod forliget 1894. Ledet af I. C. Christensen; dannede min. 1901 ved systemskiftet, mindsket 1905 v. udskillelse af Radikale Venstre; fra 1908-10 forenet m. Moderater Venstre til Venstre.

Venstresocialister, sv. parti, opr. fløj af Soc.dem., i opposition til ledelsens moderate taktik og samarbejde m. d. liberale, 1917 udskilt som »Sveriges sociallistiska vänsterparti« (bl. a. Z. Höglund); heraf udskiltes 1921 kommunistisk parti i tilslutn. til 3. Internationale, hvorpå resten af V 1923 forenedes m. Soc.dem.

Venstres Ungdom (fork. VU), polit. landsorganisation, stiftet 1908, arb. for tilslutn. bl. ungdommen til partiet Venstre. Udg. bladet »Dansk Folkestyre«. 1949 168 kredsföreninger med i alt 62 000 medl.

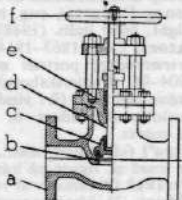
ventende(s) arv, jur., arv, som ikke er faldet, idet arveløseren endnu er i live. v kan ikke med retsigdyghed sælges, pantsættes el. bortgives.

ventepenge (tidl. *vartpenge*), årlig ydelse i op til 5 år til en pensionsberettiget tjenestemand afskediget som flg. af, at hans stilling inddrages.

'venter (lat.), bug.

'venti- (lat. *ventus* vind), vind-, blæsnings-

ven'ti'l (lat. *ventus* vind), 1) *tekn.*, afspæringsorgan for luft, damp og vædske, bestående af et v-hus m. et v-sæde og et bevægeligt v-legeme. En kontrav tillader kun gennemgang i en retning. En sikkerheds åbner selv, når trykket overstiger det tilladte. I kraftmaskiner åbnes og lukkes v automatisk under gangen v. hj. af en knastaksel. Ill. viser en sædev. v-huset (a) med dækslet (c) har et ringformet v-sæde (b), mod hvilket v-legemet (c) kan spændes v. hj. af v-spindlen (d), der drejes af et håndhjul (f). - 2) *mus.*, mekanisme på blikblæsinstrumenter, der forforkert el. forlænger luftspøjlen, således at man kan frembringe andre toner end det pågældende instruments naturtoner.

ventilafleder, overspændingsbeskyttelse til elektr. ledningsnet, hvorved overspændingen afledes, medens den normale driftsspænding ikke kan lade en strøm passere.

ventilation (af *ventil*), fornyelse af luften i lukkede rum. Den simpleste form for v er åbning af vinduer, idet der helst skal åbnes et lavt- og et højtstående vindue og helst således, at der skabes kraftig gennemtræk, som hurtigt erstatter den dårlige luft med frisk luft, uden at værelset afkøles unødigt. Nogen naturlig v foregår der gnm. dør- og vinduessprækker, især i opvarmede lokaler; denne v kan forøges ved at rummet forsynes med luftkanaler til det frie. Den naturlige v er dog helt afhængig af temperaturforholdene, og man må derfor ofte indrette mekaniske ventilationsanlæg.

ventilationsanlæg, mekaniske anlæg, der fremkalder el. forøger ventilationen. v udføres især for lokaler, hvor mange mennesker er forsamlede, samt i fabrikslokaler, hvor meget damp el. støv udvikles. Også stald ventileres nutildags. Ofte er v kombineret med opvarmningsanlæg, simplest ved den ventilationsovn. Til v anv. oftest en elektr. ventilator, der kan suge luften ud el. blæse frisk luft ind; også ventilationshætter kan anv. Bliver luften befugtet, rænset el. lign., kaldes anlægget et luftkonditioneringsanlæg.

ventilationshætter, indretninger, der anbringes over åbningen af lodrette ven-

tilationskanaler og v. hj. af vinden øger det naturlige træk i disse. De findes i mange oftest patenterede udførelsesformer.

ventilationsovn, ovn, hvor der gnm. en udvendig kappe ved naturlig træk indsuges luft, der opvarmet føres ud i lokalet.

ventilator (af *ventil*), apparat til fornyelse af luften i et rum, bestående af luftpropeller, i reglen drevet af en elektromotor. v anbringes i en væg og kan da enten suge forbrugt luft ud el. trykke frisk luft ind.

ventilblæseinstrumenter, *mus.*, de metalblæseinstrumenter som foruden grundakkorden af naturtoner ved hjælp af 3-6 cylinderventiler kan danne 6 andre akkorder, således at samtlige toner i den kromatiske skala findes.

ventile're (af *ventil*), udlufte; drøfte, overveje.

Ventimiglia [-'milja], fr. *Vintimille*, ital. badested ved Rivieraen; 16 000 indb. (1936). Grænsestation til Frankrig.

Ventnor ['vætnø], eng. badested på øen Wight. 6600 indb. (1948).

Wentorf, *Carl* (1863-1914), da. genre- og portrætmaler; portræt af Niels Finzen (1904-06, Frederiksborg).

ventøse [væ'tø:z] (fr. vindmåned), den fr. revolutionskalenders 6. måned, slutn. feb.-mars.

ventra'l (af *venter*), *anat.*, hvad der vender imod el. ligger på bugside.

ventrikel (diminutiv af *venter*), 1) mavesækken; 2) hjertekamrene; 3) hjerneventrikel.

ventrikulogra'fi (*ventrikel* + -*grafi*), indblæsning af luft i hjernehalvdelene gennem en trepanationsåbning i kraniet med påfølgende røntgenundersøgelse, hvorved evt. hjernesvulster kan påvises og lokaliseres.

ventro- (af *venter*), mave-, bug-, **ventro'xatio 'uteri** (lat.), fastsyning af livmoderen til bugvæggen.

'Ventspils, ty. *'Windau*, havneby i Letland ved Østersøen VNV f. Riga; ca.

20 000 indb. (1940). Bane til Riga; vigtig isfri havn for Sovj.; tømmereksport.

Venturi, *Adolfo* (1856-1941), ital. kunsthistoriker. Hovedværk: *Storia dell'arte italiana* 1-19 (beg. 1901, ufuldendt).

venturi'me'ter, apparat til måling af hastigheden af strømmende vand el. luft i rør, baseret på måling af trykfaldet i en indsnævring; opkaldt efter ital. fys. G. B. *Venturi* (1746-1822). v (også kaldet *venturirør*) benyttes som fartmåler i flyvemaskiner, i hvilke man også i gyroinstrumenterne ofte udnytter undertrykket i et v-s indsnævring til at holde gyroen i rotation.

Wentworth ['wæntwə:ʃ], *Thomas*, d. s. s. Earl Strafford.

Wentzel ['væntsəl], *Nils Gustav* (1859-1927), no. maler; navnlig folkelivs-billeder.

Venus, 1) i rom. rel. en gudinde af italsk opr., gudinde for forårets fremspirende liv og for blomster, urter og vinplantninger, i Rom gudinde for haver og køkkenurter, gartnerens og grenthandleres beskytterinde; identificeres senere med den gr. Afrodite og overtog helt dennes træk.

2) (efter 1) (astron. tegn ♀), den næst-inderste af Solsystemets planeter. V-s diameter er 0,97 gange Jordens, massen 0,81 gange Jordens, den gnsntl. vf. 0,88 gange Jordens el. 4,9 gange vands vf. Gennemsnitsafstanden fra Solen er 0,72 gange Jordens el. ca. 108 mill. km. Minimumsafstanden fra Jorden er ca. 39 mill. km. Omløbstiden i banen udgør 224,7 døgn. I lysmaksimum ses V ca. 10 gange lysstærkere end den lysstærkeste fiksstjerne Sirius og er da synlig med blotte øjne om dagen. V kan ikke opnå større vinkelafstand fra Solen end 46°. Når V står tilstrækkelig langt Ø f. Solen, er den synlig i V efter Solens nedgang og kaldes da aftenstjernen. Når V står tilstrækkelig langt V f. Solen, ses den om morgenen i Ø før Solens opgang som morgenstjerne. I kikkert viser V meget tydeligt skiftende faser (ligesom vor Måne) alt efter, hvor stor en del af den af Solen belyste halvdel af planeten, der vender mod Jorden. V er omgivet af en atmosfære, der sandsynligvis består af kuldioksyd. Formodentlig er den uigennemsigtig, således at den faste overflade ikke bidrager til det tilbagekastede lys. Overfladetemperaturen er ca. +100° C. V-s rotationstid har ikke kunnet bestemmes med sikkerhed.

Venus-bjerg, navn på fl. ty. bjerge, hvor Venus if. folketroen holdt hof, og hvorind hun søgte at lokke mennesker, f. eks. Tannhäuser.

venusbælte ('*Cestus 'veneris*), bælteformet mere end meterlang ribbepole. Varmere have.

'Venus fra 'Milo, populær betegn. f. den hellenistiske Afrodite-statue, der i 1820

Venus fra Milo.

blev fundet på den gr. ø Mēlos (Milo). Nu i Louvre i Paris.

venushår (*Ad'pantum*), bregneslægt fra

subtrop. og trop. lande. Nogle arter dyrkes i koldhus og benyttes meget ved sammenstilling af blomsterbuketter.

Venus-passage, *astron.*, det fænomen, at Venus kommer ml. Jorden og Solen og fra Jorden ses som en lille mørk plet på solskiven. V observeredes i 1761, 1769, 1874, 1882 og vil igen indtræffe i 2004 og 2012. Tidspunkterne for Venus' indtræden på og udtræden fra solskiven er forskellige alt efter iagttagelsesstedet. Forskellen afhænger af forholdet ml. jorddiametere og afstanden Sol-Jord, hvorfor den sidstnævnte størrelse kan bestemmes ved observation af V. Ved de fire V, der har fundet sted fra og med 1761, er der før udførlige observationer blevet anstillet af et stort antal ekspeditioner.

Venus's blomsterkurv (*Euplec'tella*), glassvamp. Kurvelign. dybhavsform.

venusvifte (*Gor'gornia fla'bellum*), hornkoral. Grenene flade, sammenvoksede, så de danner en hullet, vifteformet plade. Varmere have.

venusvogn, *bot.*, d. s. s. stormhat.

Wenzel ['væntsəl], tjech *Václav* (1361-1419), ty. *konge* 1378-1400 (afsat), böhmsk *konge* 1378-1419; søn af Karl 4.; støttede Hus.

Wenzel-kronen, Böhmens kongekrone, opkaldt efter Wenzel (Václav den Hellige).

Venø, ø i Limfjorden, N f. Struer, ml. V Bugt og V Sund; 6,4 km²; 193 indb. (1945).

Venø Bugt, farvandet ml. Venø og Salling.

ve'nø's (af *vene*), hvad der hører til en vene.

Venø Sund, farvandet ml. Venø og halvøen N f. Struer.

'vera 'causa (lat.: sand årsag), empirisk påviselig, mods. blot tænkt el. opdigtet årsag.

Veracruz [bæra'krus, 'βæ:], Méxicos vigtigste havneby, i staten V ved Méxicogolfen; 76 000 indb. (1940). Jernbane til Méxicó City. Grl. 1520.

ve'randa (anglo-indisk), let tilbygn. til hus, åben el. lukket, ofte med vægge af glas i sprosser.

ver'a'tri'n, giftigt alkaloid, der findes i sabadillefrø (sabadille blev først beskrevet som *Veratrum officinale*).

Ve'raturm (lat.), slægt af liljefam. Forsk. arter fra S-Eur., Amer. og Asien er stauder i haver.

ver'ba'l (af *verbum*), 1) mundtlig; ordret; 2) hørende til et verbum.

verbal injurie, æreførmærelse i ord.

verbalinspiration, den ortodokse lære om Bibelen som Guds egen tale ord for ord. Af hist. grunde uholdbar.

verba'lisme (lat. *verbum* ord), ordstrøm uden mening og sammenhæng.

verbalkontrakt, i romerretten en kontrakt, som indgås med anv. af ganske bestemte ord (verba). Hoved-eks: stipulatio.

verbalnote, diplomatisk note affattet i tredje person.

verbalsubstantiv, substantiv, dannet af et verbum; betegner den til verbet svarende handling (f. eks. *roning* af at *ro*) el. den person, der udfører den i verbet angivne handling (f. eks. *roer* af at *ro*).

verbalsuggestion (*verbal* + *suggestion*), suggestion v. hj. af ord el. tale.

ver'batim (af *verbum*), ordret.

ver'bena, d. s. s. jernurt.

verbi- (af *verbum*), ord-,

verbigeration (*verbi-* + lat. *gerere* (frem-) føre), tilbøjelighed til gentagelse af stavelser el. ord, symptom ved sindssygdom.

Verbruggen [fɔr'brøtə], flamske billedhuggere. 1) Hendrik (1655-1724), søn af 2). Har udført prædikestolen i St. Gudule i Bruxelles, højalteret i Sint Baafs i Gent. Virkede også i Sv. 2) Pieter (1609-86). Hovedværk: marmoraltret i katedralen i Antwerpen.

verbum (lat.), ord; gramm., udsagnsord, ord(klasse), der udtrykker handling el. tilstand (komme, spise, være, bo), og hvis mest karakteristiske ejendommelighed i de fleste sprog er, at de finite former kun kan anv. som prædikat.

Vercel [vær'sæl], Roger (f. 1894), fr. forfatter, har i romaner kraftigt skildret krigertypen *Le capitaine Conan* (1934, da. 1941) og søfolks liv *Remorques* (1935).

Vercelli [-'tʃɛlɪ] (lat. *Ver'cellæ*), ital. by i Piemonte, 70 km V f. Milano; 39 000 indb. (1936). Interessant kirke (St. Andrea) fra 13. årh. Kornhandel, især ris. Her blev kimbrerne slået af Marius 101 f. Kr.

Verchne-U'dinsk ['vɛr'tʃnɪ-], tidl. navn på Ulan-Ude, Sovj.

Vercin'ge'torix [-'kɪn-] (d. 46 f. Kr.), høvding for de galliske arverner, der 52 f. Kr. rejste hele Gallien mod Cæsar og efter hårde kampe måtte kapitulere i Alesia. Henrettet. Senere betragtet som gallerne nationalhelt.

Wercckmeister, Andreas (1645-1706), ty. organist og musikakustiker. Kendt som ophavsmanden til den tempererede stemning (se temperatur.)

Vercors [vær'kɔr], pseud. for Jean Bruller (f. 1902), fr. forfatter; hans fortælling *Le silence de la mer* (1942, da. *Havets Stilhed* 1946) blev den berømteste fr. modstandsbog, udkom illegalt i de af V 1941 grl. »Éditions de minuit».

Verdaguer [vɛr'da'gɛr], Jacinto (1843-1902), catalansk forfatter, har med *La Atlántida* (1877) skabt catalanernes nationalepos.

Verdalen ['vɛrdɑ:lən], no. dalføre, på Ø-siden af Trondheimsfjorden, gennemstrømmes af Vedalselva. Nær munden ligger Stiklestad.

Verdandi (oldn., egl. *vordende*), i nord. mytologi en af de tre norner.

Verde, Kap, fr. *Cap Vert*, portug. *Cabo Verde*, d. v. s. Grønne Forbjerg, Afrikas vestligste punkt; 17° 35' v. lgd., 14° 45' n. br.

verden (oldgerm. *werold* mands-alden), 1) Jorden el. en væsentlig del deraf; 2) universet, verdensaltet; 3) afsluttet helhedsområde f. eks. fantasien v.

Verden ['fɛrdən], ty. by ved Aller i Niedersachsen; 11 000 indb. (1939). Opr. katolsk bispedømme; 1648 under Sv. s. m. Bremen, kom 1720 til Hannover, 1866 under Preussen.

verdensakse, astron., en linie gnm. iagttagelsesstedet parallel med Jordens aksel, rotationsakse for himlens tilsyneladende omdrejning fra Ø mod V i løbet af et døgn.

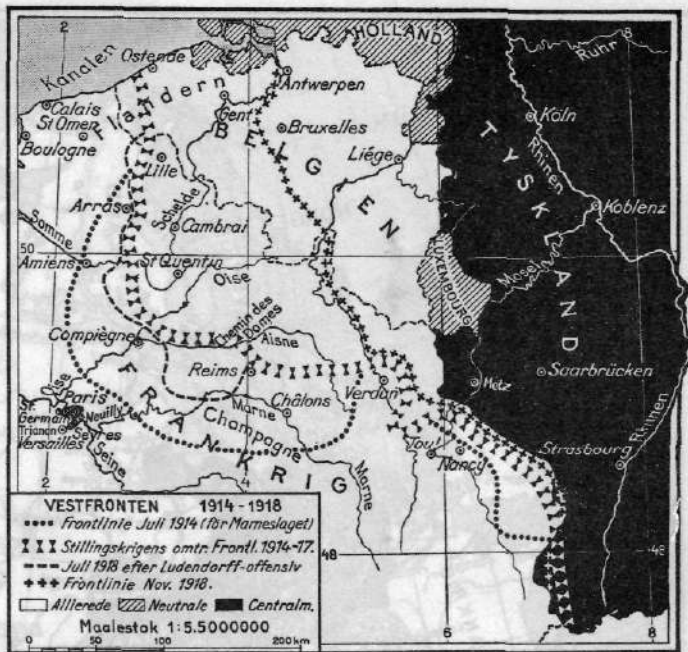
verdensaldrene, læren om, at der eksisterer fl. på hinanden fg. perioder med hver sine særl. kendetegn, og med den slutning, at den indeværende tidsalder er den ringeste; kendes fra Grækenland, Persien og Indien.

verdensanskuelse, menneskets opfattelse af tilværelsen som helhed, ofte indeholdende dets opfattelse af sin egen plads og rolle deraf (livsanskuelse).

verdensbrand, rel. forestilling om verdens tilintetgørelse ved lid., stammer opr. fra Parsismens dommedagslære.

verdensdel, et større landområde, hvis natur og kultur udgør en geografisk helhed. Tidl. inddelt man Jordens landområder i 5 v, nu oftest i 7: Europa, Asien, Afrika, Nordamerika, Sydamerika, Australien og Antarktis, el. 8, idet Sovjetunionen da regnes for en særskilt i.

Verdensfredsbureau, **Det Internationale**, fr. *Bureau international permanent de la paix*, stiftet 1891 i Bern (Fr. Bajer) m. det formål at virke for fred v. oplysningsarb., afholdelse af kongresser o. l. **Verdens Gang**, 1) no. blad (dikalit), grl. 1868 som ugeblad, 1885 dagblad; 1923 opgået i »Tidens Tegne», som ophørte 1941. 2) uafh. no. dagblad, grl. 1945 af stiftelsen »Pressefondet av 7. mai 1945» (delvis fremgået af modstandsbevægelse).

sen). Oplag 1948: ca. 40 000. 3) da. soc. dem. tidsskrift for politik, økonomi, kultur, fagbevægelse. Grl. 1903 som »Socialisten», 1947 navneforandring til V. Udk. 10 gange årligt. Oplag 1948: ca. 5600.

verdenshav el. *ocean*, betegn. for de større have på Jorden: Stillehavet, Atlanterhavet og Indiske Ocean, mods. have af anden rang. Tidl. regnede man med yderligere to v: det Nordl. og det Sydl. Ishav, men af disse betragtes det førstnævnte, Ishavet, nu som et middelhav hørende til Atlanterhavet, og det andet er opdelt ml. de 3 v, idet grænserne ml. disse er fastsat til meridianerne 20° ø. lgd. (passerer nær Kap det Gode Håb), 147° ø. lgd. (passerer nær Tasmaniens sydspids) og 67° v. lgd. (passerer nær Kap Hoorn).

verdenshjørner, de 4 retninger, S, V, N og Ø, som bestemmes af skæringslinien ml. horisontens og meridianens plan (d. v. s. planen gnm. lodlinien og verdensaksen) og den derpå vinkelrette vandrede linie (smlgn. nordpunkt og sydpunkt).

verdenskort, plane kort, som omfatter hele Jordoverfladen. Der sondres ml. tre hovedtyper af v: 1) fladetro v i Kayzers projektion, hvor alle arealer er angivet i samme formindskelse. Her er vinkelfejlen - forvriddingen - stor ved kortets yderkanter. 2) vinkeltro v i Mercators projektion, som har fordelene ved at have parallelle breddekredse og ved at være et kontinuert v. Benyttes til søkort og skoleatlaser, men har store fladefejl i nordl. og sydl. områder. 3) v som hverken er flade- el. vinkeltro som f. eks. Eckerts projektion (med parallelle breddekredse), men som til gengæld har mindre vinkel fejl end Kayzers projektion og mindre fladefejl end Mercators projektion.

Hosstående v viser Jordens polit. inddeling 1948, i Kayzers projektion. Her er f. eks. det brit. verdensrige lande angivet med røde farver, lyserøde for moderlandet og Dominions (Hindustan og Pakistan dog med særlige farver), mørkere rødt for kolonilændene. Tilsvarende er det fr. verdensrige angivet med violet farve, det portugisiske med lysebrun osv. Øgrupper er understreget med moderlandets polit. farve.

verdenskort, **internationalt**, topogr. kort i målestok 1:1 000 000, hvor der anv. særl. signaturer, derunder farver if. internat. aftale.

Verdenskrig, I., 1914-18, ført ml. »Centralmagterne»: Tyskl., Østr.-Ungarn, senere også Tyrkiet, Bulgarien, og »De Allierede»: Engl., Frankr., Rusl., Serbien, Montenegro, Belgien, senere m. tilslut. af Japan, Italien, Portugal, Rumænien, USA m. fl. amer. stater, Grækenland, Kina.

1) *polit. og mil.* De eur. stormagter var delt i 2 grupper, hvis modsætn. gav sig til kende i stadig skarpere kriser. Frankr., der 1871 havde mistet Alsace-Lorraine til Tyskl. og følte sig truet af ty. milit. overlegenhed, havde fra 1890erne fået militæralliance m. Rusl., hvis Balkan-ekspansion krydsedes af østr. politik og ty. ønske om økon. herredømme i Levanten. Engl. der tidl. havde set Frankr. og Rusl. som hovedmodstandere i kolonipolitik, følte sig truet af ty. industriel ekspansion, flådeoprustning, koloniinteresser, gik fra 1904 i entente med Frankr. og fik 1907 forståelse m. Rusl. Tyskl. følte sig truet af eng.-fr.-russ. entente, knyttede sig nøje til Østr.-Ungarn og afvendte gunstigt øjeblik for at sprænge indkredsningen. 28. 6. 1914 dræbtes østr.-ung. tronfølger Franz Ferdinand ved attentat i Sarajevo. Bag gerningsmanden Princip stod serbiisk organisation, der ønskede Østr.s opløs. og sydslavernes forening under Serbien. Østr. ønskede Serbien knækket en gang for alle, opnåede tilsagn om ty. støtte, præsenterede 23. 7. Serbien for et ultimatum, uantageligt derved, at østr. embedsmænd skulle foretage undersøgelser på serb. område. Efter eng.-russ. opfordring strakte Serbien sig relativt vidt, men Østr. erklærede 28. 7. krig. Rusl. mobiliserede 30. 7.; Tyskl., der ikke turde lade Rusl. få forspring, krævede forgesede mobiliseringen standstø og erklærede 1. 8. Rusl. krig. Mod Frankr., der ikke ville love neutralitet, erklærede Tyskl. krig 3. 8. Ty. felttogsplan tilstræbte nedkæmpning af Frankr., inden Rusl. fik mobiliseret sit store menneskemateriale; da fr. bestigningsanlæg hindrede hurtigt fremstød i Vogeserne, brød Tyskl. som planlagt 4. 8. ind i Belgien, der nægtede ty. gennemmarch og tog kampen op. Engl., der ligesom Tyskl. havde garanteret Belg. neutralitet, havde på forhånd ført intime militærforhandlinger m. Frankr. og kunne næppe under nogen omstændigheder tillade et ty. enherredømme på fastlandet ved fr. sammenbrud; 4. 8. erklærede

Engl. krig mod Tyskl. Tyskerne stødte hurtigt gnm. Belgien, men gennemførte ikke den af v. Schlieffen planlagte omringningsmanøvre og standsedes sept. i Marneslaget (Joffre). Okt. 1914 var fast vestfront etableret ml. ty. og fr.-eng.-belg. tropper; skiftende offensivforsøg krævede enorme ofre i flg. år, men ændrede ikke fronten afgørende (allier. offensiv Champagne 1915; ty. storangreb mod Verdun 1916, afvist under Pétains ledelse; allierede angreb v. Somme 1916; allieret offensiv 1917: Aisne, Flandern). Begge parter søgte derfor at fremtvinge afgørelse på andre fronter.

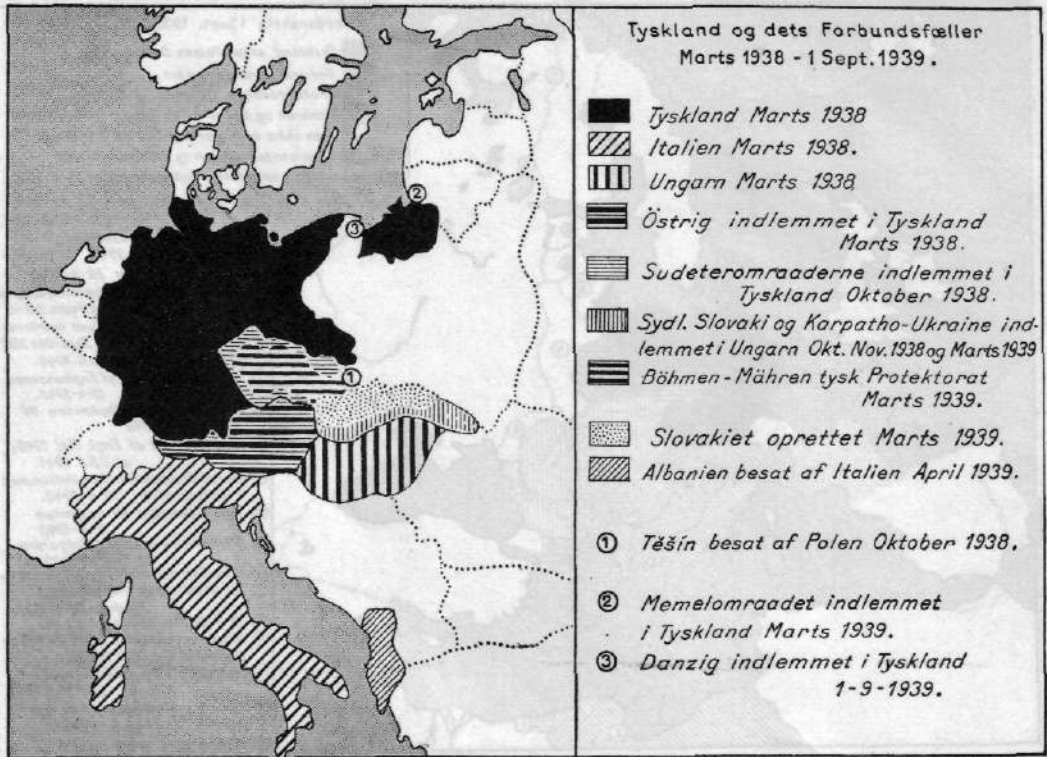
Russ. offensiv standsedes af Hindenburg ved Tannenberg aug. og De Mazuriske Sumpe sept. 1914; Østr. blev slået i Galicien, - den østr. hær fik her en rystelse, den ikke siden overvandt, - men i 1915 tog tyskerne Polen og Litauen. Nov. 1914 indtrådte Tyrkiet, 5. 10. 1915 Bulgarien på Centralmagternes side; nov. 1915 brød Serbien sammen efter hård modstand, således at der var sammenhæng ml. Centralmagternes områder. Vestmagterne søgte forbind. til Rusl., der havde hårdt brug for krigsmateriel, men kunne ikke forcere Østersøen, og et eng. angreb på Dardanellerne (marine-minister Churchill) 1915 afvistes. 24. 5. 1915 erklærede Ital. Østr. krig efter at

have opnået store løfter v. hemmelig traktat (London) m. De Allierede; det var et hårdt slag for Østr., der måtte binde store troppemasser i Alperne, men medførte ikke nogen afgørende vending. Russ. offensivforsøg 1916 gav ikke stort resultat, Rumænien, der s. å. gik med De Allierede, blev slået fuldstændig. Marts 1917 begyndte det russ. sammenbrud med revolution i St. Petersburg og tsarens afsættelse; Kerenskij-regeringens forsøg på at fortsætte krigen førte til nederlag og i nov. til kommunistisk revolution.

Til søs havde De Allierede overtaget. En ty. Stillehavseskadre (v. Spee) slog engl. ved Coronel 1. 11. 1914, men tilintetgjordes 7. 12. v. Falklandøerne. Nov. 1914 tog japanerne Kiaochow; de øvr. kolonier besattes efth., idet dog Lettow-Vorbeck i Østafrika fortsatte kampen til våbenstilstanden nov. 1918. Efter kampe v. Dogger Banke (24. 1. 1915) og i Skagerrak (»Jyllandsslaget«, 31. 5. 1916) holdt ty. højsejlede sig i Kiel; ty. u-både søgte at afskære Engls. forsyninger gnm. torpederinger, mens De Allierede gennemførte en blokade, der efth. svækkede ty. modstandskraft på hjemmefronten. USA, der i stor udstrækning havde stillet kapital til Vestmagterne rådighed, blev v. torpederinger (»Lusi-

tania« 7. 5. 1915) fjendtlige stemt mod Tyskl.; 1. 2. 1917 erklærede Tyskl. »uindskrænket u-bådskrig«: alle skibe, der nærmede sig eng.-fr.-ital. kyster, udsattes for torpedering uden varsel. 6. 4. erklærede USA Tyskl. krig. 1916 havde Tyskl. indledet fredsforløre, men på vilkår, der betød ty. sejr, og som afvistes. Dec. 1916 tog Lloyd George ledelsen. Engl. Efter mislykket Vestfrontoffensiv og mytteriforsøg i fr. hær fik Clemenceau 1917 ledelsen i Frankr. Ital. led okt. 1917 nederlag (Caporetto), Centralmagterne beherskede Balkan undt. Grækenland, og Rusl. brød sammen; 3. 3. 1918 sluttede Lenins regering fred m. Centralmagterne i Brest-Litovsk; Finl., Baltikum, Polen, Ukraine afstodes. Det var dog ikke muligt for Tyskl. at udnytte disse påtænkte vasalstater til levnedsmiddelleverancer, der kunne afbøde sulten; De Allierede organiserede masseoverførsler af amer. tropper til Vestfronten; samtidig var Østr.-Ungarn nær sammenbrud, og Tyrkiet veg for eng. angreb i Irak og Palæstina. Den ty. hærledelse (Ludendorff) satte alt ind på en afgørende Vestfrontoffensiv, støttet til frigjorte tropper fra Østfronten. Tyskerne brød marts-maj 1918 igennem (St. Quentin, Chemin des Dames), men standsedes. Marts 1918 blev Foch øverstkom-

mand, f. allierede styrker på Vestfronten. Fra juli satte allieret offensiv ind, der førte afgørende ty. tilbage med sig, særlig fra sept. Bulgarien sluttede våbenstilstand sept., Tyrkiet okt.; Østr.-Ungarn brød sammen efter ital. sejr v. Vittorio Veneto (v. Alpernes fod N f. Venezia) og sluttede våbenstilstand 2. 11. Under stadig vigen holdt tyskerne endnu en sammenhængende vestfront, men situationen var håbløs. Okt. søgte ty. regering under Max af Baden våbenstilstand; Ludendorff gik af; 4. 11. rejste matroserne på ty. flåde i Kiel opstand, 9. 11. flygtede Kejser Vilhelm 2., republik proklameredes. Efter forhandl. i Compiègne skoven 8.-10. 11. trådte 11. 11. en våbenstilstand i kraft, der ikke gav Tyskl. mulighed for genoptagelse af kampen. Alt v. f. Rhinen og et bælte 10 km Ø for skulle rømmes, flåden og en mængde materiel udleveres, mens den allierede blokade fortsatte. Samtidig var Østr.-Ungarn brudt sammen; Polen, Tsjekoslovakiet, Jugoslavien proklameredes som selvstændige stater. Efter 1/2 års forhandlinger i Paris underskrev Tyskl. 28. 6. 1919 Versailles-freden, Østr. freden i St. Germain 20. 9. 1919, Bulgarien i Neuilly 27. 11. 1919, Ungarn i Trianon 4. 6. 1920; Tyrkiet underskrev 10. 8. 1920 en fred i Sevres, der ikke gennemførtes, og engl. fred kom først i Lausanne 24. 7. 1923.

2) *Økon. og socialt.* Den økon. baggrund for krigsudbruddet var især tilspidsningen af kampen om råstoffer og afsætningsmarkeder ml. stormagterne (især Tyskl. kontra Engl. og Frankrig), efter at de fremmede verdensdele opdelt ml. kolonimagterne omtr. var afsluttet og økon. ekspansion ud over landegrænserne dermed vanskeliggjort. Under krigen overnyttedes civillevets produktivkræfter i stigende omfang til krigsmål. Dette, i forb. med stigende knaphed på transportmidler, forsk. råvarer og senere også arbejdskraft, bevirkede efterhånden - trods anv. af erstatningsråvarer og trods kvindens og krigsfangers deltagelse i produktionen - nedgang i befolkningens civile forsyning, gennemtvunget ved

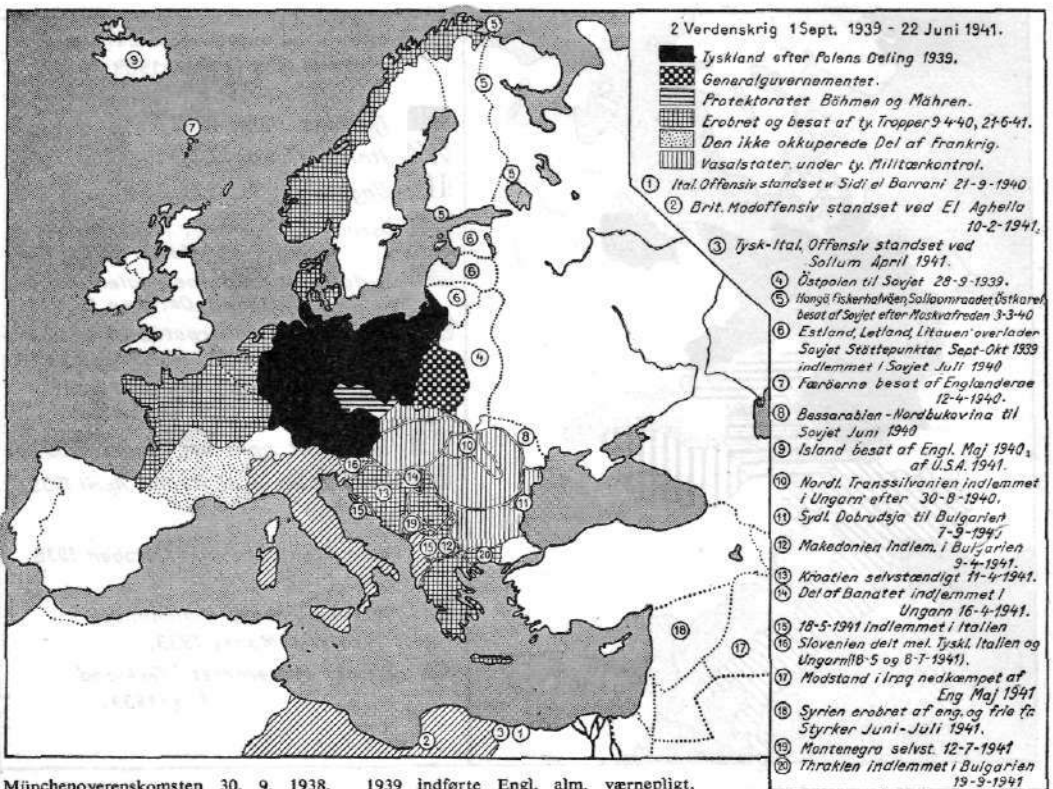
rationeringer, pris- og skattestigninger samt indenlandske statslån. For at effektivisere krigsførelsen og til dels for at hindre drastisk nedsættelse af visse befolkningsgruppers levefod foretoges (især i Tyskl.) omfattende indgreb i produktion og varefordeling, hvorved liberalismens uregulerede prisdannelse, forbrugs- og beskæftigelsesvalg blev opgivet. Efterhånden finansieredes krigsførelsen i stigende grad gnm. statslån i centralbankerne og deraf flg. øget seddeludstedelse. Den således oppustede pengemængde og købekraft medførte yderligere store prisstigninger: inflation. Europas stater (især Engl.) måtte forbruge af deres tilgodehavender i koloniale og andre lande; i disse og andre oversøiske, mindre krigsberørte lande (USA, britiske Dominions, Sydamerika, Japan, Indien m. m.) voksede nye industrier frem. Omfattende internationale gældsætninger fandt sted: de allierede stater lånte opr. hos Engl., senere - også Engl. - hos USA; centralmagterne lånte hos Tyskl. Denne udvikl. forrykkede det økon. tyngdepunkt fra Engl. til det tidl. debitorland USA, som blev verdens største kreditornation. Krigens enorme tab af menneskeliv og værdier skabte i forb. m. efterlig. epidemier stor nød i mange både sejrende og tabende lande, men samtidig store fortløjenester for nogle erhvervsdrivende. Den store sociale spending udløste i forsk. lande (Ungarn, Tyskl., Rusl., Finland, Italien) arbejderrevolutioner el. -opstande, som i Rusl. førte til omvæltning af den kapitalistiske samfundsf orm og oprettelse af et proletariats diktatur. I disse år splittedes den internat. arbejderbevægelse varigt i en revolutionær (kommunistisk) og en reformistisk (socialdemokratisk) fløj. Under den revolutionære gæring og manglen på arbejdskraft opnåede arbejderklassen mange steder fordele (højere realloøn, 8 timers arbejdsdag m. m.), som kun for en del atter gik tabt efter konjunkturvendepunktet 1920-21. - Engl.s og Frankrigs økon.-polit. stilling som imperiemagter styrkedes ved Tyskl.s fjernelse som stormagt og kolonimagt og ved opløsning af det

tyrskiske osmannerrige i det mellemste Østen, men svækkedes samtidig ved krigstabene, afhængigheden af USA og de brit. imperierlandes større selvstændighed. Tsarusslands og Østrig-Ungarns sammenbrud gjorde ende på Europas to mest feudalt prægede stormagter, førte til oprettelse af en række nye, stærkt protektionistiske stater i Central- og Østeuropa og udløste omfattende udstykn. af storgodser. 1. Verdenskrig gav den liberalistiske økonomi et knæk, som den ikke overvandt. Den internationale handels genoprettelse hemmedes af økonomisk usikkerhed, social uro, øget toldbeskyttelse, finansielt kaos og krigsgældsproblemer, særlig gnm. De Allieredes kolosale (og aldrig realiserede) krigsskadeserstatningskrav over for Tyskl. Den enorme statsgæld, massearbejdsløshed m. m. afledte statsindgreb og store skatter, og den frie konkurrence indskrænktes yderligere ved erhvervslevets stigende monopolisering og markedernes afspærring. Konkurrencen fra den nye oversøiske storindustri og den forstærkede selvstændighedsbev. i hel- og halvkoloniale områder var en trusel mod de gl. kolonimagters fortsatte herredømme i andre verdensdele, og med oprettelsen af Sovjetunionen etableredes for første gang en socialistisk stat.

Verdenskrig, 2., 1939-45, ført ml. Hitlers Tyskl., støttet af Japan, Ital., Ungarn m. fl., mod Engl., Frankr., Polen, Sovj., USA og de fleste øvr. stater på kloden.

A. *Politiske og militære begivenheder.*
1. *Krigens forhistorie.* (Jfr. ovenstående kort).

Under udnyttelse af eng.-fr. splittelse og disse landes modsætning til Sovjetunionen gennemførte Hitler fra 1935 aggressiv ekspansionspolitik med en række traktatbrud, der slog ethvert forsøg på international retsordning omkuld: Ty. oprustning åbent vedtaget 1935, støtte til Mussolini i Abessinienkrigen 1935-36, militarisering af Rhinlandet 1936, aktiv støtte til Franco 1936-39, besættelse af Østrig 1938, af sudeterty. områder i Tsjekoslovakiet efter

Münchenoverenskomsten 30. 9. 1938. «Den lille Entente» splittedes 1936-38; Frankr. kunne efter Rhinlandsbesættelsen 1936 og opbygningen af Siegfried-Linien vanskelig hjælpe sine tidl. forbundsfæller i Mellem- og SØ-Eur.; Jugoslavien og Rumænien søgte forståelse m. Tyskl. Da Mussolini 1936 gik ind for «Rom-Berlin-Aksen», kunne Frankr. ikke tage en konflikt alene, men kun m. eng. hjælp. Engl. under Baldwin og Neville Chamberlain ville længst muligt undgå konflikt m. Tyskl. (anerkendte ty. oprustn. ved flådetraktat 18. 6. 1935, der gav Hitler frie hænder i Østersøen), og søgte at bevare international forståelse ved at imødekomme nationalt berettigede ty. krav, så meget mere, som Engls imperium truedes af Japan og voksende vanskeligheder i Indien og Palestina, og den eng. økon. magtstilling var stærkt reduceret. Den eng. regering havde større mistillid til Sovj. end til Hitler, og under den øch. krise sept. 1938 unddrog Engl.-Frankr. øcherne deres støtte, også fordi Vestmagterne var langt dårligere beredt på krig end Tyskl. Ved Cechoslov.s opløsning forsvandt den eneste stat i Mellem-eur., der kunne og ville yde aktiv modstand mod Hitler. Ital. kunne ikke tage krig m. Engl. og Frankr. på een gang, men var efter ty. besættelse af Østrig afh. af Hitler og håbede på Middelhavseksponen; Mussolini støttede fredsforløbene, der sept. 1938 førte til Münchenoverenskomsten, men søgte derefter konflikt m. Frankr. og lod sig ikke, trods eng. frieri, lokke ud af Aksesarbejdet. Marts 1939 opløste Hitler resterne af Cechoslov., gjorde Böhmen-Mähren til ty. protektorat, Slovakiet til ty. vasalstat; desuden tog Hitler Klaipeda; Ital. besatte i apr. Albanien. Sovj., isoleret under Münchenpolitikken, var ikke tilbøjelig til at gå i samarbejde med Vestmagterne. Den offentl. mening i Engl. og Frankr. var dog så foruroliget efter München, at Vestmagterne efter Aksens nye aggression besluttede sig til mere aktiv politik; 31. 3. 1939 afgav Chamberlain garanti-erklæring for Polens uafh., 13. 4. tillige for Rumænien og Grækenl., 12. 5. sluttedes eng.-tyrsk bistandspagt. - 26. 4.

1939 indførte Engl. alm. værnepligt. 22. 5. udbyggedes ty.-ital. Akse off. til militæralliance. Polens diktaturregering (Rydz-Śmigły, Beck) havde siden ty.-po. pagt 1934 holdt forståelse m. Hitler og deltaget i delingen af Cechoslov. 1938, men da Hitler 31. 3. 1939 krævede Danzig, antog Polen eng.-fr. garanti. 26. 4. opsagde Hitler ikke-angrebspagten m. Polen, hvorefter spændingen uafbrudt tiltog sommeren igennem. Vestmagterne søgte forståelse m. Sovj., men betænkte sig på at give Sovj. frie hænder i Baltikum, og Polen afviste indrykn. af sovj. tropper til hjælp i krig mod Tyskl. Under voksende uro i Danzig og skarp ty. presseagitation underskredes 25. 8. eng.-po. defensiv alliance. Trods den eng. ambassadør Neville Hendersons mæglingsforsøg i Berlin var det øjensynligt, at Engl. ikke ville gå med til gentagelse af Münchenpolitikken, mens Tyskl., der nu var klar til krig, pressede på med uopfyldelige krav. 31. 8. overrakte 16 punkter m. ty. krav om afstemm. i Po. Korridor og Danzigs indlemmelse i Tyskl. Tyskl. erklærede dog, at disse forslag betragtedes som afvist af Polen, da det ikke øjeblikkelig havde sendt en forhandler, som Hitler havde forlangt 28. 8. Om morgenen tidlig 1. 9. 1939 angreb ty. styrker Polen. Da eng.-fr. ultimatum om tilbagebetaling af ty. tropper fra po. område forblev ubesvaret, indtrådte 3. 9. krigstilstand ml. Tyskl. og Engl.-Frankr. Dominions sluttede op om Engl. og ydede under krigen store troppekontingenter. Eire forblev neutralt. Sovj.s forhandl. m. Vestmagterne var bristet; 19. 8. sluttede Molotov (3. 5. 1939 udenrigsmin. efter Litvinov) handelsoverenskomst m. Tyskl., hvortil 23. 8. føjedes ty.-sovj. ikke-angrebspagt og hemmelig delings- og interessereferat vedr. Polen, Baltikum og Bessarabien.

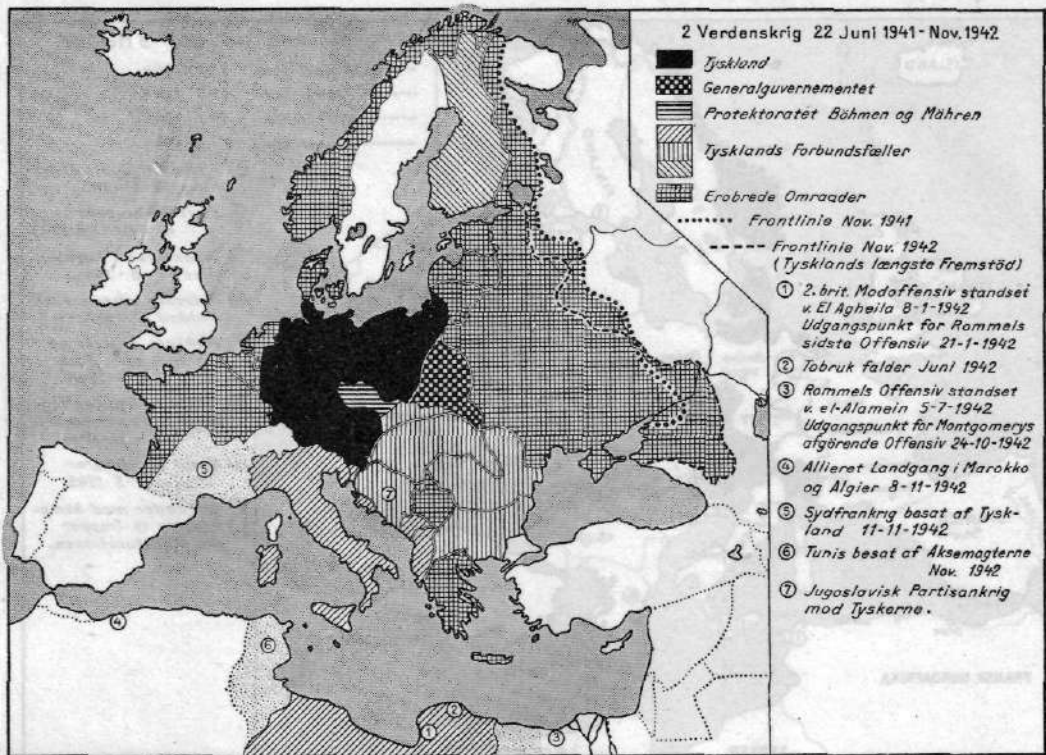
2. Perioden 1. 9. 1939-22. 6. 1941. (Jfr. ovenstående kort).

Krigen i Polen førte på få dage til omringelse af po. hovedstyrker i Radom (kapitulerede 12.-13. 9.) og Kutno (kap. 19.-20. 9.); 17. 9. rykkede sovj. styrker i forståelse m. Tyskl. ind i Polen, 28. 9.

kapitulerede Warszawa (efter bombardement) og Modlin; 1. 10. ophørte det sidste forsvar på Hela-Halvøen. 28. 9. fastsattes (Ribbentrop i Moskva) ty.-russ. delingslinje; Sovj. fik østl. Polen til Curzon-linien og desuden Bialystok.

Vestmagterne banded ty. tropper i »Siegfried-Linien«, men forsøgte ikke alvorlig offensiv. De Allierede søgte at blokere Tyskl., hvilket dog p. gr. af ty. selvforsyningspolitik næppe ramte så hårdt som under 1. v.; Tyskl. anvendte u-både, ikke mindst mod de neutrale. 14. 10. torpederedes eng. slagskib »Royal Oak« v. Scapa Flow; grec. blev ty. lommeflagskib Admiral Graf Spee beskudt og måtte 20. 12. sænke sig selv v. Montevideo. Ty. fredeboer 6. 10. afvistes af Engl.; nederl.-belg. mæglingsforsøg nov. faldt til jorden. - Krigen ml. Tyskl. og Vestmagterne gav Sovj. frie hænder: sept.-okt. overlod Estland, Letland, Litauen Sovj. militære støttepunkter; Finland, der afviste tilsvarende vasalforhold, blev angrebet af Sovj. 30. 11. Sovj.s forsøg på at skabe fi. tilslutn. til kommunistregering Kuusinen mislykkedes; men efter 2 måneders energisk defensiv, der gav fejlagtigt indtryk af manglende sovj. slagkraft, blev finnerne slået på Det Karelske Næs. 12. 3. 1940 sluttedes fi.-sovj. Fred i Moskva; Finl. afstod Karelske Næs m. Viipuri, Salla-området og Fiskerhalvøen ved Petsamo, overlod Hangø til Sovj. som forpagtn. og militærbasis. Vestmagterne reagerede skarpt mod Sovj.s politik; 14. 12. 1939 ekskluderedes Sovj. af Folkeforbundet. Juli 1940 indlemmedes Estl., Letl., Litauen i Sovj.; juni s. å. måtte Rumænien afgive Bessarabien og nordl. Bukovina. I vinteren 1939-40 forberedte Tyskl. offensiv vestpå, men bestemte efter flådens ønske først at erobre no. flådestøttepunkter. Febr. krænkede eng. marine no. søterritorium ved at befri eng. fanger om bord på »Altmark« i Jøssingsfjord. 9. 4. angreb Tyskl. Danmark, der besattes uden større modstand, og Norge, der tog kampen op, men støttedes utilstrækkeligt af De Allierede og hurtigt besattes. Efter hårde

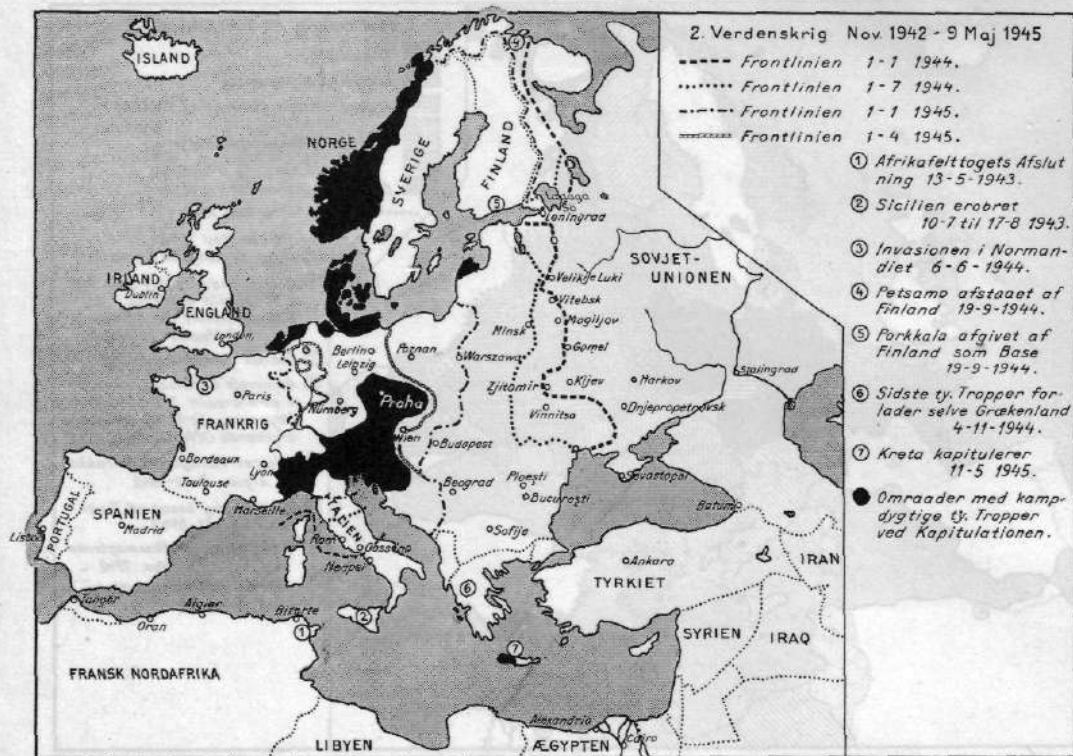
kampe om Narvik blev allierede tropper 7. 6. trukket bort fra Norge, 9. 6. kapitulerede resten af no. hær. 10. 5. brod Tyskl. ind i Holland, Belgien og Luxembourg med påstand om, at de havde ført neutral politik. Samme dag afløste Churchill Chamberlain som eng. premiermin. Efter 5.-kolonne-virksomhed, luftlandsettelse af ty. tropper og bombardement af Rotterdam kapitulerede holl. hær 14. 5. Allierede styrker rykkede mod N til hjælp for Belg. Støttet til overlegent luft- og panservåben stødte ty. 12. 5. gnm. Adonnenne ind over fr. grænse ml. Sedan og Mézières, nåede 18. 5. Amiens; allierede modstod strandede på ty. overlegen offensivkraft, 24. 5. stod ty. tropper ved Kanalkysten. De eng. fr. hovedstyrker var indringet i Flandern og pressedes sammen; 28. 5. kapitulerede den belg. hær. Det lykkedes at overføre 337 000 mand fra Dunkerque til Engl., men et tilsv. antal allierede styrker blev ty. fanger, og Tyskl. var kommet ind i Frankr. uden om Maginot-Linien. 4. 6. fortsattes ty. angreb i Frankr., hvor Weygand havde afløst Gamelin som øverstkommand.; panservåbenet udfoldede sig frit på de nordfr. sletter, mens fr. befolknings masseflugt langs landevejene førte til kaos. 10. 6. erklærede Mussolini krig mod Frankr. og Engl. 14. 6. faldt Paris, 16. 6. afløstes Paul Reynaud, der ville fortsætte krigen, af Pétain; 24. 6. indtrådte våbenstilstand ml. Frankr. og Tyskl.-Ital. Tyskl. besatte Nordfrankr. og Atlanterhavskysten til Pyreneerne, således at Pétains »Vichy-regering« kun fik sydst. Frankr. at administrere. Tyskl. beholdt fr. krigsfanger. 23. 6. trådte general de Gaulle i London i spidsen for fr. nationalkomité til forusættelse af kampen; Weygand sikrede Nordafrikas tilslutning til Vichy, men øvr. fr. kolonier sluttede sig efth. til de Gaulle. Engl. turde ikke lade fr. flåde blive magtmiddel i Hitlers hænder og odelagde 3. 7. ved Oran fr. flådestyrke, der ydede modstand; 8. 7. blev fr. slagskib Richelieu svært beskadiget i kamp mod eng. flåde ved Dakar. Vichyreg. bevarede fr. neutralitet, men søgte nøje tilknytning til Tyskl. efter apr. 1942, da

Laval blev førsteminister, og forfulgte fr. modstandsbevægelse. 19. 7. 1940 rettede Hitler en »sidste appel« til Engl. om eftergivenhed, men afvistes. 12. 8. beg. ty. luftoffensiv mod Engl., fra 7. 9. særlig mod London. Angrebene fortsattes til maj 1941, men fra okt. 1940 var det klart, at Tyskl. ikke kunne knække eng. modstand gnm. luftangreb, og de ty. tab var så syære, at man gik over til natangreb. Foruden mod storbyer som Liverpool, Manchester, Birmingham rettedes koncentrerede angreb på enkelte mindre byer. Ital. erobrede aug. 1940 Brit. Somaliland og trængte over den ægypt.-libyske grænse frem til Sidi-el-Barrani. 28. 10. 1940 angreb det Grækenland fra Albanien, men grækerne førte krigen ind på albansk territorium. 11.-13. 11. blev ital. flåde hårdt ramt af eng. luftangreb mod Taranto. 9. 12. satte Wavell eng. offensiv ind ved Sidi-el-Barrani; 22. 1. faldt Tobruk, 6. 2. Bengasi. Samtidig angrebes ital. Østafrika, hvor ital. vicekonge, hertug Amadeo af Aosta, efter 5 måneders felttog kapitulerede 19. 5. 1941 i Ambi Alagi. De sidste ital. styrker gav op 27. 11. 1941 (Gondar). 27. 10. 1940 undertegnedes tremagtspagt i Berlin ml. Tyskl., Ital. og Japan, der anerkendte hinandens interesser i Eur. og Østasien og båndt sig til at støtte hinanden, hvis en af dem blev angrebet af en magt, der ikke i øjeblikket deltog i den eur. el. japansk-kinesiske krig. Dette var i første række rettet mod USA, hvor Roosevelt, 5. 11. 1940 valgt til præsident for 3. gang, istigende grad støttede Engl. 11. 3. 1941 gennemførtes låne- og lejeloven, der gav præsidenten mulighed for at stille alle slags varer, også krigsmateriel, til rådighed for lande, der havde betydning for USAs forsvar, også i form af lån, leje, gave. Med voksende amer. og eng. krigsproduktion blev det stadig usandsynligere, at Tyskl. kunne slå Engl. ned ved invasion, og i luften var Engl. ved at få overtaget og rettede angreb mod ty. byer. Tyskl. udvidede sin indflydelse langs Donau efter sommer 1940. Sept. 1940 deltes Transsilvanien ml. Ungarn og Rumænien, der nov. s. å. begge tiltrådte tremagtspagten; okt. 1940 ryk-

kede ty. tropper ind i Rumænien, 1. 3. 1941 i Bulgarien, der sluttede sig til tremagtspagten; 25. 3. gjorde Jugoslavien (Cvetković) det samme i Wien, men 27. 3. styrtedes reg. ved Peter 2.s kup i Beograd, og ny jugosl. reg. indtog tysk fjendtlig holdning. 6. 4. sluttede den venskabskontrakt m. Sovj., første åbenlyse tegn til ty.-sovj. modsnævn. Samme dag erklærede Tyskl. Jugosl. og Grækenl. krig; 13. 4. faldt Beograd, 17. 4. kapitulerede Jugosl. - idet dog omfattende styrker fortsatte modstanden i bjergene resten af krigen - 25. 4. brad tyskerne gnm. Thermopylae, tog Athen 27. 4. Kroatien og Montenegro oprettedes som vasalstater under Aksemagterne; Ital. fik nordl. Dalmatien og besatte Grækenl., som Mussolini erklærede hørte til Ital.s livsrum. 20. 5. begyndte ty. angreb på Kreta med stor indsats af luftvåben og luftlandtropper; 1. 6. var øen erobret. Samtidig var ty. tropper under Rommels ledelse marts 1941 sat ind på den libyske front, hvor Engl. holdt Tobruk, men i øvr. måtte vige tilbage til ægypt. grænse. Der syntes at forestå ty. angreb over Balkan-Tyrkiet og Ægypten mod eng. magtområder i Levanten. Maj 1941 kom Engl. i konflikt med Iraq, hvor eng.-fjendtlig reg. (Rashid Afi) efter kort kamp kapitulerede; 8. 6. angreb britiske og frie fr. styrker de Vichy-venlige fr. tropper under General Dentz i Syrien; efter ret hæftig kamp opgav Dentz 12. 7. 24. 5. havde Tyskl.s største slagsskib »Bismarck« sænket Engl.s største, »Hood«, i Nordatlanten, men indhentedes og gik ned 27. 5. Der ventedes ty. fremstød over Tyrkiet mod den nære Orient, men i stedet kom ty.-sovj. krig. Sovj. misbilligede Hitlers Balkanpolitik og havde efter Hitlers senere udtalelser ved sine troppemanøvrer hindret Tyskl. i at sætte fuld kraft ind på invasion mod Engl. Sovj. stillede vådgående krav vedr. Balkan.

3. Perioden 22. 6. 1941 - nov. 1942. (Jfr. ovenstående kort).

22. 6. 1941 indlededes ty. krig mod Sovjetunionen på front fra Nordl. Ishav til Sortehavet. Tyskl. støttedes af Ital., Ru-

mænien, Finl., Ungarn, Kroatien, Slovakiet. Store sovj. styrker tilintetgjordes i omringningslag (Bjalystok, Minsk, Brjansk, Kijev), men fremrykningstempoet sagtnede kendeligt efter de første ugers sejr (kamp om Smolensk juli-aug.); omringede sovj. styrker fortsatte at kæmpe, og befolk. støttede partisaner. I sept. erobrede ty. Ukraine, i okt. var Moskva truet, men i nov. gik ty. offensiv i stå. Leningrad var indesluttet; i øvr. gik fronten over Valdaj-Højderne til V om Moskva ved Mozjajsk, over Tula ned til Rostov, som ty. erobrede, men atter tabte. Russerne ødelagde systematisk, hvad de måtte rømme. Trods kæmpemæssige tab af mandskab og værdifuldt territorium havde Sovj. bevaret en slagkraftig hær, der fra dec. 1941 satte ind med vinteroffensiv mod tyskerne. 25. 11. 1941 fornyedes i Berlin *Antikominternpacten* af 1936, m. tilslutn. bl. a. af Finl. og Danm. Engl.-Sovj. sluttede 13. 7. 1941 alliance og Engl. påtog sig sept. store leverancer; Iran måtte 28. 8. efter kort modstand bøje sig for eng.-sovj. besættelse. Dec. erklærede Engl. krig mod Tyskls hjælpere, også Finl. Nov. 1941 begyndte eng. offensiv i *Nordafrika*, der førte til generobring af Cirenaica. Efter møde ml. Roosevelt og Churchill på Atlanterhavet offentliggjordes 14. 8. 1941 *Atlanterhavsklæringen* som et udtryk for eng.-amer. ønske om demokrati, folkenes selvbestemmelsesret, internationalt samarbejde. USA brugte stadig kraftigere midler til sikring af ruterne over Atlanterhavet, og Tyskl. betragtede USA som klar modstander. Samtidig førtes forhandlinger m. Japan, hvis ekspansionspolitik hemmedes af brit.-amer. positioner i Stillehavet og af leverancer ad Burma-vejen til Chiang Kai-sheks kinesiske regering i Chung-king. Aug. 1941 standse USA al eksport til Japan; efterfig. forhandlinger gik endnu på, da japanerne 7. 12. 1941 bombarderede amer. flyve- og flådebase *Pearl Harbor* ved Honolulu ødelæggende. Umiddelbart efter fulgte krig ml. USA-Engl. og Japan og indbyrdes krigserklæringer ml. USA og Tyskl.-Ital. 10. 12. sænkedes 2 eng.

slagskibe af jap., der således blev herrer i Sydkin. Hav: jap. erobrede dec. Guam og Wake, 25. 12. Hong Kong, fik gennemmarchert i Siam og trængte ned over Malacca-halvøen; 15. 2. 1942 kapitulerede *Singapore*. Marts-apr. var jap. herrer over Nederl. Indien. På Filipinerne kæmpede amerikanerne energisk under Mac Arthur, hævdede Bataan-halvøen ved Manila-Bugten til 10. 4.; 6. 5. kapitulerede den lille øfæstning Corregidor ud for Bataan. Nordkysten af Ny Guinea besattes i marts. Dec. 1941-maj 1942 erobredes *Burma*, hvorved Kina i alt væsentligt blev afskåret fra allieret hjælp, og Indien syntes truet; men dermed standse jap. offensiv. Maj-nov. 1942 besatte eng. tropper Madagascar (jfr. kortet sp. 4885-87).

Imens stod Tyskl. i defensiv på d. russ. front, hvor polvarinter bidrog til at øge vanskelighederne. Sovj. angreb tvang ty. til frontforkortninger. Dec. 1941 havde Hitler afløst v. Brauchitsch som øverstkommand. Ty. forberedte offensiv, men kunne p. gr. af de stadige sovj. angreb først komme i gang 25. 6.; hovedvægten lagdes på sydfronten. Det synes at have været Hitlers tanke at gøre sig til herre over det mellemste Østen; ty. trængte over Don ind i *Kaukasus* bjergene, men nåede ikke de vigtigste oliefelt; længere nordpå nåedes Volga ved *Stalingrad* i beg. af sept., men det lykkedes ikke at fordrive russerne fra byen.

4. Perioden nov. 1942-maj 1945. (Jfr. ovenstående kort.)

Okt.-nov. førte sovj. offensiv til brud på ty. frontlinie og indeslutn. af de ty. styrker i Stalingrad, hvor de efter yderst hårde kampe kapitulerede 3. 2. 1943. - Samtidig satte USA og Engl. kræfterne ind i *Nordafrika* efter beslutning ved Churchills besøg i USA juni 1942. Rommel havde i foråret 1942 atter erobret *Cirenaica*; 21. 6. måtte *Tobruk* uventet kapitulere og i slutn. af juni stod Rommel ved *el-Alamein*, ca. 100 km V f. Alexandria. I fig. måneder samlede Alexander som øverstkommand. på fronten bet. styrker og et vældigt materiel; 23.-24. 10. 1942

gik 8. brit. Armé under Montgomery til angreb. Rommel retirerede gnm. *Cirenaica* over *El Agheila*-stillingen til *Misurata* (nyttår 1943). Samtidig foretog stærke amer. og brit. styrker under Eisenhower *landgang i Fr. Nordafrika* 8. 11., hvor fr. styrker under Darlan 11. 11. standse modstand. Tyskl. rykkede 11. 11. ind i hidtil ubesatte del af Frankr.; 27. 11. sænkede det meste af fr. flåde sig selv i Toulon. Ty. nåede at overføre stærke afdelinger til *Tunis*, hvortil også Rommel i slutn. af jan. 1943 trak sig tilbage, mens frie fr. styrker under Leclerc gnm. Sahara stødte frem til Tripolis. Jan. 1943 mødtes Roosevelt, Churchill og militærets ledere i Casablanca og søgte at fastlægge den videre offensiv. 21. 3. angreb Montgomery Rommel fra S; 7. 5. faldt Bizerta, 13. 5. kapitulerede Aksestyrkerne i Afr. 11. 6. kapitulerede ital. øfæstning Pantelleria. 10. 7. 1943 gik allierede tropper i land på *Sicilien*. De ital. styrker, hvis moral var rystet, og som kun havde ringe sympati for deres Aksepartnere, ydede ikke effektiv modstand, mens tyskerne under Kesselring kæmpede sejt. 17. 8. evakuerede ty. deres sidste støttepunkt Messina. Samtidig gennemførtes svære eng.-amer. bombardementer mod ital. byer. Dermed brød ital. modstand sammen; 25. 7. styrtedes *Mussolini* af opposition (*Grandi*) i fascistiske storråd. Badoglio blev førstemin., opløste fasc. parti, erklærede at ville fortsætte kampen på ty. side, men søgte forbindelse m. De Allierede, Badoglio erklærede ikke at kunne kapitulere off., for allierede tropper stod på ital. fastland; 3. 9., da betingelsesløs ital. kapitulation underskredes i Siracusa, gik eng. styrker i land v. Reggio; 8. 9. offentliggjordes *Italiens kapitulation*. Ty. var forberedt og sikrede sig hurtigt magten over det meste af halvøen. 12. 9. befriedes *Mussolini* fra fængsel i Abruzzene og stilledes i spidsen for fascistisk, republikansk regering, mens kongen og Badoglio flygtede til De Allierede og 13. 10. erklærede Tyskl. krig. USA-landgang v. Salerno 9. 9. mødte energisk ty. modstand og fæstnedes først efter tilførsel af store førstærkninger. Kesselring opgav

i slutn. af sept. det sydligste af Ital., dannede front ved Salerno-Foggia og veg kun langsomt nordpå, støttet til gunstige flod- og bjergstillinger. Napoli rømmedes 2. 10., men ty. bed sig fast ved Volturnofloden og siden i bjergstilling v. Monte Cassino. De Allierede satte ikke tilstrækkelige tropper ind på Ital. front til at opnå afgørende gennembrud.

På Østfronten gik initiativet over til russerne 1943. Jan. 1943 rømmede ty. Kaukasus (undt. Kuban-brohovedet over for Krim), 25. 1. indtog Sovj. Voronezj ved Don, 16. 2. Harkov, 15. 3. tilbagetog ty. Harkov, men havde ikke styrke til afgørende offensiv, og bevægelserne på sydfronten gik i stå; nordligere rømmedes Velikije Luki 1. 1. 1943, og 17. 1. fik Sovj. forbind. med det belejrede og hårdt medtagne Leningrad. Juli indledede ty. angreb på midtfronten (Orel, Belgorod), men det afløstes af sovj. stoffensiv, der førte til ty. rømning af Harkov (aug.) og alm. tilbage-trækning, mens sovj. offensiv stadig skiftede fra det ene punkt af fronten til det andet og opnåede dybe indbrud. Nyttår 1944 beherskede Sovj. næsten hele Dnjepr og trængte frem v. f. Kijev; ty. holdt endnu en stor del af Ukraine. 2. 2. trængte sovj. styrker frem til Rovno og Lutsk på tidl. polsk område, i slutn. af marts var de fremme ved Karpaterne, mens ty. pressedes ud af Ukraine. Apr.-maj 1944 opgav ty. stillingerne på Krim. I apr.-juni stilledes kampene af; Sovj. stod nær grænsen fra før 1939 og havde på mellemste front overskredet den.

Fra sovj. side var med stor iver rejst kravet om etablering af en 2. front i Eur. til aflastning af Østfronten. Selv om Engl.-Amer. ved sejren i Middelhavet havde tilføjet Akse alvorlige slag, kunne fronten i Ital. ikke kaldes afgørende 2. front; de stadigt frygteligere bombeangreb på Tyskl. (Hamburg juli-aug., Berlin nov.-dec. 1943, dømningsødelæggelse Ruhr 17. 5. 1943) hemmede ty. krigsproduktion, men kunne ikke alene tvinge nazismen i knæ. Invasionstruslen fra V bandt store ty. styrker ved vest-er. kyster, hvor svære befæstn. anlagedes. På møde i Teheran nov.-dec. 1943 ml. Roosevelt, Stalin, Churchill aftales invasion mod Vesteur. Efter lange forberedelser og samling af enorme mængder materiel gik amer., eng., canad. styrker 6. 6. 1944 i land i Normandiet, dagen efter at de allierede styrker i Ital. havde besat Rom. Hele operationen kommanderedes af Eisenhower, landgangsstyrkerne af Montgomery. Det lykkedes at få fodfæste og forbinde brohovederne med hinanden, amer. trængte frem til Cherbourg og beherskede fra 27. 6. det meste af Cotentin-halvøen; 9. 7. tog engl. Caen, og mens styrkerne koncentrerede kræfterne mod eng. fremstød her, brød amerikanerne under Bradley i slutn. af juli igennem V. f. St. Lô og derpå ved Avranches. Det lykkedes ikke at tilintetgøre den ty. her, men Frankr. var tabt for Hitler. Amerikanerne stødte hurtigt frem mod S og Ø, mens amer. hær 15. 8. landede i S-Frankr. Derpå rømmede ty. hurtigt V- og S-Frankr., enkelte flådestøttepunkter undtaget. Væsentligt bidrag til ty. sammenbrud var ydet af fr. modstandsbevægelse, der havde ødelagt ty. forbindelseslinier. Efter kampe i Paris befriedes byen endeligt 29. 8. Sept. rømmedes det meste af Belgien, men eng. forsøg på at passere Rhinen i Holl. ved luftlandstæt. i Arnhem førte til nederlag. Ty. opnåede en fast frontlinie fra Syd-Holl. langs belg. grænse (Aachen var som 1. ty. by taget 21. 10.) over Luxembourg til nordl. Lorraine og Alsace, hvor ty. holdt Colmar (dec. 1944). 16. 12. satte v. Rundstedt uventet ty. offensiv ind i sydl. Belg., Ardenneroffensiven. Der opnåedes dybt indbrud til nær på Dinant; De Allierede trængte efter nyttår 1945 ty. tilbage, men det var lykkedes ty. at udskyde en allieret hovedoffensiv. Samtidig søgte ty. at svække Engl. gnm.

Krigsskibstab i 2. Verdenskrig

	slagskibe	panserskibe og monitorer	krydser	hangarskibe	eskorte-hangarskibe	overflade-torpedofartøjer	undervandsbåde	eskorteskibe, mineskibe og -strygere m. v.
Belgien	-	-	-	-	-	-	-	2
Brasilien	-	-	1	-	-	-	-	2
Bulgarien	-	-	-	-	-	-	-	3
Cuba	-	-	-	-	-	-	-	1
Danmark	-	2	-	-	-	6	9	12
Finland	-	1	-	-	-	-	-	2
Frankrig	6	-	10	2	5	65	63	53
Grækenland	-	-	1	-	-	16	4	10
Holland	-	1	3	-	-	15	19	64
Italien	2	-	15	-	-	123	102	100
Japan	9	-	32	16	6	131	130	100
Jugoslavien	-	-	1	-	-	1	1	2
Kina	-	-	6	-	-	3	-	23
Norge	-	2	-	-	-	18	9	18
Polen	-	-	1	-	-	9	2	9
Rumænien	-	-	-	-	-	2	-	1
Siam	-	-	-	-	-	2	-	1
Sovjetunionen	1	-	2	-	-	35	50	20
Storbritanien	5	1	30	5	4	113	74	135
Sverige	-	-	-	-	-	1	1	4
Tyrkiet	-	-	-	-	-	-	-	-
Tyskland	4	3	8	-	1	47	782	32
USA	2	-	10	5	9	80	52	83

raketbomberne V. 1 (fra juni 1944) og V. 2 (fra okt.). Febr. 1945 var Alsace helt erobret; samtidig trængte allierede styrker langsomt frem i Rhinlandet. 6. 3. nåedes Köln; 7. 3. trængte dele af general Hodges' armé uventet over Rhinen ved en ikke sprængt bro ved Remagen, og mens landet v. f. Rhinen langsomt rensedes for ty. tropper, udvidedes Remagen-brohovedet; 24. 3. gik brit. tropper over Rhinen N. f. Ruhr; i beg. af apr. var Ruhrdistriktet indsluttet. 20. 4. ophørte modstanden her. Samtidig trængte allierede panserstyrker hurtigt frem gnm. vestl. og sydl. Tyskl., hvor der nu kun ydedes spredt modstand. På den ital. front satte De Allierede ikke store styrker ind. 22. 1. 1944 etableredes amer. brohoved ved Nettuno, 17. 5. faldt Cassinostillingen, 5. 6. rykkede de ind i Rom, juli-aug. opgav Kesselring Arnodalen, men fastholdt fra nov. stærk stilling S. f. Bologna. Ved Tyskls. sammenbrud i april 1945 rejste ital. modstandsbevægelse kamp i nordital. byer. Mussolini henrettedes 27. 4., samtidig med at allieret offensiv brød igennem. 29. 4. underskrevs i Caserta betingelsesløs kapitulation, gældende for Nordital. og sydl. Østr. (bekendtgj. 2. 5.).

På Østfronten satte Sovj. efter stillingsperiode apr.-maj 1944 offensiv ind mod Det Karelske Nes og tog 21. 6. Viipuri; Finl. opnåede m. ty. hjælp at etablere ny front, men 1. 8. gik præsident Ryti af, 2. 9. brød Finl. m. Tyskl. 4. 9. standsede krigen, 19. 9. sluttedes finsk-russisk våbenstilstand i Moskva. Fra okt. beg. fi. kamp mod de ty. tropper, der under store ødelæggelser i nordl. Finl. trak over til Norge. Ty. rømmede i slutn. af sept. det meste af Estland, men fastholdt dele af Ösel og Letland. - 22. 6. indledte Sovj. stoffensiv, tog 26. 6. ty. hovedstilling Vitvebsk, 3. 7. Minsk og trængte ind i Litauen. I slutn. af juli veg ty. til Weichsel. I beg. af aug. rejste polakkerne i Warszawa efter aftale m. eksilreg. i London kamp mod ty., men måtte 3. 10. efter ødelæggende kampe kapitulere. Sovj. rettede fra 21. 8. hovedangreb mod ty. sydfront, trængte ind i Rumænien, hvor kong Mikael 22.-23. 8. styrtede marskal Antonescu og sluttede sig til De Allierede (våbenstilstand i Moskva 12. 9.). 1. 9. svingede Bulgarien over og opnåede efter krigserklæring mod Tyskl. 8. 9. forståelse m. Sovj. 9. 9. (presset af sovj. krigserklæring 5. 9.). Sept.-okt. rømmede ty. Grækenland (undt. enkelte øer), Albanien og en del

af Jugoslavien, hvor modstandsbevægelse under kommunistisk marskal Tito omsider fik kontakt m. Sovj.; Sovj. trængte frem over ung. slette og stod dec. 1944 foran Budapest. Samarbejdet ml. Sovj. og Engl.-USA hemmede i nogen grad af konflikten ml. Moskva og d. po. eksilreg. i London, der ikke ville vige for sovj. grænsekrav. På møde i Jalta (Krim) 4.-12. 2. 1945 ml. Stalin, Roosevelt og Churchill, udenrigsministrene og generalstabscheferne bilagedes i hovedsagen den po. konflikt, idet den af Sovj. understøttede po. Lublin-reg. ved optagelse af repr. for London-reg. skulle udvides til po. samlingsreg.; Sovj. skulle have tidl. po. territorium omtrent til Curzonlinien, men Polen have erstatt. på Tyskls. bekostning. Jan. 1945 trængte Sovj. ind i Østpreussen og førte samtidig offensiv fra Polen mod Poznań, der faldt 23. 2. efter lang kamp; 6. 2. passerede Sovj. Oder Ø. f. Liegnitz, mens standedes i øvr. for en tid ved Oder længere nordpå, mens hård ty. modstand nedkæmpedes ved Weichselmundingen. 13. 2. faldt det indringede Budapest, 29. 3. stod Sovj. ved østr. grænse. 13. 4. indtoges Wien. 19. 4. sattes hovedangreb ind fra Oderlinen, samtidig med at Sovj. var trængt frem til Berlin, der 25. 4. blev omringet. Hitler var søgt til Berlin, mens samtidig ty. styrker vendte ryggen til eng.-amer. styrker og søgte at optage kamp østpå. 20. 4. var amer. styrker trængt over eck. grænse, fr. tropper stødte gnm. Sydty. ind i Østr., 27. 4. nåedes fast forbindelse ml. eng.-amer. og sovj. styrker (Torgau). I den ty. regering var der skarpe modsætninger; Hitler vendte sig voldsomt mod Göring, der afskedigedes 26. 4. Himmler tilbed 23.-24. 4. gnm. grev Folke Bernadotte kapitulation mod V., hvilket afsløges. 1. 5. meddelte storadmiral Dönitz, at Hitler var død i Berlin og havde udmævnt Dönitz til sin efterfølger; 2. 5. blev Schwertin v. Krosigk udenrigsmin. i st. f. Ribbentrop. 3. 5. var Zjukovs tropper herrer i Berlin. 4. 5. kapitulerede ty. styrker i NV-Tyskl., Holl. og Danm. med virkning fra 5. 5.; 6.-7. 5. besluttede Dönitz betingelsesløs kapitulation, der blev underskrevet af Jodl 7. 5. Kl. 24 i Eisenhowers hovedkvarter i Reims. (Ratificeret 9. 5. i Berlin af Tedder, de Lattre de Tassigny, Zjukov, Spaatz og Keitel).

På Stillehavsfronten (jfr. omstående kort) havde USA båret den hårdeste byrde, efter at Jap.s offensiv var gået

i stå forår 1942. Søslog i Korallhavet maj s. å. synes at have standset jap. invasionsplaner mod Australien, og omfattende søslog ved Solomon Øerne aug., okt., 11.-15. nov. endte med amer. sejr. Febr. 1943 opgav japanerne Guadalcanal i Solomon Øerne, 20. 9. s. å. deres hovedbaser på østl. Ny Guinea, Salamaua og Lae. 30. 1. 1944 gik amer. i land på Marshall-øerne, hvorfra de erobrede Marianerne (Saipan 4.-16. 7.; Guam 20. 7.). Samtidig erobrede De Allierede gradvis Ny Guineas nordkyst og satte jap. støttepunkt Rabaul på New Britain ud af spillet. Herfra og fra Palau Øerne førtes offensiven videre mod Filipinerne, efter at jap. flåde 16.-19. 10. 1944 var slået ved Leyte, hvor amer. samtidig gik i land. Dec. var sydl. Filipiner erobret; derimod gennemførte jap. heldig offensiv i Kina, hvor Kuo-min-tang og kommunisterne bekæmpede hinanden. 9. 1. 1945 gik amer. under Mac Arthur i land på Luzon, 4. 2. erobrede Manila, 16. 2. Bataan-halvøen, 17. 2. Corregidor. Jan. indledte brit. styrker offensiv mod Burma, der erobrede i løbet af foråret; 8. 3. stod tropperne ved Mandalay, 3. 5. faldt Rangoon. 19. 2.-14. 3. tog amer. Iwo-Shima ml. Marianerne og jap. hovedøer; 1. 4. angreb Okinawa 500 km fra Japan, hvor jap. satte alt ind på forsvar, men bukkede under 21. 6. 1945. Dermed var Jap. prisgivet allierede luftangreb og afskåret fra tilførsler ad søvejen fra de endnu besatte områder. Bombangreb ødelagde store dele af Tōkyō, jap. flåde tiltænktgjordes ved bombing (iser 27.-28. 7.); 5. 8. fældede den første atom-bombe over Hiroshima, 9. 8. den anden mod Nagasaki. 8. 8. erklærede Sovj. Japan krig efter aftale mellem De Allierede ved Potsdam-mødet juli-aug. 1945 (neutralitetspagt af 1941 var op sagt 5. 4. 1945). Sovj. besatte hurtigt Manchuriet. 14. 8. tilbød Japan betingelsesløs kapitulation, der 2. 9. 1945 modtoges af Mac Arthur på amer. slagskib »Missouri« i Tōkyō-Bugten.

Freds slutningerne.

På Potsdam-konferencen juli-aug. 1945 fastslog overdragelse af Königsberg-området (Kalinigrad-området) til Sovj., samt foreløbig po. admin. af området Ø f. Oder-Neisse-linien. Fredsbestemmelser skulle forberedes på regelm. møder af stormagternes udenrigsmin. *Freds slutn. ml. Ital., Finl., Rumæn., Bulg., Ungarn* diskuteredes på udenrigsmin.møde i London 11. 9.-2. 10. 1945; Sovj. ønskede Sovj.-Engl.-USA encefalgørende, foreslog sovj. formynderstyre i Tripolis og store erstatn. fra Ital.; efter skarp konflikt vedr. Balkan opløstes konf. uden resultat. På *udenrigsmin.møde i Moskva dec. 1945* nåedes enighed om, at fredskonference vedr. de 5 lande skulle samles senest 1. 5. 1946, idet stormagterne forinden skulle udarbejde traktatudkast. Under voksende spænding ml. Sovj. og USA-Engl. (Iran-konflikten; Churchills tale i Fulton 3. 5. 1946) medtes Molotov-Byrnes-Bevin-Bidault først 25. 4. 1946 i Paris, skiltes 17. 5. efter konflikt om ital. kolonier, Donautrafik, Triest, men nåede ved nyt møde juni-juli s. st. til kompromis om Triest m. m., så at *alm. fredskonference* kunne samles i Paris 29. 7.-14. 10. 1946. Det lykkedes at få fastlagt fredstraktaterne så vidt, at resterende problemer, ital. kolonier undt., kunne ordnes på udenrigsmin.møde i New York nov. 1946; 10. 2. 1947 blev fredstraktaterne underskrevet i Paris; ratifikation trak ud under fortsat international spænding, men efter sovj. ratifikation sept. 1947 kunne bestemmelserne træde i kraft. *Ital.* anerkendte Abess.s og Albaniens uafhængighed; afstod alle sine kolonier, men om deres skæbne nåedes ikke enighed; Dodekanesiske Øer tilfaldt Græk.; Venezia Giulia indtil Gorizia tilfaldt Jugoslav., mens Triest trods skarp protest fra Jugoslav. blev fristad. Småændringer foretoges v. fr.-ital. Alpegrænse (Tenda-Briga-området, Mont Cenis-platået, Store St. Bernhard). Østr.s ønske om

grænseendr. v. Sydtyrol blev ikke imødekommet, men traktaten noterede ital.-østr. aftale af 5. 9. 1946 om beskyttelse af ty. nationalitet i Ital., sløjfning af fæstningsanlæg v. fr. og jug. grænse. *Ungarn* tilbageførtes til grænserne fra før 1938, afstod desuden et lille område v. Bratislava til Tjchoslov. *Rumænien* fik således Transsilvanien ubeskåret tilbage, men opgav atter Bessarabien-Nordbukovina, som det 1940 havde afstået til Sovj., og sydl. Dobruddja, som *Bulgarien* havde fået 1940. Bortset fra Dobruddja genoprettedes grænser ml. Balkanlandene fra før 1938. *Finland* søgte forgæves mildnelse af betingelserne fra väbenstilstanden sept. 1944; Foruden afståelserne fra marts 1940 (Karelske Næs m. Viipuri og Sortavala; Sallaområdet; Fiskerhalvøen) afstodes Petsamo, og tidl. sovj. forpagtningsområde Hangö ombyttedes m. Porkkala-halvøen. Ålndsoerne skulle demilitariseres. 90 dage efter ikrafttræden skulle landene være rømmet af allierede tropper (dog sovj. tropper stadig i Ung.-Rum. som forbindelse t. østr. besættelseszone). Samtl. lande bandt sig til forbud mod fascistiske og antidemokr. sammenslutn. og korps. Dertil føjedes erstatninger: Finl. 300 mill. \$ til Sovj. (over 8 år, fra 1944); Ital. 360 mill. \$ til Sovj., Jugosl., Grækenl., Albanien, Abess.; Ung. 300 mill. \$ til Sovj., Jugoslav., Tjchoslov.; Bulg. 70 mill. \$ til Grækenl., Jugoslav., Rumæn. 300 mill. \$ til Sovj. - Nedrustningsbestemmelserne fremgår af nedenstående oversigt.

Tyskland, opdelt i besættelseszoner og indtil Oder-Neisse-linien under po. admin., diskuteredes bl. a. på udenrigsmin.møde Paris apr.-maj 1946, hvor Frankr. ønskede Saar, Rhinlandet og Ruhr skilt fra øvr. Tyskl., men her og siden var USA og Engl. mod en afgørende svækkelse af Tyskl. som industristat. Ved konference i Moskva 10. 3.-24. 4. 1947 fastslog udenrigsmin. Preussen som udslettet, men der var ikke enighed om Frankr.s vestgrænse-øi. Sovj.s og Polens østgrænsepolitik og skarp konflikt om erstatningerne; selv om der på visse områder sagdes at være næt enighed, var der under sovj.-amer. spænding ikke udsigt til udformning af fredstraktaten ang. Tyskl. For Østrig enedes man om at oprette uafh., demokratisk stat, m. forbud mod tilslutning til Tyskl.; her højst 53000 mand. Jugoslav. krævede m. sovj. støtte dele af Kärnten og Steiermark. Nogen traktat udformedes ikke. Efter gentagne mislykkede forhandl. enedes man 20. 6. 1949 på udenrigsmin.-konferencen i Paris om genoprettelse af Østrigs grænser før 1938; Sovj. skulle have 150 mill. \$ foruden indflydelse over olieklæder og Donaukskibfart. På Moskva-konferencen dec. 1945 fastsloges, at *Kina* skulle rømmes af de allierede tropper, hvilket ikke hindrede fortsat kamp ml. kommunisterne og Chiang Kai-shek; at *Korea* skulle være fri og uafh. stat, men bestående deling ml. sovj. og amer. besættelseszoner (ved 38. breddegrad) fortsatte; og at en international *Japan*kommission skulle oprettes; her vedblev USA.s styrker at beherske situationen under MacArthur, mens Sovj. i overensstemmelse m. Jaltaaftalerne tog sydl. Sahalin og Kurilerne, *ml. Siam* og Det Brit. Imperium sluttedes fred i Singapur 1. 1. 1946 uden grænseendr.; Siam måtte opgave sine erobningsforsøg på Malacca (og aftale 17. 11. 1946, Washington) de områder, det 1941 m. jap. hjælp havde fået Vichyreg. til at afstå af Fr. Indokina.

Nedrustningsbestemmelser i henhold til fredsslutningerne 1947.

	Flåde			Flyvevåben *)	
	hærstyrke	tonnage	mandskab	antal	mandskab
Italien	250 000	67 500 t	25 000	350	25 000
Rumænien	125 000	15 000 t	5 000	150	8 000
Ungarn	65 000			90	5 000
Bulgarien	56 800	7 250 t	3 500	90	5 200
Finland	34 400	10 000 t	4 500	60	3 000

*) Forbud mod bombemaskiner.

liseret i holdningen til det besatte Tyskl.) førte efterhånden til en verdenspolitisk opdeling i en »østlig«, overvejende kommunist. fløj (Sovj., Østeur., det kommunistiske Kina), domin. af Sovj., og en »vestlig«, borgerlig og soc. dem. fløj (øvr. lande m. tyngdepunkt i Amer. og Vesteur.), domin. af USA (økon. bl. a. udtrykt gnm. Marshallplanen, polit. bl. a. gnm. Atlantpagten). De vestl. magter besidder koloniområderne, men har i Syd- og Østasien haft store vanskeligheder som følge af kolonifolkernes nationale bevægelser, der opvokdede under indtryk af Japans midlertidige fordrivelse af de eur. kolonimagter, disses løfter under krigen, den sejr-rige kines. kommunisme m. m.

Krigsårenes prod. anstrengelser har frem til 1949 i de fleste lande været fortsat i moderat inflationistisk højkonjunktur. I Kuo-min-tang-Kina, nogle østeur. lande, Frankrig m. m. har kraftigere inflationer fundet sted. Fra 1947 har tegn til begyndende, foreløbig moderat konjunkturomslag vist sig i USA, dog modvirket af rustningskonjunktur, regeringsindgreb m. m.

verdensmarked, internat. marked for visse eksport-massevarer; i Amsterdam fra ca. 1600 (særlig korn), senere bl. a. i London, New York samt for bestemte artikler i Berlin (meta), Chicago (kød), Hamburg (ris) m. m.

verdenspoler el. *himmelpoler*, astron., skæringspunkterne ml. verdensaksen og himmelkuglen.

Verdenspostforeningen, fr. og off. *Union postale universelle*, stiftedes 1874 i Bern til forenkling af den internat. postbesørgelse og omfatter nu omtrent alle Jordens lande. Den afsluttede overenskomst fastsætter: ensartet, lav brevpstakt ml. foreningens medlemmer, lave afgifter for postens transitering gnm. landene og uhindret transit for posten gnm. foreningslandene.

verdensrevolutionen, gennemførelse af kommunisme verden over. Tanken fremsattes i Det Kommunistiske Manifest, fastholdt af arbejderbevægelsens revolutionære elementer; optaget med kraftig agitatorisk understøttelse af de russ. kommunister, der efter revolutionen 1917 håbede at sprede v. Fastholdt af 3. Internationale som princip; svækket ved kommunismens begrænsning til Sovj.s område, yderligere ved 3. Internationales opløsning 1943, uden at den principielle modsæt. ml. kommunismen og de borgerlige og moderat-socialistiske partier derved er forsvundet.

verdenssprog, et sprog som i vide kredse anvendes som internat. meddelelsesmiddel, kan være et levende sprog som engelsk, et skriftsprog som latin el. et kunstsprog som esperanto.

Verdenssundhedsorganisation (eng. *World Health Organization*, fork. *WHO*), oprettet juli 1946 i New York i tilslutning til FN; skal i alle lande virke for bedst mulig sundhedstilstand, defineret som fuldstændigt velbefindende i fysisk, åndelig og social henseende.

verdenssystem, betegn. for et billede af universets bygning, i tidl. tid specielt vort solsystems bygning. Et videnskabeligt v. udvikledes af babylonierne og grækerne. I Ptolemæus' *Almagest* fra det 2. årh. e. Kr. gives en udførlig fremstilling af de da herskende forestillinger m. h. til himmellegemernes rumlige anordning og bevægelse. Efter dette såk. ptolemæiske v. befinder Jorden, der antages kugleformet, sig stillestående i verdens centrum (geocentriske v.). Den omkredses af Månen, Merkur, Venus, Solen, Mars, Jupiter og Saturn, og disse himmellegemer er omgivet af en kugle (hvis centrum sammenfalder med Jordens), på hvilken stjernerne er fæstnet. Denne kugle, firmamentet, roterer med jævnt hastighed, een gang rundt i løbet af et døgn. I det ptolemæiske v. beskrives Solens, Månens og planeternes bevægelser v. hjælp af et indviklet system af cirkelbevægelser med jævnt hastighed, epicykelteorien. Ptolemæus' geocentriske v. beherskede astronomien helt op til det

16. årh. Kopernikus, der byggede videre på de i Ptolemæus' *Almagest* udviklede tanker, så, at teorien for planeternes bevægelse ville blive simplere, hvis man af epicykelteorien uddrog et for alle planeterne fælles element og identificerede det med en bevægelse af lagtageren, d. v. s. antog et heliocentriske v., hvor Jorden og planeterne bevægede sig om Solen, der stod stille i systemets centrum. Det kopernikanske v. blev i løbet af det 17. årh. det anerkendte. Kopernikus havde fremstillet planeternes bevægelser omkr. Solen v. hjælp af epicykler. Det betød et afgørende fremskridt, da Kepler i beg. af det 17. årh. på grundlag af Tyge Brahes observationer bestemte Jordens og planeternes rumlige bevægelser og fandt de Keplerske love herfor. I slutningen af det 17. årh. viste Newton ud fra de Keplerske love, at bevægelserne i Solsystemet foregår efter en simpel naturlov, den Newtonske tyngdelov. Fra dette tidspunkt kunne teorien for bevægelserne af himmellegemerne i Solsystemet udvikles ad deduktiv vej (smgn. celest mekanik). - Efter kikkertens indførelse til iagttagelse af planeterne blev det klart, at Solen indtager en særstilling i Solsystemet ved mods. Jorden og planeterne at være selvlyste, systemets primære lyskilde. Af Newtons undersøgelser fremgik det, at Solens masse er langt større end planeternes. Solens bet. som Solsystemets hovedlegeme var dermed klart erkendt og analogien ml. Jorden og planeterne fastslået. Ved undersøgelser af fiksstjerneverdenen blev v. i høj grad udvidet (smgn. astronomi og galaktiske system). I 20. årh. er udviklingen ført videre ved undersøgelser af stjernesystemerne uden for Mælkevejs-systemet, de såkaldte galakser, og det af disse dannede oversystem, det metagalaktiske system. Ved diskussionen af bevægelserne i et univers af så store dimensioner har det været nødvendigt at tage spørgsmålet om tiltrækningsloven for meget store afstande op til diskussion (relativitetsteorien). Endelige resultater er ikke nået endnu på dette område, men det har været muligt at udvikle en teori for det bevægelsesfenomen, som præger det metagalaktiske system, universets udvidelse.

Verdens Tag, andet navn på Pamir.

Verdens tid, d. s. s. universaltid.

Verdensstræet, i nord. rel. asken Yggdrasil.

verdensudstillinger, internat. udstillinger, hvorved de deltagende nationer søger at give et billede af deres alm. økon., kulturelle og sociale stadi el. en enkelt side deraf. Egl. v. afholdtes første gang i London 1851, Paris 1855; i nyeste tid v. i Paris 1937, New York 1939.

Verdensungdomsforbundet (eng. *World Federation of Democratic Youth*, fork. *WFDY*), sammenslutn. af ungdomsorganisationer, opr. m. deltagelse fra 63 stater, stiftet på konference i London nov. 1945. Repræsentanter fra de vestl. lande ytrede dog misfornøjelse med, at V blev et udtryk for de storpolit. konflikter og fandt, at ledelsen var sovjetvenlig indstillet og ikke tillod de enkelte tilsluttede foreninger at rejse en fri kritik. Efter at ledelsen havde misbilliget nogle af de da. foreningers holdning, udmeldte de da. foreninger sig 1947, DKU udtaget.

Verdens-Venskabs-Forbund, den da. betegn. for World Friendship Association. **'Verdi**, Giuseppe (1813-1901), ital. operakomponist. Debuterede 1839 med *Oberto*. Skrev i alt 27 operaer, herimellem *Nabucco* (Milano 1840), *Ernani* (Venezia 1844), *Macbeth* (Firenze 1847), *Luisa Miller* (Napoli 1849), *Rigoletto* (Milano 1851, Kbh. 1879), *Troubadouren* (Rom 1853, Kbh. 1887), *I Vespr i Sicilien* (Paris 1855), *Maskeballer* (Napoli 1858, Kbh. 1935), *Skøbnens Magt* (St. Petersburg 1862, Kbh. 1937), *Don Carlos* (Paris 1867, Kbh. 1915), *Aida* (Cairo 1871, Kbh. 1885), *Othello* (Milano 1887, Kbh. 1898) og *Falstaff* (Milano 1893, Kbh. 1895). Endv. skrev han *Requiem* (Milano 1874, Kbh. 1878) til minde om digteren Manzoni, strykevært i e. *Quattro Pezzi Sacri* (*Ave*

Maria, Stabat Mater, Te Deum, Laudi alla Vergine) m. v.

Verdun [vær'dd], off. *V-sar-Meuse*, nordfr. by på begge sider af Meuse; 15 000 indb. (1946). Ved rigsdelingen i V 843 deltes frankeriget i det østfrankiske rige (Tyskl.), Italien med Lorraine, og det vestfrankiske rige (Frankrig). Bispedømmet V kom 1555 til Frankr. Efter 1870 udbygget som fæstn.; hævdedes under I. Verdenskrig som fremskudt fr. stilling trods voldsomme ty. angreb febr.-sept. 1916.

'Wereskiold [-få:]; *Dagfin* (f. 1892), no. maler, grafiker og billedhugger; bl. a. buster af faderen, maleren Erik W., og af *Frithjof Nansen*.

Wereskiold [-få:]; *Erik* (1855-1938), no. maler; tilh. 1880-ernes banebrydere som friluftsnaturalist, senere nærmest impres-

Erik Wereskiold: Portræt af Bjørnstjerne Bjørnson.

sionist; fornyer af no. folkelivsmaleri, *En Bondebegravelse* (1883-85, Nasjonalgall., Oslo); karakterfulde portrætter: *Bjørnson, Ibsen* m. fl.; grafik, ill. til no. folkeeventyr, *Snorre* m. m.

Verestjagin [-fjta:]; *Vasilij* (1842-1904), russ. maler. Mange kendte billeder, f. eks. *Alt Roligt i Sliпка-passet*.

Werfel [vær-]. *Franz* (1890-1945), ostr. forf.; jøde; f. i Praha, død som emigrant i USA. Vandt internat. ry som dramatiker, *Jacobowsky und der Oberst* (1943, opt. i Kbh. 1946) og romanforf. *Die 40 Tage des Musa Dagh* (1933, da. 1935), *Das Lied von Bernadette* (1942, da. 1948), *Stern der Ungebornen* (posth. 1946, utopisk rejse-roman). I ungdommens ekspressionist. lyriker. Der *Weltfreund* (1911).

Werrf [værj], *Adriaen van der* (1659-1722), holl. maler; vakte samtidens beundring med sine sødladne, dygtigt tegnede, men noget overdrevent gennemarbejdede figurbilleder.

'Verga, *Giovanni* (1840-1922), ital. forfatter. En af verismens førere, Siciliens mesterlige skildrer i romanerne *I Malavoglia* (1881) og *Don Gesualdo* (1888) og i novellerne *Novelle rusticane* (1883). Fortællingen *Cavalleria rusticana* blev dramatiseret og sat i musik af Mascagni (1889).

Ver'gani, *Orio* (f. 1899), ital. forfatter og journalist. Skrev teaterstykker, der nærmest er grotesker, f. eks. *Il cammino sulle acque* (1926), og romaner: *Levar del sole* (1936), *Io, povero negro* (1928).

Wergeland ['værgalan:]; *Henrik Arnold* (1808-45), no. digter. Søn af N. W. Teol. embedseksamen 1829. Begejstret deltag. i tidens nat. og eur. frihedsbevægelse. Udg. 1830 *Skabelsen, Mennesket og Messias*, et mytisk-rel. digt om menneskeåndens oprindelse og udvikling til fuldkommenhed. Welhavens kritik deraf, rettet mod form og stil, gav anledning til en heftig og langvarig fejde, som til sidst angik parternes rel., polit. og litt. anskuelser. Under striden skrev *W Jan van Huysmans Blomsterstykke* (1840), en romantisk kunstfortolkning. Hovedparten af hans øvr. produktion er helliget undertrykte nationer, folkeslag og samfundsgupper, således *Czaris* (1833) om Polens martyrium, *Jøden* (1842), *Jøden inden* (1844) for at støtte sit forslag om ophevelse af grundlovens forbud mod jøders indrejse i No. På sygelejet skrev han de humorfyldte livserindringer *Hasseladder* (1845). (Portræt sp. 4892).

Wergeland ['værgalan:]; *Nicolai* (1780-

1848), no. forfatter, politiker. Rejste 1811 krav om no. univ.; præst 1812. Støttede på Eidsvoll 1814 union m. Sv.; skarpt da.-fjendtlig, særlig i skriftet *Danms. Politiske Forbrydelser imod Kongeriget Norge* (1816).

Wergeland [ˈværgələːn], *Oscar* (1844–1910), no. maler; hovedværk: *Rigsforsamlingen på Eidsvoll* (1887, Stortingsalen, Oslo).

Virgil el. *Virgili*, lat. *Virgilius Maro*, 'Publius (70–19 f. Kr.), rom. digter. Optaget i *Mæneas'* kreds. Skrev *Bucolica* (hyrdedigte); *Georgica* (om landbrug), et lærerigt m. en begejstret skildring af Ital. og Itals landbrug. Hovedværk: *Æneiden*, Roms betydeligste nationalepos i 12 bøger, om *Æneas'* flugt fra Troja til Latium og romerrigets grundlæggelse. Gnm. oldtid og middelalder det mest læste rom. digt. V-s værker oversattes til da. 1817–27, *Æneiden* i ny overs., 1941.

Vergniaud [væʀ'njo], *Pierre* (1753–93), fr. politiker. En af Girondens bedste talere; ivrig for krigen 1792, angreb Ludvig 16. I konflikt m. Bjerget, guillotineret.

Verhaeren [væʀ'hæːrən], *Émile* (1855–1916), belg. digter. Hans digte er præget af visionær kraft og storlært patos; da hans tro på fremskridt og folkenes broderskab blev skuffet ved tyskerens indmarch i 1914, satte han hele sit talent ind på at tale fædrelandets sag og udtrykke sin forbitrelse over Tyskls optræden. Var 1. Verdenskrigs store digter. *Les ailes rouges de la guerre* (1916). (Portr.)

Verhne-U'dinsk [ˈvæʀ'njə], tidl. navn på Ulan Ude, Sovj.

Verhojansk [væʀ'jɑː], by i RSFSR, Sovj., i Ø-Sibirien NNØ f. Jakutsk, tidl. antaget for at være Jordens koldeste sted om vinteren (jan: ±50,5; jan. 1885: ±69°). Ojmekon NØ f. V er endnu koldere.

Verhojansk Bjergene [væʀ'jɑː], bjergkæde i NØ-Sibirien langs højre bred af Lenas nedre løb.

veri- (lat. *verus* sand), sand-, sandfærdig.

verificere [-ˈvæʀ'ifisjə] (*veri-* + *ficere*), bekræfte, stadfæste; prøve rigtigheden af.

verifikation (af *verificere*), afgørelse af, om en sætning er sand (el. falsk).

verisme (ital. *vero* sand), 1) retning i ital. lit., som vil skildre livet, som det er; 2) den sm. v. inden for operagen går ud på at skildre scener fra dagliglivet uden at give dem noget ideelt perspektiv. Begyndte 1890 med »Cavalleria rusticana« af Pietro Mascagni og har roddet tilbage i »Boris Godunov« (1874) af Musorgskij og »Carmen« (1875) af Bizet. Rusingens hovedmænd var Leoncavallo, Puccini og Giordano.

verita'bel (fr.), ægte, virkelig, regulær.

Veritas (lat.; sandhed), i rom. rel. sandhedens gudinde.

Veritas, Bureau, søv., internat. skibsklassifikations- og skibsregistreringselskab, Paris. Oprettet 1851.

Verlaine [væʀ'læn], *Paul* (1844–96), fr. digter. Førte en ustadig og vagabonderende tilværelse og lagde med sin billedskønne og stemningsprægede lyrik grund for symbolismen. Omvendte sig 1880 til kristendommen og udg. 1886 venen Rimbauds digte. Selv skrev han bl. m. a. *La bonne chanson* (1870), *Romances sans paroles* (1874), *Sagesse* (1881). Er en af verdenslits oprindeligste lyrikere. (Portr.)

Werlau'ff, *Erich* Christian (1781–1871), da. biblioteksmand. Chef f. Kgl. Bibl. 1829–61, prof. i hist. 1812–67. Udg. fremragende skildring af da. lærdomshistorie og serie skrifter om Holberg, særl. *Historiske Aetnelser til Ludvig Holbergs 18 Første Lystpil*.

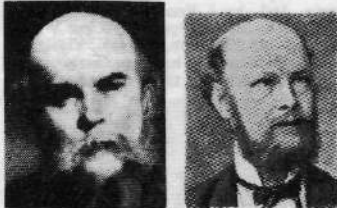
verlinger, *zoöl.*, anden stavemåde for verlinger.

Vermandois [væʀ'mɑːˈdwa], tidl. fr. grevskab i det østl. Picardie. Hovedby: Saint Quentin.

Vermeer van Delft [væʀ'mæːˈrən fən dəɪft], *Jan* (1632–75), holl. maler. Muligvis elev af Carel Fabritius. Virksom i Delft. V-s tidlige billeder har bibelske og mytol. motiver. Først i sine interierer med en el. to figurer og de lysmættede lokalfar-

Henrik Wergeland. Émile Verhaeren.

Paul Verlaine. Karl Verner.

ver, der er yderst fint afstemt, ofte med komplementære farveklange, viser han hele sin egenart. Rummet, de enkle rolige figurer og alle detaljer (et stykke fajance, et fad med frugter, et pers. tæppe) er gen-

Jan Vermeer van Delft: Knipplerske.

givet med nænsom finfølelse og teknisk mesterskab. Hans kunst er en art naturemorte maleri, hvor det let flimrende lys gengives med små farvepunkter. Der kendes kun ca. 40 arbejder, der i eur. og amer. samlinger med rette betragtes som verdenskunstens ædlest frembringelse. Værker: *Prospekt af Delft, Gadeparti* (Amsterdam), *Brevlæserske, Knipplerske* (Louvre), *Damen med Perlehalsbåndet* (Washington).

Vermehren [fæʀ'mæːrən], *Frederik* (1823–1910), da. maler; elev af J. Roed; prof. v. akad. 1878–1901; bl. a. portrætter og folkelivsbill. En *Jydsk Fæhrebyrde på Heden* (1855, kunstmus.).

vermel [væʀ'mæːj] (fr.), højrod.

Vermigli [væʀ'miʎi], *Pietro*, kaldet *Peter Martyr* (1500–62), ital. teolog; opr. augustiner munk, blev en af de ivrigste forkæmpere for Reformationen i Ital. Flygtede 1542, anklaget for kætteri, 1547–53 prof. i Oxford, derefter i Strasbourg og Zürich. *Dialogus de utraque Christi natura* (1561).

vermillion [-miʎjən] (lat. *vermiculus* lille orm; opr. blev farven fremst. af orme), syntetisk fremst. cinnober (kviksølvulfid) af kviksølv og kaliumsulfidopløsning.

Vermont [væʀ'mɑːnt], den nordvestligste af Ny England staterne i USA; 24 886 km²; 359 000 indb. (1940; 1947: 366 000), 14,5 pr. km²; 34,3% levede i byerne, der alle er små. Hovedstad: Montpelier. V opfyldes af Appalacherkæden Green Mountains (Mount Mansfield 1360 m). V er rig på skov, især nåleskov. – *Erhverv*. Landbruget lægger vægt på malkeskæg og avl af væddeløbsheste. Der avles især hø. Skovbruget er vigtigste erhverv. Store marmorbrud. – Kolonisation beg. 1724; stat 1791. (Kort se New England).

vermouth [ˈvæʀmʊt] (ty. *Wermut* malurt), drik fremstillet af hvidvin tilsat forsk. urter, sukker og alkohol, hvorefter vinen lagres.

Vermond, da. sagnkonge, fader til Uffe. **vernal'se'ring** (lat. *vernalis* forårs-), behandling af kimplanter med lav temp., 0–5°, hvorved blomstring fremskyndes. Toårige planter kan ved v gøres enårige. **verne**, *varrebyld* el. *bremsebyld*, *vet.*, byldagtige knuder, der fremkommer i og un-

der huden hos kvæget ved tilstedeværelsen af oksebrenslarver.

Verne [væʀn], *Jules* (1828–1945), fr. forfatter, berømt for sine eventyrlige romaner, *Cinq semaines en ballon* (1862); da. *Fem Uger i Ballon* (1874), *Le tour du monde en quatre-vingts jours* (1873); da. *Jorden Rundt i 80 Dage* (1877) o. m. a., der glimrende populariserer videnskabsresultater.

Werner, *Abraham Gottlob* (1750–1817), ty. mineralog og geolog. Indførte geologien som særligt lærefag. Docerede yderligtgående neptunistiske anskuelser.

Werner, *Alfred* (1866–1919), schw. kemiker. Har undersøgt stereokemiske forhold i uorgan. stoffer. Nobelpris 1913.

Werner, *Anton v.* (1843–1915), ty. maler. Direktør for akad. i Berlin. Kejsershusets foretrukne maler. Har bl. a. malet *Keiserproklamationen* (1877) og panoramaet *Sedan-slaget* (1882–83).

Wer'ner, *Hans* (f. 1894), da. forfatter. 1937–49 chef for Statsradiofoniens dram.-litt. afd. Fl. digtsaml., essays m. m.

Ver'ner, *Karl* (1846–96), da. sprogforsker; 1888 prof. i slavisk i Kbh. Hovedværk: *Eine Ausnahme der ersten Lautverschiebung* (1876), der ved at bringe en påfaldende uregelmæssighed ved den germ. lydforrykning ind under en simpel lov-mæssig formulering (Verners lov) bidrog afgørende til at fastne kravet om stringent metode i sprogvidensk. (Portr.)

Wer'ner, *Sigvart* (f. 1872), da. forretningsmand og amatørfotograf. W-s landskabs- og arkitekturfot. fra alle egne af Danmark er for en stor del publiceret i smukke billedværker, bl. a. i *Danske Kirker* (1944), *Dyrehaven* (1946) og *Danske Skove og Traer* (1948).

Wer'ner, *Sven* (f. 1898), da. fysiker, 1938 prof. v. Århus Univ. Undersøgelser over spektroskopi og elektr. udladninger i luft.

Werner, *Zacharias* (1768–1823), ty. forfatter. Den sygelig erotiske romantiker *W endte som intolerant kat*, præst. W-s skæbnedrama *Der 24. Februar* (1810) dannede skole.

Vernet [væʀ'næː], fr. malerfamilie; mest kendt er 1) *Joseph* (1714–823), påvirket af Claude Lorrain og Salvator Rosa. Har malet havnebilleder, bjerglandskaber m. m., ofte med dramatiske lys- og handlingseffekter. *Bjerglandskab med en Flod* (kunstmus., Kbh.). 2) *Horace* (1789–1863), sønnesøn af 1). Slagbilleder, bl. a. til Versailles. Thorvaldsens Mus. ejer V-s berømte portret af Thorvaldsen (1835) og *En Armenisk Præst*.

vernier [væʀ'nje], d. s. s. *nonius*, betegn. efter den fr. matem. Pierre V. (1580–1637), der først beskrev apparatet.

Wernigerode [væʀ'nigəˈrɔːdə], ty. by på Harzens N-rand, Sachsen-Anhalt; 24 000 indb. (1939). Fabrikation af maskiner, tobak og farvestoffer. – Tidl. residens for grevskabet Stolberg-W.

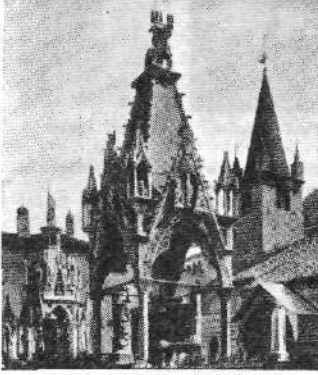
vernis mou [væʀ'nij'mu] (fr: blød fernis), blødguldsradering, en ætseteknik i kobbertryk, hvorved opnås karakteren af kridtstreg.

vernis'sage (da. [færni'saːʃə]) (fr.), fernisering. Jour de v [juːʀ də væʀ'nij'saːʃə], dagen, for en kunstudst. åbner for publikum. På v-dagen, der tidl. benyttes af kunstnerne til at give deres billeder en sidste afspunding, er der nu adgang til udst. for særlig indbudte.

Vernon Lee [ˈvæʀ'nən liː], pseud. for Violet Paget.

Vernyj [-nɨj], til 1924 navn på Alma-Ata i Sovj.

Verona, ital. by i Veneto, hvor floden Adige træder ud af Alperne 100 km V f. Venezia; 195 000 indb. (1948). Vigtigt jernbaneknudepunkt, har som fæstningsby vogtet indgangen til Brenner-passet.

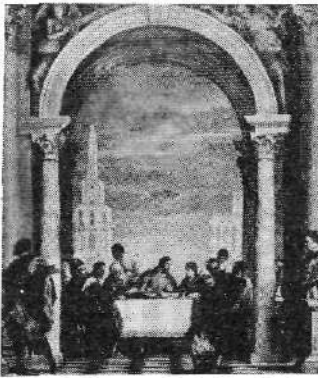
Verona. Scala-slægtens gravmaler.

Talr. minder fra romertiden, bl. a. Diocletians arena, samt monumentalbygn. fra middelalderen. Var østgoternes hovedstad under Theoderik den Store (Didrik af Bern). Kom under slægten Scala, 1387 under Milano, 1405 under Venezia. Ved V slog Stilicho 403 Alarik I., og Theoderik den Store 489 Odoaker.

Verona, *Guido da* (f. 1881), ital. forfatter, som med meget talent behandler vovede emner, bl. a. fra Østen. *Colei che non si deve amare* (1910), *Azyadeh, la donna pallida* (1928).

Verona'l, handelsbetegn. for diætylbarbitursyre, et af de først fremstillede sovemidler af barbitursyre.

Veronese, *Paolo*, egl. *Caliari* (1528–88), ital. maler, virksom i Venezia, under på-

Paolo Veronese: Levis Gæstebud. Detaille. (Akademiet i Venezia).

virkning af Tizian. Har bl. a. malet gæstebudsbilleder, f. eks. *Brylluppet i Kana* (Louvre), med en rigdom af fig. og af en storslået festlig virkning. Værker i dogepaladset i Venezia og Villa Maser smst.

Verona'er-passet, ital. *Chiust* ['kju:st] af *Ve'rona*, strategisk vigtigt afsnit af Adige's alpedal; 20 km NV f. Verona.

Veronica, bot., d. s. s. ærenpris.

Veronika-billeder, Kristusbilleder, der er tilknyttet legenden om den hellige Veronika, der på vejen til Golgata tørrede Jesu ansigt med et klæde og fandt Frelerens billede derpå (Veronikas svede-dug).

Werra ['væ:ra:], den østl. af Wesers to kildefoder; 276 km. Udspringer på Thüringerwald; forener sig med Fulda ved Münden.

Verres (d. 43 f. Kr.), rom. statholder på Sicilien 73–71 f. Kr., dømt for provins-udsælgelse på anklage af Cicero 70; forvist.

Verrier ['væ:rje], *Paul* (1860–1938), fr. sprogforsker. Prof. v. Sorbonne i nord.

sprog og litt. Foruden ved studier over eng. og fr. særlig kendt i Norden for sit oplysningsarbejde i Frankr. om det sønderjy. spørgsmål og sin indsats under I. Verdenskrig for sønderjyske fanger.

Verrocchio [-'rø:kkjo], *Andrea del* (1435–88), ital. billedhugger og maler. Har udført gravmålet for *Piero* og *Giovanni de' Medici*, *Drengen med Delfinen* i Palazzo Vecchios gård, Firenze, *David*, nationalmuseet smst., *Kristus og den vantro Thomas* (i kirken Or San Michele i Firenze); hans hovedværk er rytterstatuen af *Colleoni* (Venezia). V er påvirket af Donatello. Af V-s malerier kendes kun *Kristi Døb* (Firenze), som er ufuldendt og

Andrea del Verrocchio: Detaille af rytterstatuen af Colleoni. (Venezia).

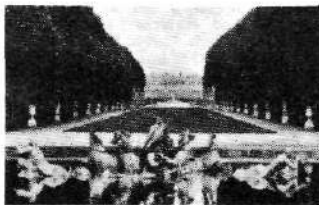
videreført af Leonardo da Vinci, fra hvis ungdomsarbejder V-s stil vanskeligt kan skelnes.

ver'uga peruvi'ana (lat: Perú-vorter), en infektionssygdom fremkaldt af Bartonella bacilliformis. Der kommer let blødende småsvulster på hud og slimhinder, v ses i Andesbjergene.

vers (lat. *vertere* vende). Hvad der populært kaldes et v, er egl. en strofe, medens et v er en v-linie. Desuden bruges betegn. v om korte, indholdsmæssigt afgrænsede udsnit af f. eks. bibelsk prosa.

ver'sacrum (lat: hellig vår), oldtidskultisk forholdsregel. I svære uår ofredes alt, hvad der i forårstiden avledes af planter og dyr, til Mars el. Jupiter, til hvem også de i denne tid fødte børn indviedes; disse blev ved den voksne alders indtræden udstødt af stammen og måtte i samlet flok søge nyt hjemsted.

Versailles ['væ:sa:lj]. 1) slot i byen V, opført under Ludvig 14. 1661–88 i mådeholden barokstil af arkitekterne Louis le Vau (1612–70) og J. Hardouin-Mansart. V består af en midtbygn. og to sidefløje, hver flankeret af en pavillon og omfatter foruden de kgl. sale og beboelsesrum, hvoriblandt den berømte spejlsal, slotskapel (1699–1710), teater (1763–70) m.m.; Stor park, anlagt af Lenôtre 1661–88, med Trianon-slottene, springvand m. m.

– 2) fr. by SV f. Paris; 70 000 indb. (1946). opvokset omkr. slottet V (residens 1682–1789).

Versailles-traktaten, fredsslutning efter I. Verdenskrig 28. 6. 1919 ml. 27 allierede stater og Tyskl. Udarbejdedes jan.–apr. 1919 på fredskonference i Paris af de allierede magter, ledet af USA (Wilson), Engl. (Lloyd George) og Frankrig (Clemenceau); blev efter stærke brydninger et kompromis ml. Wilsons ønske om forståelsesfred og Clemenceaus

politik at slå Tyskl. hårdt muligt ned. Rusl. stod helt udenfor; Tyskl. havde ikke del i forhandlingerne og måtte på alle væsentl. punkter acceptere det forelagte udkast, da genoptagelse af krigen var en umulighed (ty. udtryk: *Versaillesdiktatet*). Trådte i kraft efter ratifikation 10. 1. 1920. Tyskl. afstod Alsace-Lorraine til Frankr. og Posen-Westpreussen til Polen uden afstemning; efter afstemninger 1920–21 fik Danmark, Nord-slesvig, Belg. Eupen og Malmédy, Polen østl. Øvreschlesien. Danzig blev fristat. Saar-områdets kulminer tilfaldt Frankr. (erstatning for ødelagte fr. miner); selve Saar-området skulle stå under international styre 15 år, derefter afstemning. Tyskl.s hær begrænsedes til 100 000 mand; flåden udleveredes (sænkede sig selv ved Scapa Flow 21. 6. 1919). Tyskl. erkendte sig skyldig i krigen og derfor forpligtet til erstatningsbetalinger (beløb ikke fastsat). Ty. område V f. Rhinen og 50 km Ø f. Rhinen blev permanent demilitariseret; Rhinlandet holdtes besat af allierede tropper, skulle rømmes gradvis i løbet af 15 år. Ty. kolonier fordeltes ml. Engl., Frankr., Belg. og Japan som mandat under Folkeforbundet. Rhinlandet rømmedes 1930, erstatningerne bortfaldt i praksis 1932; de fleste øvr. punkter i V blev ensidigt tilsidesat af Hitler efter 1933.

ver'sa'ler (ty. *Ver'salien*) el. *majuskler*, alfabetets store bogstaver, opr. anv. i begyndelsen af vers.

Verschaeve [f'ør'sta:vø], *Cyril* (f. 1874), flamsk digter; skrev lyriske digte og dramer.

Werschenskaja [væ:'sæn-], *Galina* (f. 1912), da.-russ. pianistinde, uddannet ved konservatoriet i Leningrad. Efter ægteskab bosiddende i Kbh.

versefod, både i antik og moderne verslære brugt om de rytmisk-metriske mindsteled, hvoraf et vers er opbygget.

versemål, indbegreb af samtlige karakteristiske egenskaber ved en given versrytme, altså versets abstrakte skema. Bruges både om versenes (liniernes) og strofenes metriske bygn.

ver'se're (lat. *versare* vende, dreje), være i omløb; være for, behandles, stå på.

versi- (lat. *versus* vers), vers-.

versificere [-'sø'ra] (*versi-* + lat. *-ficere* gøre), sætte på vers.

versio in rem (lat.), *jur.*, opoffrelse til fordel for et formuegode; versio in rem-privilegiet: Hvor en person har foretaget en opoffrelse, der var nødv. for at hindre en tings undergang, antages det undertiden, at han har ret til at få sine udlegg godtgjort forud for alle andre, der har rettigheder over tingen.

version (lat. *vertere* vende), vending, fremstilling; oversættelse (især fra fremmedsprog).

versjok [-'jøk], ældre russ. længdemål = 4,45 cm.

vers *libres* [væ:'li:br] (fr., egl: frie vers), ustrofiske vers af forsk. længde, bl. a. brugt i La Fontaines fabler og i da. rimbreve og komiske fortællinger (Wessel, Baggensen, Hertz m. fl.).

verslære (*metrik*), læren om versbygning, verse-mål, rim m. m. Hvor v-s emne er ældre og (el.) meget fremmede samfunds versbehandling, kan man – p. gr. af manglende umiddelbar opfattelse, f. eks. af de antikke sprogs stavelseslængder (kvantiteter) – kun nå til hypoteser. – På mere sikker grund skulle man være, når emnet er en sprogkreds, man selv tilhører; imidlertid viser de nuv. metrikeres stærke uenighed om den rette opstilling af et system en mangfoldighed af meget spec. problemer. Den indtil nyeste tid herskende v. i Danmark repr. af Ernst v. d. Recke, baseredes på opfattelsen af versfoden som mindste rytmiske enhed og accentueringen som ledende princip; den inddelte foreliggende verse-mål efter rytmen i stigende og faldende; vigtigste versfødder i stigende rytme var jambe og anapæst (bl. a. anv. i alexandrin og Nibelungenvers), i faldende rytme trokæ og daktyl (bl. a. anv. i heksameter).

'verso (follo) (lat.: på det vendte blad), på bageste el. venstre side af et blad el. håndskrift; mods. recto (folio).

verst (russ. ver'sta), gl. russ. vejnmål = 1066,8 m.

versus (fork. v) (lat.), imod; navnlig i eng. retssprog.

'verte (lat.), vend!

'vertebra (lat.: led), anat., hvirvel.

verte'bra'ter (af vertebra), d. s. s. hvirvelstyr.

'vertex (lat.: hvirvel), isens højeste punkt.

Wertheimer [v'e:rt'heimər], Max (1880-1943), ty.-amer. psykolog. Hovedrepr. for gestaltpsyk. Skrev bl. a. *Drei Abhandlungen zur Gestalttheorie* (1925) og *Productive Thinking* (1946).

Werther [v'e:rtər], hovedperson i Goethes roman »Die Leiden des jungen Werthers« (1774).

verti- (lat. vertere vende, forandre), foranderlig, vekselende.

vert'igo (lat.: omdrejning), svimmelhed.

verti'kal (lat.), lodret.

vertikal, første, astron., en lodret storcirkel vinkelret på meridianen, d. v. s. indeholdende alle punkter på himlen, der står i V. el. Ø.

vertikalcirkel, astron., en lodret storcirkel, fremkommer ved skæringen ml. himmelkulgen og en lodret plan.

vertikal lid, skydning med (under) store nedslagsvinkler; kaldes nu oftest kastning. Afgives af krumbanskyts.

vertikalkreds, et astron. instrument, som benyttes ved måling af himmellegemernes meridianhøjder.

Wertmüller [v'e:rt-], Adolf Ulrik (1751-1811), sv. nyklassicistisk maler; virkede i mange år i Paris, senere i N.-Amer.; har udført mytol. kompositioner, bl. a. *Danae*, og portrætter, *Marie Antoinette* (nat.-mus., Stlm.).

Verulam [v'e:ruləm], se Bacon, Francis.

Verus (lat. verus sandfærdig), Lucius, rom. kejser s. m. Marcus Aurelius 161-69; adoptivson af Antonius Pius.

'verve (fr., af lat. verba ord), beåndethed, flugt, begejstring, vid.

Werwe [v'e:rve], Claus de (ca. 1400), belg. billedhugger, nevø af Claus Sluter. Fuldfandt dennes gravmæle over Filip den Dristige (1411).

Verwey [fər'vai], Albert (1865-1937), holl. forfatter og litt.kritiker. Medskaber af »De Nieuwe Gids«, 1924-35 for. i Leiden. Foretrak som digter den aristokrat., vanskelige lyrik; en del foreligger i *Verzamelde gedichten* (1911-12). Gnm. tidsskr. »De Beweging« førende kritiker med eur. horisont.

Verwers [v'e:r'vje], belg. by i Ardennerne SØ f. Liège; 40 000 indb. (1949). Centrum for klædefabrikation.

very well [v'e:ri'wæl] (eng.), meget godt; udmerket!

Ve'salius, Andreas (1514-64), nederl. ital. anatom, prof. i Padova. Renæssansens store anat. reformator, grl. mod. anat. forskning med *De corporis humani fabrica* (1543).

Wesel [v'e:zəl], ty. by ved Lippes udløb i Rhinen; 24 000 indb. (1939). Vigtigt trafikknudepunkt; fodhavn. Ca. 90% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Veselinović [v'e:seli'novitj], Janko (1862-1905), serb. forfatter; førte den egl. serb. litt. ad folkelig-realist. baner.

Wesenberg-'Lund [v'e:-], Carl (f.1867), da. zoolog. Prof. v. univ. i ferskvandsbiol. 1922-39. Talr. arbejder over ferskvandsdyrenes bygning og biologi. Flere store sammenfattende arbejder. Har skabt Kbh. Univ.s ferskvandsbiol. Lab. i Hillerød, hvor han 1947 blev æresborger.

Wesendonk [v'e:zəndəŋk], Mathilde (1828-1902), ty. forfatterinde. Spillede en rolle i R. Wagners liv og indvirkede på hans værk »Tristan og Isolde« (1859).

Wesenschau [v'e:zəns'au] (ty.: skuen af et væsen), E. Husserls betegn. for en (formodet) umiddelbar apriorisk opfattelse af genstandens »væsen«.

Weser [v'e:zər], 480 km l. ty. flod; opstår af kildeførende Fulda og Werra, gennemstrømmer Bremen og udmunder med dragtformet munding i Nordseens ved Wesermünde. Står gnm. kanaler i for-

Vespasian.

Johan Herman Wessel.

bindelse med Rhinen, Ems og Elben. Stor varetransport.

Weserbergland [v'e:zər'bɛrglɑnt], fællesbetegnelse for den nordl. del af Det Mellemteske Bjergland på begge sider af Weser.

Wesermünde [v'e:zər'myndə], ty. by i landet Bremen ved Wesers udløb; 111 000 indb. (1946) Tykls. vigtigste fiskerihavn. Skibsværft. - Dannet 1924 ved sammenslutning af byerne Geestemünde og Lehe. Siden 1939 tillige omfattende Bremerhaven. Ca. 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

ve'sica (lat.), anat., blære.

vesi'cantia el. vesica'toria (lat. vesica blære), blæretækkende midler.

ve'sicula (lat.), anat., lille blære, f. eks.: v seminalis (sædblæren).

ve'si'r (arab.), førsteminister.

Wesley [v'e:zli], John (1703-91) og Charles (1707-88), brødre, metodismens stiftere, opr. anglikanske præster.

Vespa'sian(us) (9-79), rom. kejser 69-79, statholder i Judæa 67, udråbt af hærene i Østen, genoprettede efter Nero ordenen i riget og finanserne. (Portrætbuste).

Vespa'sian's 'Forum el. Forum Pa'cis (lat.: Fredens Torv), senantik og moderne betegn. f. pladsen Ø f. Forum Romanum; indviet 75 e. Kr.

'vesper (lat.: aften), tidebøn ved solnedgang; kan på helligdage indføljes i den kat. gudstjeneste og omfatter da også skriftlæsning og hymner.

Vesper [v'e:sər], Will (f. 1882), ty. forfatter, kritiker; udg. bl. a. fra 1923 det stærkt nazist. tidsskr. *Die neue Literatur* (opr. Die schöne Literatur). *Das harte Geschlecht* (1931), en sagaroman.

vesperbilleder (lat. vesper aften), betegn. for Kristusbilleder, der behandler motiver fra tiden umiddelbart efter Kristi død, f. eks. korsnedtagelse, gravlægn.

Vespucci [v'e:s'putj], Ame'rico (1451-1512), ital. søfarer. Rejser langs Sydamerikas kyster 1499-1508, udgav rejsebrev og kort. V.s. fornavn blev gnm. Waldseemüller navngivende for Amerika.

Wessel [v'e:-], Caspar (1745-1818), no.-da. landmåler og matematiker, var 1764-1805 i det Kgl. Danske Videnskabernes Selskabs tjeneste som medhjælper ved triangulationen og kortlægningsen af Danm. W har i 1797 som den første givet den geom. fortolkning af de komplekse tal og regneoperationerne med disse. Afhandlingerne foreblev imidlertid ukendt, dens resultater blev senere genfundet af andre og benævnes efter Gauss.

Wessel [v'e:-], Horst (1907-30), ty. nationalsocialist, forf. af *Horst-Wessel-Lied*, faldt i gadekamp, mindet som martyr af nazisterne.

Wessel [v'e:-], Johan Herman (1742-85), no.-da. digter, broder til Caspar W. 1761 til Kbh. som student; ingen embedseks.; privatlærer i fr. og eng.; 1779 kgl. beskikkelse som teaterovers. Parodikomedien *Kierlighed uden Strømper* (1772, opf. 1773 med musik af Scalabrini), en vittig satire over misbrug af den fr.-klassiske tragedies og den ital. operas teknik og stil, siden ofte misforstået som angreb på selve den fr.-klassiske tragediegenre, som han ærede. Komediens ypperlige alexandriner-versifikation genfindes rigt varieret i de komiske fortællinger (efter La Fontaines forbilleder), hvormed han 1784-85 fyldte sit ugeblad *Voire Serviteur*, *Ottilios* (Deres tjener, d'herre lediggængere); især mærkes *Gafelen*, *Smeden* og *Baqeren*, *Hundemordet* og *Herremanden*. Læredigtene *Nøjsomhed*

og *Ode til Sønnen* viser evner for alvorlig poesi. Fl. epigrammer og impromptu'er bekræfter indtrykket af hans fine vid. (Portræt).

Wessel, Peter Jansen, Tordenskiolds borgerlige navn.

Vesselhorn (ty. Wisenthorn bisonoksehorn), i heraldikken meget ofte anv. som hjelmtegn.

Wessely [v'e:səli], Paula (f. 1908), ty.-østr. skuespillerinde. Vandt allerede som ung position i Wiens teaterverden ved sit varme, kvindelige talent. Brød igen som film i »Maskerade« (1934). Efter den 2. Verdenskrig en karantæneperiode, nu atter på scenen i Wien.

Wessén [v'e:sə:n], Elias (f. 1889), sv. sprogforsker. *Studier till Sveriges hedna mytologi och fornhistoria* (1924), *Namnstudier* (1927). Har bl. a. også skrevet *Sv. språkhistoria 1-2* (1943). Medudgiver af *Sveriges runskrifter*.

Wessex [v'e:siks], angelskisk kongerige i SV-Engl., grl. 519. Egbert af W samlede 829 England.

Wessex Saddleback [v'e:siks 'sædtbæk], sortbroget eng. svinerace.

West [wæst], Benjamin (1738-1820), amer. maler. Fra 1763 i London, hvor han blev historiemaler for Georg 3. og president for Royal Academy. Har behandlet hist. og mytol. motiver samt udført portrætter.

West, Johan (f. 1893), da. officer, kammerherre; 1937 kommandørkaptajn i reserven og hofchef hos kronprins Frederik, 1947 hofmarskal.

West [wæst], Mae (f. 1892), amer. (film-) skuespillerinde. Fremstiller en ikke stærkt, men humoristisk opfattet »vamp«-type. »Jeg er ikke nogen Engle« (1933) og »En Trestjernet Pige« (1936). Eur.-turné 1948.

West [wæst], Rebecca (egl. Cecily Fairhead) (f. 1892), eng. forfatterinde og kvindesagsforkæmper. Hendes romaner, f. eks. *The Return of the Soldier* (1918, da. *Soldatens Hjemkomst* 1940), er påvirket af Henry James og psykoanalyse.

West [wæst], Mae (f. 1892), amer. (film-) skuespillerinde. Fremstiller en ikke stærkt, men humoristisk opfattet »vamp«-type. »Jeg er ikke nogen Engle« (1933) og »En Trestjernet Pige« (1936). Eur.-turné 1948.

West [wæst], Rebecca (egl. Cecily Fairhead) (f. 1892), eng. forfatterinde og kvindesagsforkæmper. Hendes romaner, f. eks. *The Return of the Soldier* (1918, da. *Soldatens Hjemkomst* 1940), er påvirket af Henry James og psykoanalyse.

Vesta (lat., besl. med gr. *hestia* arne), i rom. rel. den vigtigste af familiens guddomme, arneiden som kraft og guddom, tænkt i kvindelig skikkelse. V stammer fra den tid, da Rom var et landsbysamfund; arneiden i høvdingens gård på Palatinerhøj var folkets helligste symbol, passet af høvdingens kvinder, bevaret senere som statens arne i det ved Palatin beliggende rundtempel, passet af vestalinderne. Kulden for V hævdede sig så længe, som den gl. rel. bestod.

vestaber, de brednasede, amer. aber.

Vest-'Agder, fylke i det sydligste No.; 7236 km²; 93 500 indb. (1946). Kysten er stærkt indskåret og ledsaget af en skærgård. Langs kysten et sandet og skovløst lavt land, hvis frugtbarste del er halvøen Lista, den øvrige del er ret øde, skovfattige fjeldstrækninger, de såkaldte hie, gennemskåret af en række dale: Sirdal, Kvinnesdal, Lyngdal, Auedal, Mandalen og en mindre del af Setesdal. Land-, skovbrug og fiskeri, Købstæder: Kristiansand, Mandal, Flekkefjord.

vestal'inder, i rom. rel. et kvindeligt præsteskab, der passede statens arne, kulden for Vesta i det ved Palatin beliggende rundtempel. Der var 6 v. der fungerede i alderen fra 10 til 40 år, valgt bl. de fornemste familier. v var undergivet strenge renhedsbestemmelser; et brud på kyskheden straffedes ved levende begravelse. Til gengæld var de højt ærede og nød store privilegier.

Vestalperne, den vestl. del af de eur. Alp. v f. en linie fra Bodensee, langs Rhindalen over Splügen til Como-seen.

Vestaust Australien, da. navn på Western Australia.

Vestbirk, da. stationsby (Horsens-Silkeborg) ved Gudå; vandkræftstation. Højskole.

West Bromwich [wæst 'brəmids] el. ['brāmītj], by i Midt-Engl. NV f. Birmingham i Black Country; 86 000 indb. (1948). Jern- og metalindustri.

Vestby-fundet, offerfund fra y. bronzevalder fra Vestby-, Opland, No., bestående af 3 halsringe, en nål, to dyrefig. og talrige

- perler, alt bronze, muligvis indført fra Danmark.
- Vestdijk** ['væst'dɛjk], *Simon* (f. 1898), holl. forfatter. Analyserer i sine romaner v. hj. af moderne dybdepsyk., småbørn og hist. personligheder. *Het vijfde Zegel* (det 5. segl) (1937) om El Greco. *De uiterste Secundé* (1944; illegale digte).
- Westen** ['v-], *Thomas von* (1682-1727), no. præst, Finnmarks missionær, påvirket af pietismen, stilledes 1714 under missionskollegiet og foretog 3 rejser til Finnmarken.
- Vesteneinten** [-væst'ænt-] (fr. *enceinte* indhegning), syd. og vestl. del af den af min. Estrup (1886 ff.) anlagte Vestvold ved Kbh., fra Kålvæboderne til Husum. Sammen m. andre dele af Kbh.s befæstn. desamerer efter lov af 1920.
- West End** ['væst 'ænd], formentl. kvarter i vestl. London med bl. a. kvartererne Belgravia og Mayfair, parkerne Hyde Park og Kensington Gardens.
- Westende** [væst'ænd], belg. badested nær Ostende; ca. 2000 indb.
- Vestenfjelske Norge**, vestskræningen af den del af det no. fjeldplateau, der ligger S f. Trondheimsfjorden.
- Westenholz** ['væst'nhol's], *Mary* (*Bess*) (1857-1947), da. forfatterinde, unitar, medstifter af Det Frie Kirkesamfund 1900, dets formand til 1925. Udvalkedes 1908 ved bemærkelsesværdig højesteredsdom af folkekirken. Tiltvæng sig 19. 8. 1908 under forsvarsdebatten adgang til folketings forrådsstol og fremsatte i da. kvinders navn en protest mod politikernes formentlige ansvarshed.
- Westenholz** ['væst'nhol's], *Regnar* (1815-66), da. forretningsmand. 1843-48 grosserer i Hamburg, fra 1848 i London s. m. broderen Anders Peter W. drev stor kornhandel, bidrog til da.-eng. dampskibsroute, mellemmand ml. da. regering og den eng. jernbanecentralprener og politiker Morton Peto i jernbaneanlæg. Fra 1853 ejer af Mattrup; finansmin. under Rottwitt 1859-60, knyttet til Fred. 7. og grevinde Danner.
- Westenholz** ['væst'nhol's], *Aage* (1859-1935), da. ingeniør. Søn af Regnar W. 1888-95 direktør f. Bangkoks sporveje, som W elektrificerede; 1898-1910 direktør f. Siam Electricity Co.; plantageejer. Ivrig forsvarslinje, oprettede i Danmark frivilligt rekylskyttekorps (1908-19), organiserede som skarp modstander af Sovj. frivilligt korps til Estland 1919.
- Vesterbo**, kbh. bydel SV f. St. Jørgens S. Indtil midten af 19. årh. kun udbygget langs Vesterbrogade; efter bygningsrestriktionernes ophævelse 1852 opførtes tæt arbejderbebyggelse på indre V.
- Vesterbyden**, nordl. nordkoloni-område på Gronl. i middelalderen, navnlig omkring det indre af Godthåbsfjord og Ameralik.
- Vesterbygår'd**, hovedgår'd SØ f. Kalundborg. Fra 1843 i slægten Fønnebech (-Wulff)s eje. Bygn. fra 1844-46.
- Westergaard** ['v-], *Anna* (f. 1882), da. kvindesagsforkæmper, ansat i statsbanerne (fuldmægtig 1929), ledende inden for kvindesags- og fagorganisationer, præs. for Open Door International. Radikalt medl. af Landstinget fra 1939.
- Westergaard**, *Hans Adolf* Bronson (f. 1872), da. forsøgsleder og planteavlsofæder. 1903-1943 leder af Abed Planteavlstation. Æresdoktor ved Landbohøjskolen 1942. V har tiltrukket en række meget yderlige korsorter, som også har vundet stor udbredelse i udlandet.
- Westergaard** ['v-], *Harald* (1853-1936), da. nationalekonom og statistiker, prof. ved Kbh.s Univ. 1886-1924. Ved siden af sit meget omfattende litt.-vidensk. arbejde, der skaffede ham verdensry som statistiker allerede i en ung alder, udfoldede W også en praktisk virksomhed af usædvanligt format. W indtog tillige en fremtrædende plads i det kirkelige liv og rejste i 1890 den kbh. kirkesag.
- Westergaard** ['v-], *Harald Malcolm* (f. 1888), da.-amer. civilingeniør. Professor, 1937-46 ved Harvard Univ. USA. Bekendt forsker inden for jernbetons og bygningsstatikkens område.

- Westergaard** ['v-], *Mogens Christian* Wanning (f. 1912), da. arvelighedsforsker; 1949 prof. i genetik v. Kbh.s Univ. Arb. om genetiske og cytologiske emner.
- Westergaard** ['v-], *Niels Ludvig* (1815-75), da. orientalist, verdensberømt for sine betydningsfulde zend- og pehlevi-studier. Samlede 1841-44 i Indien og Persien vigtig håndskriftmateriale.
- Westergaard**, *Søren* Meisen (f. 1869), da. gejstlig. Præst i Jylland (Skive og Ribe), 1930-39 biskop i Ribe (grundtvigsk).
- Vester-Hasing**, da. stationsby (Ålborg-Sæby); 591 indb. (1945).
- Vesterhavet**, særligt da. navn på Nordsoen, især den del, der støder op til Jylland.
- Vesterhavet**, da. dampskibsselskab, grl. 1895. Korresp. reder: J. Lauritzen.
- Westerland** ['væst'rlant], badested på øen Sild. 11 000 indb. (1946; 1939: 5600).
- Westerlandene**, d. s. Occidenten.
- Westerman** ['v-], *Carl* (1894-1947), da. søofficer. Kommandørkaptajn 1937; chef f. skibsdivisionen 1941, stabschef v. kystdefensionen 1942. Kons. folketingsm. 1933-47 (Kbh.), talsmand f. øget forsvar. Søgte som kommanderende officer på »Niels Luell« forgæves at føre skibet til Sv. 29. 8. 1943.
- Westerman** ['v-], *Theodor* (1852-1935), da. landøkonom. Prof. i landbrugets plantedyrkning ved Landbohøjskolen 1896-1923. V var en fremragende lærer, og fik ved sit rige initiativ stor bet. for såvel statens som den lokale forsøgsvirksomhed i plantekultur.
- Westerman's Forlag** ['v-], da. forlag, grl. 1941 af grosserer Poul W (f. 1902). Udsender både fag- og skønlitteratur.
- Westermark** ['væst'mark], *Edvard* (1862-1939), fi. sociolog, prof. i London og Turku; skrev bl.a. *History of Human Marriage* (1891) og *Origin and Development of Moral Ideas* (1906-08).
- Vester Møllerup-fundet**, sølvskat bestående af 6 bøjlenåle, heraf 2 med emailleindlægning, 30 forsk. nåle (mest hårnåle), arming m. m. fundet 1942 ved Vester Møllerup i Vendsyssel. Fra midten af 2. årh. e. Kr.
- Western Australia** ['væst'ən 'ɑ:st'reiʃjə], Austr.s største stat; 2 527 500 km², 33% af Austr.s 503 000 indb. (1947), 61/2% af Austr.s indb., ca. 22 000 indfødte. Producenter hvede, uld, guld og tommer. Hovedstad: Perth.
- Western Electric Co.** ['væst'ən i'lektrik 'kɑmpni], verdens største fabrikkations-selskab for telefonmateriel. Produktions-selskab for American Telephone and Telegraph Co. Grl. 1881, hovedsæde i New York.
- Western Ghāts** ['væst'ən 'gɑ:ts], stejle, ca. 1200 m h. bjerge langs Deccans V-rand, Indien. Højeste punkt 2130 m.
- Western Union Telegraph Co.** ['væst'ən 'ju:niən 'teləgrɑ:f 'kɑmpni], verdens største telegraf-selskab, stiftet 1851 med hovedsæde i New York (nuv. navn 1856). 1947 56 000 arb. og funkt. Regnskabet balancerede 1947 med 320,8 mill. \$.
- Vesterport**, 1) kbh. byport, der fra Vester-gade førte ud til landevejen mod Ros-

- Westerwald** [væst'ər'vɑlt], navnet på den del af De Rhinske Skiferbjerge, som ligger ml. Lahn og Sieg. Højeste punkt 657 m.
- Vester-Vanned Sø**, 4,8 km² stor sø, 9 km NV f. Tisted.
- Vestervig**, da. landsby, SV f. Tisted; 566 indb. (1945). Ting- og valgested. Amts-sygehus. Tidl. kloster med endnu eksisterende kirke; se Vestervig kloster.
- Vestervig kloster**, augustinerkloster i Ty, grl. ca. 1110, indviet til St. Thøger; omkr. 1150 bispedæde; kapitelskirke; sekulariseret 1530; til 1661 kgl. len, fra 1799 udstykket; de sidste klosterbygninger blev nedrevet i 1830'erne. Tilbage står den pragtfulde treskibede granitkvaderkirke, dog kun en torso, idet de

fremspringende korsarme med kapeller og småapsider er forsvundet, mens kor og hovedapsis genfrejstilledes af M. Clemmensen 1917-21. Det indre af den engelsk-påvirkede kirke præges af de skiftende runde og firkanterede piller. Talrige fortrinlige billedkvadre (»Vestervig Vartegn«). Tårnet er gotisk. På kirkegården »Liden Kirstens Grave»

Vestervig hav'n, havneby på vestkysten af Læsø; 504 indb. (1945).

Vesterålen, no. øgruppe NØ f. Lofoten, omfatter den nordl. del af Austvågøy, den vestl. del af Hinøy samt Hadsø, Langøy og Andøy.

Westfalen [væst'fa:lən], ty. landskab omkring Rhinens bifloder Ruhr og Lippe; som preuss. provins 1815-1946; 20 217 km²; 5,2 mill. indb. (1939); nu en del af Nordrhein-W. Det nordl. W tilhører det nordtyske lavland, medens det sydl. W er en del af De Rhinske Skiferbjerge. Over 50% af befolk. (hvoraf halvdelen er kat.) er beskæftiget inden for industri og håndværk. Industrien, der baseres på rige stenkulsforekomster, jernmalm og stor vandkraft, omfatter fabrikation af tekstilvarer (Bielefeld), jern- og stålvarer, maskiner, cement, glas, lærvarer og kemikalier. (Dortmund. Bochum m. fl. byer i den til W hørende del af Ruhr-området).

Historie. W var opr. en del af hertugdømmet Sachsen, senere i middelalderen opdelt ml. grever af Mark og Berg og bisppe af Münster og Köln. Napoleon oprettede et kongerige W 1807 for sin broder Jérôme. 1815 samlede Preussen landene ml. Weser og Rhin som provinsen W. 1945 del af brit. besættelseszone, forenet m. nordrhinske område under egen landsregering.

Westfalske Fred ['væst'fa'l'ska], fred, sluttet i de westfalske byer Osnabrück og Münster, endte 30-årskrigen 1648. Frankr. fik Alsace; Sv. fik Forpommern m. Stettin, Bremen-Verden og Wismar; Brandenburg fik det øvr. Pommern og midttske bispedømme, bl. a. Magdeburg (først overtaget 1680); Bayern bevarede Øvrepalz og kurværdigheden, som det havde fået under krigen, Sachsen Lausitz; kejseren hævdede magten over det kuede Böhmen ubeskåret. Kejserens magt over de enkelte ty. fyrster reducerede nærmest til formalitet. Religiøst bekræftedes Augsburg-freden 1555; gjaldt nu også de reformerte.

Westfalske Port ['væst'fa'l'ska], ty. *Porta Westfalica* el. *Westfälische Pforte*, hyppigt anv. navn for Wesers gennembrudsdal i Weserbergland.

vestfinsk kvæg, lille, velbygget, gulligrød finsk malkekræ.

Vestfjorden [-fjor:ən], indskæring fra Nordhavet på Norges V-kyst ml. fastlandet og øgruppen Lofoten og Vesterålen;

kilde; lå v. nuv. rådhusplads, nedrevet 1858. 2) forretnings- og kontorbyggn. nær Kbh.s Hovedbanegård, opført 1930-31 af Ole Falkenberg og Poul Baumann; stålskelthet med kobberklædte facader. 3) S-banestation i umiddelbar nærhed af 2), opført 1934.

Vester-Skerninge, da. stationsby (Svendborg-Fåborg); 551 indb. (1945).

ca. 150 km l., ved mündingen 90 km br. Store torskefiskerier.

Vest-Flandern, da. navn på den belg. provins West-Vlaanderen.

Vestfold [-fæl:], 1) gl. no. landskab omkr. Tønsberg; 2) Norges mindste og tættest befolkede fylke (bortset fra Oslo og Bergen), på V-siden af Oslofjorden, 2339 km², 145 000 indb. (1946). Langs kysten et frugtbart og veldyrket kystland, bag hvilket der ligger et lavt og skovklædt bjergland. Land- og skovbrug (56% skov). 94% af Norges hvalfangerflåde (1940) er hjemmehørende i V. Industrien er mangesidig, Vestfoldbanen går gnm. V. Købstæder: Tønsberg, Horten, Larvik, Sandefjord, Holmestrand og Stavern.

vestfrankiske rige, den del af frankeriget, som ved forliget i Verdun 843 tilfaldt Karl den Skallede, og som blev det senere Frankrig.

Vestfriske Øer (holl. *Westfriesche Eilanden*), øgruppe langs Hollands nordkyst; omfatter Tessel, Vlieland, Terschelling, Ameland, Schiermonnikoog og Rottum.

Vestfronten, under 1. Verdenskrig fronten i Frankr.-Belg. 1914-18. Lejlighedsvis brugt på samme måde under 2. Verdenskrig 1939-40, 1944-45.

vestgoter, del af goterne; blev 376 fordrevet fra Dacien af hunnerne, slog kejser Valens ved Adrianopel 378, drog 401 under Alarik I. til Ital., plyndrede Rom 411, gik 412 under Atila til Gallien, deltog i hunnerslaget 451, erobrede under Eurik (466-85) det meste af Spanien, mistede i slaget ved Poitiers 507 Gallien, erobrede under Liuvigild svebernes rige i NV-Spanien 585, gik over til katolicismen under Rekkared 586 og bukkede 711 under for araberne.

vestgribbe (*Ca'thartidae*), fam. af rovfugle. Mangler næseskillevæg, sangmuskler, bifane og blindtarm. Hertil kalkun-gribbe, ravnegribbe, kondor og kongegribbe.

West Ham ['wæst'häm], østl. industri- og havneforstad til London; 174 000 indb. (1948).

West Hartlepool ['wæst 'hɑ:tpu:l], by i NØ-Engl. N f. Tees' munding; 72 000 indb. (1948). Vigtig havneby med store skibsværfter. Grl. 1844.

vestibul'raparatter (af *vestibulum*), ligevægtsorgan i det indre øre.

vestibule ['v:by:lə] (*lat. vestibulum*), rummelig forhal.

vestibulum (lat.), 1) arkit., vindfang i form af kort korridor foran den i facaden dybt forsænkede indgangsør i det antikke rom. hus; 2) anat., betegn. for visse hulrum.

vestigia 'terrent (lat.: sporene skræmmer), citat fra Horats' breve I 1,74. Ræven tør ikke gå ind til den syge løve, fordi alle dyresporene går indad, men intet udad.

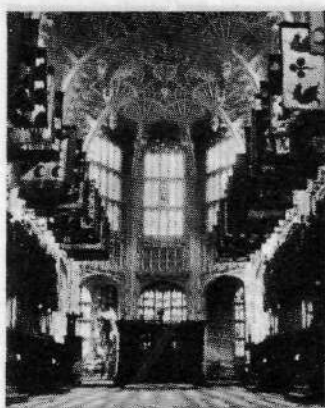
Wes'tin [-v:], Gunnar (f. 1890), sv. kirkehistoriker, prof. i Uppsala 1937, har især beskæftiget sig med vækkelsesbevægelsernes historie. Baptist.

Vest'indien, eng. *The West Indies*, øgruppe ml. Atlanterhavet og Det Caribiske Hav, består af De Store og De Små Antiller, Trinidad og Bahamaøerne. (Se kort sp. 4909-4911).

Vest'indisk Kompagni, sammenslutning af købmænd, oprettet af da. reg. 1671 for at drive handel på St. Thomas m. tilknyttet slavehandel på Guinea. Efter erhvervelse af St. Croix 1733 fik V 1734 monopol på at drive sukkerrefinaderier i Kbh. 1754 overtog staten V, og handelen frigaves. 1778 oprettedes et Vestindisk Handelselskab, som staten havde stor indflydelse på, og overtog 1788; Den kgl. Vestindiske Handel drives derpå uden monopol til 1816.

Westinghouse ['wæstɪŋhau:s], George (1846-1914), amer. ingeniør. Opfinder af bl. a. trykluftbremsen for jernbaner, vestjyske skoleordning, skoleordning for Ribe og Ringkøbing amter, der koncentrerer de ældre børns undervisn. til vinterhalvåret med heldags-skolegang 4-5 dage om ugen.

Vestkysten, da. dagblad (Venstre), Esbjerg; grl. 1917. Oplag 1948: 34 000.

Westminster Abbey. Koret.

Vestlandet [-lan:ə], no. betegn. for kystlandet V f. Jotunheimen-Langfjellene, omtrent svarende til Rogaland, Hordaland, Sogn- og Fjordane fylker og den sydligste del af Møre; Hordaland regnes dog undertiden til Sørlandet.

vestlandshesten, d. s. s. nordbagge.

West Lothian ['wæst 'ləuðiən], skotsk grevskab V f. Edinburgh; 311 km²; 86 000 indb. (1947).

Westmacott ['wæst(m)əkət], eng. billedhugger. 1) Richard (1775-1856), har udført talrige monumenter, bl. a. i Westminster Abbey og St. Paul's Cathedral. 2) Richard den yngre (1799-1872), søn og elev af 1). Hovedværk: frontrelief til børsen i London.

Vestmagterne, under 1. Verdenskrig og siden betegn. for Tyskls modstandere vestpå, især Engl. og Frankrig.

Westman ['v:], Axel (f. 1894), sv. læge, prof. i gynækologi (Lund-Sthlm.). Bet. hormonforsker.

Westman ['v:], Carl (1866-1936), sv. arkitekt. Har som arkit. for den sv. medicinalstyrelse opført en række sanatorier og sygehuse, bl. a. *Karolinska Sjukhuset* i Sthlm. (1933-36). Endv. det nye rådhus smst. (1909-15) og *Konstsløjfemuseet* i Göteborg (1914).

Westman ['v:], Karl Gustaf (1876-1944), sv. politiker. Prof. i retshistorie (Uppsala); ecklesiastikmin. under Hammar-skjöld 1914-17, 1919-43 i 1. Kammer, fra 1921 i Bondeforbundet. Juli-sept. 1936 udenrigsmin. under Pehrsson-Bramstorp, derpå justitsmin. i samlingsreg. til aug. 1943.

Westman ['v:], Knut Bernhard (f. 1881), sv. kirke- og missionshistoriker, prof. i Uppsala. Ledede 1923-30 missionskole i Kina.

Vestmanhavn, da. navn på Vestmanna. **Vestmanna** ['væsmanna], da. *Vestmanhavn*, bygd på Streymoy, Færøerne; 1002 indb. (1945). Øernes bedste naturhavn.

Vestmannaeyjar ['væsmanna:ɛjɑr], øgruppe ved Islands S-kyst; kun den største (Heimaey) er bebodt; 3500 indb. (1946). Her ligger købstaden Kaupstaður, Fiskeri, fuglefangst. Havn. Fabrikation af levertran.

Westmeath ['wæst'mi:ð] (irsk: An Larmhíde), irsk grevskab i prov. Leinster, V f. Dublin; 1763 km²; 55 000 indb. (1946)

Westminster, City of ['wæst(m)ɪnstə], bydel i London, SV f. City; 101 000 indb. (1948). Regeringskvarter med parlamentsbyggn. (W Palace), W Abbey og beboelseskvarterer, ne Belgravia og Mayfair.

Westminster, Statute of ['stætju:t əv:], eng. love. I) 1275-90: kongens indtægter defineredes, retshåndhævelsen organiseredes bedre, lensmændenes ret til videreforlening ophævedes (jalt 3 love). 2) 1931: ved ændring af tronfølgerreglerne og vedtagelse af alm. love opnås kun gyldighed f. Dominions, hvis disses parlamentarier samtykker. Gav lovkræft til beslutn. fra Imperial Conferences 1926 og 1930 og er grundlaget for det brit. imperiums nuv. statsretlige ordning

Westminster Abbey ['æbi], Engl.s kroningskirke og pantheon, grl. i London i 7. årh., den nuv. kirke opført 1340-1509 med treskibet lang- og tværskib. Særlig kendt er »Poets' Corner« (digternes hjørne) med eng. digteres grave el. mindesmærker. (III).

Westminster Bridge ['brɪdʒ], bro over Themsen i London, fra parlamentsbygningen til Lambeth; færdig 1862.

Westminster Cathedral [kə'tɪ:drəl], rom.-kat. domkirke i London, opført 1896-1905. Arkitekt: John Bentley (1839-1902).

Westminster Palace ['wæst(m)ɪnstə 'pælis], parlamentsbygningen i London. Opr. kongeslot, grl. af Edvard 3. Bekenderen, siden 1547 parlamentsbygning. Af de nuv. bygninger er Westminster Hall ældst (páb. 1097, færdig i 14. årh.), resten er efter brand 1834 opført 1840-67 i got. stil af Charles Barry. Bombeskader maj 1941. Klokketårn (100 m) med uret Big Ben.

Westminster-synoden, eng. national-synode i Westminster Abbey 1643-52; indførte presbyteriansk kirkeforfatn. i Engl. efter skotsk mønster; dens bekendelse (Westminster Confession of Faith) er udtalt calvinisk. W-s beslutn. bortfaldt ved restaureringen 1660.

Westmorland ['wæst(m)ə'lənd], grevskab i NV-Engl.; 2043 km², 67 000 indb. (1948). Hovedstad: Appleby ['æpəlbi]. Lake District ligger delvis i W.

vestnordisk, betegn. for de nordiske sprog (islandsk, færøsk, norsk), der fra omkr. 1100 ved fælles grammatiske ejendommeligheder kan adskilles fra de østnordiske sprog (dansk, svensk). Ublandet v er i dag kun islandsk.

Weston-element ['wæstən-], galvanisk element til målebrug (normalelement) angivet 1892 af den amer. ing. Edward Weston (1850-1936). Dets EMK er 1,082 volt.

Westons talje ['wæstən-], d. s. s. differentalstaje.

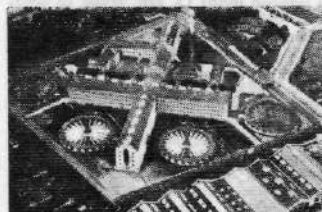
Weston-super-Mare ['wæstən sju:pə 'mæə(rɪ)], eng. badested ved Bristol Kanalens SV f. Bristol; 40 000 indb. (1948).

West Point ['wæst 'pɔɪnt], kendt militærakademi i USA, 75 km N f. New York ved Hudson River; 1325 indb. (1940).

Vestpreussen [-præ-], ty. *Westpreussen*, tidl. preussisk provins. 1772 preussisk v. Polens 1. deling. 1919 atter polsk (Den Polke Korridor) som prov. Pomorze.

vestpunkt, astron., det punkt i horisonten, der ligger 90° fra sydpunktet regnet i retningen med viserne på et ur.

Vestre Fængsel, Kbh., opført 1892-95 af Kbh.s kommune. Hører siden 1938

under fængselsvæsenet. Anv. især til udstæelse af mindre fængselsstraffe samt hæftestrafal.

Vestre Hospital, tidl. navn på Rudolph Berghs Hospital.

Vestre Kirkegård, Kbh., Valby; anlagt 1870, 53,7 ha; i centralt parti er begravet mange af 19. og 20. årh.s berømte personer, bl. a. Knud Rasmussen, Th. Stauning. Mindesmærke for faldne 1940-45 (af Arne Bang).

West Riding ['wæst 'raɪdɪŋ], den vestl. del af Yorkshire, N-England.

vestromerske rige, romerriget V f. Adriaterhavet, der 395-476 var skilt fra det østrom. rige.

Westrup ['væ-], Carl Wium (f. 1874), da. retslerd, 1920 stiftssekretær i Sjællands stift, 1920-38 Roskilde domkirkes væрге. Har som forf. navnlig behandlet den ældste rom. ret. Hovedværk: *Introduction to Early Roman Law* 1-3 (1934-44).

Westrup ['wæstrɔp], *Jack Allan* (f. 1904), eng. musikvidenskabsmand, 1945 prof. i Birmingham.

Vestunionen, 5-magtsalliance ml. Engl., Frankr. og Benelux, sluttet i Bruxelles 17. 3. 1948. Plan om V fremstattes 22. 1. 1948 i Underhuset af Bevin, begrundet m. Sovjs afvisn. af Marshall-planen og oprettelsen af Kominform. Fik tilslutn. fra Benelux og Frankr.; som mulige senere deltagere nævntes Ital., Portugal, mens de nordiske lande ikke foreløbig regnedes at kunne tilsluttes; Sv. og Danm. tog i febr. afstand fra deltagelse i blokdamme. - Konferencen i Bruxelles ml. de 5 magter endte med at foreskrive militær hjælp mod aggression i Europa, økon. samarbejde og oprettelse af fælles konsultativt råd. I apr. fastlagdes dette: de 5 udenrigsministre mødes mindst hver 3. måned; permanent råd oprettes af udsendingene i London og en eng. repræsentant; desuden permanent forsvarsråd. Planer for snævert økon. samarbejde rejste vanskeligheder.

West Virginia ['wæstvɜːdʒɪnjə] (fork. *W. Va.*), stat i USA, omkr. øvre Ohio River; 62 626 km²; 1 902 000 indb. (1940; 1947: 1 882 000), 30,2 pr. km²; 118 000 var negre; 28,1% boede i byerne. Hovedstad: Charleston. Ø-W er opfyldt af Alleghany Mountains med brede, frugtbare, veldyrkede længdedale. Herfra skræner Det Appalaches Plateau mod NV til lavlandet ved Ohio River. Bjergene er dækket af tempereret løvskov. - *Erhverv*. Landbruget avler især hvede og majs; desuden kartofler, tobak; bet. kvægavl. Mineindustri: W er den vigtigste kulbrydende stat i USA (1944: 148,6 mill. t = 24% af USA's prod.). Industri: er det næstvigtigste erhverv: glas, jern og stål, kemiske artikler. - *Historie*. Opr. del af Virginia, løstrevet 1861, da W sluttede sig til Nordstaterne under Borgerkrigen. Stat 1863. (Kort se Virginia).

West-Vlaanderen ['væstv'vlɑːndəɹ], fr. *Flandre occidentale* (da. *Vestflandern*), belg. prov.; 3234 km²; 991 000 indb. (1946). Vigtigt landbrugsområde. Hovedstad: Brugge.

Vestvolden, d. s. s. Siegfriedlinien.

Vestvågøy [-vɑːgøi], no. ø i Lofoten; 411 km²; 11 550 indb. (1946); fl. fiskevær.

Vesuv, ital. *Vesuvio* [-'vʊ-], sydital. vulkan tæt SØ f. Napoli; kulminerer med det eur. fastlands eneste virksomme krater; 1182 m o. h., 650 m i diameter. Toppen omgives af en mod V åben ældre kraterrand, Monte Somma. Ved det første udbrud i hist. tid (79 e. Kr.) begravdes bl. a. byerne Herculaneum, Pompeji og Stabie under askeregnen. Derpå af og til udbrud indtil 12. årh. Hvilte til voldsomt udbrud 1631. Næsten uafbrudt virksomhed siden med særlig stærke udbrud 1794, 1822, 1872, 1906 og 1929. Fra 1903 bane omtr. til kraterranden, sidste stykke som tovbane (åbnet 1910). Siden 1844 vulkanologisk observatorium ved den øverste kegles fod. Bergets lavere skråninger er frugtbare og veldyrkede. (Ill. se vulkan).

vesuv'ian, tetragonalt brunt el. grønt mineral m. glansglans, silikat af Al og Ca. Forek. i kontaktmetamorfoserede kalksten.

vesu'vin, et gulbrunt azofarvestof. Anv. til uld, bomuld, silke, læder m. v.

Vesaa ['væːsɑː], *Tarjei* (f. 1897), no. forfatter. Har skrevet fl. romaner og noveller, ejendommelige ved deres lyriske, stemningsbårne stil; især kendt er *Sendemannen Huskuld* (1924) og hovedværket, trilogien *Fars reise*, *Stigrid Stallbrokk*, *De ukjente mennene* (1930-32) om en drengs udvikling og kamp mod medfødt livsangs. Om den ty. okkupation af No. handler den symbolistiske roman *Huset i mørket* (1945, da. 1946). (Portræt).

Wet, *Christiaan De* [dø'væt] (1854-1922), boergeneral. Kæmpede energisk mod Engl. efter 1899, bl. guerrillalederne efter 1900. Rejste 1914 kamp mod Engl. pány, men blev slået af Botha.

Vetenskapsakademien, Kungliga, sv. vidensk. selskab, Sthlm., grl. 1739 til fremme af mat. og naturvidensk. m. m.

Tarjei Vesuaas. Maxime Weygand.

130 sv. og 100 udenlandske medl. Uddelel Nobelprisen i kemi og fysik.

Vetenskapsocieteten, 1) vidensk. samfund i Uppsala, grl. 1710; udg. siden 1720 *Acta*; 2) humanistisk vidensk. samfund i Lund, grl. 1920. Udg. *Arsbok* og *Skrifter*.

vete'ra'n (lat. *veteranus*, af *vetus* gammel), i det gl. Rom: soldat, hvis tjenestetid var udløbet; nu: fhv. krigsdeltager.

veteri'nær (af lat. *veterinus* som vedrører træddyr), person, der har gennemgået uddannelse som dyrlæge ved en vet.højskole el. et vet.-med. universitets-fakultet.

Veterinærdirektoratet, under Landbrugsministeriet, er oprettet 1. 7. 1931 på foranledning af det offentlige til bekæmpelse af smitsomme sygdomme bl. husdyr. V varetager endvidere kød- og mælkekontrollen.

Veterinære Serumlaboratorium, Statens, Kbh., grl. 1908, arbejder dels som vet. serum- og vaccinefabrik, dels som forskningsinstitut, fra hvilket er udgået et stort antal, ofte banebrydende arb. V rummer desuden Veterinærdirektoratets diagnosestation.

Veterinære Sundhedsråd, Det, oprettet 1851 og senere omorganiseret. V er rådgivende over for Landbrugsmin. ang. hyg. opgaver el. i kampen mod smitsomme husdyrsygdomme, fører kontrol med dyrlægernes uddannelse af deres virksomhed, og giver responsa i såvel civile som kriminelle sager vedr. dyrlægleri, handel med husdyr o. l.

Veterinær- og Landbohøjskole, Den Kongelige, off. navn på Landbohøjskolen.

Veterinær- og Landbohøjskolekollegiet, d. s. s. Landbohøjskolekollegiet.

veterinærpoliti, en i lov af 14. 4. 1920 omtalt offentlig embedsvirksomhed angående tilsynet med smitsomme sygdomme hos husdyr, udevet af en dyrlæge og en politiembedsmand i forening. I større byer findes ikke sjældent v som fast institution med en dertil fast knyttet veterinær, der da oftest fører titel af politidylrlæge.

veterinærvidenskab, læren om husdyrene og deres sygdomme samt om uddannelsen af kød- og mælkekontrollen (hygiejne).

Wetherill-princippet ['wæðə'ri:l] (efter den amer. opfinder J. P. W. (1844-1906)) for malmdskillelse beror på, at de magnetiske dele af findelte malme tiltrækkes af en magnet og med transportbånd kan fjernes fra umagnetiske dele.

Wetherill-processen ['wæðə'ri:l] (efter den amer. fabrikant Samuel W. (1821-90)), metode til fremstilling af zinkoksyd (zinkhvidt); den iltede malme reduceres med kul på en åben jernrist, umiddelbart efter iltens de fremkomne zinkdamp til zinkoksyd, der samles i kamre.

veti've'rolie, lugtstof fremst. af rod-stokken af vetivergræs (*Andropogon muricatus* Retz.; Java, Indien); anv. i parfumeriet.

Vetlanda ['væ:(:):l-], sv. købstad (fra 1920), N-Småländ; 7300 indb. (1949). Tændstikfabrik. Gl. markedsby.

veto (lat. jeg forbyder), i oldtidens Rom den formel, som anv. af en øvrigheds-person, når han ønskede at hindre en embedshandling fra en side-el. underordnet myndigheds side. I nutiden anv. om statsoverhovedets ret til at nægte samtykke til den af rigsdagen vedtagne lov (evt. som suspensivt v, der kun kan udsætte lovens endelige gennemførelse). Om v-retten i FN se vetoregel.

vetoregel, den i FNs pagt, art. 27 indeholdte regel om, at Sikkerhedsrådets beslutninger om andet end procedure-spørgsmål skal tages med mindst 7 jastemmer, herunder alle faste medlemmers stemmer. Hver af de 5 stormagter får herved som faste medl. mulighed for at forhindre enhver beslutning. v udfordredes i hovedsagen ved stormagtsaftale på Jalta-konferencen jan. 1945 som indrømmelse til Sovj., vedtoges trods indsigelse fra mindre stater på San Francisco-konferencen s. å. Denne såk. vetoret benyttes hyppigt, fortrinvis af Sovj., hvorved Sikkerhedsrådets behandling af politiske konflikter lammes. Forslag om begrænsning af vetoretten er behandlet på 1. og 2. generalforsaml. (okt. 1946, nov. 1947), men strandet, især på modstand af Sovj., der fastholdt princippet om stormagternes enighed som et nødvendigt grundlag for FNs virksomhed. USA, der opr. var tilhænger af reglen, har søgt den omgæet ved det i nov. 1947 vedtagne forslag om en permanent komité af generalforsaml. (den såk. »lille g.«), der følger generalforsaml.s afstemningsregler (2/3 flertal); her endv. modsat sig v i det foreslåede internat. organ til kontrol med atomenergiens udnyttelse.

Wetterbergh ['vætvø'berj], *Carl Anton* (1804-89), sv. forfatter og regimentslæge. Begyndte med elskverdige hverdags-skildr., *Genremlinger av ankel Adam* (1842); overgik m. romanen *Penningar och arbete* (1847) til den sociale tendensdigtning.

Wettergren ['vætvø'grɛ:n], *Erik* (f. 1883), sv. museumsmand, chef f. Dramatiske teatern 1928-34, dir. f. nat.museum, Sthlm. 1942. Især studier over moderne sv. kunstdindustri (*L'art décoratif moderne en Suede* (1925)).

Wetterhorn ['vætvø'hɔ:rn], bjergparti i Berner Alperne, Schw., 3 toppe: Hasli-Jungfrau (3701 m), Mittelhorn (3708 m) og Rosenhorn (3691 m).

Wettersteingebirge [-'ftain-], bjerggruppe på den ty.-østr. grænse i Tiroler Alperne. Højeste punkt: Zugspitze (2963 m).

Wettin ['væ'ti:n], ty. fyrstehus fra Schwaben. Stamtæder: Dietrich 1., (d. 982). 1089 markgrever af Meissen, 1423-1806 kurfyrster, 1806-1918 konger af Sachsen.

Wettisfossen, et af Norges højeste vandfald (261 m), dannes af elven Morka i Utdalens SØ f. Horungane.

Vetu'lonia, etruskisk by i MI-Ital., nu landsby, Herfra overtog Rom de magistrale insignier. V adelagdes vistnok under forbundsællekrigen 82 f. Kr.

Wetzlar ['vætslɑ:ɹ], ty. by ved Lahn, Hessen; 21 000 indb. (1939). Metalindustri; optiske instrumenter (Leitz). Gl. malerisk by; 1693-1806 sæde for Rigs-kammerretten.

Veuve Clicquot Ponsardin [vø:və kli-ko' pɔsɑ:rdø:n], fulde navn for Clicquot.

Vevey [vø:vø], by i kanton Vaud, Schw., ved Genève Søen; 13 000 indb. (1941). Bet. chokoladeindustri.

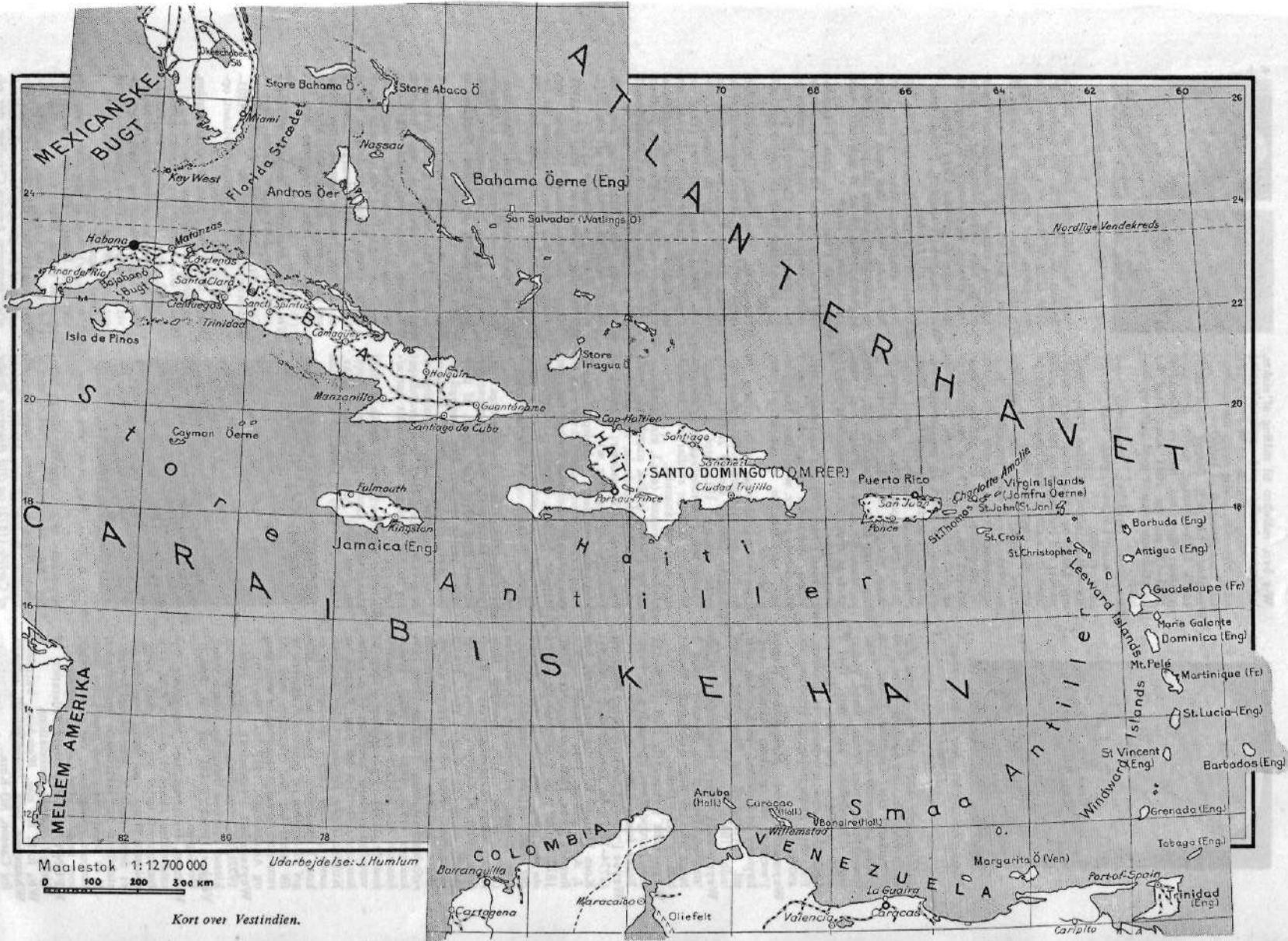
Wexels ['v-], *Wilhelm Andreas* (1797-1866), no. præst og salmedigter. Sluttede sig i visse henseender til Grundtvig; øvede en bet. indfl. som prædikant og forf. ikke mindst af salmer; hans lærebog gav anledning, til en voldsom katekismus-trid med det haugianske lægfolk.

Wexford ['wæksfɔ:d], irsk *Loch Garman*, 1) grevskab i prov. Leinster, SØ-Eire; 2351 km²; 92 000 indb. (1946); 2) hovedstad i 1), havneby ved W-fjord; 14 000 indb. (1947).

Weyden ['vø:ðə], *Rogier van der* (egl. *Roger de la Pasture*) (1399 el. 1400-1464), flamsk maler. F. i Tournai, hvor han var elev af Robert Campin (o. 1375-1444). Efter v. Eycks død den førende i flamsk kunst. Virksom i forsk. flamske byer, særlig i Bruxelles. 1444-50 i Ital. Hovedværker: *Korsnedtagelsen* (Escorial i Sp.), *Evangelisten Lucas tegnende Madonna*. Portrætter med indgående karakteristisk og præcis form. (Ill. sp. 4912).

Weygand ['vø:'gɑ:nd], *Maxime* (f. 1867), fr. general. Generalstabschef hos Foch fra

202 Vedmodigt fra Hørslev

Rogier van der Weyden: Kvindeportræt. (Berlin).

1914; ledede 1920 det fr. korps, der hjalp Pilsudski mod Sovj. Maj-juni 1940 overgav efter Gamelin, kunne ikke hindre sammenbruddet, juni-sept. 1940 forsvarsmin. under Pétain, derpå Vichys repr. i Nordafrika, afgik nov. 1941 i konfl. m. Darlan. Fængslet af Gestapo 1942-45, derpå interneret af franskm. Fik 1948 æresoprejsning. (Portræt sp. 4907).

Weymouth and Melcombe Regis ['weiməθ ən 'mælkəm 'ri:dis], eng. havneby og badeby ved Kanalen midt ml. Portsmouth og Plymouth; 36 000 indb. (1948).

Weymouths fyr ['weiməθs] ('Pinus 'strobis), fyrretræ fra N-Amer. med 5 lange nåle på hver dværggren. Plantet hist og her i Danmark.

Weyprecht ['vaiprɛçt], Karl (1838-81), østr. nordpolsfarer, opdagede s. m. Payer Franz Josefs Land.

Weyse ['vaisø], Christoph Ernst Friedrich (1774-1842), da. komponist, f. i Altona. Kom 1789 til Kbh. for at studere hos J. A. P. Schulz. 1794 organist i v. Reformert Kirke, 1805 domorganist i Kbh. 1816 titulær prof. Foreleste sig 1799 i sin slægtning, den 16-årige Julie Tutein, der 1801 ægtede hollænderen Noltheinus. Komp. syngespillene *Søvedrikken* (1809), *Faruk* (1812), *Ludlams Hule* (1816), musik til »Macbeth« (1817), *Florbella* (1825), *Et Eventyr i Rosenborg Have* (1827), musik til »Balders Død« (1832) og operaen *Festen på Kenilworth* (1836).

Endv. kirkelige kantater, herimellem *reformationskantater* (1817 og 1836), *julekantater* (1818, 1834 og 1836), *påskekantater* (1819, 1821 og 1825), *nyårs-kantate* (1821) og *pinselohne* (1820). Af verdslige kantater foreligger bl. a. *sørgkantater* over Ove Malling, Rahbek og Kuhlau. Endv. korværket *Den Ambrrosianske Lovsang* (1825), *Miserere* for to kor, 7 symfonier, 4 klaversonater, *Allergi di bravura* og etuder for klaver. W fik størst bet. for eftertiden med sine romancer og sange (Ingemanns »Morgen- og Aftensange«, 1937-38). (Portræt.)

Weysenhof ['vaisenhøf], Józef (1860-1932), po. romanforfatter, skildrer af po. klasser i satirisk betyning, fornem stilist **Vézère** [ve'zæ:r], 192 km l. fr. flod ti Dordogne.

V-form, flyvemaskiners bærepelaner har undertiden større el. mindre V, d. v. s. bærepelanet løfter sig ud mod vingespidsen, så det - set forfra - minder om et meget fladt V. Herved opnås tværstabilitet for lavtvingede monoplaner. V er derimod i reglen unød. for højtvingede monoplaner, der er tværstabile som følge af den høje placering.

WFUNA, fork. for World Federation of United Nations Associations.

Wh, fork. for eng. *Watt-hour*, watttime.

Whampoa (eng. [wa:m'pouə]), udhav for Canton, SØ-Kina.

Wheatstone ['wi:stən], Charles (1802-75), eng. fysiker. Tæl. opfindelser, bl. a.

W-s bro, målebro til måling af elektr. ledningsmodstand ved sammenligning med normalmodstande, og W-s systemet, telegrafsystem, særlig egnet for automatisk hurtigtelegrafi på kabler.

Wheeler ['hwi:lər], Burton Kendall (f. 1882), USA-politiker, jurist; opr. progressist; demokrat. Senator (Montana) 1923-47, gik før 1941 stærkt ind for isolationisme, skarpt mod låne- og leje-loven.

Wheeling ['hwi:lɪŋ], industriby ved Ohio River i West Virginia, USA; 61 000 indb. (1940).

Whewell ['hju:(:ə)], William (1794-1866), eng. filosof og naturforsker. Skrev forsk. værker om induktion og hævdede under indfl. fra Kant, at forskningen hviler på visse ikke-empiriske ideer.

Whigs [wigz] (fork. for *whiggamøre* hestetyv, el. af *whig* surmælk, d. v. s. surmelksdrikker), 1) eng. polit. parti. W anvendtes opr. om skotske kvægdrivere, fra ca. 1679 om modstanderne af den kat. Jakob (2.). W svarede parlamentets magt og protestantismen. Efter 1832 middelstandsparti, fra 1860'erne kaldet de liberale. 2) parti i USA 1834-1854, modstandere af Demokraterne, gik op i Det Republ. Parti.

whip [wɪp] (eng. indpisker), eng. parlamentsmedl., som overvåger, at hans parti er tilberøgt repræsenteret ved afstemningerne.

whipcord ['wɪpkɔ:d] (eng. piskesnor), tæt, kipt, slidstærkt kamgarmsstof, vævet af melerede garner. w-binding viser tydelige, stejlløbende diagonaler. Ligner gabardine.

whippet ['wɪpɪt] (eng. whip bevægelse sig hurtigt), eng. mynderace. Lille, glathåret.

Whipple ['hwɪpl], George Hoyt (f. 1878), amer. patolog; 1911 prof. i patologi. Talrige arb. over tuberkulose og malaria. Nobelpris 1934 for studier over behandling af svære anemier.

whiskers ['wɪskəz] (eng.), kandskæg.

whisky ['wɪski] (gælisk *uisgebeatha* livets vand), skotsk brændevin, fremstillet af byg, rug o. a. kornsorter; canadisk w fremstilles af rug (rye w).

whispering-gallery ['wɪspərɪŋ-gæləri] (eng. hviskegalleri), galleri, hvor man fra den ene ende til den anden kan høre den letteste hvisken, således i Gloucester katedral og i London St. Paul's kirkes kuppel. w findes også i Marmorkirken i Kbh.

whist [vɛst] (egl. eng. *whisk* stryge bort (nemlig kortene fra bordet), senere forbundet med *whist* tyst, p. gr. af tavsheden under spillet), eng. kortspil for 3-4 personer; spilles med 52 kort, og trumf bestemmes enten v. melding et. af givernes sidste kort. w er grundlaget for bridge, som nu næsten helt har afløst det.

Whistler ['hwɪslər], James Abbott McNeill (1834-1903), amer. maler og raderer. Sluttede sig i Paris til kredsen omk. Manet. Fra 1859 i London, hvor han

J. Whistler: Portræt af min Moder.

påvirkedes af jap. træsnit. Mange billeder bærer navne fra farvernes og tonernes verden som *Nocturne i Grønt og Guld*. Værker: *Portræt af min Moder*, *Portræt af Carlyle* (1872) og *Old Battersea Bridge* (1872).

Whitaker & Sons, Ltd. ['wɪtəkər ən

C. E. F. Weyse.

Walt Whitman.

'sånz 'limitid], eng. forlag, grl. 1858 af Joseph W. (1820-95). W udgiver fra 1868 årlig *Whitaker's Almanack*, en opslagsbog, især vedr. Det Brit. Rige.

Whitby ['wɪtbi], badeby på Engl.s Ø-kyst f. F. Tees; 12 000 indb. (1948). I nærheden ruiner af benediktinerklosteret W, hvis første forstander var digteren Cædmon. På synoden i W 664 sejrede Rom over d. keltiske kirke i Engl.

Whitechapel ['waɪtʃæp], fattigkvarter i East End, London.

Whitefield ['waɪtʃi:ld], George (1714-70), eng. vækkelsesprædikant. Præst 1736. Blev s. m. Wesley den mest betydelige metodistfører; streng calvinist. Døde i Massachusetts på en af sine talr. vækkelsesrejser til Amer.

Whitehall ['waɪt'hɑ:l], gade i London fra Trafalgar Square til Parlamentet m. regeringsbygninger; midt i kørebanen mindesmærke (the Cenotaph) for de i Verdenskrigen 1914-18 faldne eng. soldater.

Whitehead ['waɪt'hɛd], Alfred North (1861-1947), eng.-amer. matematiker og filosof. Har bl. a. skrevet *Principia Mathematica* 1-3 (s. m. B. Russell) (1910-13), *The Concept of Nature* (1920) og *Process and Reality* (1929). Hæveder under indflydelse af relativitetsteori, at verden er et net af itagtelige begivenheder, og har udformet et skarpsindigt, men kompliceret, metafys. system.

white lady ['waɪt 'leɪdi] (eng. den hvide dame), cocktail bestående af: gin 50%, curaçao 35%, citronsaft 15%.

Whiteman ['hwɪtmən], Paul (f. 1891), amer. jazzkapelmester. Spillede opr. viola. Har haft stor bet. inden for begrebet symfonisk jazz. Udsendte 1926 bogen *Jazz*.

White Mountains ['hwait 'mauntnz] (eng. de hvide bjerge), kæde i Appalacherne i staten New Hampshire, USA. Højeste punkt er Mount Washington 1917 m.

White River ['hwait 'rɪvər], 1200 km l. biflod til Mississippi i staten Arkansas.

whitewood ['hwɪtwu:d] (eng.), hvidved.

Whitman ['hwɪtmən], Walt (1819-92), amer. digter, besynger livet, Amerika, demokratiet og folket i frie, urimede prosadigte, Amer.s hidtil betydeligste bidrag til verdenslitt. Hovedværk: *Leaves of Grass* (1855), stadig foretaget i nye udgaver (da. overs. i udvalgt 1933). Har bl. a. haft bet. for Johs. V. Jensens digtning. (Portræt.)

Whitney, Mount ['hmaunt 'hwɪtni], 4540 m h. bjergtop i Sierra Nevada, California, USA. Højeste punkt i USA.

Whitworth ['wɪtwɔ:θ], Sir Joseph (1803-87), eng. våben- og maskinfabrikant, opfinder af W-s gevindsystem.

WHO, fork. f. World Health Organization, verdenssundhedsorganisationen.

Who's who? [hu:z 'hu:] (eng. hvem er hvem?), eng. opslagsbog, udgivet fra 1848 (nu årlig), rummende korte biografier af kendte mænd og kvinder, fortrinsvis engelske. I USA udkommer det tilsvarende *W in America* (fra 1899).

vi, kem. tegn for virginium.

'vi' (oldn. *vē*), et til de hedenske guder indviet sted. Findes i da. stednavne, f. eks. Odense (gl.da. Othinswi).

'via' (lat., ital.), vej, gade; ad, over.

'Via Appia' (lat. den appiske vej), den ældste af de gl. rom. landeveje, opkaldt efter censoren Appius Claudius, der påbeg. anlæggelsen 312 f. Kr. Førte fra Rom mod SØ til Tarracina (nuv. Terracina)

og derfra til Capua; siden forlænget til Brundisium (nuv. Brindisi).

Via 'crucis (lat: korsets vej), en særlig procession i den kat. kirke til minde om Jesu vandring til Golgatha.

Via Dolo'rosa (lat: den smertelige vej), en vej i Jerusalem til Den Hellige Gravs Kirke (if. sognet Kristi vej til Golgatha).

via'dukt (lat. *via + ductus* født), vejoverføring over en anden færdselsåre.

Via Fla'minia (lat. *via* vej), hovedvej ml. Rom og Rimini, anlagt 220 f. Kr. af censoren Flaminus.

via'gra'f (lat. *via* vej + *-graf*), apparat til måling af vejbanens ujævnhed.

Vialar [vja'la:r], Paul (f. 1898), fr. forfatter, har skrevet romaner som *La rose de la mer* (1939; da. *Havets Rose* 1942) og *La grande meute* (1943) og især talentfulde skuespil som *L'âge de raison* (1924).

Via La'tina (lat: den lat. vej), gl. rom. landevej fra Rom mod SØ gnm. Latium Ø f. Via Appia, med hvilken den senere forenede sig.

vi alene vide, foredret gengivelse af Fred. 6.s svar på adresse for bevarelse af trykkefrihed 1835: »ingen uden vi alene (kan) være i stand til at bedømme« hvad der er til landets og folkets gavn. Hyppigt citeret som udtryk for regeringens autoritative indstilling, næppe helt med rette.

Via 'Mala (lat: egl. den onde vej), 4-500 m dyb klippekluft i Graubünden, Schw., gennemstrømmet af Hinterrhein.

Viana do Castelo [vjána ðu ka'jtæl], portug. havneby i prov. Entre-Minho-e-Douro, 60 km N f. Pórtro; 13 000 indb. (1940).

Viani, Lorenzo (1882-1936), ital. forfatter og maler. Bl. hans stærke og sommetider hårdkogte værker er *Le chiavi nel Pozzo* (1930) (nøglerne i brønden) bemærkelsesværdig.

Viardot-Garcia [vjardo-garsi'a], Pauline (1821-1910), fr.-sp. operasangerinde (mezzo-sopran). Deb. 1837 i Bruxelles. Stod digteren Turgenev nær.

Viareggio [-'red:so], ital. havneby og badested ved Det Liguriske Hav 20 km NV f. Pisa; 36 000 indb. (1936).

Via 'Sacra el. *Sacra Via* (lat: hellige vej), gade i oldtidens Rom; førte østfra over Forum til Capitolium.

Via Sa'laria (lat: saltvejen), gl. rom. landevej fra Rom mod NØ til Adriaterhavet.

viaticum (lat: rejsepenge), i den kat. kirke beteg. for den hellige nadver til døende.

Viau [vjo], *Théophile* de (1590-1626), fr. digter, har skrevet lyriske digte og tragedien *Pyrame et Thisbé* (1617).

vibe (*Va'nellus va'nellus*), kortnæbbet vadefugl. Afrundede vinger, fjertop. Metal-

skinnende grøn overside, sort hoved, hvid underside. Ruger på unge o. l. Trækfugl, ankommer allerede i febr. Overvintrer i V-Eur.

Vibe ['v-], *Ditlev* (1670-1731), da. politiker. Nøje knyttet til Fred. 4., oversekretær i Da. Kancelli 1700-21, eng. orienteret; styrtet af Anna Sofie Reventlows kreds, 1721-31 statholder i No.

Vibe, Johan (1748-82), no. forfatter. Skrev som medl. af »Norske Selskab« viser om vin og ølskov.

Vibe, Mikkel (1565-1624), kbh. købmand. Jysk bondeson, i tjeneste hos Marcus

Hess; fra 1593 selvst. handlende i Kbh. Hofleverandør, korneksportør til nordl. No., drev hvalfangst, Spanienhandel, ledende i Isl. Kompagni. Borgmester efter 1609, deltog i Christianshavns bebyggelse.

Vibe, Peder (ca. 1596-1658), da. diplomat. Søn af Mikkel V, 1627 da. agent i Paris, 1634-43 da. gesandt i Stihlm.; advarede forgæves Chr. 4. for Torstenssonkrigen. Efter 1648 rentemester i Kbh., bidrog til Corfitz Ulfeldts fald.

vibefedt (*Pin'guicula*), slægt af blære-rodffam. 30 arter. I Danm. almindelig v (*P. vulgaris*), flerårig urt i enge og moser. Bladene er rosetstil- lede og forsynet med klæbrige kirtelhår, der fastholder småinsekter. Andre kirtler ud- skiller pøpsin, der op- løser og fordejer byt- tets bladele. Langstil- kede, violette blomster.

Vibens'hu's, tidl. kro og vagthus ved beg. af Kongevejen fra Kbh. til Lyngby, ved nuv. gadekryds Jagtvej-Lyngbovej, opr. bygget 1629, opkaldt efter sin beboer Hans Vive. Kaldt Store V, da en kro på hjørnet af Strandvej og Jagtvej fra ca. 1700 kaldtes Lille V.

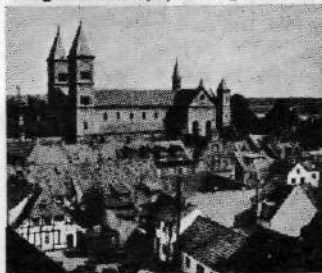
'Wiber'g, *Sophus* (1811-82), da. præst og genealog. Udg. *Alm. Da. Præstehistorie* (1870-71).

Vibert [vi'bæ:r], *Jehan-Georges* (1840-1902), fr. maler. Mytol. billeder og genrebilleder. Skrev bog om *malerkunstens teknik* (1891; da. i uddrag 1892).

vibæg (*Fritil'larla mele'agris*), slægt af liljefam. Enlige nikkende, kødfarvede, plettede blomster (tulipanlign.). I haver og forvildet derfra.

Viborg (glda. *Vybargh*, af vi helligdom + *bjerg*), da. købstad, 38 km V f. Randers; 20 873 indb. (1948). Domkirke (s. d.), Sønder Sogns Kirke (opr. sortebrødre-klosterkirke), V Hospital (opr. sortebrødre-kloster), Stiftamtshuset (1757), bispegård (ca. 1730), stiftsprovstegården (senmiddelald. bygn.), Hede- selskabets bygn., sindssygehosp. (1025 senge; Danm.s største). Station på Langå-Struer, Herning-V, V-Løgstør og Mariager-Fårup-V banerne. V er en af Danm.s ældste byer, var i oldtiden (antagelig) et centralt kultsted, skueplads for kongevalg og kongehydning (Jyl- lands landsting), mønsted og fra 1063 bispedæde. 1150 blev V befæstet og fik privilegier, var en af landets største handelssteder og til ca. 1650 Jyllands største by, havde 5 klostre og 12 sognekirker. I 17.-18. årh. gik det stærkt tilbage, selv om V til ca. 1820 havde indtægter af snapstingets mange tilrørende. Stærk vækst ved hedeopdyrkningen og jern- baneanlæggene.

Viborg, sv. navn på *Vyborg*, Sovj. **Viborg amt**, da. amt, ml. Limfjorden, Lerkensfeld Å, Gudenå, Silkeborg Langsø og Skive Å; 3050 km²; 154 590 indb., heraf i købstæderne Viborg og Skive 34 125 indb. (1948). *Overfladen er højtliggende, mod Ø og S bakket og gennemskåret af brede ådale, iøv. overvejende jævn; mod V en del af Alheden. Jorderne er som helhed frugtbare. Nuv. omfang 1821.* **Viborg domkirke**, opført af granitkvadre,

er yngre end Lund og Ribe (midten af 12. årh.). I plan er den stærkt påvirket af Lund med kortårne og krypt. Vestpartiet har sikkert haft tre tårne som Ribe. Ved en restaurering 1863-76 blev denne verdens største granitkvaderkirke næsten fuldstændig ombygget, og bygningen må nu nærmest karakteriseres som en ret almindelig nyromansk bygning. Dens indre præges kunstnerisk af Joach. Skovgårds grundtvistske fresker.

Viborg stift, da. stift, omfatter størstedelen af Viborg amt foruden dele af Ålborg, Ringkøbing og Tisted amter. 274 555 indb. (1945).

Viborg Stifts Folkeblad, da. dagblad (Venstre), grl. 1876 som et af De Bergske Blade. Oplag 1948: 12 000.

Viborg Sø, da. sø, Ø f. Viborg, ved dæmning med bro delt i Nørressø (1,2 km²) og Sønderø (1,5 km²).

vibra'fo'n (lat. *vibrare* skælve + *-fon*), en slags marimba, hvor resonatorerne er forsynede med låg, som holdes i konstant bevægelse v. hj. af en elektr. motor. Har siden 1920'erne været meget yndet i danseorkestre.

vibr'an't (lat: dirrende), *fonet.*, snurrelyd, sproglyd, der fremkommer ved hurtig vibration med tungespids (jysk r) el. drøbel (snurrende drøbel-r).

vibration (lat. *vibratio* svingning, dirren) betegner i alm. sprogbrug mest hurtige svingninger som f. eks. en tonende strengs el. en klokkes.

vibrationsmassage, d. s. s. rystemassage. **vibrato** (ital., af lat. *vibrare* skælve), *mus.*, sitrende, bævende.

vibrator (lat. *vibrare* skælve), 1) apparat til sammenrytning af mørtel el. beton. v drives med trykluft el. elektricitet og kan anbringes på rysteborde el. forme el. i indkapslet tilstand på el. under mørtelens el. betonens overflade; 2) en med en transformator kombineret elektromagn. afbryder, der hakker jævnstrøm i stykker, således at der opstår vekselstrøm.

vi'bre're (lat.), dirre, svinge. **vi'br'i'o'ner** (lat. *vibrare* skælve) el. *kom- vibriobaciller*, krumme bakterier, der for hvert individ udgør en halv vinding af en spiral.

vibrobeton el. *rystebeton*, beton udstøbt under anvendelse af vibratorer.

Vi'burnum (gl. lat. navn), slægt af gedebladffam. Buske el. små træer med mods. blade og stor skærmagtig blomsterstand af i reglen hvide blomster. 120 arter i nordl. temp. lande. I Danm. vokser vildt kvalk ved el. ulvsrøn (V. 'opulus) m. store gøide randblomster. Alm. i haver er snebolle.

Viby, 1) sydvestl. forstad til Århus; 9506 indb. (1948); 2) stationsby (Roskilde-Ringsted); 675 indb. (1945).

Viby, Marguerite (f. 1909), da. skuespillerinde. Deb. 1927 i provinsen hos Gerda Christophersen. Siden optråd på forsk. scener (Scala, Casino, Riddersalen, Apolloteatret, Folketeatret o. a.); vandt sin første popularitet ved sit kvikke og humorfyldte spil i det lette repertoire. Har siden 1929 indspillet tair. film, under 2. Verdenskrig også i Sv. (Portr. sp. 4919).

Vibæk, Jens (f. 1905), da. historiker; fra 1939 lektor i erhvervshist. ved Handels- højskolen i Kbh., 1946 tillige forstander for Niels Brocks Handelsskole.

vic., fork. for vicinal.

Vicar of Wakefield, The [ðə 'vikər əv 'weikfi:ld], roman af Oliver Goldsmith (1766; da. *Præsten i Wakefield* 1779).

Vicats konsi'sten'småler [vi'kas] (efter den fr. ing. L.-J. Vicat (1786-1861), som i 1815 fremstillede hydraulisk kalk af kridt og ler), apparat til bestemmelse af cements vandbehov (normalkonsistens) og størkningstid. V er nøje beskrevet i normer for cementprøvning.

vice- ['vissa] (fr., af lat.), i stedet for; næstøverste.

vicendmiral, i Danm. højeste seofficersgrad (s. d.).

vicekonge, eng. *viceroy* ['vaisrɔi], titel f. den brit. generalguvernør i Indien, indtil dette aug. 1947 fik Dominion-styre.

Vicente, *Gil* [sil vi'səntə] (ca. 1465-ca.

1536), portug. dramatiker. Hans arbejder kan være primitive i handling, men indeholder befriende muntherhed, forårsaget af lyrik og storslået patos. I den senere tid mere og mere beundret i og uden for Portugal. Hans værk *Coplição de todas as obras de Gil Vicente* blev udg. 1562 af hans børn.

Vicenza [-'tjæntsə], ital. by i Veneto, 60 km V f. Venezia; 69 000 indb. (1936). Mange gl. kirker og Renaissancepaladser, især af Palladio. Stråhatfabrikation i egen.

'vice'versa ['vi:sa] (lat.: på modsat plads), omvendt, modsat.

Wichern ['vixɔrn], *Johann Hinrich* (1808-81), ty. filantrop, grl. 1833 et hjem for hjemløse drenge (Raubes Haus i Hamburg), hvorfra en lang række andre filantrop. institutioner udgik. W skabte fra 1848 den ty. indre mission.

Wichfeld ['vikfɛl't], *Monica* (1894-1945), da. frihedskæmper. Født Massy-Beresford (irsk-skotsk fam.), g. m. stamhusbesidder Jørgen W. Til Danm. i slutn. af 1941, i kontakt m. eng. faldskærmsfolk, organiserede sabotage på Loll-Falster. 1944 fanget og dødsdømt v. ty. krigsret; afsløget benådning, da kammeraterne henrettedes, men førtes til ty. fængsel; død her i beg. af 1945.

Wichita ['witʃitə], industriby i Kansas, USA, i et rigt landbrugsdistrikt og olie-felt ved Arkansas River; 115 000 indb. (1940). Flyvemaskinefabrikker.

Wichmann ['vix-], *Ludwig* (1788-1859), ty. billedhugger. Har udført *Nike Opvejer en Såret Kriger* og *Portrætstatue af Winkelmann*.

Vichy [vi'ʃi], midtfr. by i dept. Allier; 29 000 indb. (1946). Vigtigt kursted med kolde og varme mineralkilder. Eksport af V-vand og V-salt. - Juni 1940-aug. 1944 sæde for Pétains Vichy-regering.

Vichy-regeringen, marskal Pétains fr. regering 1940-44. Flyttede efter Frankr.s kapitulation juni 1940 fra Bordeaux til Vichy i den ubesatte zone. Bortset fra Darlans magtperiode febr. 1941-aug. 1942 var Laval ledende i V. Aug.-sept. 1944 flyttedes V til Tyskl., hvor de Brinon dannede regeringsudvalg og opfordrede til lydighedsnægtelse mod de Gaulle.

vicinai [-s-] (lat. *vicinus* nabo), nabo-, i kem., betegn. for 1, 2 og 3-substituerede benzolderivater.

vicinai 'lbaner (lat. *vicinus* nabo), en i fl. lande brugt betegn. for jernbaner af rent lokal betydning.

Wick [wik], fiskerby i NØ-Skottl.; 8000 indb. (1931).

Vickers-Armstrong Ltd. ['vikɔz 'a:mr-strɔn 'himitid], eng. industriforetagende, datterselskab af Vickers Ltd. Skibsværfter, kanon-, lokomotiv- og flyvemaskinefabrikker. Aktiekapital 1948: 17,5 mill. £. V dannedes 1927 ved sammenslutning af firmaerne Vickers og Armstrong.

Vickers Ltd. ['vikɔz 'himitid], eng. holding-selskab; ejer, foruden Vickers-Armstrong Ltd., bl. a. fabrikker for cellulose og kautsjukfremstilling. Grl. 1828 i Sheffield af Edward Vickers (1804-97); nuv. navn fra 1911.

wicket ['wikit], eng. betegn. for gærdet i cricket.

Wicklow ['wiklɔw], irsk *Cill Mantán*, irsk grevskab i prov. Leinster, S f. Dublin; 2024 km²; 60 000 indb. (1946). I det indre: W Mountains (926 m).

Wickman [-v-], *Johannes* (f. 1882), sv. forfatter og redaktør. Har udg. polit. skrifter, spec. om mellemkrigstidens eur. problemer; *Fredens stabilisering* (1931), *Europæisk tragedi* (1939), *Diktaturernas oppror* (1940).

Wick'sell [-v-], *Knut* (1851-1926), sv. nationalekonom, opr. matematiker. Stod teoretisk den østr. skole nær, men var tillige forløber for den moderne Stockholm-skole. Ivrig ny-malthusianist. Hovedværk: *Föreläsningar i nationalekonomi* (1901-06).

Wiclif, anden stavemåde for Wycliffe. **Vico** ['viko], *Giovanni Battista* (1668-1744), ital. filosof. Hovedværk: *Principi di una scienza nuova* (1725), hvori han grl. historiefilosofien og folkepsykologi.

Marguerite Viby. Dronning Victoria.

vicomte [vi'kɔ:t] (lat. *vicecomes* vicegreve), fr. adeltitel ml. greve og baron (jfr. viscount).

vicomtesse [vikɔ'tæs], en vicomtes hustru. **Victor** (lat.: sejrherre), mandsnavn; se også Viktor.

'Victor, navn på 3 paver og 2 modpaver. - **Victor 4.** (modpave 1159-64), støttet af Fred. 1. Barbarossa, anerkendt af Valdemar 1. i Danm. (hvorfor Eskil gik i landflygtighed).

Victoria (lat.: sejr), i rom. rel. sejrns gudinde.

Victoria (eng. [vik'tɔ:riə] (1819-1901), brit. regerende dronning 1837-1901, datter af hertug Edvard af Kent, Vilhelm 4.s niece. 1840 g. m. sin fætter Albert af Sachsen-Coburg-Gotha, med hvem hun levede lykkeligt til hans død 1861 og fik 5 døtre og 4 sønner (bl. a. Edvard 7.). Polit. var V længe tyskvenlig, men hadede Rusl. Skønt hun overholdt de parlamentariske former, greb hun ofte ind i polit. V-s indstilling over for min. var stærkt personlig; kolig over for Gladstone, begejstret f. Disraeli, som 1876 fik hende udnævnt til kejserinde af Indien. (Portr.)

Victoria (1840-1901), ty. *kejserinde*, datter af Victoria af Engl. g. m. Fred. 3. Liberal, fjendtlig mod Bismarck.

Victoria (efter dronn. *Victoria* af Engl.), slægt af åkandefam. Hertil hører V regia fra trop. S-Amer.s floder og søer. Dens *krædrende flydeblade* har opadbojet kant og stærke ribber, indtil 2 m i diameter. Dyrkes i væksthuse som enårige plante.

Victoria [vik'tɔ:riə], Austr.s SØ-stat, med størst befolkningstæthed (9 pr. km²); 227 600 km²; 2 055 000 indb. (1947). Hovedstad: Melbourne. Guld og landbrugsvarer.

Victoria [vik'tɔ:riə], hovedstad i Brit. Columbia, Canada, på sydden af Vancouver Island; 44 000 indb. (1941). Vigtig havn, skibsbyggerier og savværker.

Victoria [vik'tɔ:riə], hovedstad i d. brit. koloni Hong Kong; 460 000 indb. (1940).

Victoria and Albert Museum [vik'tɔ:riə ənd 'ælbət mju:ziəm], kunstinstituti-museum i London (South Kensington, kaldtes indtil 1909 Kensington Mus.). Grl. i 1850'erne, nybygning fra 1909, beskadedet under 2. Verdenskrig.

Victoria Embankment [vik'tɔ:riə im-'bæŋkmənt], gade i London langs Themsens nordl. bred fra Blackfriars Bridge til Westminster Bridge.

Victoria-faldene, eng. *Victoria Falls*, 119 m h. vandfald i den sydfr. flod Zambezi.

Victoria Fjord, dyb og bred fjord v. Grønls nordkyst v. 48° v. lgd.

Victoria Island [vik'tɔ:riə 'ailand], arktisk canadisk ø; ca. 200 000 km².

Victoria-korset, eng. *The Victoria Cross*, eng. orden for tap-herhed i krig, stiftet 1856. Den mest eftertragtede eng. orden.

Victoria'ske tid, egl. dronning Victorias regeringstid i Engl. 1837-1901, alm: f. tiden omkr. midten af 19. årh., hvor det liberale bourgeoisiei var toneangivende polit. og kulturelt.

Victoria-søen, eng. *Lake Victoria* [hæik-vik'tɔ:riə], sø i Østaf. under ækvator,

Kenya-Uganda-Tanganyika, Afr.s største inso; 66 250 km²; 1132 m o. h., 69 m dyb; afvanded af Nilen. Opdaget af Speke 1858.

Victory-skib [vik'tɔ:ri] (eng. *victory* sejr), allieret handelsskibstype opstået i slutningen af 2. Verdenskrig som en videre udvikling og effektivisering af liberty-skibene. (Ill. se tavle Skibstyper).

Viçva'karman [-vā-] (sanskrit: Al-skaber), i ind. vedisk mytol. en gud, der beskytter alle håndværk, identisk m. Prajapati.

'vidafinker (lat. *vidua* enke) ('*Collus passer* m. fl.), væverfugle. Hannens midterste halefjer forlængede. En del v lægger æg i andre fugles rede. Afrika.

Vidaković [vi'dakovitj], *Milovan* (1780-1841), serb. prosaist, hvis romantiske romaner endnu har et frostat publikum.

Vidal [vi'dal], *Pierre* (o. 1200), provençalsk troubadour.

'Vidalin, *Jón* (1666-1720), isl. biskop. V-a kærnelude og af et strengt livssyn dikterede prædikener *Vidalins postilla* el. *Jónsbók*, trykt 1718-20 og ofte senere, blev en meget ynket andagtsbog.

Widals Reaktion [vi'dals] (efter den fr. læge Fernand W. (1862-1929)), undersøgelse for agglutination af en tyfus-kultur i en blanding af denne og patientserum.

'Vidar, i nord. rel. Odins søn, dræbte Fenrisulven.

vide [vi:di:] (lat.), se!

vide [vi:di:], gl. da. betegnelse for 1) straf el. bøde; 2) forskrift, hvis overtrædelse medfører straf.

Wid Bay [vaid 'bæi], frugtbart kystlandskab med sukkerrør og frugtavl, Queensland, Austr. Eksporthavn: Maryborough.

Videbæk, da. stationsby (Skern-V) i V. Jyll.; 1004 indb. (1945). Amtssygehus. Markeder.

Widgren [vi:di:græn], *Gunnar* (f. 1886), sv. forfatter og journalist. Har skrevet vittige underholdningsromaner.

videnskab, samlingen af velbegrundede og indenfor visse grupper (specialvidenskaberne) logisk ordnede sætninger el. meninger om tilværelsens fænomener.

Videnskabeligt Arbejde, Foreningen til Beskyttelse af, da. forening af videnskabsmænd, stiftet 1943. Formål: at varetage medlemmernes fagligt-økonomiske interesser. Medlemstal ca. 900.

Videnskabernes Selskab, Det Kgl. Danske, oprettet 1742 ved samarbejde ml. kong Christian 6., grev J. L. Holstein og Hans Gram, til fremme af de historiske, fysiske, matemat. og filos. videnskaber ved vidensk. foredrag i møder, udgivelse af publikationer og understøttelse af videnskabelige foretagender. Udgiver *Overstet over Virksomheden* (fra 1816), *Skrifter* (fra 1745) og *Meddelelser*, hist.-filos., filos., arkæol.-kunsthist., mat.-fys. og biol. (fra 1917). Udsætter prisopgaver. Ledede indtil 1842 ommåling og kortlægning af Danm. og udgav Dansk Ordbog bd. 1-8 (afsluttet 1905). Deltager i det internat. samarbejde nm. vidensk. unioner og kongresser og opretholder et stort antal bytteforb. med udveksling af publikationer. V tæller (1949) 77 danske og 137 udenlandske medl. V vælger bl. sine medlemmer Carlbergfondets direktion, der årlig afgiver beretning til selskabet.

Videnskabernes Selskab, Det Kongelige Norske, Trondheim, stiftet 1760. Ejer store naturhist. og oldsags-samlinger.

vidertryk (ty. *Widerdruck*, egl: modtryk), trykning af papirets 2-side efter skøttrykket.

Vidørø, da. navn på Viðoy.

Vidørø, Finn (f. 1906), da. orgelspiller og komponist. Mag. art. (musikvidenskab). Sange, kantater, liturgisk musik m. v.

Viðey [vi:ðei], isl. ø i sydøstl. Faxaflói; 1226-1550 fændes her et augustinerkloster.

'vidi [-di] (lat.), jeg har set (det).

Widia [vi-] (fork. af ty. *wie* Diamant, som diamant), hårdmetall til skærende værktøj, bestående af wolframkarbid med 5% kobolt; hårdheden ligger ml. korund og diamant.

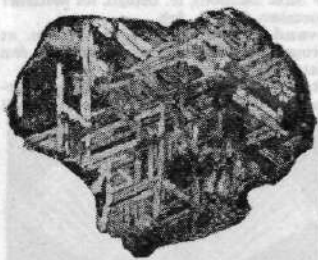
vidje, alm. anv. navn på tynde, smidige grene, særlig pilegrene.

Victoria-korset.

vidjespurv (*Emberiza rustica*), rødbrun verling. Hvid strube, sorte tegninger på hovedet. N-Rusl., nordligste Skand. **Widmanstetten'ske figurer** ['vitmanstætən-], de krydsende striber, der ved

ætsning af meteorjern viser dets struktur; først beskrevet af den ostr. mineralog A. von Widmanstetten (1754-1849) i 1808. **vidne**, den, der for retten afgiver forklaring i en sag til opklaring af denne. I alm. påhviler vidnepligten enhver, der indkaldes som v; men i visse tilf. kan vidnesbyrd nægtes, i straffesager således, når afgivelsen af vidneforklaring ville udsætte v selv for tab af borgerlig ægtelse el. velfærd. Afgivelse af falsk vidneforklaring straffes strengt, også når forklaringen ikke er beediget. Iøvnr. er det kun sjældent, at vidneforklaringen bekræftes med ed.

Widnes ['widnɪs] el. ['widnæz], by i NV-Engl. ved Merseys munding ØSØ f. Liverpool; 47 000 indb. (1948). Metal- og kemisk industri. Udsælmning af kobber og spansk malm.

Vidocq ['vi:dok], *Eugène* (1775-1857), fr. politimand. Især kendt for sit eventyrlige liv. En tid straffefange, senere politispion, chef for kriminalpolitiet. Døde i fattigdom efter at være afskediget p. gr. af misligheder.

Vidor ['vidør], *King* (f. 1894), amer. filminstruktør. Deb. som instruktør omkr. 1920, han vundet ry på store soc. og psyk. problem- og tendensfilm, f. eks. »En Mand af Folket« (1927), »Hallelujah« (1929), »Vort Daglige Brød« (1934) og »Borgen« (1938).

Vidöy ['vi:ðai], da. *Vidøer*, en af de nordøstl. Færøer; 41 km²; 383 indb. (1945). **Widsith** ['widsiθ] (oldeng. den vidtomstrefjende), oldeng. digt, sandsynligvis fra 5. årh.

Widukind ['vi:duki:nt] (d. 807), sachsernes fører mod Karl den Store.

Widukind ['vi:duki:nt] (10. årh.), sachsiske munk i Corvey, skrev sachsernes hist. under *Henrik I.* og *Otto I.* (da. overs. 1910).

Vidå, vandløb i nordl. Sønderj., opstår ved sammenløbet af Sønderå, Grønå, Hvirrå og Arnå, passerer Tønder, udmunder ved Hejer i Vesterhavet. Afvander 1225 km² af marsken omkr. Tønder. Sønderå-Vidå: 65 km lang.

Viebig ['vi:bix], *Clara* (f. 1860), ty. forfatterinde. Skrev naturalist. romaner, behandlede især Eifelbjergenes særprægede milieu. *Das Weiberdorf* (1900).

Wiechert ['vi:χert], *Ernst* (f. 1887), ty. forfatter. Skovfogedson fra Østpreussen; selvbiogr. *Wälder und Menschen* (1936). Skrev patetisk-lyriske romaner, *Die Majorin* (1934, da. 1935). Senere slugt til mystikken, *Das einfache Leben* (1939) med kritik af nazismen. Efter den ty. kapitulation førende forf. *Der Totenwald* (1945, fra Buchenwald, selvoplevet), dramaet *Okay oder die Unsterblichen* o. m. a.

Wied ['vi:ð], *Gustav* (1858-1914), da. forfatter. Proprietærson fra Lolland. Debut med *Silhuetter* (1891); nærmede sig i *Lyriske Historier* (1890) sin særlige genre, det såkaldte satyrspil, et læsedrama, hvis bredt udarbejdede regie virker episk; højdepunkter er *Adel*, *Gejstlighed*, *Borger* og *Bonde* (1897) og det fortvivlede-kåde *Dansemus* 1905. Som dramatikur ypperst i det fine stillivsstykke *Skærmydsler* (1901). Bl. hans romaner har dobbeltværket *Livens Ondskan-Knagsted* (1899-1902) ufortjent nået større popularitet

Gustav Wied.

C. M. Wieland.

Mogens Wieth.

Ernst Wigforss.

end det betydeligere og beske *Slægten-Fædrene Æde Druer* (1898-1908). W var ofte et forargelsens tegn; dybest var han en borgerlig moralist, hvem livets råhed havde gjort lystig-desperat. (Portræt.) **Wiedeman'n** ['vi:ðe:n], *Poul* (f. 1890), da. operasanger (tenor og baryton). Deb. 1915 på Det Kgl. Teater. Kammersanger 1931.

Wiedewelt ['vi:ðevælt], *Johannes* (1731-1802), da. billedhugger; præget af Ludvig 16.-stilen, men tillige med tilknytn. til klassicismen. Værker: *Chr. 6.s* og *Fr. 5.s sarkofager*, *skulpturer i Fredensb. slots-park* og *Jagerspris*, figuren *Troskab* til »Frihedsstøtten«, ill. til *Peder Pärns* m. m. (Ill. se tavle Dansk Kunst IV).

Wiehe ['vi:ə], *Michael* (1820-64), da. skuespiller. Deb. 1837, bred igennem 1842 efter nogle trange år i ubemærket-hed; i perioden 1844-55 i ypperligt samspil med Johanne Louise Heiberg som lyrisk-drømmende elsker (»Aladdin«, Shakespeares *Romeo*, Schillers *Mortimer* o. a.). Forlod nationalscenen som protest mod Johan Ludvig Heiberg, vendte tilbage efter dennes afgang.

Wiehe ['vi:ə], *Wilhelm* (1858-1916), da. skuespiller, søn af skuespilleren Wilhelm W (1826-64), en broder til M. W. Deb. 1876, til 1879 v. Det Kgl. Teater, 1879-1911 v. Dagmartheatret.

Wiehe-Berény ['vi:ə be're:ni], *Charlotte* (1865-1947), da. skuespillerinde. Opr. udd. ved den kgl. ballet, deb. 1890 på Folketeatret. Ægtede 1899 i Paris den ungarske komponist *Henri Berény* (1871-1932). 1901-05 medleder af en boulevardscene i Paris, siden tournée i eur. og amer. byer. Under 2. Verdenskrig atter til Kbh. Erindringer: *Fra Gamle Mont til den Store Verden* (1929).

Vieira ['vi'eira], *António* (1608-97), portug. præst og forfatter. Missionær i Brasilien. Forfulgt af inkvisitionen, men beskyttet af paven. Hans prædikener og korrespondance giver et interessant billede af samtiden.

Wieland ['vi:lant], *Christoph Martin* (1733-1813), ty. forfatter. Schwaberen W kom 1772 til hoffet i Weimar. Let påvirkelig svingede han fra rel. oversanselighed til frivolt sanselighed, fandt endelig gnm. Shaftesbury åndelig ligevægt; udviklingsromanen *Agathon* (1766-67, ændret 1794). Som rokokodigter, *Oberon* (1780), vandt W overklassen for ty. litt. (Portræt).

Wieland ['vi:lant], *Heinrich* (f. 1877), ty. kemiker. Har undersøgt galdesyreer og dermed beslægtede stoffer. Nobelpris 1927.

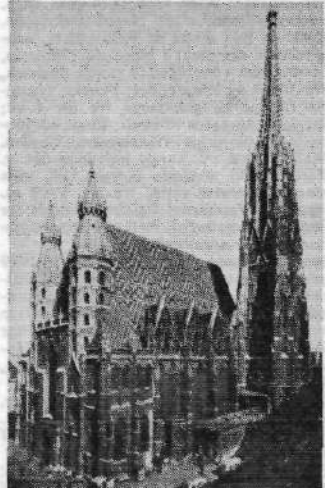
Wiéle-Griffin ['vi:le:grifin], *Francis* (1864-1937), fr. symbolistisk digter, hovedrepr. for »det frie vers«; udmærker sig både her og i regelrette vers ved stor melodisk skønhed.

Wieliczka ['vi:li:tʃka], by i Polen 14 km SØ f. Kraków med store saltgruber, hvor tomte stoller delvis er formet som sale, kapeller osv.

vielle ['vi:el] (fr.), 1) strygeinstrument fra troubadourtiden. Forform for violinen; 2) d. s. s. lire.

vi'else, 1) helliggørelse, føre en ting op til dens højeste og rene instans og lægge guddommelige kræfter i den, forudsætning for anvendelse i kulten; 2) embedshandling hvorved et ægteskab stiftes. Borgerlig v står åben for enhver, der opfylder ægteskabsbetingelserne. Kirkelig v anerkendes kun, når den er foretaget af en præst i folkekirken el. et anerkendt trossamfund.

Wien [vi:n] (da. [vi'n]), Østrigs hovedstad; 1219 km²; 1 731 000 indb. (1948); på højre bred af Donau, gennemskåret af en kanal, Donaukanalen, der omslutter bydelen Leopoldstadt med parkanlægget Prater. V f. Donaukanalen ligger W-s ældste bydel Innere Stadt omgivet af nyere kvarterer. På venstre Donaubred bydelen Floridsdorf med industrikvarterer og lufthavn. W er berømt for sit kunst- og musikliv; talrige værdifulde bygn., deriblandt den got. Stephansdom

Wien. Stephansdom.

(opført 1225-1556) og 140 andre kirker; Hofburg, det gl. habsburgske residensslot m. v. Univ. (grl. 1365). - Hovedsæde for den østr. industri med stor maskin-, modevare-, tekstil-, juveler- og instrumentfabrikation. Donaus vigtigste flodhavn og et af Eur.s vigtigste jernbaneknudepunkter. Stor handel. - *Historie*. Opr. rom. grænsefæstning (Vindobona); i 12. årh. Babenbergernes hovedstad, fra 13. årh. Habsburgernes, fra 15. årh. fast kejserresidensstad. Afsløg tyrk. belejring 1529 og 1683. Stark oplomstring efter 1700, musikcentrum, økon. midtpunkt for Donauområdet. Rystet ved revolutioner 1848, stærkt voksende i 19. årh., hårdt ramt efter 1. Verdenskrig, da Østrik blev dværgstat. Under soc.dem. kommunestyre efter 1920; 1934 centrum for soc.dem. modstand mod Dollfus. 1938 besat af Hitler, Især fra juli 1944 udsat f. luftangreb; erobret af sovi. styrker 7.-13. 4. 1945, efter svære ødelægg., bl. a. af de retirerende tyskere (20% af beboelse fuldstændig ødelagt, Stephansdom, operaen m. m. delvis ødelagt). Under fælles allieret administration.

Wien [vi:ð], *Joseph Marie Comte* (1716-1809), fr. maler. Davids lærer. Har malet figurbilleder, ofte med mytol. motiver. 5 dorstykker på Amalienborg.

Wien [vi:n], *Wilhelm* (1864-1928), ty. fysiker. Fandt W-s forskydningslov for varmestraling. Nobelpris 1911.

Wiene ['vi:na], *Søren Peter* (f. 1882), da. boghandler, fra 1910 indehaver af Emil Wienes Bog- og Papirhandel (grl. 1876). 1917-41 formand f. Kbh.s Boghandlerforening.

Wienerbækkenet, *geol.*, et skålformet

område omkring Wien med miocæne og pliocæne afejlinger, stammende fra en havarm, der havde forbindelse i øst og efterhånden fik brakt og ferskt vand.

wienerbørn, østr. børn, der under nøds-tilstanden efter 1. Verdenskrig kom til Danmark og fik mad og anden hjælp. Ca. 20 000 w i årene 1920-24; normalt 3 mdr.s ophold. Omsorgen fortsat til 1928 gnm. danskleddet »Den Danske Klub for Wienerbørn« i Wien. Nye hold w til Danmark. 1935-37, atter fra 1948.

Wienerfreden 30. 10. 1864 sluttede krigen ml. Danmark og Preussen-Østrig. Danmark afstod Sønderjylland, Holsten, Lauenborg til Preussen og Østr., idet Danmark som erstatning for da. enklaver i Sønderjylland fik Ærø, 8 sogne S f. Kolding (m. Skamlingsbanken) og en landstrimmel v. Ribe. Sønderjyderne fik indtil 1870 ret til at optere for Danmark.

wienerkalk, brændt, magnesiumholdig kalk, der anv. til polering af metaller, især kobber og messing. Fås ved glødning af dolomit. Med w betegnes ofte også slæmme kalk, bl. a. til hvid vandfarve.

Wienerkongressen, konference ml. de eur. magter i Wien sept. 1814-juni 1815, fastlagde ordn. efter Napoleonskrigene. Rusl. fik det meste af Polen; Østr. genoprettede sin magt i Nordital. (Venezia, Lombardiet); Preussen fik nordl. Sachsen, Westfalen og Rhinlandet; Frankr. trængtes tilbage til grænserne fra før 1789; Belgien knyttedes til Holl.; Engl. udvidede sit kolonirige (Kaplandet, Ceylon, Malta). Den sv. konge hævdede det v. Kielerfreden afståede Norge. Off. ville man genoprette ordn. fra før 1789 m. respekt f. fyrsternes legitime rettigheder (legitimitetsprincip), reelt var stormagtsinteresserne afgørende.

Wienerkredsen, en af M. Schlick 1929 grl. fys. retning, kendetegnet ved antimetafys., positivistisk-videnskabelig holdning, logisk-erkendelsesteoretisk analyse v. hj. af logistiske metoder og bestræbelser for dannelse af en enhedsvidenskab. Hovedrepr. Schlick, Carnap, O. Neurath, Ph. Frank.

Wiener-Neustadt [vi:nør'noyftat], østr. by S f. Wien; 39 000 indb. (1946). Bet. jern- og tekstilindustri, fremstilling af flyvemaskiner m. v.

wienernschnitzel [vi'nørnsnit] (ty. wienernschive), panerede, stegte skiver af skært kalvekød, pyntet m. citronskive o. a.

Wiener Sængerknaben [vi'nør'sængerknab:n] (ty.: sangerdrenge fra Wien), østr. drengekor stiftet 1498 af Kejser Maximilian I., gik 1921 ind, men genoprettedes 1924. Talr. koncertrejser, også til Danmark.

Wienerwald [vi:nørvalt], lavt bjergparti v. f. Wien, dannende Alpernes nordøstligste udløber. Højeste punkt: 893 m.

Wieniawski [vi'e'njafski], *Henryk* (1835-80), po. violinvirtuos. Komp. 2 violinkoncerter, *Legende*, *Airs russes* o. a.

Vienna [vjæn], 1) 370 km l. biflod til Loire (udspringer på Millevache-plateauet); 2) fr. dept. omkr. nedre løb af 1); 7044 km²; 314 000 indb. (1946). Agerbrug, vinavl, tekstilindustri m. v. Hovedstad: Poitiers; 3) sydf. by i dept. Isère ved Rhône; 24 000 indb. (1946). Bet. ild- og maskinindustri. Romerske ruiner. I V afholdtes concilium 1311-12 u. pave Clemens 5., der under fr. tryk gik ind på tempelherredømmens opløsning.

vi er danske, vi vil forblive danske, forkortet gengivelse af ord i henvendelse fra H. A. Krüger og N. Ahlmann til de øvr. medlemmer af nordtyske rigsdag 1867: de dansksindede vælgere ønskede § 5 opfyldt: »Vi føle os som Danske. . . vi ville forblive Danske, vi ville behandles som Danske, og det efter Folketrettens Forskrifter«.

Viereg [vi:ræk], *Elisabeth Helene* von (1679-1704), preuss. adelsdame, datter af preuss. gesandt i Danmark, Fred. 4.s elskende; 1703 ægtede Fr. 4. formentlig V til venstre hånd; grevindetitel.

Wieringermeerpolder [vi:rø'ørmer:pøldør], 200 km² stort inddæmmede område i nordvestl. del af Zuidersøen S f. øen Wieringen. Udtrækket 1927-30 som første

led i tørlægningen af Zuidersøen. W blev oversvømmet marts 1945, da tyskerne sprængte digerne for at hindre landsætning af faldskærmsstropper. Atter tørlagt (1946).

Vierkandt [vi:r'kant], *Alfred* (f. 1867), ty. sociolog; forf. af *Gesellschaftslehre* (1923) og udgiver af *Handwörterbuch der Soziologie* (1931); mente, at sociologien i stor udstrækning skulle opbygges på filos., snarere end på erfaringsmæssigt grundlag.

Vierlande [vi:r'länd], ty. marskandskab SØ f. Hamburg. Dykning af grøntsager, som leveres til Hamburg.

Viersen [vi:r:zən], ty. by i Nordrhein-Westfalen; 34 000 indb. (1939). Tekstil- og maskinindustri, levedsmidslsproduktion.

viertel [vi:r:] (ty: fjerdedel), gl. da. vintmål = 7,729 l.

Wiertz [vi:rs], *Antoine* (1806-65), belg. maler. Har i sine billeder, der ofte er af stort format, ud fra et pessimistisk livssyn skildret det vrangle i samfundslivet og kulturlivets kår, i rgl. meget tendentiøst og på kunstnerisk vis. Hans værker er samlede i Musée W. Bruxelles.

Vierwaldstättersee [vi:r'valts'tæ'tær:zə:] (ty: søen ved de 4 skovkantoner), sø i Schw. på grænsen ml. de 4 skovkantoner. 434 m o. h.; 114 km²; største dybde: 214 m. V gennemstrømmes af Reuss. Stort turistbesøg, særlig langs Axenstrasse ved den sydøstl. side (Urner See).

Wierzyński [vi:z'sjnjski], *Kazimierz* (f. 1894), po. lyriker, vitalismens poet. Hans cyklus *Olympisk Laurbær* (1927) blev prisbelønnet ved Amsterdam-olympiaden 1928.

Wiesbaden [vi:z:ba:dan, 'vis-], ty. by, hovedstad i Hessen; 182 000 indb. (1946). Berømt kurdet med mineraliske kilder; bet. industri (kemikalier, maskiner, møbler). Til 1866 hovedstad i Nassau, derpå preuss. Ca. 20% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Wiese [vi:zə], *Leopold* von (f. 1876), ty. sociolog; prof. i Köln, forf. af *Allgemeine Soziologie* (1924-29), præget af et liberalistisk livssyn.

Wieselgren [vi:]-, *Harald Osstan* (1835-1907), sv. forfatter og bibliotekar. Bidrog m. betydelige arbejder til den personal-hist. litt. (biografier, nekrologer m. m.).

Wieselmann [vi:]-, *Ilona* (f. 1913), da. skuespillerinde. Wienerbarn, bosiddende i Danmark siden 1920. Deb. 1933 hos Gerda Christophersen, s. å. knyttet til Det Kgl. Teater. Filmdebut 1935, bedste filmrolle i »Afsportet« (1942).

Wieth [vit], *Carlo* (1885-1943), da. skuespiller. Deb. 1905 på Det Kgl. Teater, hvortil han siden var knyttet bortset fra årene 1911-22 v. Folketeatret. Filmdebut 1911.

Wieth [vit], *Mogens* (f. 1919), da. skuespiller, søn af C. W. Deb. 1939 på Det Kgl. Teater, hvor han siden har virket i et både mod. og klass. repertoire (Grundtvig i »Egelykke«, prinsen i »Der Var Engang«, Orfeus i »Eurydike«, »Per Gynt«, »Othello« o. a.). Deb. på film i »Barnet« (1940), senere løb bl. a. i »En Hærr i Kjøle og Hvidt« (1942) o. a. (Portr. sp. 4923).

Wieth Knudsen [vit], *Knud Asbjørn* (f. 1878), da. nationaløkonom. 1921-41 prof. i økon. v. Norges Tekn. Højskole i Trondheim; har udg. talr. værker, også uden for økon., til dels fascistisk påvirket. Har endv. komponeret sange, kvartetter m. m.

Viet-minh [vi:t'min] (annamittisk viet folk), franskfjendt. nationalistorganisation i Indokina.

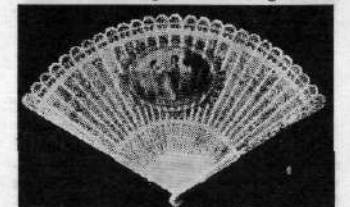
Viet-Nam [vi:t'nam], den af Indokinas annamittiske befolk. 1945 proklamerede uafh. stat. Opr. skabt m. jap. støtte efter marts 1945, omfattende Annam, Tonking, Cochinkina; efter Japans sammenbrud aug. 1945 fastholdt befolk. især i Annam modstanden mod Frankr. og gennemførte massakrer mod den fr. befolk. Fik ikke tilslutning i Cambodia, ligesom Cochinkina tog afstand fra Annam. 6. 3. 1946 anerkendte Frankr. V (d. v. s. Tonking og det nordl. Annam) som selvstyrende republik inden for indokinesisk forbund og del af fr. union, men detalieret ordn. nåedes ikke. Efter kampe syntes

Frankr. 1946-47 i stand til at fastholde V-s tilknytning. t. den fr. union og fr. militærmagt i Indokina, ligesom Viet-minhs leder Ho Chi-minh svækkedes.

Vieux-Saxe [vi:ø'saks] (fr. vieux gammel + Saxe Sachsen), fr. betegn. for Meissner porcelæn fra 18. årh.

viemand, Til rel. renelse er det alm. at bruge vand, hvilket har holdt sig i den kat. kirke som v.

vitte, skærm af fjer e. tynde plader, hvorved luften bevæges til afkøling. Kendt

Elfenbensvitte, som har tilhørt dronning Caroline Amalie. (Dansk Folkemuseum.)

siden oldtiden. Foldeviften var alm. i Eur. fra 16. årh.s slutn. til 1790erne. I 1830erne og 40erne var v atter moderne.

viftebyg, form at toradet byg med meget brede og korte aks og vifteformet, udstående stakke.

viftekoraller, hornkoraller m. vifteformet, netformet koloni.

viftepalmer, populære betegn. for de palmer, hvis rundagtige bladplader er mere el. mindre opdelt i flige.

vig, *geogr.*, mindre bugt.

Vig, da. stationsby (Holbæk-Nykøbing S); 716 indb. (1945).

Vig [vi:g], *Ole* (1824-57), no. forf. Virkede som lærer og tidsskriftsred. f. den grundtvigske vækkelse i No. Udg. fl. folkeopdrags skrifter bl. a. *Liv i Norge* (1851).

Wigan [wi:gan], by i NV-Engl. NØ f. Liverpool; 84 000 indb. (1948). Stor bomuldsindustri, desuden metal- og kemisk industri.

Vigée-Lebrun [vi:el'brø], *Elisabeth Louise* (1755-1843), fr. malerinde. Efter Revolutionen i Ital., St. Petersborg og i Engl. Portrætter bl. a. *Selvportræt med Datteren* (Louvre). *Erindringer* 1-3 (1835-37).

Vigeland [vi:galan:], *Emmanuel* (1875-1948), no. maler; broder til G. V. Fresker, bl. a. i Kbh.s rådhus, glassalerier m. m.

Vigeland [vi:galan:], *Gustav* (1869-1943), no. billedhugger; broder til E. V. Hovedværker: monument over N. H. Abel (1902-08, Oslo), *udsmkyn*. i *Frognerparken* (fra 1924, uafsl.), *skulpturer* til *Trondheims domkirke* m. m. V-museum på Frognær ved Oslo.

Vigen [vi:vjøn], *Anders* (f. 1879), da. journalist. Husmandsson, 1905-18 medarb. v. »København«, 1918 og 1920-36 knyttet til Berl. Tidende, fra 1928 som polit. redaktør, fra 1934 chefredaktør. Arbejdede 1928-29 på forsvarsforlig m. Venstre, fulgte siden Christinas Møllers linie.

vigepligt, pligt for trafik fra sideveje m. v. til at holde tilbage for trafik på den ved el. gade, den skal krydse el. køre ind på.

Vigerslev, bydel i Kbh. V f. Valby. Ved V skete 1. 11. 1919 en jernbaneulykke, der kostede 41 menneskeliv.

Wigforss [vi:g], *Ernst* (f. 1881), sv. socialdemokrat. Filolog, dialektforsker. 1919-28 i 1. Kammer, fra 1929 i 2. Kammer (Göteborg). Konsultativ min. 1924-25, efterfulgte Thorsson som finansmin. til 1926. Finansmin. 1932-36 og sept. 1936-1949, gennemførte store skatteforhøjelser til imødegåelse af krisen og forsvarsudgifterne, gik for valg 1944 ind for gradvis socialisering af erhvervslivet. Udtalte sig 1948 mod sv. deltagelse i nogen stormagtsblok. (Portr. sp. 4923).

Vigfusson [vi:g'fus:ən], *Guðbrandur* (1827-89), isl. filolog, prof. i eng. (Kbh.) 1871. V-s hovedværk er *Icelandic-English Dictionary* (1874), hvis red. han overtog 1864.

Viggo (f. 1893), da. prins, greve af Rosenborg, søn af prins Valdemar. 1924 g. m. Eleanor Margaret Green, opgav sin arvetret og fik titel greve af R.

Wight (Isle of W [ait av 'wait]), ø ved Engl. S-kyst: 319 km²; 94 000 indb. (1948). På S-kysten stejle kridtklinter, mod V The Needles. W har fl. badesteder (Cowes, Ryde, Saint Helens, Ventnor) og er et yndet sommerudflugtssted. Meget mildt klima.

vi'gilia (lat: vågen), i den kat. kirke gudstjeneste opr. i vågenatten før, nu dagen før en stor højtid; opr. også beteg. for dødsmesse.

Vigne [vinj], *Paul de* (1843–1901), belg. billedhugger. Hovedværker: *Kunstens Krøning* (kunstmuseum, Bruxelles), *Mindesmærke for Breydel og de Coninck* (torvet i Brugge).

vignet [vin'jæt] (fr. *vignette* lille vingren, fordi ill. opr. forestiller en sådan), i bøger

og tryksager mindre ill. anbragt af dekorative grunde på titelblade, som afslutning el. begyndelse på afsnit.

vignettering [vinjæ'te'riŋ], *for.*, d. s. s. fortoning.

Vignobles [vi'njøb], landskab i Schw. langs Neuchâtel-øen, bet. korn- og vinalv.

Vignola [vi'njola], egl. *Giacomo Barozzi* (1507–73), ital. arkitekt. Hovedværk: kirken *Il Gesù* i Rom (1568–76) samt den berømte håndbog: *Regola delle cinque ordini d' architettura* (reglen om arkit. s 5 ordner) (1563).

vignoleskinne [vi'njoulz-], den af den amer. ing. Robert L. Stevens (1787–1856) opfundne, af Ch. B. Vignoles (1792–1875) i Engl. indførte, nu alm. brugte form for jernbaneskinner. v har en bred, flad fod, et sammentrængt hoved og en tynd krop, som forbinder fod og hoved.

Vigny [vi'nji], *Alfred de* (1797–1863), fr. romantisk digter, har skrevet digte *Poèmes antiens et modernes* (1826), skuespil *Chatterton* (1835), hist. roman *Cinq-Mars* (1826; da. 1848); romantikkens største tænker, hans filosofi er bitter pessimisme, men med en stolt og stoisk indstilling over for tilværelsen. (Portræt).

Vigo ['ſigo], sp. havneby i stærk vækst 20 km N f. Portugals nordgrænse; 132 000 indb. (1948). Bet. fiskeri, konservesindustri og skibsverfter.

vigognegarn [vi'gonje-] (fr. *vigogne* vikunna), opr. garn af rødbrune, silkeagtige vikunnahår; nu blanding af uld- og bomuldsgarn. *Vigogneimi'ta'ta*, bomuld spunnet så det ligner uldent strøggarn; svært, korthåret med begrænset styrke.

vigo'roso (ital.), *mus.*, kraftig, med styrke.

vigskår, åbning ml. middelaldr. brystværnmurs tinder.

Vigss Bugt, indskæring fra Skagerrak ml. Hanstholm og Bulbjerg.

Wigtown ['wigtŋ], grevskab i SV-Skottl. ved Irse Hav; 1263 km²; 39 000 indb. (1947).

wigwam ['wigwam], hos indianere i N-Amer. s. østl. skovland en kuplet hytte bestående af træstager dækket med bark.

vigør ['vø:ŋr] (fr.), kraft, styrke.

Viinblad ['vi:m-], *Emil* (1854–1936), da. socialdemokrat. Typograf, 1881–1911 red. af »Social-Demokraten», som W ved skarp og energisk agitation drev op fra et par tusind til 50 000 abonnenter. Folketingsm. 1895–1928, landstingsm. 1928–35.

Wiinstedt ['vi:nstæt], *Knud* (f. 1878), da. botaniker og forfatter. Hans digtsamlinger er præget af fin natursans. Fremragende kender af da. flora.

Wiipuri, fi. navn på Vyborg i Sovj.

Wjikkv' Duurstede [væik bæ 'dy:rste:de], holl. by ved Lek SØ f. Utrecht; ca. 3000 indb.; Gl. by, kendt fra romertiden. W (dengang: *Dorestad*) var Rhindeltaets vigtigste handelsby indtil den i 9. årh. blev plyndret af vikinger.

Vik [vi:k], sv. slot, SV f. Uppsala, opf. i 13. årh., ombyg. i 1860erne. Folkehøjskole.

Vik [vi:k], *Insebrigt* (1867–1927), no. billedhugger, bl. a. monument over *Edv. Grieg* (1917, Bergen).

vi'ka'r (lat. *vicarius* af *vicis* plads, stilling), stedfortræder, person der midlert. varetager en andens stilling el. funktion.

Alfred de Vigny.

Viktor Emanuel 2.

Viktor Emanuel 3.

Oscar Wilde.

Vikarsystemet inden for den kat. kirke bestod i, at en højere gejstlig kunne nyde indtægter af mange embeder, som han lod passe af lavtlønnede vikarer. Til dels afskaffet af Tridentinerkonciliet.

Vikbolandet ['vi:-], sv. landskab i Östergötland, ml. Bräviken og Slätbaken.

'Vikelandsfossen [-lans-], no. vandfald, dannet af Otra N f. Kristiansand, Kraftstation.

'Viken, i ældre middelalder det no. kystland omkr. Oslofjorden og Skagerrak, senere især det nordl. Bohuslän.

viking (oldeng. *wicing*, oldnord. *vikinger*; måske af oldeng. *wic* leje el. efter *Viken*), deltager i normannertogene i 9.–11. årh.

Viking ['vaikin], en af de første eng. trafikflyvemaskiner – et to-motoret, lavtvinget monoplan til 24 passagerer – fremkommet efter den 2. Verdenskrig. V-maskinerne benyttes bl. a. på eur. lufruter. (Ill. se tavle Flyvemaskiner).

vikingskib, sejlforende, klinkbygget robåd fra 9.–10. årh., vikingetid. Kendes fra de no. fund: Oseberg, Gokstad; fra Danm. Ladb. v var udmærkede søgørende både med højtrejste, dragprydede stævne; forudsætningen for vikingernes magtposition.

vikke ('*Vicia*), slægt af ærteblomstfam. Een- el. flerårige urter med lifegnedede blade, der ender med klatretråde. De ni støvbladede træder er sammenvokset. Frugten en bælg. 120 arter, især på den nordl. halvkugle. I Danm. 15 arter, alm. er muse-v (*V. cracca*) på marker, i klitter og gårde-v (*V. sepium*) med få blomster i klasen, ved græder og i krat. Foder-v er en gl. kulturplante, der har været dyrket i Danm. siden middelalderen, men har aldrig haft nogen stor bet. Den anv. mest til grøntfoderi blanding med korn og anden bælg-sæd, i mindre udstrækning til modenhed.

vikkel, den del af cigaren, der består af indlæg og omblad.

viklebjørn ('*Potos* *Havus*), amer. halvbjørn. Gulbrun, rundt hovede, snohale. Lever i træer.

viklere ('*Tortricidae*), fam. af små sommerfugle. Brede, næsten firkantede vinger. Larverne sammenspinder blade o. l. Hertil mange alvorlige skadedyr som æble-v, blomme-v, knop-v, gran-v, bark-v, ærte-v, timoté-v, m. fl.

viklers (af *vikle* med eng. endelse), khaki-farvede uldbind, der vikles om underbenet. Hører til den eng. mil.-uniform og har været anv. til sport o. l.

viklingskobler, et til en transformator knyttet apparat, ved hvilket man under drift kan ændre transformatorens omsætningsforhold.

Wijklund ['vi:klünd], *Adolf* (f. 1879), sv. hofkapelmester og komponist til 2 klaverkoncerter, en symfoni, symfoniske digtninge m. v.

Wijklund ['vi:klünd], *Karl Bernhard* (1868–1934), sv. sprogforsker. 1905–33 prof. i fi.-ugriske sprog i Uppsala. Grundlæggende værker om lappisk sprog og etnogr.

Vikramorvaci [-'ſi] (sanskrit: Vikrama og Urvac), drama af Kalidåsa og et ind. sagnhist. motiv om kong Vikrama el. Pururåvas kærlighed til nymfen Urvac.

Viksten ['vi:kste:n], *Albert* (f. 1889), sv. forfatter og journalist. Har skrevet digte og brede, sagkyndige romaner om Norr-

lands natur og mennesker; *Timmer* (1929, da. 1937).

Vikström ['vi:kstrø:m], *Emil* (f. 1864), fi. billedhugger; hovedværker: *Elias Lönnrots Monument* (Helsinki).

Vikso-hjælmene, to hornede bronzehjelme, fundet 1942 ved tværgrovning i Brøns Mose ved Viksø, N-Sjæll. Enstående type. Hensat som offer i bronzealder.

Viktor ('*Victor*) (lat: sejrherre), mandsnavn.

Viktor E'ma'nuel, ital. *Vittorio Emanuele*, konger af Sardinien og Italien. Viktor Emanuel 1. (1759–1824), konge af Sardinien 1802–21. Overtog først fastlandsbesiddelserne efter Frankr.s nederlag 1814; abdicerede v. revolution 1821. – Viktor Emanuel 2. (1820–78), konge af Sardinien fra 1849, af Ital. 1861–78.

Søn af Karl Albert. Hævede trods østr. pres Sardiens fri forfatn., tog 1852 Cavour til ledende min.; uden fremragende politikerevner, men foretrukket for frisindet og national indstilling, opnåede 1859–70 at samle Ital. under huset Savoyen. – Viktor Emanuel 3. (1869–1947), konge af Ital. 1900–46. Søn af Umberto 1., styrede konstitutionelt; opgav okt. 1922 at bruge militær magt mod Mussolini, bøjede sig trods personlig uvilje for den fasc. politik. Fik 1936 titel kejser af Abyssinien (Etiopia), 1939 konge af Albanien; afskedigede 25. 7. 1943 Mussolini, da *Det Fasc. Storråd* havde desavoueret ham, lod Badoglio udslutte d. fasc. parti, men mødtes med stor uvilje fra de demokratiske partier som medansvarlig for Mussolinis politik; måtte 5. 6. 1944 fratræde som konge og abdicerede endeligt 9. 5. 1946. Ægtede 1896 Elena af Montenegro (f. 1873). D. i Alexandria. (Portrætter).

Vik'to'ria ('*Victoria*), kvindenavn, svarer til Viktor.

viktu'a'lier (lat. *victus* kost), fødevarer (spec. kødvarer).

vi'kunna ('*Lama v'cugna*), lamaart. Ret lille. Andesbjergene. Mূল stamform til alpaka.

Vilaine [vi'læn], 220 km l. fr. flod i Bretagne.

vila'je't (tyrk.), provins (i Tyrkiet).

Wilamowitz-Moellendorff [vilam'o:vits 'mø:landørf], *Ulrich von* (1848–1931), ty. klass. filolog. Sin tids betydeligste kender af gr. poesi og frodigste forf. inden for dette emne.

Vila Real [vilå ri'æl], portug. vinby i prov. Trás-os-Montes; 70 km ØNØ f. Porto; 8000 indb. (1940).

Wilberforce ['wilbə:fə:s], *William* (1759–1833), brit. politiker, fra 1780erne leder af agitationen for ophævelse af slaverhandelen (gennemført 1807).

Vilbjærg, da. stationsby (Herning-Holstebro); 971 indb. (1945).

Wilcke ['v-], Julius Washington (f. 1875), da. embedsmand og mønthistoriker. 1922 kontorchef, 1934–45 dept.chef i Landbrugsm. Behandlede i en række værker da. mønthistorie fra Chr. 4. til 1914.

vildand, d. s. s. gråand. Bruges også som beteg. for vildtlevende andearter i alm.

Vildanden, drama af H. Ibsen, udg. 1884.

Wilde [wa:ld], *Oscar* (1856–1900), eng. forfatter. Den mest fremtrædende inden for 90ernes »dekadente» smagsretning. Hans produktion omfatter præraffaelitisk prægede digte, eventyrene *The Happy Prince* (1888), roman *The Picture of Dorian Gray* (1891), da. *Dorian Grays Billede* 1905 o. fl., de 3 essays *Intentions* (1891) om hans raffinerede æstetiske anskuelser

Herman Wildenvey. Vilhelm I. af Oranien. Vilhelm 3. af Oranien. Wilhelm I. af Tysk.

og elegante konversationsstykker *Lady Windermere's Fan* (1892), *The Importance of Being Earnest* (1895) (da. *Bunbury*) o. a. Bemærkelsesværdig er digtet *The Ballad of Reading Gaol* (1898, da. *Kvadet om Reading Tugthus* 1900) om hans fængselsophold efter en homoseksuel affære, og forsværskriftet *De Profundis* (1905). (Portræt sp. 4929).

Vilde Jagt, Den, internat. vandreagn om natjægeren, der enten ensom el. fulgt af ryttere og hunde farer frem gnm. natten. Sagnet spalter sig i fl. økotypen, idet det tager farve af lokaltraditionen. Anføreren af jagten kan være Odin (Småland), Goen (Lolland-Falster), kong Valdemar (Sjælland), hertug Abel (Slesvigsvog).

Wildenbruch ['vildənbru:], *Ernst von* (1845-1909), ty. forfatter. W skrev, påvirket af Schiller, teatraliske, retoriske patriot. dramaer. *Die Quitzcows* (1888).

Wildenradt-Krabbe ['vildənra:t-], *Margrete (von)* (1864-1929), redaktør. Datter af Christopher K., g. m. maleren J. P. Wildenradt. Knyttet til bladet »Dannevirke«, Haderslev, som W drejede over i tyskvenlig retning; udg. 1900-03 »Det Gamle Dannevirke«, der i forståelse m. ty. myndigheder angreb de dansksindede senderjyder, men ikke vandt tilslutning.

Wildenvey ['vildənvej:], *Herman* (f. 1886), no. forfatter. Gennembrud med digtsaml. *Nyinger* (1907), hvis legende rytme og raffinerede anv. af dagligtale betød en fornyelse af no. lyrik. Motiverne i denne og fig. saml., bl. a. *Kjærligen* (1916), *Ildorkestret* (1923), *Fiken av tistler* (1925), er fortrinvis byernes og villahavernes stemninger, Østlandsnaturen og W's eget rastløse kunstnersind. Vnr i 20rne No.s mest læste lyriker. (Portræt).

Wilder ['wailder:], *Billy* (f. 1906), ty.-amer. filmstruktør. Deb. som instruktør i Tysk., til Hollywood 1933; en af tidets bedste realistiske filmstruktører i »Kvinden uden Samvittighed« (1944) og »The Lost Weekend« (1945).

Wilder ['wailder:], *Thornton* (f. 1897), amer. forfatter til ironiske, spiritueller romaner *The Bridge of San Luis Rey* (1927; da. *San Luis Rey Broen* 1941), *The Skin of Your Teeth* (1942; da. *På et Hængende Hår*; opf. 1946) og skuespil: *Our Town* (1938; da. *Vor By* 1942). Desuden den hist. roman *The Ides of March* (1948; da. *Cæsars Sidste Dage* 1949).

vildgæs, fællesbetegn. for vilde gåsearter, spec. om grågås og sædgås.

Wildhorn ['vilt-], 3248 m h. bjergtop i Berner Alperne, Schweiz.

Vild Hvede, tidsskr. for ung da. litt. og kunst; red. af Viggo F. Møller; startede 1930 som en forts. af tidsskr. »Klinter«.

vildkat (f. *Felis silvestris*), minder om tamkatten. Storre, m. tykkere pels. Mellem-eur. s bjergskove. Tidl. i Danm.

Vildmose, se Lille-V og Store-V.

vild persille, d. s. s. hundepersille.

Vildraa ['vild'ra:k], *Charles* (f. 1882), fr. forfatter, hører til kredsen om J. Romains, har i digte og skuespil som *Le paquebot Tenacity* (1920) talt for melneskærligheden.

vild silke, silke fra andre dyr end silkesommerfuglen, f. eks. tussahsilke.

Wildspitze ['vilt'pitsə], højeste punkt i Ötztaler Alperne, Østr. (3774 m).

vildstamme el. *vildling*, frøplante af »vild« karakter, der benyttes som grundstamme (underlag), hvorpå udelris af frugttræer, prydbuske el. prydtreer podes el. okuleres.

Vildsund, tidl. stavemåde f. Vilsund.

vildsvin (*Lus scrofa*), stamform for vore

tamsvin (disse kan krydses med v). S- og Mellemeur., enkelte strejfe i Jylland. I Danm. tillige i dyrehaever (Ravnholt og Lindenberg).

vildt, pattedyr og fugle, som er genstand for jagt.

vildtager, areal, der dyrkes med foderplanter for vildt; særlig bet. har v i store plantager og skove for hjortevildt og harer; de dyrkes her med rug, fodermarv-kål, jordskokker, gulerødder m. m.; en art v er små arealer i markerne med boghvede til agerhøns og fasaner.

vildtpleje, fremskaffelse, bevarelse og pleje af en sund og talrig bestand af jagtbart vildt. De vigtigste foranstaltninger er: terrænets naturtilstand søges bevaret i størst muligt omfang. På små arealer anlægges remiser og på særlige vildtager el. vekslende pletter i arealet dyrkes foderplanter for vildtet. Vildtets fjender efterstræbes. Udsætning af levende vildt er særlig benyttet for harer, fasaner og agerhøns, mens hjortevildt er vanskeligere at flytte: en sund og kraftig vildtbestand forøges dog sikrere i antal ved begrænset beskydning og god pasning end ved udsætning. Vinterfodring er som oftest nødv. Til hjortevildt fremskaffes føde ved nedhugning af ask og eg, udlægning af hø, havre og roer; til harer bruges roer og hø, til fasaner majs, hvede el. byg, til agerhøns ukrudtsfrø og boghvede, til grænder korn m. m.; ved tykt snelag køres med snepløj på vintersædsmarker og lyngarealer, således at vildtet kan nå den naturlige føde, evt. fodres. Ved beskydning fjernes svagelige og sent udviklede individer; ved de vildtarter, der lever i polygami, bortskydes flere handyr end hundyr; ved hjortevildt bevares de handyr, der har de kraftigste og smukkeste geværer (opsatser).

vildtskade, i skovbruget den skade, som vildtet, især hjortevildt og harer, anretter ved afbidning af skud, fejning og skrælning; v imedegås hyppigst ved indhegning.

vildtsygdomme er i alm. sjældnere end sygdomme hos tamdyrene, hyppigst hos haren. Størst bet. har de smitteme v; smitstoffet spredes ofte med ekskrementer el. urin samt ved kadaverne af de dræbte dyr; bekæmpelse kan oftest kun ske ved forebyggende foranstaltninger, navnlig fjernelse og uskadeliggørelse ved nedgravning og desinfektion af smittefarlige, levende el. døde dyr og ved at holde vildtet borte fra smittede arealer; undertiden kan nedskydning af bestanden være nødvendig. Udsætning af indkøbt levende vildt er altid risikabel p. gr. af faren for v. - De vigtigste v er: byldesyg, coccidiose, haretinte, kronisk mave- og tarmsbetændelse, lufttræsorm (gapes), lungeørm, pseudotuberkulose, spolorm, strongylose, svælgbræmme, tuberkulose, tularæmi, vortesyge.

vildttyveri, tyveri af vildt, der tilhører en anden, mods. krybskytteri, der fore-

ligger, hvor en person udøver jagt uden jagtret.

vildvin, i alm. sprogbrug slægterne 1) *Parthenocissus*, hvis slyngtråde i reglen ender med sugeskåle, og hvis blade er lappede el. fingrede, f. eks. rådhvin (P. tricuspidata) den egl. v (P. vitacea og P. quinquefolia), og 2) *Ampelopsis*, hvis slyngtråde er uden sugeskåle og blade hele el. fannede. Arter af begge slægter bruges meget til beklædning af mure o. l. og til lysthuse.

vildæsel (*Equus 'asinus*), rå, vild æselart, svage spor af stribning. NØ-Afrika. 'Vile, i nord. mytol. en gud bl. aserne, broder til Odin.

Wilfrid ['wilfrid] (634-709), eng. biskop og missionær, bragte rom. skik til sejr i Engl. (Whitby-synoden 664).

Vilhelm (oldhøyt. *willfo* glæde + *helm* hjelm), mandnavn.

Vilhelm, eng. *William*, konger af England.

Vilhelm I. Erobreren, eng. *William the Conqueror* (1027-1087), reg. 1066-87, uægte søn af Robert 2. af Normandiet (*Vilhelm Bastard*), fætter til Edvard Bekenderen. Hertug af Normandiet 1035.

Slog 14. 10. 1066 Harald 2. ved Hastings og erobrede 1066 Engl., hvor hans normanniske riddere fik store len. Afslug Asbjørns da. vikingetog. Den skotske kong Malcolm måtte 1072 anerkende ham som lensherre. Lod 1085 Domesdaybook udarbejde. Dygtigt, men hårdhændet styre. - Vilhelm 2. 'Rufus (ca. 1065-1100), reg. 1087-1100, søn af V 1., tyrannisk regent, drøbt under en jagt. - Vilhelm 3. af Oranien (1630-1702), statholder i Nederlandene 1672-1702, konge af England 1689-1702. Søn af Vilhelm 2. af Oranien, til magten i Nederl. ved de Witts nederlag mod Frankr. 1672, opnåede at redde Nederl., siden Ludvig 14.s hovedmodstander i eur. politik. G. m. Marie, datter af Jakob 2. af Engl.; landede efter de eng. partiers opfordring i Engl. nov. 1688, styrtede Jakob 2. 1689 eng. konge, forenede Engl. og Nederl. i kamp mod Frankr. i Pfalziske Arvefølgekrig. Iherdig men lidet sejrrig general; lidet afholdt i Engl. Ville opretholde eur. ligevægt v. deling af Span., førte, da delings-traktaterne strandede, Engl.-Nederl. ind i Sp. Arvefølgekrig mod Ludvig 14. 1701-02. (Portr.). - Vilhelm 4. (1765-1837), konge af Storbrit. og Irland og af Hannover 1830-37, søn af Georg 3. Samtykkede i parlamentsreformen 1832, måtte 1835 (R. Peel) bøje sig for parlamentarismen. Ved V-s død opførte personalunionen m. Engl. og Hannover.

Vilhelm, holl. *Willem*, statholdere i Nederlandene (Holland). Vilhelm 1. af Oranien (1533-84), greve af Nassau, arvede 1544 Orange. Knyttet til Karl 5.; modarbejdede Filip 2., flygtede for Alba 1567, fra 1572 leder for nat. rejssning. 1572 statholder for Holland og Zeeland, gik 1573 over til calvinismen; søgte at holde Nederlandene sammen, måtte 1579 nøjes med at samle de nordl. provinser i unionen i Utrecht. Snigmrydet. (Portr.). - Vilhelm 2. af Oranien (1626-50), statholder 1647-50. Søn af Frederik Henrik. Søgte 1650 at slå regentpartiet ned ved militærkup, men uden held. Fader til Vilhelm 3. af Engl., statholder i Nederl. 1672-1702. - Vilhelm 4. af Oranien (1711-51), statholder 1747-51. Tilhørte linien Nassau-Dietz, der, efter at Oranien havde udelte, var uddød m. Vilh. 3. 1702, var statholder i Friesland-Groningen-Geldern. Ved folkerejsning mod regentpartiet arvestatholder over Nederl. - Vilhelm 5. af Oranien (1748-1806), efterfulgte 1751 sin fader Vilh. 4. som statholder, styrede svagt, holdt kun magten ved preuss. hjælp under rejssning 1787, styrtet ved fr. erobring 1795.

Vilhelm, holl. *Willem*, konger af Nederlandene (Holland). Vilhelm 1. (1772-1843), reg. 1815-40. Søn af statholder Vilhelm 5; Udbråbt til fyrste dec. 1813, forenede Belg. og Holl., konge 1815. Dygtig, egenrådig politiker og finansmand; arbejdede for økon. sammenknytning af Belg. og Holl., led nederlag ved Belgiens

rejsning 1830. Abdicerede i uvilje mod fremvoksende liberalisme. - Wilhelm 2. (1792-1849), reg. 1840-49. Udmærkede sig i Napoleonskrigene. Måtte 1848 gå ind på forfatningsændring med svagere kongemagt. - Wilhelm 3. (1817-90), reg. 1849-90, søn af V 2. Styrede parlamentarisk, uden større personlig indgriben, med Thorbecke som ledende til 1872.

Wilhelm (f. 1884), sv. prins. Forfatter. Kong Gustafs anden søn. Hertug af Södermanland. Har udg. digte, *Släktta fyrar* (1916), noveller, *Svarta noveller* (1924, da. 1925), rejseskildr. og refleksioner, *Fritt land* (1941).

Wilhelm, ty. kejser og preuss. konger. Wilhelm 1. (1797-1888), *konge af Preussen* 1861-88, ty. kejser 1871-88. Opdraget i Hohenzollernslægtens kons. junker- og officerstraditioner. 1858 regent for sin sindssyge broder Frederik Vilh. 4. Tog først liberalt ministerium; svungede i kons. retning for at gennemføre militærreform. Stillede 1862 Bismarck i spidsen for et kampministerium og bøjede sig siden, om end tit med modvilje, for B.-s politik. - Wilhelm 2. (1859-1941), reg. 1888-1918. Søn af Frederik 3. Styrede Bismarck 1890; søgte at hævde personlig magt og skabte vanskeligheder for sine ministre ved impulsive erklæringer, udfordrende militarisme og noget dilettantisk diplomati. Ivrig for koloniekspansion og ty. fædemagt, i voksende mods. til Engl. Under revolutionen og sammenbrud flygtede W 10. 11. 1918 til Holl., hvor han levede på slottet Doorn. Gift 1. gang 1881 med prinsesse Auguste Viktoria af Augustenborg (1858-1921); 2. gang med prinsesse Hermine af Reuss. (1887-1947). (Portrætter).

Wilhelm (f. 1882), ty. kronprins, søn af Wilh. 2. Ledede armégruppe under 1. Verdenskrig, frasagde sig 1918 tronen, fra 1923 bosat på ty. gods. Udg. skrifter om 1. Verdenskrigs forhist.

Wilhelm (d. 1074), biskop i Roskilde 1060-74, begyndte opførelsen af domkirken, samarbejdede nært med Svend Estrildsen.

Wilhelm (1127-1203), abbed i Åbelholt; stammede fra Paris; ven af Absalon, som 1165 fik ham til abbed på Eskilse, hvorfra klostret ca. 1175 flyttede til Åbelholt. V var et meget vigtigt led i Danm.s kulturelle forbindelse med udlandet, ivrig jurorkoniarer, meget brugt diplomat og jur.-kirk. rådgiver (se sine breve). Helgen 1224.

Wilhelm, *Mester W.*, også *W von Herle* (14. årh.), ty. maler. Virksom i Köln. Hovedværker: *Klara-Altrei* og *Madonna med Erteblomsten* (domkirken i Köln).

Wilhelm af Holland (1227-56), greve af Holland 1234, ty. modkonge mod Hohenstaufferne 1247, faldt mod friserne.

Wilhelm af Tyrus (12. årh.), fr. erkebisp af Tyrus 1175, skrev korstogenes og Jerusalem's historie 1095-1184.

Wilhelmina (f. 1880), holl. dronning 1890-1948. Ved W-s tronbestigelse skiltes Luxembourg fra Holl. Myndig fra 1898, g. m. hertug Henrik af Mecklenburg-Schwerin, søgte 1939 forgæves at mægle i stormagtskonflikten s. m. Leopold 3. Flygtede maj 1940 under tyskernes overfald til London, vendte tilbage maj 1945. Abdicerede sept. 1948 til fordel for datteren Juliana. (Portræt).

Wilhelmine (1808-91), da. prinsesse, datter af Fred. 6. 1828-37 ulykkeligt gift m. senere Fred. 7.; ægtede 1838 sin fætter Carl af Glücksborg (1813-78), broder til Christian 9.

Wilhelm Meister, hovedperson i Goethes udvikl.roman »Wilhelm Meisters Lehrjahre« (1796) og »Wilhelm Meisters Wanderjahre« (1829).

Wilhelmsborg, hovedgård S f. Århus, tidl. *Skumstrup*, 1662 af rentemester Mogens Frijs solgt til Gabriel Marselis, hvis søn Wilhelm 1673 fik V ophøjet til baroni, samtidig med at han blev adlet til baron Gyldenkrone. Baroniet ophævet 1921, solgt 1923. Hovedbyggn. fra 1842-44.

Wilhelmsbaven [vilhælm's'ha:føn], ty. by ved Jadebusen, grl. 1854-69 som

Wilh. 2. af Tyskl. Wilhelmina af Holl.

flådestation, siden stærkt udvidet; 114 000 indb. (1939). Ca. 50% ødelagt v. regelmæss. allierede luftangreb, især efter 1943.

Wilhelmson [v-], *Carl* (1886-1928), sv. maler; landskaber, folkelivsbill. og portrætter; motiver fra bohusslanske fiskerlejer med sans for de nordsv. landskabers stemning.

Wilhelmstrasse [vilhælm's'tras:ə], nu ødelagt gade i Berlin, tidl. sæde for det ty. udenrigsministerium.

Wilhelmus van Nassouwe [fan na'ssau], Holl.s nationalsang, opr. seuerens kampsang, digtet ca. 1570, sandsynligvis af Philips van Marnix.

Wilhelm [v-], *Johannes* (1868-1938), da. maler, elev af Zahrtmann og påvirket af Z.s kunst, bl. a. i folkelivsbill.

vilje, 1) populær betegn. for menneskets handle- el. vælgeweene; 2) i videre forstand for den hele aktive side af sjælelivet: stræben, drift, villen (beslutten); 3) af nogle betraget som tilværelsens grundprincip el. grundkraft.

Wilken [v'il-], *Charles* (f. 1866), da. skuespiller. Deb. 1888 i Århus, indtil sin ansættelse v. Det Kgl. Teater 1930 ved forsk. teatre i provinsen (til 1897) og Kbh. Filmdebut 1913.

Wilkes [v'il-], *Claudius* (1844-1929), da. filosof. 1897-1918 prof. v. Kbh.s Univ. Skrev en række samfundsfilos., æstetiske og etiske skr., bl. a. *Æstetik i Omrids* (1888) og *Livets Grundværdier* (1911).

Wilkes [v'iks], *Charles* (1798-1877), USA-soofficer, opgadede på eksped. 1838-42 i Stillehavet bl. a. W-Land i Antarktis.

Wilkes [v'iks], *John* (1727-97), brit. politiker og forfatter, i Underhuset 1757, dømtes og fængsledes 1763 for angreb på Georg 3. og emigrerede senere til Paris, hvor W fejredes som ytringsfrihedens martyr. 1774-90 atter i Underh.

Wilkes-Barre [v'iks'bæri], industriby i Pennsylvania, USA; 86 000 indb. (1940).

Wilkes Land [v'iks], kyststrækning i Øst-Antarktis mellem 110° og 140° ø. lgd. (S f. Australien), endnu helt ukendt.

Wilkie [v'iki], *David* (1785-1841), skotsk maler. Ophold i Ital. og Sp.; 1830 eng. hofmaler. Har malet genrebilleder med motiver fra dagliglivet.

Wilkins [v'wikinz], *Sir Hubert* (f. 1888), austr. polarforsker; deltog i Stefánssons arktiske eksped. 1913-17, i eng., antarkt. eksped. 1920-21, i Shackletons eksped. 1921-22, ledede selv 1923-25 og 1928-29 antarkt. og 1926-27 arkt. eksped. Forsøgte 1931 med undervandsbåd (»Nautilus») at sejle over nordpolen.

Wilkinson [v'wilkins], *Ellen Cicely* (1891-1947), brit. politiker. 1912 medl. af Independent Labour Party, 1920-24 af Det Kommun. Parti (»Røde Ellens»), derefter Labour. I Underhuset 1924-31 og fra 1935. Under 2. Verdenskrig arbejdede W fra 1940 som parlamentssek. i Sikkerhedsmin. f. hjemmeforsvaret. Fra juli 1945 undervisningsmin. (arbejdede for ændring af undervisnings-systemet).

Vil'kitski, *Boris Andrejevitch* (f. 1885), russ. polarforsker, opgadede 1913 Severnaja Zemlja, gennemførte 1914-15 Nordostpassagen med isbryderne »Vajgatj» og »Tajmyr».

vilkår, jur., betegn. for visse forpligtelser, man påtager sig til gengæld for en ret, man har fået tilagt.

vilkårsforhandling, den forhandling ml. to ægtefæller, der forud for en separation el. skilsmisse skal ske for ovennævrigheden

ang. formuens deling, underholdsbidrag, fordeling af børnene m. m. Soges der separation el. skilsmisse ved dom, foregår v for retten.

villa (lat.), opr. fornemt, romersk landsted el. forstadshus, i reglen omgivet af pompøse haveanlæg, f. eks. V Borghese i Rom, V d'Este ved Tivoli m. fl. Nu et af en have omgivet beboelseshus for 1 el. 2 familier.

Villa Borghese, lystslot nær Rom, se Borghese, Villa.

Villach [v'ila], by i Kärnten ved Drau, Østr.; 23 000 indb. (1946). Handelsby. forskelligartet industri m. v.

Villa d'Este [v'ila'dæste], i Tivoli ved Rom, en af Renæssancens skønneste bygninger, opført 1550 for kardinal Ippolito d'Este (d. 1572) af Pirro Ligorio (omkr. 1500-1583). Haveanlæg med over 100 springvand. (Ill. se Tivoli).

Villa-Lobos [v'ila'lobus], *Heitor* (f. 1881), brasiliansk komponist til operaer, symfonier, *Chôros* (serenader), der er en syntese af mange folkelige elementer i bras. musik, *Bachianas Brasileiras*, i hvilke han har inkldet den bras. musik den Bach'ske udtryksform, koncerter, kammermusik, sange m. v.

Villa Medici [v'ladisti], på Monte Pincio i Rom, opf. 1574-80, fra 1803 sæde for det fr. akademi i Rom.

Williamette River [v'ila'mit'rivør], 350 km l. sydl. Columbia-biflod i Oregon, USA. Nær udmøndingen liden Portland.

villanelle [v'ila'næle] (ital. landsby pige), neapolitansk madrigalform af lettere karakter fra det 16. årh.

Villani [v'ila:ni], florentinsk historiker-slægt i 14. årh. Mest fremragende er Giovanni V (ca. 1280-1348), hvis *Cronica* (første trykte udg. udkom i Venezia 1537) er en pålidelig kilde til Firences hist.

Villanova-kulturen [v'ila:nova], Itals ældste jernalderkultur i egen omkr. Bologna og V-Mellemital. (1000-500 f. Kr.). Opkaldt efter det første fundsted, Villanova, nær Bologna

Villard de Honnecourt [v'ila:r'de' on'ku:r] (13. årh.), fr. arkitekt. *Cistercienserkirken i Vaucelles* (1235), *domkirke-koret i St.-Quentin* (1257). Hans *Livre de portraiture* er en hovedkilde til forståelse af gotikken.

Villari, *Pasquale* (1827-1917), ital. historiker, en grundig forsker, hvis værker tillige udmærker sig i kunstnerisk henseende. *Storia di Girolamo Savonarola e de' suoi tempi* (1859), *Niccolò Machiavelli e i suoi tempi* (1877-82).

Villaroel [v'ila:ro'el], *Giuseppe* (f. 1889), ital. digter og litterat. Præbelønnet fem gange. Hans lyrik er lidenskabelig og sørgmodig. Hans roman *La donna e il vortice* (1935) præget af naturalismen.

Villars [v'ila:r], *Claude Louis Hector* (1653-1734), fr. marskal. Slog Camisard-oprøret ned efter 1704; tilføjede under Sp. Arvefølgekrig de eng.-østr. styrker svære tab ved Malplaquet 1709, men blev slået. Trængte østrigerne tilbage 1712-13 og fremtvang Rastatt-freden 1714.

villaservitut, en på en ejendomme hvilende servitut, der går ud på, at der kun må opføres bygninger på den, når disse har karakter af villaer.

Wille [v-], *Johann Georg* (1715-1807), ty. kobberstikker. Virksom i Paris. Stik efter holl. generalerier.

Villefranche [v'ila'frã:ʃ], navn på fl. fr. byer; bl. a. V-sur-Saone [v'sy:r'so:n], 20 000 indb. (1946). Bomulds- og maskinindustri; handel med vin og kvæg.

Villehardouin [v'ila:rdwø] (ca. 1150-ca. 1213), marskal af Champagne 1185, deltog i 4. korstog (1204-05), som han beskrev (da. oversættelse 1931).

Willemer [v'ila:mør], *Marianne von*, f. *Jung* (1784-1860), ty. bankier-frue. Forb. med Goethe 1814-15. Medskabende ved kærlighedsdigtene i Goethes *West-östlicher Divan* (1819).

Villemin [v'ila:mø], *Jean* (1827-92), fr. læge, påviste 1865 eksperimentelt, at tuberkulose er smitsom.

Villemoes [v'ila'mø's], *Jens* (f. 1880),

Peter Willemoes.

Wendell L. Willkie.

J. F. Willumsen.

Woodrow Wilson.

da. forretningsmand (Esbjerg), politiker, landstingsmand (Venstre) fra 1928, handelsminister. 1945-47.

Willemoes ['villəmo's], *Peter* (1783-1808), da. søhelt. Kommanderede som løjtnant flådebatteri nr. 1 i slaget på Reden 2. 4. 1801, tilføjede engl. stor skade og nåede at føre det ødelagte batteri bort. Faldt som premierløjtnant på »Prins Christian Frederik« i slaget ud for Sjællands Odde 22. 3. 1808. (Portræt).

Willems ['villəms], *Jan Frans* (1793-1846), flamsk filolog, historiker og digter.

Willenstæd ['villənstæd], by på S-siden af den holl. ø Curaçao i Vestindien; 40 000 indb. (1947). Eksport af benzin fra verdens største raffinaderi for råolie fra Venezuela (Royal Dutch Shell).

Willendorff ['villəndɔrf], landsby i Wachau, Nederrøstrig, hvorfra den palæontologiske kvindefigur »Venus fra W« stammer.

Willensden ['villənz(ə)n], forstad til London, 10 km V f. City. 180 000 indb. (1948).

Willerup, hovedgård N f. Mariager, 1535-1725 ejet af slægten Juul, 1757-1812 baroni i slægten Rosenkrantz, siden 1868 i Sehested-Juul'ers besiddelse. Hovedbyggn. fra 1538-42, ombygget 1757, 1812-19 og 1935; fredet i kl. A.

Willourbanne ['villjɔr'ban], fr. industriby, sammenvokset med Lyon; 82 000 indb. (1946).

William ['villjəm], eng. navn svarende til Vilhelm.

Williams ['villjəmz], *Tennessee* (f. 1914), amer. dramatiker. *The Glass Menagerie* 1945 (i Kbh. 1948), *A Streetcar Named Desire* 1947 (da. *Omstigning til Paradis*, opf. Kbh. 1949), som fik Pulitzer-prisen.

Williams ['villjəmz], *Tom* (f. 1888), brit. politiker, medl. af Underhuset (Labour) siden 1922, parlamentssekretær i Landbrugsmin. 1924 og 1940-45, i Arbejdsmin. 1929-31. Landbrugsmin. siden 1945.

Williamsburg Bridge ['villjəmzbɜrg 'brɪdʒ], hængebro i New York med største spændvidde 488 m. Færdigbygget 1903.

Willibrord ['villibrɔ:d] (658-739), eng. missionær; virkede især blandt friserne, men foretog også en missionsrejse til Danmark.

Williers de l'Isle-Adam ['villjədlis'ad], *Auguste*, greve af (1840-89), fr. forfatter, forfægtede høj idealisme, fornægtede materien, overbevist katolik, således i skuespillet *Axel* (1890); har også skrevet flere noveller.

Willington ['villɪŋd(ə)n], *Freeman Freeman-Thomas*, (1936) Marquess of (1866-1941), brit. politiker. I Underhuset (liberal) 1900-1910, da han adledes. Generalguvernør i Canada 1926-31, vicekonge i Indien 1931-36.

Willis ['villɪs], *Thomas* (1621-75), eng. læge, bet. herneanatomi og kliniker; den første, der beskrev sukkersyge.

Willisen ['villɪz(ə)n], *Wilhelm von* (1790-1879), preuss. general. Førte den slesvig-holst. hær 1850, gik af efter nederlagene ved Isted og Frederikstæd.

Willkie ['villki], *Wendell Lewis* (1892-1944), USA-politiker. Jurist, fremtrædende forretningsmand, fra 1933 leder af en af USAs største elektricitetskonger »Commonwealth & Southern Corporation« mod Roosevelts indgreb mod monopolforetagenderne. Gik 1940 mod Republikanerne, blev uventet partiets kandidat v. præsidentvalget og opnåede bet. stemmetal mod den sejrende Roosevelt (22 mod 27 millioner st.). Gik efter

nederlaget ivrigt ind for Roosevelts udenrigspolitik, krævede stærkest mulig støtte til Sovj., men kritiserede Engl. Tabte terræn i partiet og genopstillede ikke v. præsidentvalget 1944. Efter rejse til Sovj. og Asien udg. *One World* (1943) (een verden), krævede her internationalt samarbejd. ml. frie nationer. (Portræt).

Villmanstrand [-'strand], sv. navn på Lappeenranta, Finl.

Villon ['villjɔ, vi'ɔ], *François* (egl. *de Montcorbier*) (1431-o. 1463), fr. digter, førte et vagabonderende, undertiden forbrøderisk liv, men har i sin digtning, især *Le grand testament* fundet gribende udtryk for sin angst og for sorgen over alts forfængelighed. Da. udv. *Ballader og Andre Vers* (1932).

Willoughby ['villjɔbi], *Sir Hugh* (ca. 1500-54), eng. søfarer, nåede 1553-54 Det Hvide Hav.

Willstätter ['villstætɔr], *Richard Martin* (1872-1942), ty. kemiker, jøde. Undersøgelser over klorofyl og vækststoffer. Nobelpris 1915. Død i Schweiz.

Willumsen ['v-], *'Gersemi*, da. sangerinde (sopran). Datter af maleren J. F. W. Udd. bl. i Nice. 1933-34 knyttet til operaen i Nürnberg.

Willum'sen ['v-], *Jens Ferdinand* (f. 1863), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1891; elev af Krøyer og opr. realist i

J. F. Willumsen: Aftensuppen.

Raffaëllis ånd; udviklede sig snart til en stilsøgende kunstner i 1890'ernes ånd; traf 1888 i Bretagne Paul Gauguin og tilskyndedes af ham til at arbejde m. polykrome trærelieffer (f. eks. *Kokotte på Jagt*); dyrkede forenkledte bevægelsesmotiver, *To gående Bretagnekoner* (1890), og symbolske fremst., *De Trallende Mennesker og den Frie Dyreverden* (1891), *Jotunheimen* (1892-93). Rejste til Amer. 1901, derefter til Schweiz, hvor han skilrede det plastiske i bjergnaturen og senere indføjede mennesket som et led deri, *Bjergbestigeren* (1912, kunstmus.); nærmede sig i havbilledet *Sol og Ungdom* (1910) impressionismen, anslog i andre arb. klassiske strenge: *Moder og Datter i Tre Alderstin* (1903-05), *Efter Stormen* (1905, Nasjonalgall., Oslo), og optoges i *Bill. af en Fysiker* (1913) af de grelle farvemønstre, ved kulørt, kunstigt lys for atter at vende sig mod en mere harmonisk kolorit (motiver fra Tunis og Span., 1914-15). Et barokt element og påvirkning fra Goya gør sig ofte gældende i W-s alderdomsværker. Har tillige virket som arkitekt, *Den Frie Udst.s bygn.*, og billedhugger, *Hørup-stauenen* (1905-08, Kongens Have, ødelagt v. Schalburgtæge 1. 3. 1945), *Det Store Relief* (1893-1928, kunstmus.), keramik og grafiker samt skrevet et værk om *el Greco 1-2* (1927). - W har skænket saml. af sin egen og andres kunst til det offentlige, og der påtænkes opførelse af et W-museum

dertil. (Portræt). (Ill. se også tavle Dansk Kunst II).

Willum'sen ['v-], *Ole* (f. 1908), da. pianist. Deb. 1929. Fremragende fortolker af mod. musik.

'villus (lat; tykt, tæt hår), anat., tarm-trevler.

Willy ['villi], *Henri* (1859-1931) (pseud. for *Gauthier-Villars*), fr. forfatter; hans varigste værk er *Lettres de Louvreuse* (1890, muntre musik anmeldelser); har som romanforf. bl. a. samarbejdet med Colette (hvent han ægtede 1893; skilt 1907) i *Claudinebøgerne*.

'Wilman'n ['v-], *Preben* (f. 1901), da. kunsthistoriker, 1920 medarb., 1947 medred. af »Soc.-Dem.« Udg. bl. a. *Da. Kunst* (1934).

Wilmersdorf ['vilmersdɔrf], vestlig bydel i Berlin.

Wilmington ['vilmɪŋt(ə)n], 1) største by i Delaware, USA; 113 000 indb. (1940). Grl. af svenske 1638; alsidig industri; 2) havneby i North Carolina, USA; 33 000 indb. (1940).

'Vilna, russ. navn på Vilnius i Litauen.

Vilna-spørgsmålet opstod efter I. Verdenskrig, da Polen 9. 10. 1920 besatte Litauens historiske hovedstad V, efter skarp po.-litauisk grænsekonflikt. Efter folkeforbundsmægling og afstemning i V.-området 1922 tilfaldt det Polen; men Litauen holdt dipl. forbi. m. Polen afbrudt til 1938. Efter Polens sammenbrud overdrog Sovj. okt. 1939 V. til Litauen.

Vilnius ['viliŋjus], russ. *Vilna*, po. *Vilno*, hovedstad i Litauen fra 1939; 209 000 indb. (1939); på bane Warszawa-Leningrad; vigtigt jernbaneknudepunkt og handelsby med nogen industri. Univ. (grl. 1578). I 1939 var 1/3 af indb. jøder. - I middelalderen residens for stormherterne af Litauen. Russ. 1795, 1920 besattes V, der var tilkendt Litauen, ved et kup af polakkerne. 19. 9. 1939 besat af Sovj.-tropper og overladt Litauen. Besat af tyskerne 24. 6. 1941-13. 7. 1944.

Wil's [v-], *Vilhelm* (f. 1880), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1931; påvirket af no. malerkunst; kolorit og motiver beslægtet m. Aksel Jørgensens ungdomsbill.

Wilson [wɪlsn], *Charles Thomson Rees* (f. 1869), skotsk fysiker. Opfandt 1911 tågekammeret til synliggørelse af atomare partiklers baner. Fik s. m. A. H. Compton Nobelprisen 1927.

Wilson [wɪlsn], *Edmund Beecher* (1856-1939), amer. zoolog og cytolog. Har skrevet: *The Cell in Development and Inheritance* (1896, 3. udg. 1925).

Wilson [wɪlsn], *James Harold* (f. 1916), eng. politiker. Nationaløkonom, 1940-45 i centraladmind.; fra 1945 underhusmedl. (Labour Party), fra sept. 1947 handelsminister.

Wilson [wɪlsn], *Henry H.* (1864-1922), brit. feltmarskal. Virkede under I. Verdenskrig for fr.-eng. enighed; 1917 eng. repr. i krigsråd i Versailles, febr. 1918 rigsgeneralsstabschef. Deltog i fredskonf. 1919. Mod irsk selvstyre; myrdet af irlander.

Wilson [wɪlsn], *Henry Maitland*, (1946) 1. Baron of Libya (f. 1881), brit. feltmarskal. 1939 øverstkommand. i Ægypten, samarbejdede m. Wavell under vinteroffensiven i Cyrenaica 1940-41, fik apr. 1941 overkommandoen over de brit. tropper i Grækenl. Maj 1941 øverstkommand. i Palæstina og Transjordanien (besættelse af Syrien i juni-juli); dec. 1941 chef f. 9. armé, 1942-43 øverstkommand. i Iran-Iraq, 1943 i mellemste Østen, 1944 i Middelhavet (ledede invasionen i Grækenl. og Jugoslavien). Dec. 1944-okt. 1946 chef f. brit. stabsdelegation i Washington. Deltog i Jalta-konf. febr. 1945, i Potsdam juli-aug. s. å.

Wilson [wɪlsn], *John Dover* (f. 1881), eng. Shakespeare-forsker. Har ydet vigtige bidrag t. Shakespeare-litt. og er medudg. af »New Cambridge«-udgaven af Shakespeares værker (1921 ff.).

Wilson [wɪlsn], *Richard* (1714-82), eng. maler. Blev under ophold i Ital. (1740-55) påvirket af Cl. Lorrain og J. Vernet.

Har malet stemningsfulde ideallandskaber.

Wilson [wi:nsn], S. A. Kinnier (1877-1937), skotsk neurolog; virkede i London. Skrevet en fremragende håndbog over nervesygdom og en række vidensk. neurologiske arb. Har beskrevet W-s sygdom.

Wilson [wi:nsn], Woodrow (1856-1924), USA-statsmand. Nationaløkonom, demokrat, 1913-21 USA's præsident. Genvalgt 1916 på fredsprogram, erklærede apr. 1917 Tyskl. krig efter den uindskr. ubådskrigs begyndelse. Udsendte jan. 1918 fredsprogrammet »De 14 Punkter« med krav om folkeforbund og grænsedragning efter nationalitetsprincippet. Deltog i fredskongressen 1919, men savnede politikerevner og sagskundskab til at gennemføre en forståelsesfred, skarpt angrebet af isolationisterne i senatet, svækket ved sygdom; W-s folkeforbundstanke fik grundstød, da senatet nægtede at godkende Versaillesfreden og fæde USA indtræde i forbundet. Slået v. præsidentvalget 1920 af republikaneren Harding. (Portræt sp. 4937).

Wilson, Kap [wi:nsn], eng. *Wilson's Promontory*, det austr. fastlands S-spids (39° s. Br.).

Wilson-kammer, d. s. s. tågekammer. **Wilson Observatoriet**, Mount [maunt 'wi:nsn], bjergobserv., opr. 1904, nær Pasadena i California, med spejleteleskop (Hooker-teleskopet) med 254 cm objektivåbning. På W er udført betydningsfulde arbejder på astrospektroskopien og solfysikkens område samt ved Mælkevejssystemets og galaksernes udforskning. **Wilson's sygdom** (beskrevet af S. A. Kinnier Wilson), arvelig hjerne-leverlidelse (hepatolentikulärdegeneration), ved hvilken fremkommer rysten og især (små lenticulärdegeneration) stivhed af musklerne.

Wilster ['vil-], Christian (1797-1840), da. forfatter. cand. jur., cand. theol. og magister (doktor) på et gf. emne. Fra 1822 knyttet til Sorø Akad. Huskes for Holberg-hyldesten Før var der knapt skreven på dansk en Bog, fædrelands-sangen Hvor Balsgen lærer højt fra Sø og især for sine ypperlige overs. af Homer (1836-37).

Vil'sund, farvand i Limfjorden, ml. Ty og Mors; 400 m l. vejbro (indviet 1939).

Wilton ['viltən], Ebba, f. Pedersen (f. 1896), da. operasangerinde (lyrisk sopran). Deb. 1924 på Det Kgl. Teater. Kammerangerinde 1941.

wilton-tæpper ['v-], vævede kamgarnstæpper med opskårne garnslynger (såk. coupe-nopper). Navn efter den sydeng. by Wilton.

Wiltshire ['wiltʃiə], grevskab i SV-Engl.; 3484 km²; 347 000 indb. (1948). Landbrug med kvægavl. Hovedby: Salisbury.

Vilvoorde [vil'vo:rdə], fr. *Vilvoorde* [vil'vord], belg. by N. f. Bruxelles; 26 000 indb. (1949). Tekstil- og kem. industri. Havebrugsskole.

Vil'vorde, havebrugsskole i Charlottenlund, oprettet 1875 af havebrugskandidat Stephan Peter Nyeland (1845-1922). Navnet stammer fra en lignende institution i den belg. by Vilvoorde (Vilvoorde). Skolen har teoretiske og praktiske kurser for gartnere.

wilzer ['viltzər], vendisk stamme i Forpommern og Mecklenburg.

Wimbledon ['wimbld(ə)n], villa-forstad til London, 13 km SV f. City; 58 000 indb. (1948). Berømte tennisbaner, hvor der afholdes store internat. turneringer.

Wimbledon-sagen, en af Haag-domstolen i 1923 anfjort tvist ml. Frankrig og Tyskl. i anledn. af, at Tyskl. havde nægtet det eng. skib »Wimbledon« passageret gnm. Kielerkanalen på rejse fra Frankrig til Polen med krigsmateriel til brug i den polsk-russ. krig, i hvilken Tyskl. var neutral. Frankrig fik medhold, da Kielerkanalen var internationaliseret, og tilkendtes erstatning.

Vimi'nalis, en af Roms 7 høje. **'Vimmelskafet**, kbh. gade, del af Strøget. Opr. Tyskemannegade; kaldt V p. gr. af form efter skafet på et borsving (vimmelbor).

Ludvig Wimmer.

A. O. Vinje.

Wimmer ['vøm'ər], August (1872-1937), da. sindssyge- og nervelæge. 1920 overlæge ved Kommunehosp. og prof. i psykiatri v. Kbh.s Univ. 1933 v. Rigshosp.s psykiatr. afd. Talr. psykiatr. arbejder.

Wimmer ['vøm'ər], Ludvig (1839-1920), da. sprogforsker. W-s ry som sprogforsker skyldes især hans banebrydende indsats som runolog. S. m. Sophus Bugge har W grl. den moderne, vidensk. runeforskning i Norden: *Runeskriftens Oprindelse og Udvikling i Norden* (1874) (ty. udg. 1887). Fra 1893-1908 er *De Danske Runemindemærker* med beskrivelser, afbildninger (ved Magnus Petersen (1827-1917)) og tolkninger af alle den gang kendte da. runemindemærker fra ca. 750 til ca. 1300. (Portræt).

Vimmerby, -sv. købstad (fra 15. årh.), NØ-Småland; 4800 indb. (1949). Bryggeri.

Vimose-fundet, offerfund 1859 og 65 fra 3. årh. e. Kr. fra Vimose NV f. Odense. Består af ca. 4000 oldsager, mest våben som sværd, spydspidser, ringbrynjer, samt forsk. husgeråd og værktøj.

vimpel, lang hårdugsstrimmel i nationalflagets farver. Med split er det et kommandotegn i da. krigsskibe og må kun anv. af disse.

vimpelbærer (*Pteri'daphora al'berti*), paradisflugt. Hannen m. 2 næsten 1/2 m lange, bagudrettede fjer i nakken.

'wimperg, gl. ty., i gotisk stil gennembrudt prydgulv over vindue el. portal, med krabbeblade og fialer.

'Vim'trup, Bjovulf (f. 1890), da. mediciner. 1929 prosector ved Bispebjerg Hospital, 1944 lektor i patologisk anatomi ved Kbh.s Univ.

vin, *vinranke* el. *vinstok* ('*Vitis*), 1) slægt af vinrankefam. Klatrende vedplanter med uanselige blomster, bær (druer) med få, hårde frø. 40 arter, mest fra N-Amer. og NØ-Asien. Kulturformen, V. vinifera, har store, håndlappede blade og grenede klatretråde. Dens hjemstavn er ikke sikkert fastslået. Den dyrkes i Middelhavsområdet og i egne med gunstigt klima (med omkr. 20° gennemsnitl. sommertemp.) længere mod N i Eur., desuden i S-Afr. og Amer. Druerne er saftige og søde med indtil 20% sukker. De benyttes til vinframstilling, og de talrige sorter af v. i forb. med klimaforskelligheder og behandl. ved gæringen giver de mange vinsorter. Dru-

erne tørres i store mængder til rosiner, ligesom mange spises friske. I Danmark kan v. dyrkes i hus og som espalier på friland, helst ved sydvendt mur.

2) (lat. *vinum*) alkoholholdig drik, fremstillet af den pressede saft (most) af friske vindruer. Denne bringes til at gære, hvorved dens sukker omdannes til alkohol. Ved gæring på fæde undslipper den frembragte kulsyre, og man får bordvin, medens man ved gæring på flaske bevarer lidt af kulsyreindholdet og får en mousserende vin. Når vinen er afgæret, lagres den, som regel på fustage, hvorved den modnes under påvirkning af luftens ilt, og når den har nået den rette modningsgrad aftappes den på flasker, der sædvanligvis atter skal lagres en årrække. Alt efter druernes og gæringens art, ved behandling med svovl, tilsætning af vinspirt, destillation og lagringens varighed m. m. fremstilles et utal af forskellige vintyper med hver deres særlige fylde og sødme, bouquet og alkoholprocent (jfr. spiritusnydelse).

Verdensproduktionen af v. var 1939-40 211 mill. hl, hvoraf 190 mill. hl el. 90% faldt på Eur. og N-Afr. De største producenter var 1939-40:

	mill. hl
Frankrig	69 (Languedoc (halvdelen af prod.), Guyenne, Bourgogne, Champagne).
Italien ...	43 (Torino (vermouth), Toscana (chianti), Sicilien (marsala))
Spanien ...	20 (Málaga, Jerez de la Frontera (sherry))
Algier ...	18 (næsten hele prod. går til Frankrig)
Rumænien	12

Andre kendte v-producenter er Portugal (1945-46 10 mill. hl.), Ungarn (1945-46 3 mill. hl) og Tyskland (1934-38 gnslt. 3 mill. hl).

'vinå, ind. strenginstrument af guitararten. Findes i forsk. former.

Vina del 'Mar [binja'ðel-], nordl. forstad til Valparaiso; 70 000 indb. (1940).

vinaigre [vi'næ:gr(ə)], fr., af lat. *vinum* vin + *acer* skarp, sur), eddike.

vinaigrette [vi'næ'græt] (af *vinaigre*), en kold eddikemarinade til forfriskning af salater, kødretter osv.

Winant ['wainant], John Gilbert (1889-1947), USA-diplomat. Knyttet til Roosevelts New Deal, 1941-46 USA's ambassadør i Engl., sluttede overenskomst om overdragelse af baser til USA 1941, 1946-47 USA's repr. i FN's økonomiske og sociale råd. Selvmord.

'Vinaya [-ja], navn på 1. del af den buddhistiske kanon, væsentlig rummende tekster ang. munkordenens indretning.

vinbjergsnegl ('*Helix pom'atia*), stor landsnegl. Næsten kugleformet, grå-

brunlig skal. Ofte i nærheden af beboelser. Mulig indført i Danm. Spises i S- og Mellemeur.

Winblad ['vi:nblad], Ulla (1744-98), stockholmsk demmonde; af Bellman anv. som model for den kvindelige hovedfigur i »Fredmans epistlar«.

Vinca (lat. *vincet* binde), slægt af singronfam. Flerårige urter el. halvbuske fra Eur. og V-Asien. I haver benyttes her i landet V minor med stedssegrene blade og blå blomster meget som kant- og stenhøjsplante.

Vincennes [væ'sæn], østl. forstad til Paris; 49 000 indb. (1946). Slot (12.-14. årh.), tidl. kgl. residens. V-sko ven (*Bois de V*) er en 9 km² stor park.

Vincent [væ'sän], Raymonde (f. 1908), fr. forfatterinde, blev kendt 1937 for den landlige roman *Campagne* (da. *Ude på Landet*, 1941).

'Vincent, Kap Sankt, portug. *Cabo de São Vicente*, 65 m h. forbjerg; Portugals sydvestligste høje.

Winchester ['win(t)ʃistə], by i S-Engl. N f. Southampton, Hovedstad i Hampshire; 27 000 indb. (1948). En af Engl.s ældste

byer med prægtig domkirke (påbegyndt 11. årh.), hvor bl. a. Knud d. St. er begravet. W blev i 827 Engls hovedstad og var residens for bl. a. Knud d. St. og Vilhelm Erobreren. Fra 13. årh. overgået af London.

Winchester bushel ['bʊʃl], ældre eng. kornmål, anv. endnu i USA = 35,24 l.

Winchester-geværet (efter d. amer. våbenfabrikant O.F. Winchester (1810-80)), en magasinriffel med magasin i skæftet, i hvilket der kan optages indtil 20 patroner af 6 å 7 mm kaliber. Geværet benyttes meget som jagtgevær.

Vinci, Leonardo da, se Leonardo.

Winkelmann ['v-], *Johann Joachim* (1717-68), ty. kunstarteolog. Fulgte og skrev om udgravningerne i Pompeji. Fik 1763 overopsyn m. oldtidsruinerne i Rom og omegn. Hovedværk: *Geschichte der Kunst des Altertums* (1764), der bidrog afgørende t. dannelsen af den ty. klassicismes kunstteori. W blev snigmyrdet i Triest.

Winkler ['v-], *Hugo* (1863-1913), ty. assyriolog og historiker. Tog initiativ til udgravning af hittitternes hovedstad, Boghazköi, Ø f. Ankara, hvorved der fremdroges et stort indskriftmateriale; på dette hviler vort kendskab til hittitternes sprog og hist.

vind er luft i bevægelse og opstår ved atm.s tendens til at udligne lufttryksforskelle, idet luft vil strømme fra steder med højt tryk til steder med lavere. Bevægelsen er ikke retlinet, men drejer p. gr. af Jordens rotation efter den barske vindlov. v kan, i de tropiske orkaner, nå styrke op til 50-100 m pr. sek.

Vind, Oluf el. Ole (1590-1646), da. præst. Sognepræst ved Helligåndskirken og Frue Kirke i Kbh., sidst hofpræst. Kendt for sit djærve sprog, jfr. Grundtvigs digt i »Roskilde-riim« (»Mester Ole Vind«).

Windau ['vindaʊ], ty. navn på Ventspils i Letland.

Windaus ['v-], *Adolf* (f. 1876), ty. kemiker. Undersøgelser over sternerne og deres forbindelse med D-vitamin. Nobelpris 1928.

vindbelastning el. *vindtryk*, den belastning på et bygværk, der hidrører fra vindens påvirkninger. v er betydelig for større bygværker, f. eks. broer og tårne, men heller ikke for alm. bygninger er den uden betydning, specielt hvad tagkonstruktionerne angår. v er dels et tryk på de flader, der vender mod vinden, dels en sugning på dem, der vender bort fra den.

vindbestøvning, bot., støvets overførelse fra støvknop til støvfang v. hj. af luftstrømninger. Planter med v har små, lette støvkorn i store mængder i uanselige blomster uden honning. Ofte sker bestøvning for løvspring. Eks: rakletræer (undt. pil), nåletræer og græsser.

vinddrager el. *vindgitter*, ved broer og andre konstruktioner, f. eks. stålskeletbygninger, de dele af konstruktionen som skal optage vindkræfterne.

vinddriver, sejskib, nu hyppigt med svag hjælpemotor, der p. gr. af storm el. kontrær vind søger nærmeste havn for afventning af bedre vejrforhold. Er i reglen fritaget for alle afgifter til havnen.

vinde, hejseværk, der løfter byrder v. hj. af et spil.

vinde el. *få vind af*, i jagtsproget udtryk for, at vildtet lugter jægeren.

vindbro, borgbro, der bevæges v. hj. af en vinde.

Vindeby, fergeby på Tåsinge over for Svendborg; 584 indb. (1945).

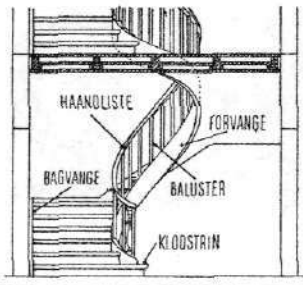
vindjern, værktøj til at dreje snittappe, rivaler o. l. med. v består oftest af et skaft m. firkantede medbringerhuller.

Winkelband ['v-], *Wilhelm* (1848-1915), ty. filosof. Grl. den badensiske skole, if. hvilken der er principiel forskel ml. natur- og kulturvidenskab. Skrev bl. a. *Präudien* (1884) og *Einleitung in die Philosophie* (1914).

vindelekticitetsværk, elektricitetsværk, der udnytter vindkraften til produktion af elektricitet.

vindellinie, mat., en rumkurve, hvis tangenter alle danner samme vinkel med en fast retning, eks: skruelinien.

vindeltrappe (ty. *Wendeltreppe*, egl.

snegletrappe), 1) *arkt.*, trappe med krumme, i plan cirkulære vanger. 2) *zool.*, (*Scala'ria*), slægt af forgællesnegle. Hvidlig skal m. fremspringende tværlameller.

Vindelälven ['vinda'l-], 450 km l., sv. biflod til Ume älvs venstre bred.

Vindenes Tårn, ottokantet bygning i Athen, rejst af Andronikos. Navnet skyldes de på bygningen anbragte relieffer af de 4 vinde.

Windermere ['vinda'me], største sø i Lake District, NV-Engl. 15 km².

Vinderup ['v-], da. stationsby (Struer-Skive); 1627 indb. (1945).

vindfang, 1) på en vindmølle de flader (vinger, sejl el. vindhjul), der opfanger vinden for at udnytte dens kraft; 2) lille rum ved yderdør, som skærm for træk.

vindfløj, indretning til at angive vindens retning, enten som vejrhaue el. lign. metalplade, der viger for vindpresset, el. som vimpelpose der udsplies af vinden.

vindfælde, træ væltet af storm.

vindharp el. *vølsnarpe*, strengeinstrument, der består af en langagtig kasse af tyndt grantræ, hvorover der spændes 10-12 tarmstreng, der stemmes i enklang. Når instrumentet udsættes for træk, tæner strengene, først i enklang, derefter ved deres overtoner med en mild, æterisk klang.

Windhoek ['vindhuk] (eng. ['vindhuk]), hovedstad i Brit. Sydvestafrika; 21 000 indb. (7900 eur.) (1946).

Vindhya-bjergene [-dja-], Ø-V-gående bjergkæde i det nordvestl. Forindien; ca. 600 km lang, indtil 880 m høj.

vindicere [-'se-] (lat.), søge en ting tilbage fra den, der uberettiget sidder inde med den.

vindikationsret, retten til at vindicere. Tilkommer i alm. ejeren; i visse tilf. antages der dog at indtræde en såk. eksstinktion, hvorved den opr. ejers ret tilintetgøres, så han mister sin v. En sådan eksstinktion erhvervelse, der forudsætter god tro hos erhververen, indtræder ved penge og omsættingsgældsbræve, men f. eks. også i visse tilf. hvor en ting er solgt med ejendomsforbehold, således når en grossist har givet en detailist varer i konsignation, og denne derefter sælger tingen. Ved alm. afbetalingskøb antages derimod i alm. søgerens ejendomsforbehold at kunne gøres gældende over for godtroende erhverver, således at tingen altså kan vindiceres fra denne; men i det hele er v i nutiden blevet væsentlig mere begrænset, end den var i ældre tid.

Vinding [-nd-], *Andreas* (f. 1881), da. journalist og forfatter. Siden 1905 ved »Politikens«. Udsendt korrespondent fra 1911. Bosat i Frankr. Foruden nogle skønlit. bøger bl. a. Frankr.-skildringerne *Krigs-idyller* (1915) og *Ærens Land* (1916), rejsebøger samt erindringerne *Sorgløse Tider* (1942). Elegant stilist.

Winding ['venden], *August* (1835-99), da. pianist og komponist til bl. a. balletten *Fjeldstuen*. Deb. som pianist 1851.

Vinding [-nd-], *Ole* (f. 1906), da. journalist; søn af Andreas V. Medarb. ved »Berl. Tid.« 1926-35 og »Ekstrabladet« 1935-45 samt ved fr. blade og tidsskrifter. Reportagebøger, kunstbøger m. fl.

Vinding [-nd-], *Poul* (f. 1886), da. brandchef, 1936 chef for Kbh.s brandvæsen. Har som brandinspektør indført den moderne røgdykkertjeneste og brandvæsenets radiotjeneste. 1933 dr. techn. Forf.

af biografier af da. teknikere, f. eks. G. A. Hagemann, P. O. Pedersen m. fl.

Vinding [-nd-], *Rasmus* (1615-84), da. prof. og lovforfatter. 1648 prof. v. Kbh.s Univ. i græsk, senere i hist., fra 1661 tilige assessor i højesteret. Hans udkast til en ny lovbog blev grundlaget for Danske Lov af 1683.

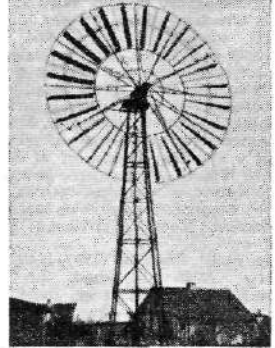
Winding Pedersen ['venden], *Hans* (f. 1907), da. nationaløkonom. 1943 prof. v. Handelshøjskolen, 1948 ved Kbh.s Univ. **vindings- og tabskonto**, d. s. s. gevinst- og tabskonto.

vindkanal, en tunnelformet kanal, hvori man i et lukket kredsløb opretholder en kraftig luftstrøm v. hj. af en spec. blæser. V anv. af flyvetekn. forsøgsanstalter til modelforsøg. (Ill. se flyveteknisk forsøgsstation).

vindkedel, en i en stempelpumpes tryk-el. sugelignende anbragt beholder, hvis øverste del er fyldt m. luft. En v udjævner stød og giver en jævn vædskestrøm.

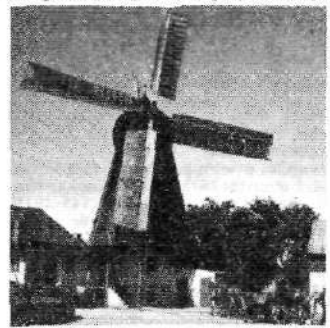
vindkolik, smerter i underlivet p. gr. af stor mængde tarmluft.

vindmotor, maskine, der udnytter vindens kraft. Kraften overføres fra et vindfang m. vandret aksel i en efter vindretningen drejelig overdel oftest gnm. koniske

tandhjul og en lodret aksel til maskineriet. Ældre vindmøller har 4 sejlbeklædte vinger, nyere vindmotorer et vindfang m. drejelige vinger, ofte formede som flyvemaskinpropeller. Vindrosen har vindfang m. mange vinger, går ret langsomt og kan udnytte svag vind. Aeromotorer er hurtiggående, har propeller og må startes.

vindmølle, ældre vindmotor, oftest af træ, m. 4 sejlbeklædte vinger. *Strubmøller* (opført på en stub, d. v. s. pæl) må drejes

efter vinden; ved *hollandske møller* kan overdelen (hatten) drejes alene, ofte automatisk.

vindmåler, d. s. s. anemometer.

Vindobona, nu Wien, rom. by i Pannonien.

vindretningsmåler, vindfløj, hvis bevægelse registreres el. overføres, gerne ad elektr. vej, så de kan aflæses andet sted. Fløjens bevægelse er mere el. mindre kunstigt dæmpet af hensyn til de hyppige svingninger i vindens retning.

vindrose, 1) tabel el. anden grafisk fremstilling, der angiver middelværdier for lufttryk, temp. osv., som er observeret samtidig med de forsk. vindretninger; 2) en stjerneformet figur, i hvilken vindretningerne er indtegnede.

vindrossel ['vi:n-] ('*Turdus musicus*), nordisk drosselart. Lyspletet underside, rødlig kropsider. I Danm. alm. på træk.

vindruelus, d. s. s. druelus.

Windscheid ['vint:ai], *Bernhard* (1817-92), ty. retslær. Hovedværk: *Lehrbuch des Pandektenrechts* 1-3 (1865-70). Som medl. (1874-83) af den kommission, der udarbejdede *Bürgerliches Gesetzbuch* af 1896, fik han afgørende indflydelse på denne, og dens stærke afhængighed af rom. ret skyldes for en stor del ham.

vindskade. Vindens formgivende virkning på træer skyldes i første linie den af vinden betingede stærke fordampning, anden række trykpåvirkninger og mek. beskadigelse ved vindpisk, brud o. l.

vindskala, *Beauforts*, se under vindstyrke.

vindskælv, *mat.* To rette linier, der ikke ligger i samme plan, siges at ligge v. En figur kaldes v., dersom ikke alle dens punkter ligger i samme plan.

Windsor ['winzə] (off. *New W.*), by i S. Engl. ved Themsen 35 km V f. London; 22 000 indb. (1948). Kendt for kongeslottet *W. Castle* [-'kə:sl], grl. af Vilh. Erobreren. (III.).

Windsor ['winzər], industriby i Ontario, Canada, over for Detroit; 118 000 indb. (1946).

Windsor ['winzə], navnet på det brit. kongehus fra 17. 7. 1917. (Tidl. Sachsen-Coburg-Gotha).

Windsor, hertug af, *Edvard 8.s* titel efter abdikationen dec. 1936.

vindspiller (ty. *Windspiel*), betegn. for en mindre, spinkel mynde, der holdes som stuehund.

vindspredding af frø el. frugter forekommer hos mange planter. I mange tilf. sidder frøene i oprettede kapsler, der åbner sig foroven, f. eks. valmue, el. frugterne kan være indesluttet i et bæger, f. eks. døvnælde, så de først slynges ud, når vinden bevæger stønglerne. På mange frø og frugter findes hår el. vinger, så vinden kan føre dem langt bort. Frugter forsynet med hår (fnok) findes f. eks. hos mælkebøtte, dunhammer; frø med hår (frøuld) findes f. eks. hos bomuld, pil. Frugt med vinger har f. eks. løn, elm; frø med vinger har f. eks. gran, fyr.

vindstille bælte, det i tropezonen ml. passatbælterne liggende lavtryksområde, hvor der blæser svagt, skiftende vinde el. er helt stille (kalmebæltet).

vindstyrke angives i *meteor.* gerne efter en 12-delt skala (Beauforts vindskala), således at v 0 er vindstille og v 12 er orkan. Undertiden angives dog i stedet vindens hastighed i m pr. sek. el. i km pr. time.

Beauforts skala	Betegnelsen	Vindhastighed
0	Stille	ca. 0-1 m pr. sek.
1	Flov brise el. vind	ca. 2-3 m pr. sek.
2	Let brise el. vind	ca. 4-5 m pr. sek.
3	Jævn brise el. vind	ca. 6-7 m pr. sek.
4	Frisk brise el. vind	ca. 8-9 m pr. sek.
5	Kuling el. blæst	ca. 10-11 m pr. sek.
6	Stiv kuling el. blæst	ca. 12-13 m pr. sek.
7	Hård kuling el. blæst	ca. 14-15 m pr. sek.
8	Stormende kuling el. blæst	ca. 16-18 m pr. sek.
9	Storm	ca. 19-21 m pr. sek.
10	Svær storm	ca. 22-25 m pr. sek.
11	Orkanagtig storm	ca. 26-30 m pr. sek.
12	Orkan	over 30 m pr. sek.

Windthorst ['vint:], *Ludwig* (1812-91), ty. politiker. Opr. liberal min. i Hannover, modstander af Preussen; 1871 leder for det kat. Centrum, Bismarcks farligste modstander under kulturkampen.

vinduer, lysgivende åbninger i bygning; først åbne, senere lukkede med skind og efter glassets fremkomst med glas.

Windward Islands ['windwəd 'a:lbəndz],

Windsor Castle.

brit. øgruppe, bestående af de sydligste øer i De Små Antiller: Dominica, Saint Lucia, Saint Vincent, Grenadines og Grenada; 2125 km²; 271 000 indb. (1946).

vindæg, fugleæg, der er lagt uden skal.

vineddike, eddike, fremstillet ved gøring af vin.

Vineta, vikingebyen Jumneta el. Jomsborg, grl. ml. 950 og 970 af vikinger. Lå sandsynligvis på N-siden af Usedom i Odermunden, men er nu bortskyllet af havet.

wing [wɪŋ] (eng: vinge, fløj), 1) *mil.*, i Engl. flyverafdt., i USA flyverregiment; 2) *sport*, angrebsspiller i fodbold o. l. spil, anbragt yderst på fløjen; har til hovedopgave at føre bolden frem til modstanderens mållinie og centre herfra, men bør også selv være målsøgende.

Winge ['v-], *Herluf* (1857-1923), da. zoolog. Ansat v. Zool. Mus. Omfattende arbejder over pattedyrenes slægtskabsforhold. Udbræget lamarckist. Arbejder over jordfundne pattedyr.

Winge ['v-], *Øvind* (f. 1886), da. botaniker og arvelighedsforsker. 1921-33 prof. v. Landbohøjskolen og derefter dir. for Carlsberg-laboratoriets fysiol. afd. Har bl. a. skrevet *Arvelighedslære på Eksperimentelt og Cytologisk Grundlag* (1. udg. 1928, 3. udg. 1945). Har bl. a. arbejdet med arvelighedsforhold hos millionfisk og hos gær.

vingefrugt, *bot.*, frugt, som bærer een el. flere vingeagtige dannelser, der fremmer spredning ved vindens hjælp, f. eks. løn, ask og elm.

vingemøtrik el. *fløjmostrik*, møtrik m. to vingeformede flige, hvormed den trækkes an.

vingeprojekttil, *mil.*, torpedoformet projekttil, bagtil forsynet med styrevinger,

der i banen sørger for at v holder spidsen med brandrøret fremad; anv. særligt i forlademørtorer.

Vinger ['vɪŋər], no. landskab i Hedmark, omkr. Kongsvinger; 499 km²; 5500 indb. (1946).

vinger, *zool.*, til flyvning uddannede lemmer el. andre organer. Hos insekterne er v særlige hudfolder fra brystringenes rygside. Hos flyveugler, fugle og flagermus er v omdannede forellemmer. Hos enkelte fugle som pingvinerne bruges v ikke til flyvning, men til svømning.

vingesnegle (*Pleuropoda*), fællesbetegn. for 2 ikke nærmere beslgt. grupper af baggesnegle. Foden forsynet med 2 store vingelign. sidelapper, v. hj. af hvilke v svømmer. Udgør en væs. del af oceanernes plankton og er vigtig føde for sild o. a. pelagiske dyr. Nogle v er skalberende, andre skallede.

vingesvamp, *bot.*, da. navn for kantarell.

vingetegl el. *pandelegl*, tagsten med bølgeformet tværnit og uden fæls fremstillet af brændt ler.

vingevald, d. s. s. Pterocarya.

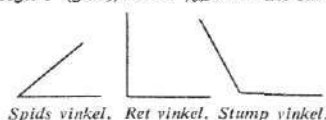
Vingaard, *Hans* (d. 1559), da. bogtrykker, indvandret fra Tyskl. Blev 1529 Hans Tausens bogtrykker, i Viborg; flyttede 1532 til Kbh. Man kender ca. 100 V-tryk.

Vingaard, *Mads* (d. ca. 1600), antagelig slægtning af Hans V. Bogtrykker i Kbh. fra ca. 1560. Trykte bl. a. Fred. 2.s Bibel foruden ca. 200 andre tryk.

Vinje, *Aasmund Olafsen* (1818-70), no. forfatter. *Husmandsøen*. Student 1850, cand. jur. 1856. Anv. fra 1858 Aasens landsmål. Udg. 1858-70 otte årg. af ugeskr. *Dølen*, hvori han fordomsfrit drøftede de forskelligste emner (målsagen, darwinisme, bondeskik) og lod sin lyrik trykke, bl. a. digtkredsen *Storegut* (1866), og mange kendte folkesange. Rejsebogen *Ferdaminni* (1861) indeholder livlige, antromantiske skildr. af no. bondeliv. Resultat af et Engl.sophold 1862-63 var den skarpt kritiske *A Norseman's Views of Britain and the British* (1863, no. 1873). Som landsmålets første store digter og ved sit realistiske syn på bondekulturen blev V en banebryder i no. åndsliv. (Portræt sp. 4940).

vinkelkrabber (*Gelasimus*), trop., lever på strandbredder, hvor de graver huler. Den ene klosaks væs. større end den anden. Hannen vinker med sin klo for at tiltække hunnen.

vinkel, 1) *mat.*, figur dannet af to halvl. linier (vinklens ben), der udgår fra samme punkt (v-s toppunkt). v måles ved størrelsen af den korteste drejning, der fører v-s ene ben over i det andet. Som enhed for vinkelmåling benyttes som regel 1° (grad), der er $\frac{1}{360}$ af en hel om-

Spids vinkel. Ret vinkel. Stump vinkel.

drejning. v kaldes spids, ret el. stump, eftersom den er mindre end, lig med el. større end 90° (en kvart omdrejning). Sådanne vinkler kaldes konvekse. Undertiden er det hensigtsmæssigt at måle v ved den længste drejning, der fører et ben over i et andet, således at man får en såkaldt ukonvex v, større end 2 ret. - 2) *tekn.*, værktøj af træ el. stål, hvormed vinkler afsettes og kontrolleres.

Winkel ['vɪŋkəl], lille ty. by i Rheingau, Hessen; ca. 2500 indb. Berømt vinavl.

vinkelhage, i bogtryk det værktøj, hvori sætteren samler bogstaverne til linier.

vinkelhastighed, *fys.*, den vinkel, målt i radianer, som et legeme drejer sig i 1 sec.

Winkel 'Ho'rn [v-], *Frederik* (1845-98), da. litteraturhistoriker og oversætter, bl. a. af norrøn litt. og Sakske. En *da. litt. hist.* (1881).

vinkeljern, valset blødt stål med L-formet profil.

vinkelmåler el. *vinkelinstrument*, betegn. for forsk. landmålingsinstrumenter. Man skelner ml. to hovedgrupper: 1) horisontalvinkelmålere, hvorunder hører teodolitten, kompas og målebordet; 2) terrænvinkelmålere, hvorunder hører spejl- og prismeinstrumenter, f. eks. sekstant, reflektor og prismetromle. Disse sidste har dog ikke stor betydning i den egl. landmåling.

Vinkelmålet el. *Vinkelhagen* ('*Norma*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

Winkel & Magnussen ['v-], kunsthandler- og kunstauktionsfirma i Kbh., grl. 1884 af Viggo Winkel (1861-1921) og Peter Magnussen (1854-1932). Afholdt siden 1898 kunststudst.; 1904 købte Hans Hvenegaard (1877-1939) firmaets grafiske afd. og 1926 hele kunsthdl. s. m. Kai Grunth (f. 1885) (eneindehaver fra 1939). Firmaet har bl. a. udg. kunstblade (Karl Madsens 1888, Emil Hannovers 1898, Carl V. Petersens og Vilh. Wanschers 1909-10) samt red. *Kunst i Privateje* 1-2 (1944-45). Virksomheden i 1949 af ejeren skænket til et fond til gavn for den da. kunstnerstand.

vinkelprisme, et glasprisme, der anv. i landmålingen til afsetning af rette vink-

ler; v beror på, at lyset der falder ind i et passende slebet glasprisme, reflekteres, så det forlader prismet i en vinkel på 90° med sin oprindelige retning.

vinkelret. To rette linier i rummet siges at være v på hinanden, dersom de selv el. to med dem parallelle linier gnm. samme punkt danner en vinkel på 90°. En linie er v på en plan (normal til planen), når den er v på alle linier i planen. To planer er v på hinanden, dersom deres toplansvinkel er 90°.

'Winkelried [-ri:t]. *Arnold*, schweizisk nationalhelt; skal have ofret sit liv for schweizernes sejr ved Sempach 1386.

vinkelskriverloven (af *vinkelskriver* (ty. *Winkel* krog), person, der uden fornøden beføjelse oplæser 3. og 4. ræddgiver m. m.), lov af 13. 3. 1943, hvorved ydelse af jur. bistand, inkasso- og detektivvirksomhed m. m. underkastes nøje kontrol fra myndighedernes side; desuden er det forbudt sådanne virksomheder at anv. betegnelser som »retshjælp«, »jur. rådgivning«, »retskonsulent« el. lign. v finder ikke anv. på rådgivning m. m., der normalt hører til en sagførers, auktionsleders, revisors, arkitekts, landinspektors, vekselers, banks o. lign.s gerning.

vinkelspejl, landmålingsinstrument til afmåling af rette vinkler. Det består af to plane spejle, således anbragt, at deres indbyrdes vinkel er 45°. En lysstråle vil efter tilbagekastning fra de to spejle være brudt 90°. v er i nyere tid afløst af vinkelprismet.

Vinland, i oldisl. litt. betegn. for en ikke nærmere lokaliseret del af N-Amers. Økyst, som Leif den Lykkelige (if. Erik den Rødes saga) opdagede på en landnamsfærd år 1000 og kaldte V, fordi der voksede vinranker; 1001-06 udforskede egnen nærmere af en isl. ekspedition.

vinlus, d. s. s. druelus.

Winnetka-planen [wi'nætkæ], en mod. undervisningsform, udført i Winnetka N f. Chicago af C. Washburne, der tilstræbte barnets sociale udvikl. samtidig med en udpræget individuel undervisn.

Winnipeg [wi'næpæ], hovedstad i Manitoba, Canada; 229 000 indb. (1946). Her krydses alle canadiske Pacific-baner. Centrum for præriens handel med korn og kød.

Winnipeg-floden, eng. *W River*, flod i Canada, fra Lake of the Woods til W-søen.

Winnipegosis [wi'næpæ'gosis], 5400 km² stor sø i sydl. Manitoba, Canada.

Winnipeg-søen, eng. *Lake W*, sø i sydl. Manitoba, Canada; 24 340 km²; afvandet af Nelson River til Hudson Bay.

Winnitsa, by i V-Ukraine, SV f. Kijev; 93 000 indb. (1939). Centrum for et kornområde.

Vino'gradoff, Sir *Paul* (1854-1925), russ.-eng. socialhistoriker og retsler. 1884-1901 prof. i hist. i Moskva, fra 1903 prof. i retsvidenskab i Oxford. Behandlende som historiker især d. eng. feudalismes opståen (*The Growth of the Manor* 1905). Har som lærer og skribent haft stor indflydelse på eng. hist. forskning.

vinolie (*vinfuscelolie*) fås i meget små mængder ved destillation af brugt vinger, jfr. kognakolie. vinkernelolie, vegetabilsk olie udvundet af druekerner (druerkernelolie).

vinpalme (*Raphia vi'nifera*) fra trop. V-Afr. leverer en sukkerholdig saft, som kan inddampes til sukker el. benyttes til palmevin. Fl. andre palmearters saft benyttes på samme måde, f. eks. *Borassus flabelliformis* (Indien), *Mauritia vinifera* (Amer.).

vinrabarber, en rabarbersort, »Marshall's Early Red«, med fine, tynde, røde stilk.

vinskat kan være indførelstold el. indenl. forbrugsafg. Den indenl. v kan pålignes det beplantede areal, det færdige produkt, vinenes forsending, indlagring el. udsænkning osv. I Danmark. osv. v såvel told som afgift på indenl. frugtvine o. l.

Winslow [-v:l]. *Jacob Benignus* (1669-1760), da.-fr. anatom, prof. i Paris 1743, forf. til en meget benyttet anat. lærebog.

Winsnes [-vinsne:s], *Andreas* (f. 1886), no. litteraturhistoriker. Docent 1937. Hoved-

værker: *Det no. Selskab* (1924), *No.s Litt. fra 1880 til 1914* (1935-37), 5. bd. af Bull, Paasche og W-s »Ill. No. Litt.-historie«.

Vinso [vinsn], *Frederick Moore* (f. 1890), USA-politiker, Jurist; demokrat; leder f. reg.s afd. f. økon. stabilisering 1943-45, f. mobilisering og omstilling af krigsproduktionen 1945. Finansmin. 1945-46 (efter Morgenthau), fra 1946 form. i USAs højesteret.

vinspirit, den ved destillation af vin vundne alkohol. v benyttes fejlagtigt som betegn. for alm. 96% alkohol.

vinsten, vinsyrens sure kaliumsalt, findes i vindruer og udskilles ved gæringen.

Winston-Salem ['winstøn 'sæ:ðm], by i North Carolina, USA; 80 000 indb. (1940). Grl. af herrnhuter 1753. Stor tobaksindustri.

'Vintra, no. elv, fra søen Bygdin m. fl. i Jotunheimen i Gudbrandsdalslågen.

Winstруп ['ven'-], *Peder* (1605-79), da. biskop i Lund (1638-79). Ortodoks teolog, samarbejdede efter Skånes afståelse med Sv., hvilket blev afgørende for det skånske præsteskabs holdning.

vinsyre, (*COOH-CHOH*)₂, *dioksyrvinsyre*, kendes i 4 isomere former. Fremstilles af vinsten. Store, klare krystaller.

vintage portvin [vin'ta:ʃe] (fr. *vintage* vinhøst, årgang), en mørk rød, flaske-lagret portvin.

vinter, *astron.*, se årstider.

vinterasters, *bot.*, d. s. s. krysanthemum.

Winterberg ['vintørbærk], bjergtop (551 m) i Elbsandsteingebirge, Tyskl.

vinterblomme, *bot.*, da. navn for *Erantis*.

vinterdige, dige, som skal beskytte mod alle indtrædende højvande, i modsætn. til sommerdige.

vintergrønfamilien (*Piro'lacæe*), fam. af helkronede. Slægterne vintergrøn (*Chimaphila*), sommerkornval (*Pirola*) og snylterod (*Monotropa*) vokser vildt i Danmark, men arterne er ret sjældne.

vintergrøntolie, d. s. s. gaultherialolie.

vintergæk (*Ga'lianthus*), slægt af narcisfam. Læg; enlige, hvide, nikkende blomster, de indre bløsterblade med grønne striber. 9 arter i Middelhavslandene. v (*G. nivalis*) er alm. i da. haver, blomstrer i marts.

Vinter Hansen, *Julie Marie* (f. 1890), da. astronom, observator v. Kbh.s Univ.s astron. observatorium. Har udført observationer og teor. beregninger vedr. asteroider og kometer, undersøgelser af egenbevægelser, banebestemmelser for spektroskopiske dobbeltstjerner.

vinterhave, glasdækket rum ved bolig, hvor der dyrkes trop. planter.

Winterhilfe [-v:] (ty. vinterhjælp), understøttelse til nødlidende under Hitlerstyret, organiseret af propagandamin.

vinterys, fadis dannet i fjorde og langs kyster i arktiske egne.

vinterkarse (*Barbarea*), slægt af korsblomstfam. Urter med gule blomster og lange skulper. Alm. som ukrudt på marker og enge i Danmark.

vinterknopper, 1) de overvintrende knopper hos træer og buske; 2) hos vandplanter særlige knopper, der går til bunds og overvintrer der, f. eks. hos frebid.

Vinterkrigen, alm. betegn. for den fi-sovj. krig nov. 1939-marts 1940. Efter forgæves fi-sovj. forhdl. om grænseændringer og sovj. forpagtning af Hangø (okt.-nov.) overskred sovj. tropper grænsen 30. 11., mens Otto Kuusinen i 12. meddelte at have dannet provisorisk fi. folkereg. i Terijoki. Mens Sovj. led forholdsvis bet. nederlag mod N, forceredes febr.-marts de fi. forsvarslinier på Det Karelske Nes. Planer om eng.-fr. intervention umuliggjordes ved sv. og no. gennemmarchforbud, hvorimod Sv. ydede hjælp i form af penge og krigsmateriel. 13. 3. 1940 afsluttedes V med en fred i Moskva: Finl. afstod Det Karelske Nes m. Viipuri, et område N f. Ladoga, Sallaområdet V f. Murmanskanen og Fiskerhalvøen v. Petsamo; Sovj. forpagtede desuden Hangø som militærbase, og en række øer, for 30 år. Derimod rømmede Sovj. Petsamo, der var erobret.

vinterlærer, lærer, der er ansat for vinterhalvåret ved en skole med vestjysk skoleordning.

Vinterpaladset (russ. *Zimnij Dvoret's*) i Leningrad, opr. kejserpalads, opf. 1735-41 af den ital.-russ. arkitekt Bartolommeo Rastrelli (1700-71). Museum fra 1917.

Vintersborg, hovedgård N f. Nakskov; hed opr. Utterslevgård, 1673-1801 baroni (f. slægten Winterfeldts eje) under navnet V. Hovedbyggn. fra 1854.

vintersolhverv, årets korteste dag, se årstider og solhverv.

vintersød, de kornsorter (rug, hvede og vinterbyg), der sås om efteråret, overvintrer og høstes den flg. sommer.

vintersøvn, den dvaletilstand, der indtræder hos visse dyr (f. eks. pindsvin, flagermus, grævling) om vinteren.

'Winterthur [-tu:r], by i kanton Zürich, Schw.; 60 000 indb. (1944). Vigtig industriby (maskinindustri m. v.).

vintertordenvejr, tordenvejr, der opstår om vinteren, når relativt kolde luftmasser trænger frem i en vis højde over Jorden og ved at komme hen over varmere luftlag synker ned, så disse tvinges til vejr på tilstrækkelig voldsom måde.

vinteræg betegner hos dafnier tykskallede æg, som overvintrer. v er oftest befrugtede.

Wintner ['ven'-], *Christian* (1796-1876), da. forf. Præsteson fra Fensmark v. Næstved. Teol. kandidat 1824; skrevsomsolmer 1825-30 bl. a. digtet *Flyv Fugl*, *Flyv* (1826). Egl. debut med *Digte* (1828), hvoraf afd. *Træsni* (bl. a. *Henrik og Else*) betegner et nybrud i erotisk-landskabeligt genremaleri i »nederlandsk« stil. Omkr. 1836 nærmede han sig en gift dame, Julie Werliin, f. Lütthans (1813-81), hvem han omsider, efter at hun var blevet skilt, ægtede 1848. Til hende er digtene *Til Een skrevet*, hvoraf de første i *Digtningen* (1843), der s. m. den mere disharmoniske saml. *Nogle Digte* (1835) danner grundlag for hans berømmelse som kærligheds- og naturlyriker; påvirkn. fra Heine og Byron markerer hans poet. modernisme. Elskov og sjæll. natur er ligeledes hovedmotiverne i hans folkekæreste værk, det fortællende digt *Hjortens Flugt* (1855), der - med den frie behandling af nibelungen- og hildebrandsmetret - også vesterkniisk er en bedrift. En smuk plads i forskabet indtager en række interessante noveller, bl. a. *En Aftenscene* (1843).

Wintner ['ven'-], *Christian* (f. 1873), da. kemiker og psykisk forsker. Prof. i kemi ved Polytekn. Lærestanstalt 1919-43. Speciale: fotokemi.

Wintner ['ven'-], *Geert* (1813-1905), da. politiker. Dr. phil. 1849-84 folketingsm. (Oddeker.). Nøje knyttet til Tscherning, modstander af I. A. Hansen; energisk Venstre-agitator i Jyll., leder af jyske brandforsikringselskaber. Modstander af den skarpe venstrepolitik efter 1870.

Wintner ['ven'-], *Jens* (f. 1863), da. arkæolog, købmænd. Grl. Langlands museum, har foretaget udgravninger overalt på øen, publiceret i en række værker: *Lindø* (1962-28), *Troldebjerg* (1935-38).

Vintimille [væ'ti'mi:l], fr. navn på Ventimiglia.

'vinum (lat: vin), *farm.*, udtræk el. opløs. af legemidler i vin.

vinyl'da'n, et nyt, hurtigt virkende indåndingsanæstetikum, indeholder divinylæter (C_2H_2O). Anv. alene el. kombineret med andre bedøvelsesmidler som æter el. kvælstofforlæse. Velegnet ved mindre, kirurgiske indgreb.

vinyl' (*vin* + gr. *hylê* træ), $CH_2=CH$ -radikal, hvis forb. har fået stor anv. ved fremstilling af formstoffer.

vinyklorid, en farveløs luftart $CH_2=CHCl$ som led polymeriseres til et formstoff polyvinylchlorid.

viny'o'n, en fuldsyntetisk kemotave (»syn-tave»), co-polymeriseret af 88% vinylklorid og 12% vinylacetat; tærpsind af en opløsning i acetone, jfr. acetatsilke.

vinånd, d. s. s. ætylalkohol.

Vio'for'm, antiseptisk særmiddel.

vio'l ('Viola), slægt af v-fam. Een- el. flerårige urter,

meget få halvbuske. Uregelm. blomst m. sporre, i hvilken der ligger to honningkirtler, dannet af de to forreste støvblade. 400 arter i temp. område, 12 arter i Danm. Stedmoderblomst (V. tricolor) har forskelligt farvede kronblade, er eenårigt ukrudt på marker; marts-v (V. odorata) (ill.) er flerårig og har blå, stærkt duftende blomster. Talr. kulturformer opstået ved krydsninger dyrkes i haver under navn af stedmoderblomster.

vio'l, kirtel v. røvens halerod. Frembringer kraftig lugt.

vio'la (ital.), egl. viola da (di) braccio

[-bratfo:] (ital: armviolin), d. s. s. bratsch.

Viola da (di) gamba (ital: knæviolin), i reglen fork. til gamba, er en stor v, der navnlig var yndet ca. 1650-1750, og som blev spillet som violoncel.

Viola d'amore (ital: kærlighedsviolin) (fr. violle d'amour) er et gl. strygeinstrument på størrelse med en bratsch. Har 7 strenge over gribebrættet og 7 medklingende metalstrenge, der ligger under, og som giver klangen en ejendommelig karakter.

violbuk (Cal'lidium violaceum), blåviolet træbuk. Larven under bark på fældede nåltræer. Uskadelig.

vio'let (fr: violblå), spektraifarve med bølglængde 4400-4000Å.

vio'lgalmug (Dasy'neura af'finis), angriber violer. Fremkaldt indrulning af bladerne.

vio'lin'n (ital. violino lille viola), strygeinstrument med fire strenge stemte i g, d', a' og e'.

Næde i midten af 17. årh. sin højeste fuldkomnethed, navnlig i Cremona hos Amati, Stradivarius og Guarneri.

violinnogle el. g-nogle, mus., se nøgle.

vio'line 'primo (ital.), første-violin.

vio'line se'cundo (ital.), anden-violin.

Violet-le-Duc [vjø'ljø'lyk], Eugène Emmanuel (1814-79), fr. arkitekt, arkæolog og forfatter. Restaurede en lang række af fr. middelalderlige bygningsværker: Sainte-Chapelle (fra 1840) og Notre-Dame (fra 1845) (begge i Paris), abbedikirken i St. Denis, katedralet i Amiens, Pierreferds-slottet (fra 1858) m. fl. og blev herved skoledannende for den håndhævede og nu forældede restaureringsmetode, som går ud på stilen genskabelse af bygningsværket - uden hensyn til om dette medfører nedrivelse af arkit. værdifulde tilbyg. fra yngre stillerioder. Store værker om middelalderlig bygningskunst.

violin [vio'lon] (fr.), violin, violinist; hof-v, omkr. 1800 betegn. for en da. kgl. kapelmusikus.

violoncel [-lon'sæl'] (ital. violoncello lille violone) el. (fork.) cello, strygeinstrument med 4 strenge stemt i C, G, d og a.

violone (ital: stor viola), kontrabas.

violrod, den skrællede og tørrede jordstængel af irisarter fra S-Eur., dufter af viol. Anv. i parfumerier.

violsnegle (Jan'thina), forgællensnegle. Violet skal. Pelagiske, flyder i vandet ved et størknet blæret sekret. Varmere have.

violtræ (Acacia homalo'phyl'la), lille australsk træ af Acacia-slægten; overført til USA. Dets

rødbrun ved, der er vellugtende, er meget hårdt og tungt.

Vionville [vjø'vil], landsby V f. Metz, hvor tyskerne 16. 8. 1870 angreb fr. styrker under Bazaine, der trods gunstigt resultat og talmæss. overlegenhed retirerede.

Viotti ['vjotji], Giovanni Battista (1753-1824), ital. violinist og komponist til violinkoncerter, strykekvartetter, duoer, violinsonater m. v.

vippe, et elektr. apparat, der bevirker, at lyset begynder at blinke hos en forbruger, der belaster sin installation ud over en fastsat værdi. Benyttes navnlig i No. for at hindre, at en forbruger belaster værket mere, end hans abonnement giver ret til.

vipstjerter (stjert hale) (Mota'cilla), langhalede, insektædende spurvefugle. Ofte broget fjerdragt. I Danm. hvid v, gul v, bjerg-v. Oftefret træfugle.

vir (lat.), mand.

virak (ty. Weirrauch røgelose), bot., flygtige olier fra planter, der hører hjemme i N-Afr. og Ostindien, anvendes som røgelose og som balsameringsmiddel. Kendt fra Bibelen og det gl. Ægypten. Nu kun liden anvendelse som røgelose og i med.

Virchow ['virxo:], Rudolf (1821-1902), ty. patol. anat. og antropolog. Har gnm. sine vidensk. arb. spillet en stor rolle for biologiens udformning. Ivrig for reform af socialforh. i demokrat, skarpt mod Bismarck.

wire (eng.), 1) ['wa:ir, 'va:ir], jern-el. stål-trådstov, kabel. 2) (vire) [vi:ro], glødet tynd ståltråd, beklædt m. papir el. tøj til afstyvning af tøj.

virelai [vir'le:] (fr., af virelli omkvæd), gl. fr. digtform med to rim og med omkvæd.

Virgil, anden stavenmåde f. Vergil.

Virgin [-'ji:n], Eric (f. 1876), sv. officer. Chef for sv. flyvevåben 1931-34; 1934-35 militær rådgiver for Haile Selassie af Abessinien, trak sig tilbage inden ital. angreb (helbredshensyn). Udg. erindr. fra Abessinien.

virgi'na'l (lat. virga kvist, den lille stav, der afknipser strengen), engelsk tasteinstrument, der ligner klavichord.

virgina'listerne (af virginal), den skole af komp., der levede i Engl. i slutn. af 16. og beg. af 17. årh., og som skrev musik for virginal.

'virgines ecclesi'asticæ (lat: kirkenes jomfruer), kvinder, som uden at gå i kloster har viet sig til den kat. kirkes tjeneste og lever ugifte.

Virginia [vør'dsinje] (fork. Va.), stat i USA ved Atlanterhavet; 105 707 km²; 2 678 000 indb. (1940; 1947: 2 999 000), 25,3 pr. km², 661 000 negre. Hovedstad: Richmond. West-V tilhører Appalacherne, løvskovklædte med brede, frugtbare længdedale (højeste punkt Mount Rogers 1743 m). Ø herfor følger det frugtbare, lerede Piedmont-plateau, opr. dækket af løvskove, nu mest opdyrket; det falder med en brat skrånt, Fall Line, ned mod den sandede atlantiske kystlette, der dækkes af sumpe og fyreskove. - Erhverv. Landbrug er hovederhverv: der avles især tobak (1945 7,6% af USA-s høst), majs og hø. Minedriften leverer især kul (1944: 17,9 mill. t). Industrien omfatter tobaksvarer, bomuldsvarer, tømmer og skibe. - Historie. V opr. eng. betegn. f. kystlandet ml. fr. og sp. område i Nordamer. (opkaldt efter »Jomfrudronningen« (the Virgin Queen) Elisabeth). Første brit. kolonisation 1607. Slaveriet i Amer. begyndt i V 1619. V var den mest fremtrædende af de opr. 13 amer. stater. Da østl. V 1861 sluttede sig til Sydstaterne, udskiltes West V som særlig stat. V har i alm. sluttet sig til Demokratierne. (Kort sp. 4954-56).

virgi'niahjør (Odo'collus virgin'ianus), nordamer. hjort. Meget lang, på undersiden hvid hale.

Virgi'nia-tobak, tobak af Nicotiana tabacum fra Virginia, USA, bruges hovedsagelig i cigaretter.

Virgin Islands ['vørdsin 'ailøndz], Jomfru-øerne, gruppe i Vestindien ø f. Puerto Rico, delt ml. USA og Engl. a) brit. V; 174 km²; 6500 indb. (1946). Bestående af Tortola, Anegada, Virgin

Gorda og flere småøer, tilhørende kronkolonien Leeward Islands. b) USA-s V. tidl. Dansk Vestindien; 344 km²; 25 000 indb. (1940). St. Thomas, St. John og St. Croix. - Historie. Opdaget af Columbus 1493. St. Thomas var da 1667-68, varigt fra 1672; 1717 besattes St. Jan; 1733 købtes St. Croix af Frankr. Mens St. Thomas særlig havde betyd. ved sin glimrende havn (neutralt handelscentrum under kolonikrige; smuglerbasis), gav St. Croix rig sukkerhøst. I slutn. af 18. og beg. af 19. årh. blomstrede øerne og da. vestind. handel; siden gav sykkende udbytte, prisfald, negerslaveriets ophævelse efter oprør 1848 stærk tilbagegang, også i folketal. Salgsforhandl. m. USA strandede 1870 på USA, 1902 på forkastelse i da. Landsting; uroligheder bl. negrene fortsatte og ophjælpningsforsøg fra da. side gav ikke større resultat. 1916-17 solgtes V til USA for 25 mill. \$, bekræftet ved afstemning i Danm. 14. 12. 1916 (284 000 mod 158 000). Overtagelsen skete 1. 4. 1917. (Kortse Vestindien).

virgi'nium (efter staten Virginia), navn for grundstof nr. 87 i det periodiske system, valgt af den amer. fysiker Fred. Allison (f. 1882), der hævder at have fundet stoffet. Opdagelsens rigtighed er benægtet fra andre sider. Jfr. francium og grundstof.

'virgo (lat.), jomfru.

Virihaure ('Virijaure), sv. sø (108 km²), Lappland, V f. Sarek. Aflob: Stora Lule älv.

vir'il (lat. vir mand), mandig; mandhaftig.

vir'ilisme (lat. vir mand), forandring af en kvinde i mandlig retning p. gr. af endokrine forstyrrelser.

virke, mil., d. s. s. forsvarsværk.

virkelighed, 1) samlingen af de genstande el. fænomener, der tilfædsstiller et v-skriterium. Mods. skin, indbildning; 2) mennekets omverden.

virkelighedsgeometri omhandler egenkaber ved tegnede el. på anden måde frembragte virkelige geom. figurer og deres forbindelse med den sædv. abstrakte geometri.

virkelighedskriterium, kendetegn på at noget er virkeligt, mods. indbildt. Mange forsk. v har været foreslået. Alm. lægger man nu vægt på den lovmæssige sammenhæng ml. iagttagelser (ydre el. indre).

virkning, hvad der er frembragt af en årsag, hvad der konstant følger efter en årsag.

virkningsgrad, nyttevirkning; ved energiomdannelse forholdet ml. afgivet og tilført energi.

virkningskvantum el. Plancks konstant, en naturkonstant af størrelsen 6,6·10⁻²⁷ erg·sec., som er bestemmende for atomare processer. Når stråling vekselvirker med stof, sker dette if. kvanteteorien i kvanter, hvis størrelse er produktet af v og strålningens frekvens.

virkningsværsnit for en atomkerne er en størrelse, der angiver sandsynligheden for at den træffes af en partikel. v angives i arealenheden 10⁻²⁴ cm² og er meget forsk. for forsk. atomkerner og afhænger tillige af den stødende partikels natur og hastighed. v kan blive meget større end atomkernens virkelige geometriske tværsnitsareal.

Virksund, farvand i Limfjorden, ml. Lovns Bredning og Hjarbæk Fjord.

Wirsén [vir'se:n], Carl David af (1842-1912), sv. forfatter og kritiker. Sen repr. f. den romantiske idealisme. Udg. talr. digte m. rel., nat. og idylliske motiver under furor och cyresser (1896). Visor, romanser och ballader (1899). Skadede sit litt. eftermæle ved skarp og ensidig kritik af næsten alle nye forf., bl. a. Strindberg, Heidenstam og Selma Lagerlöf.

Wirsén [vir'se:n], Gustaf Fredrik (1779-1827) sv. minster. Arbejdede sig fra fattige kår op til førende embedsmandsstilling, fra 1809 bl. regeringens ledere, indflydelsesrig rådgiver (især finansstyrer) for Karl 14. Johan.

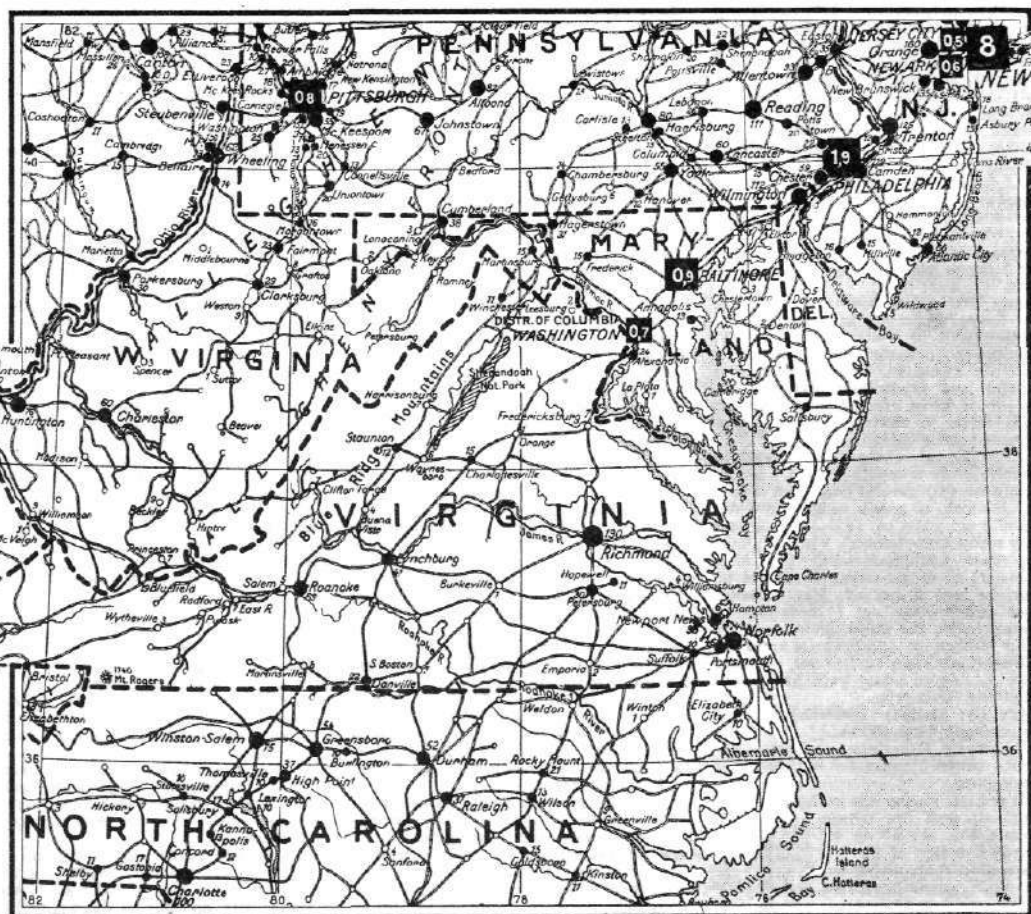
'Virta bro, 2 km N f. Jissalmi, Kuopio-len, slagplads under sv.-rusn. krig 1808, hvor Sandels 27. 10. slog russerne.

Violin.

Violoncel.

Maalestok 1:5 625 000

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Virginia, West Virginia, Maryland og Delaware.

Virtanen, Arturi Ilmari (f. 1895), fi. kemiker. Prof. i biokemi ved univ. i Helsinki fra 1939. Verdensberømt for sine gæringsfysiologiske undersøgelser over ensileringsproblemet (A. I. V.-metoden). Nobelprisen i kemi 1945.

Wirtanen [v-], *Atos* (f. 1906), fi. socialist. F. på Ålandøerne, sv.-fi. soc. dem. journalist, red. f. »Arbetsbladet». Rigsdagsm. fra 1936; arb. under krigen 1941-44 for fi.-sovj. forståelse, mod Tanner. Talte i Lund 1942 for endt. polit. enhed (1943 udg. som pjeces: *Ett endat Norden*). Forlod marts 1947 »Arb.bl.»s redaktion, udtrådte okt. s. å. af soc. dem. parti.

Wirth [v-], *Joseph* (f. 1879), ty. politiker (Centrum). Rigskansler 1921-22, søgte at opfylde erstatningskravene, støttet til Weimarpartiene.

virtu'el/e arbejders princip benyttes i den rationelle mekanik til løsning af ligevægtsopgaver og lyder: Betnelsen for ligevægt af et legeme, påvirket af kræfter, er at disse tilsammen udfører arbejdet nul ved en lille virtuel (tænkt) forskydning el. drejning.

virtu'o's (ital., af lat. *virtus* dygtighed), person (især kunstner) af overlegen færdighed.

Virtuti militari (lat: for militær dygtighed), po. militærorden, stiftet 1792, genindført 1919.

viru'len's (lat. *virus* gift), mikrobers og virusarters evne til at trænge ind i en levende organisme, formere sig viru'len't (giftigt smittende) i dennes væv og beskadige, evt. dræbe den.

Virum, villaby i Lyngby-Tårnbæk kom-

mune (Nordsjælland); 7061 indb. (1945). Station på S-banen til Holte.

Vit'run'ga, til dels virksomt vulkanområde på grænsen ml. Belg. Congo og Uganda; når 4517 m i Karisimbi. Her udspringer Nilen (kildefloden Kagera).

vir'us (lat: gift), *ultravirus* el. *filtrerbart v.* flertal: *vira*, et agens, som er i stand til at formere sig i den levende plante- el. dyre-organisme og i væskulturer, men ikke i livløst substrat, og som kan passere bakterietætte filtre. De fleste v-arter består af partikler, hvis størrelse kan bestemmes ved filtrering gnm. kolloidumfritre, centrifugering el. elektronmikroskopi; diameteren varierer ml. 0,01 μ og 0,2-0,3 μ , hvorfor de som regel er usynlige i alm. mikroskoper; enkelte v'er fremstillet krystalinsk og antages at have natur af proteinmolekyler. Der er delte meninger om, hvorvidt v'er at betragte som organismer el. som en slags enzymer.

virussygdomme hos dyr og mennesker. Blandt de mest kendte v kan nævnes mæslinger, fåresyge, røde hunde, kopper, børslemmelse, mund- og klovsyge, oksens ondartede lungesyge m. fl. v har i alm. karakter af infektionssygdom, der overføres direkte fra individ til individ el. ved insektbid.

virussygdomme hos planter skyldes forskellige virusarter. v overføres hyppigt af bladlus o. a. insekter; mange v kan kun overføres med ganske bestemte insekter, ikke ved podning, v'er meget udbredt hos planter, mest de urteagtige, særlig hyppige i visse plantefam. som bælgplanter og natskyggefam. (tobak,

kartoffel). Det alm. symptom på v er mangelfuld udvild, af bladgrønt, der viser sig enten som gulgrønning af hele bladet (gulstet hos roer) el. som en broget mosaik af grønne, gule el. hvidlige pletter uregelm. fordelt over bladet (mosaiksygge). v har stor økon. bet. I Danmark angribes navnlig beredore, tomat og kartoffel, bl. a. er kartoffelens bladrulesygge en v, der skader kartoffelavlens meget. En af de virusarter, der fremkalder mosaiksygge hos tobak, blev uddunnet i krystalinsk tilstand 1935 af Wendell N. Stanley. Siden er fl. virusarter renfremstillede.

vis (lat.), kraft, magt, vold.

Vis, ital. *Lissa*, jugosl. ø i Adriaterhavet; 100 km². Østr. flådesejr (Tegethoff) over Italien 1866.

Wis., off. fork. f. Wisconsin, USA.

vis-à-vis [visa'vi] (fr: egl. ansigt til ansigt), lige overfor; genbo.

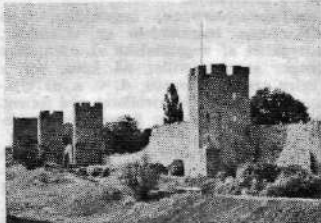
Visborg'gård, tidl. hovedgård NØ f. Hadsund, nævnt fra 1351. 1931 udstykket.

Anselig hovedbyg., sydflojen m. sandstensportal og hjørnetårne fra 1575, forringet ved ombyg. i 18. årh., fredet i kl. A. Nu plejehjem for sindssyge.

Visby [ˈviːsby(ː)], sv. by, Gotlands eneste købstad; 14 000 indb. (1949). Skandinaviens mest middelalder. by. Ringmur (3,3 km l. og 6–10 m h., 37 tårne; 11–15. årh.). Rester af Visborgs slott. Domkyrkan el. St. Maria (12–13. årh.). Storslåede ruiner

Visby. Parti af ringmuren.

af St. Nikolaus, Helgeandskyrkan, St. Klemens, St. Lars og St. Katarina. Endv. Burmeisterska huset (17. årh.) og Gamla apoteket. Gotlands fornsal (museum). Bispesæde. Garnison. Flyveplads. Sindsygehospital. Cement- og trævarerindustri. - Historie. Opr. et hedensk offersted, i 12.-13. årh. en blomstrende handelsstad (ty. befolklet hansestad), efterh. i tilbagegang under konkurrence fra Lübeck. Støttede ikke Gotlandbøndernes kamp mod Valdemar Atterdag 1361, kapitule-rede efter deres nederlag (begravelses-plads v. korsbetningen (m. Valdemars-kors) S f. Visbys mur). Hærget af Lübeck 1525.

Visby Bredning, farvand i Limfjorden ml. Mors og Ty., forb. Vilsund og Næs Sund.

Visby-fundene, massebegravelser fra Valdemar Atterdags erobring af V. 1361. Undersøgt 1905, 1912 og 1929-30 med rigt udbytte af våben og rustninger.

Visbyske Søren, samling af søretsregler, trykt i Kbh. 1505. I virkeligheden har V intet at gøre med Visby.

Visby stift, sv. stift, omfatter Gotland og omligg. øer; 60 000 indb. (1946).

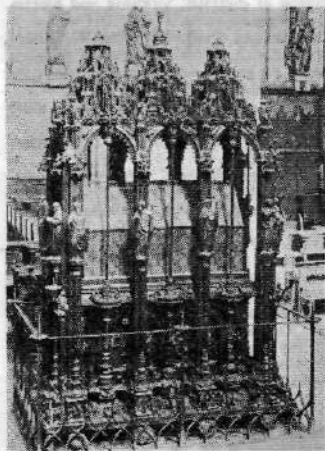
viscacha [-ˈkatʃa] (Viscacia viscacia), harems. Argentina, Patagonien. Beslægtet m. chinchilla. Pelsen lidet værdifuld.

'viscera (lat.), indvolde; viscerai [vis-ˈraː], som vedrører indvolde.

visceralbuer, buedeformede skeletdele omkring munden og svelget hos de primitive hvirveldyr. Hos hajer 7 v (kæbe- og tungebensbue, 5 gællebuer); hos højere hvirveldyr er kun 1 bevaret.

Vischer [ˈviːʃɐ], Friedrich Theodor (1807-87), ty. digter og æstetiker. Tilhørte den Hegel'ske skole. Æsthetik, oder Wissenschaft des Schönen 1-3 (1846-57).

Vischer [ˈviːʃɐ], ty. billedhugger. 1) Peter V d. ældre (ca. 1455-1529). Hovedværk: Sebaldus-graven i St. Sebalduskirken i Nürnberg. Har desuden udført en bronzestue af kong Arthur til kejser Maximilian I.s gravmæle i Innsbruck. V arbejdede ofte sammen med sine sønner, bl. a. 2) Peter V den yngre (1487-1528), som har udført Frederik den Vises gravmæle i slotskirken i Wittenberg.

Peter Vischer d. ældre: Sebaldus-graven i Nürnberg.

lian I.s gravmæle i Innsbruck. V arbejdede ofte sammen med sine sønner, bl. a. 2) Peter V den yngre (1487-1528), som har udført Frederik den Vises gravmæle i slotskirken i Wittenberg.

Wisconsin [wisˈkɒnsɪn] (fork. Wis.), stat i USA. V f. Michigan Søen; 145 433 km²; 3 138 000 indb. (1940; 1947: 3 247 000); 21,3 pr. km²; 12 000 var negre; 33,5% boede i byerne. Hovedstad: Madison; største by: Milwaukee. V består af morænedannelser af vekslende frugtbarhed. Højeste punkt 591 m. Strængt fastlandsklima. Nordl. del tilhører nåleskovsbæltet, sydvestl. del prærien. Agerbrug med mejeribrug er vigtige erhverv. Der produceres især majs, havre og hø. Kvægholdet 1947 bl. a. 3 962 000 stk. kvæg, deraf 2 585 000 malkekoer (nr. 1 i USA) og 1 605 000 svin. Mineralproduktionen omfatter især zinkmalm. Industrien bearbejder især landbrugets produkter. - Historie. W udforskedes af franskmænd fra 1634; britisk 1763-83, derpå til USA. Territorium 1836; stat 1848. (Kort se Iowa og Minnesota samt USA).

Wisconsin River [wisˈkɒnsɪn ˈrɪvə], venstre biflod til Mississippi i staten Wisconsin, USA. 1006 km l., 322 km sejlbar.

Visconti [-ˈskontɪ], lombardisk adelslæg, som 1277-1447 havde magten i Milano. Ottone V (1208-95), erkebiskop af Milano, styrkede 1277 slægten della Torre; hans nevø Matteo V (1250-1322) arvede hans magtstilling, som slægten bevarede til den uddøde 1447. Gian Galeazzo V (1351-1402) tog 1395 hertugtittel, byggede Milanos domkirke. Var nær ved at samle Italien.

Visconti, Ennio Quirino (1751-1818), ital. arkæolog. Leder af Museo Capitolini i Rom; blev prof. og leder af Louvres kunstsamlinger. Hovedværker: Iconographie grecque 1-3 (1808-16), Iconographie romaine 1-4 (1817-33).

Visconti [viskɔˈti], Louis (1791-1853), ital.-fr. arkitekt. Har bl. a. opført Napoleons gravkrypt i Invalidkirken (fuldendt 1852) og forbindelsesbyggn. ml. Louvre og Tuilerierne.

viscount [ˈvaɪkaʊnt] (af fr. vicomte), næstlaveste klasse af den eng. adel (peerage). Fører titlen Right Honourable. Hustru: viscountess [ˈvaɪkaʊntɪs].

'Viscum album (lat.), bot., mistelten.

Visdommens Bog, lat. Sapientia, en af G. T.s apokryfer, som hører til visdomslitteraturen, giver sig ud for at være af Salomo, men er skrevet i Ægypten i 1. årh. f. Kr.

visdomsbøger, en særlig genre inden for den gl. ægypt. litt. v består af saml. af ofte meget tilfældige gode levregler; de fremtræder gerne som en faders råd til en søn el. foregives at være skrevet el. samlet af en berømt vismand fra fortiden. Ældste af v er Ptahhoteps lære fra Pyramidetiden (ca. 2700 f. Kr.); størst hist. bet. har Amenemops visdom (fra 9. årh. f. Kr.), der åbenbart har været en hovedkilde for »Salomos Ordsprog«.

visdomslitteratur, jød. skrifter, som er skrevet ud fra den jød. visdomsopfattelse, hvorefter det gælder om at skaffe sig praktisk indsigt til at få mest mulig lykke i livet. Til v hører bl. a.: Ordsprogene, Salomos Visdom og Jesus Siraks Søns Visdom.

visdomsstand, alm. betegn. for hver af de bageste kindtænder hos mennesket; v udvikles sent, er ofte skrøbelig og kan give anledning til sygdomme.

vise, 1) litt., strofe(r) af enkleste form og indh.; kendte arter er den anonyme gade-v (skillings-v), den mindre primitive drikke-v (18. og 19. årh.), vaudeville-v. Også i den forfinede kunst-v tilstræbes enkelhed. 2) mus., vokal komposition med meget enkel melodi og tekst. Kan påvises så tidligt som o. 700 f. Kr. og har eksisteret siden i forsk. former, med forsk. indhold og med forsk. højdepunkter: folkevisen (12.-14. årh.), troubadoursangen (14.-15. årh.), a-cappella-visen (16. årh.), Berolin-liederskolen (18. årh.). Indtil da var v som regel strofisk, men med senereklassiken (o. 1800) optræder v og så gennemkomp. Med romantikken bliver

v mere præget af kunstsangen, for så at vende tilbage til den enkle form i 20. århundrede.

visebøger, især betegn. for de poesibøger, som i 16. årh. efter ty. mønster blev møde bl. da. og sv. adelsdamer, og som er hovedkilden til vor viden om folkeviserne.

viseformer, mus. Man skelner inden for den mus. formlære mellem tre v. Den enkle v består af eet afsluttet mus. tema. Den todeltede v består af to led, der hver for sig kan gentages (suitesatser o. l.). Den tredeltede v består af et hovedled, der efterfølges af et kontrasterende led, hvorefter hovedledet gentages (menuet med trio o. l.).

Wiseman [ˈwaɪzəmən], Nicholas Patrick Stephen (1802-65), kat., eng. gejstlig; erkebiskop af Westminster 1850, konsoliderede den kat. kirke i Engl., bl. a. ved konversioner fra anglikatolicismen.

wisent [ˈwiː-] (ty.), d. s. europæisk bison.

viser, d. s. s. bidrington.

visér [-ˈseːr] (fr. visière), mil., sigtemiddel på håndskydevåben.

visérhøjder, afstandsskala, der findes indslået i og afmærket med tal på viseret ved geværer, og som tjener til at indstille viseret, så projektilet anbringes ud på den til tallet svarende afstand.

viséring (lat. visere se noje på), påtegning (visum) i et pas om, at det er gyldigt for indrejse i et bestemt land. Under normale fredsforhold træffes ofte aftale ml. staterne om bortfald af visumtungen.

visérskive (fr. viser sigte), fot., d. s. s. matskive.

Vises Sten, De, et af alkymisterne stadig eftersøgt stof, der skulle kunne forvandle uædle metaller til guld.

Viseu [viˈzeu], portug. by i prov. Beira, 80 km SØ f. Pórtó; 13 500 indb. (1940).

Wishaw [ˈwiʃɑː], skotsk by, forenet med Motherwell.

'Vishnu [-ˈɪn-], i ind. rel. en guddom, der har eksisteret fra den tidligste tid. Ho-

vedmyten til den opr. vediske V er, at han tager 3 trin og i disse omfatter jord, luft og himmel og sætter Solen og året i gang. Dette afspejler et kultisk gå-ritual m. bet. af at »gå solvendt«, d. v. s. at sætte Solen, livgiveren, og tiden i gang. Inden for hinduismen blev V den anden store hovedgud, verdens opretholder. V kaldes her ofte Hari, han har 4 arme, der holder en konkylie, diskos, kølle og lotus, og han rider på fuglen Garuda. V-s hustru er Lakshmi el. Sri. Ejendommelig for V er hans 10 avatarår, d. v. s. inkarnationer i forsk. skikkelser for at frelse verden fra forsk. ulykker: som en fisk, skildpaddede, vildsvin, en mandløve, en dværg, som helten Paraçu-Rāma, som Rāma, som Krishna, som Buddha og endelig i fremtiden som Kalki for at genskabe retfærdighed og lykke på jorden. Af stor bet. blev V-s identifikation med Krishna. Mange hinduistiske sekter dyrker V som hovedgud, de fleste i hans egenskab af Krishna.

vi'si'bel (lat.), synlig; som kan tage imod (besøg).

'visigo'ter (got., egl. de ædle goter; senere forvansket til vestgoter), d. s. s. vestgoter. Visings'ø, sv. ø (25 km²) i Vättern; 1000 indb. (1948). Ruiner af Visingsborgs slott (16. årh., nedbrændt 1718) og Nås slott (11. årh.).

vision (lat. visio syn, fremtoning), hallucinatorisk synsbillede, åndesyn; visio-'nær, synsk, som har visioner.

vi'sir (glfr. *vis* ansigt), 1) drejeligt hjemligter (ansigtsværn) på middelalderlige hjelme; 2) mindre korrekt form for *visér*.
vi'sit (fr.), besøg.
visitation (lat. *visitare* se hyppigt), undersøgelse, gennemgang, f. eks. told-v.
visitationsret, den ret, der i krigstid tilkommer en krigsførende magts krigsskibe til at undersøge et handelsskib på det åbne hav.
visitator (lat. *visitare* se hyppigt), 1) tilsynsførende; 2) læge, der ved større hospital el. organiseret flerhed af hospitalet (f. eks. Kbh.s Hosp.væsen) fordeler patienterne til de enkelte afdelinger.
visitatio (lat. *visitatio* besøg), kirke-tilsynets (biskops og provsts) inspektion af kirke og (til 1933) skole. Skal for bispens vedk. finde sted hvert 3. år, hvad der ikke overholdes, for provstens vedk. hvert år.
visitære (lat. *visitare* se hyppigt), undersøge, ransage; aflægge inspicierende besøg.
Viskan, 127 km l. sv. vandløb gnm. Västergötland til Kattegat N f. Varberg. Vandkraftstation.
viskelæder, vulkaniseret gummi med el. uden fyldstoffer. Til radergummi anv. bl. a. finpulv. pimpstev, glas o. l.
vis'ko's (lat. *viscosus* klæbrig), tykflydende.
vis'kose (lat. *viscosus* klæbrig), tykflydende vædske bestående af en opløsning i vand af natriumcellulosexantogenat. Anv. til fremstilling af viskosesilke, cellophan (folie), v-kapsler, v-svampe osv.
viskosesilke, kunstsilke fremstillet af viskose, idet denne ved henstand gradvis hydrolyseres til fri cellulose. Til v anv. ganske bestemte hydrolysetriner af viskose (se endv. kunstsilke).
viskosim'eter (lat. *viscositas* + *-meter*), apparat til bestemmelse af vædskers viskositet, f. eks. ved måling af den tid, en vis vædskemængde bruger til at løbe gnm. et snævert lodret rør. Til vidensk. målinger anv. kapillarrør. Tekn. anv. apparater med bestemte dimensioner, f. eks. Englers el. Redwoods v. el. man måler tiden for en kugle.
viskosite't (lat. *viscum* fuglelim), sejghed; indre gnidning i vædsker og luftarter; udtrykkes vidensk. ved gnidningskoefficienten (dynamisk v) i g/cm sec (poise) el. ved poise/vf. (kinematisk v), tekn. i Englegrader, hvor v angives i forb. til vands v. el. Redwood, hvor v angives ved en målt udløbstid. Med stigende temp. falder v for vædsker, men stiger for luftarter. v er lille for tyndflydende vædsker som vand og benzin, men stor for tykflydende vædsker som olie el. sirup. For opslæmninger og emulsioner falder v, jo større hastighed vædskens flyder med, hvilket har praktisk bet. bl. a. for maling og fløde.
Viskum, hovedgård Ø f. Viborg, hørte opr. under Viborg bispestol. Hovedbygning, fra ca. 1780; fredet i kl. B.
Wisia [*vijsla*], ty. *Weichsel*, Polens største flod, 1387 km lang, fra V-Karpaterne gnm. Warszawa til Østersøen ved Gdańsk (Danzig). Sejladsen hemmes af sandbanker og tilfrysning samt skiftende vandstand.
Wislie, *Veile* (1858-1933), no. forfatter. Rektor. Fortsætter 70ernes problemdigt, i drømer, romaner og noveller på landsmål; betydeligst er den store fortælling *Solvending* (1897).
vis'major (lat.), d. s. s. force majeure.
Wismar [*vis-*], ty. by v. Østersøen i Mecklenburg-Vorpommern; 37 000 indb. (1939). Gl. mælerisk by med middelalderlige huse; bet. handel, særlig med træ. I middelalderen vigtig hansestad, 1648-1803 svensk, derefter til Mecklenburg. Ca. 20% ødelagt i 2. Verdenskrig.
vismut (gl. ty. bjergmandsprog *wismat* hvid masse) el. *bismut*, grundstof, kem. tegn Bi, atomnr. 83, atomvægt 209, vf. 9,8, smp. 271°. Beslægtet med antimon og arsen. Rødtligt, hårdt metal, v findes dels gedient, dels som v-glans Bi_2S_3 . De væs. v-føremkomster er i Bolivia og Australien. v danner lavtsmeltende legeringer med bly og tin, f. eks. Woods metal; smp. 70°. v-forbindelser anv. i med. ved visse mave- og tarmlidelser.

vismutglans, Bi_2S_3 , blygråt metalglinsende mineral, isomorft med antimonglans; ret sjælden vismutmalm (Bolivia).
vismutspiral er en spiralformet tråd af vismut, som kan anv. til måling af magnetfelters styrke, idet dens modstand varierer med magnetfeltet.
visnepolitik, Vestres taktik efter 1881 under kampen for at tvinge min. Estrup bort: alting skulle v'sne i hænderne på et ministerium, der trods den alm. valget (Berg). Folketinget undlod at færdigbehandle en stor del af ministeriets lovforslag. Opgaves af de fleste i Vestre ved de moderates forhandlingspolitik fra slutn. af 1880erne.
visnesyge, en henvisning, først af blade, derefter af stængler (grene) og til slut af hele planten, v skyldes svampemycelium, navnlig henhørende til lavere svampe.
Visnu, anden stavemåde for Vishnu.
Vissscher [*visar*], *Cornelis d. y.* (ca. 1629-62), holl. kobberstikker. Hans ca. 200 blade, bl. a. portrætter og stik efter Ostade, viser overlegen teknik.
visse (*Ge'nista*), slægt af ærteblomstfam. Små buske el. halvbuske med gule blomster. 100 arter, i Danm. 4; engelsk v (*G. anglica*) med grentorne og farve-v (*G. tinctoria*) uden torne vokser begge i Jylland.
Wissembourg [*visø'bu:ir*], ty. *Weissenburg*, lille fr. by i Alsace (dept. Bas-Rhin). Ved V vandtes 4. 8. 1870 første ty. sejr i Den Fransk-Tyske Krig.
Wissenbjærg, højdepunkt, 17 km V f. Odense (129 m).
Wissmann [*vis-*], *Hermann von* (1853-1905), ty. Afrika-rejsende og kolonist; grl. Ty. Østafrika 1889-95.
Wista (ital.), sigt, jfr. a vista-veksel.
Wistaria (efter den amer. videnskabsmand C. Wistar (1761-1818)), slægt af ærteblomstfam., klatrende buske med lyseblå blomster i store, hængende klaser. Hertil blåregn (*W. chinensis*).
'Vistra, viskosesilke-stabeltaver, cellulid.
visu'el (fr., fra lat. *visus* syn), vedrørende synssansen.
'visum (lat.: set), påtegning i pas; jfr. visering.
'vita (lat.), liv, levnedsbeskrivelse. v ante acta (lat.: levned før begivenhederne), forudgående levned.
Vitaglas, handelsbetegn. for aluminiumfosfatholdigt glas, der lader relativt meget ultraviolet lys passere; anv. f. eks. i sygehuse og drivhuse.
vi'tal (lat. *vita* liv), levende; livsvigtig.
vi'talfarvning (af *vital*), farvning af levende celler med svage opløsninger af neutralrødt o. a. ugiftige farver, hvorved visse elementer tydeliggøres.
vital-gener, *biol.*, arvefaktorer nedv. for organismens liv; mods. letal-gener.
vi'tal'iebrodre, d. s. s. fetaliebrodre.
Vitalis (lat.: livskraftig), pseud. for E. Sjöberg.
vita'lisme (lat. *vita* liv), den opfattelse, at organismernes livsrytme beror på specielle kræfter (livskraft, entelekier), forskellige fra de i den uorg. verden påviselige fys.-kem. kræfter. Mods. mekanicisme.
vitalite't (lat.), livskraft; levedygtighed.
vi'tal'kapacite't, *fysiol.*, den største luftmængde, der kan åndes ind el. ud i eet åndedrag. Normalt 3-4 l for kvinder, 4-5 l for mænd.
vi'tal'ium (eng. *vital* livs- + *alloy* legering + nylat. *chromium* krom), rustfri legering af kobalt, krom og molybdæn; anv. i tandteknikken og i kirurgien (til fremstilling af skruer og skinner, anv. v. behandling af benbrud).
vita'm'ner (lat. *vita* liv + *amin*) er organiske stoffer, der må tilføres med føden og som i organismen virker som nødvendige katalysatorer, v er af meget forsk. kem. natur, men inddeles naturligt i vandopløselige v og fedtopløselige v. Til de første hører B- og C-v, til de sidste A- og D-v. For de flestes vedkommende kendes nu den kem. formel, og fl. kan fremstilles syntetisk. (se skema sp. 4963-65). - Plantevitaminer er d. s. s. biosstoffer og vækststoffer.

Vitaminlaboratorium, Statens, en institution under Kbh.s Univ.s Hygiejniske Institut til undersøgelser over vitaminers virkemåde og til kontrol med levnedsmidlers vitaminindhold.

Vitami'no'l, koncentreret præparat af A- og D-vitamin.

vitaminpræparater, lægemidler, hvis virksomme bestanddele er vitaminer, udtrukket af vegetabiliske el. animalske drøgger el. fremstillet ad kem. vej, i reglen standardiserede, d. v. s. at vitaminindholdet er kontrolleret ved forsøg.

Vita'mo'nt, en af gær fremstillet suppe-ekstrakt.

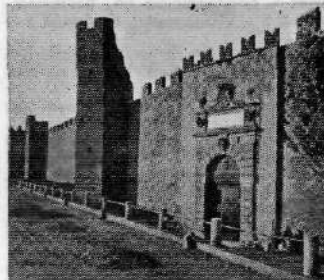
'Vitebsk, by i Hviderusland, ved vestlige Dvina; 167 000 indb. (1939). Jernbanecentrum; industri. 11. 7. 1941 besat af Tyskl.; sov. offensiv dec. 1943, febr. 1944, erobret v. stort sov. gennembrud 26. 6. 1944.

Vi'tellius (15-69), rom. kejser 69, indsat af hæren i Germanien mod Otho, styrtet af Vespasian.

witena-gemöt [*'witanaga'mo:t*], forsamlings af witan, de vise, d. v. s. konger og stormænd, i det angelsaksiske Engl. til drøftelse af lovgivning og dom.

Vitenskabs-Akademi i Oslo, Det Norske, stiftet 1857. Omfatter hist.-flos. og mat.-naturvidensk. klasse (med enh. indtil 110 no. og 100 udenlandske og 100 no. og 75 udenlandske medl.).

Vi'terbo, ital. by i Lazio, 60 km NNV f. Rom; 36 000 indb. (1936). Overvejende

opført af lavablokke. Middelalderligt udseende, indesluttet af bymure med tårne (ill.) og omgivet af haver. Varme kilder.

With [*vit*], *Erik* (f. 1869), da. officer, 1931-40 generallojtnant og chef for generalkommandoen. Udførte stort arbejde til bekæmpelse af forsvarsjendtl. stemninger i Danm., 1940 medstifter af foreningen »Det Frie Norge».

With [*vit*], *Jesper Peter* (1791-1854), da. politiker. 1826-54 herredsfoged i Bjerget og Hatting herreder (Vejle amt). Liberal; bondevenl. stændermedl. i Viborg 1835-48, støttede ivrigt danskheden i Sønderjylland og højskolesagen.

Withering [*'wiðə:riŋ*], *William* (1741-99), eng. læge og botaniker, berømt for påvisning af digitalis' virkning ved hjertesygdomme.

withe'rit (da. [*'viðərit*]) (efter *W. Withering*), $BaCO_3$, farveløst mineral m. glasglans. På gange med blyglans; anv. som bariummalm (England).

Witiges [*'vi-*], østgoterunge 536-39, slået og fanget af Belisar.

'Viti [*'levu*], den største af Fiji Øerne; 10 537 km².

viti'ligo (lat.: udslet), *med.*, pletformet, symmetrisk svind af hudens pigment.

Witkiewicz [*'vi:kjevi't*], *Stanislaw* (1851-1915), po. maler og forfatter. Skabte nyanational stil, Zakopane-stilen, der bygger på folketeksten i det sydl. Polen omkr. byen Zakopane.

Witold [*'vitol*], lit. *Vytautas*, storfyrste af Litauen 1392-1430, deltog i slaget ved Tannenberg 1410 mod de tyske riddere og bekæmpede med held russerne og tatarerne.

Vitoria [*bi'torja*], nordsp. by 50 km SØ f. Bilbao; 57 000 indb. (1947). Hovedstad i prov. Alava. I slaget ved V 1813 gjorde englændere og spaniere under Wellington ende på Napoleons herredømme over Pyrenæerhalvøen.

Vitória [*vi'torja*], hovedstad og havneby

Skema over de for mennesket vigtigste vitaminer.

Bogstavnavn	Anden betegnelse	Mangelsygdomme hos mennesket	Oploselighedsforhold	Forekomst
A		Natteblindhed, slimhinde-degeneration, xerophthalmi, væksthemmning	Fedtopløseligt	Som vitamin A i levertran, lever, smør, mælk, æg; som karotin i gulrødder, tomater og grønne planter
B ₁	Tiamin, aneurin	Beri-Beri	Vandopløseligt	Gær, kiid, kød og indvolde, grøntsager
B ₂	Riboflavin, laktoflavin	Hudsygdom, revner v. mundvigene		
B ₆	Pyridoksin	Visse hudlidelser		
C	Ascorbinsyre	Skørbug; træthed («forårstræthed»)	do.	Hyben, solbær, kål, kartofler, appelsiner, citroner, paprika o. a. planter
D ₂	Calciferol, bestrålet ergosterol	Hos børn: Engelsk syge (rakitis)	Fedtopløseligt	Levertran, fede havfisk, æg, smør, mælk
D ₃	D-vitamin, bestrålet kolesterol			
E	α-tokoferol	Sterilitet; visse nerve-lidelser	do.	Hvedekimolie, grøntsager, plantefedt, smør
K ₁₋₃	Koagulationsvitamin	Nedsat el. ophævet koagulationsevne f. blodet	do.	Kål, spinat, røde frugter, æg, lever, dannes af tarmbakterierne
P-P	Pellagra-preventing vit. nikotinsyreamid	Pellagra	Vandopløseligt	Sammen med B-vitaminerne
	»Extrinsic factor«	Pernicious anæmi	do.	Lever, muskler, gær

i staten Espírito Santo, Brasilien; ca. 46 000 indb. (1945).

Witos ['vitos]. *Wincenty* (1874-1945), po. politiker. Leder f. Bondepartiet, første-min. 1920-21, 1923, 1926, styrtet ved Pilsudskis kup. Landflygtig 1932-38, i ty. fangenskab, død efter befrielse 1945.

vitrine (fr: rude), udstillingsvindue el. montre, skabsbord med glaslåg el. glaskab.

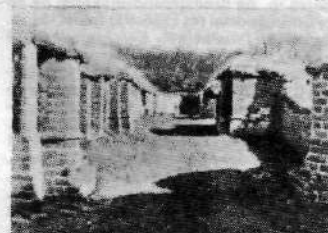
vitriol (lat. *vitrum* glas), gl. betegn. for forsk. sulfater, særlig kuprisulfat (blå v. kobberv. blåsten). Også tidl. anv. om koncentreret svovlsyre = vitriololie.

vitrioler, en gruppe mineraler, letopløselige vandholdige sulfater, opstået ved forvitring af malme (jern-, kobber-, mangan-, zink- v. o. fl.).

Vitruvius Pollio (da. *Vitruv*) (1. årh. f. Kr.), rom. arkitekt og ingeniør, forf. t. stort teoretisk skrift om arkit.

Vitry-sur-Seine ['vitrisyr'sæ:in], syd-østl. forstad til Paris; 44 000 indb. (1946).

Vitvskol kloster, Himmerland, grl. 1158 af cistercienserordenen (af munkene latiniseret som *Vitæ schola* (livets skole));

1573 købt af rigsråd Bjørn Andersen og omdøbt til Bjørnsholm. Hovedbygning 1934 købt af staten og siden benyttet som ungdomslejr. Middellad. bygn. delvis bevaret; fredet i kl. A.

Witt [v-], *Johan de* (1625-72), holl. politiker, rådspensionær og ledende statsmand 1653-72. Støttede sig til Regentpartiet. Opretholdt ved hjælp til Danmark 1658 den da.-sv. balance i Øresund, hævdede Holls sømagt mod Engl. i krig 1665-67. Overraskedes af Ludvig 14.s angreb 1672, fik organiseret modstand, men styrtedes af Vilhelm 3. af Oranien; angrebet for at have forsmøgt landhæren. Myrdet af folkemængde i Haag s. m. broderen admiral *Cornelis de W.* (Portræt sp. 4967).

Witte ['vite], *Emanuel de* (1617-92), holl. maler. Virksom bl. a. i Amsterdam. Har malet kirkeinteriører.

Witte ['v-], *Pieter de*, kaldet *Candid* (ca. 1548-1628), flamsk arkitekt, billedhugger og maler. Udsnykkede fra 1586 residensløstet i München, udførte bl. a. altertavler og portrætter og gav udkast til gobeliner.

Witte ['v-], *Sergej*, greve (1849-1915), russ. politiker. Ret liberal, ledede fra 1888 jernbanebygning. (transsib. jernb.), fremmede som handels- og finansmin. industrien. Arb. for udstedelsen af forfatningsmanifestet okt. 1905, premiermin. 1905-06, afløst af Stolypin.

Wittelsbach ['vitalsbaf], ty. fyrsteslægt, 1180 hertuger af Bayern, 1214 pfalzgrever v. Rhinen. Delt i række linier, bl. a. Pfalz-Zweibrücken, der 1654-1720 reg. i Sverige. Herskede i Bayern (kongetitel 1806) og Pfalz til 1918.

Witten ['vitan], ty. by i Ruhr-området; 74 000 indb. (1939). Kulminedrift; vigtig industri (jern- og stålvarer, maskiner, glas m. v.). Over 40% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Wittenberg ['vitan'bærk], ty. by ved Elben i Sachsen-Anhalt; 37 000 indb. (1939). Vigtig industri (jernvarer, maskiner og keramik); fodhavn. - *Historie*. 1212-1422 residensstad for kurfyrsterne af Sachsen, derefter under Wettinerne, der 1502 grl. universitetet; 1815 indlemmet i Preussen. 31. 10. 1517 opslag Luther sine 95 teser på kirkedøren i W; i 16. årh. midtpunkt f. den lutherske protestantisme. Luther ligger begravet i W.

Wittenberge ['vitan'bærge], ty. by ved Elben i NV-Brandenburg; 28 000 indb. (1939). Fabrikation af maskiner, særlig smaskiner.

vittring (ty. *wittern* snuse, lugte), i jagsproget stærktlugtende lokkemad for pelsvildt.

vitte, åbenbar, som kan bevidnes.

vitte, åbenbar, som kan bevidnes. **vitte**, åbenbar, som kan bevidnes. **vitte**, åbenbar, som kan bevidnes. **vitte**, åbenbar, som kan bevidnes.

vitte, åbenbar, som kan bevidnes. **vitte**, åbenbar, som kan bevidnes. **vitte**, åbenbar, som kan bevidnes.

Wittgenstein ['vittgenstain], *Ludwig* (f. 1889), østr.-eng. filosof. Elev af B. Russell. 1939-47 prof. i Cambridge. Har i sit eneste værk *Tractatus Logico-Philos-*

sophicus (1922) i aforistisk form fremsat banebrydende filos. og logiske ideer (bl. a. begrebet »tautologi«), der især har haft betydning for den logiske empirisme.

Witting ['v-], *Kolf* (1879-1944), fi. politiker. Dir. f. havforskningsinstituttet i Helsinki 1919-36. Tilh. Sv. Folkeparti; udenrigsmin. marts 1940-marts 1943, understregede Finls tilknytning til ty. politik og stormfiske ekspansionskrav.

Wittingau ['v-], ty. navn på Třeboň, Čechoslov.

Wittlin ['v-], *Józef* (f. 1896), po. digter, modernist, stærkt præget af I. Verdenskrig, forf. af patetiske hymner.

Wittmaack ['vitmak], *Arthur* (f. 1878), da. arkitekt. Har s. m. V. Hvalsoe opført en række boliger, fabrikker og biografteater i Kbh. samt *Absalonkirken* (1934), *Hans Egedes Kirke* (1930), *Østerbro Svømmehal* (1930), *Veterinær- og Landbohøjskole Kollegiet* (1934).

Vittoria ['vitoria], ital. by på Sicilien; 38 000 indb. (1936). Øens betydeligste vinhandelsby.

Vittorio ['vitorio], ital. form for Victor el. Viktor; Vittorio Emanuele se Viktor Emanuel.

Vittskövle [-jöv-], sv. herregård S f. Kristianstad; Skånes største borg, opført 1551-60, med 2 hjørnetårne.

Witwatersrand (eng. *witwatersrand*), kapholl. [vit'vats'rand], alm. *The Rand* (dø'rænd), guldrig bjerggrund i S-Transvaal, Sydafr. Union. Hovedby Johannesburg. Hele W 1936: 1 021 000 indb. (401 000 hvide).

witwerk ['vitv-] (holl. wit hvid + werk værk), hvid, stoppet hulsem, f. eks. i amagersyning.

Witz [vits], *Konrad* (ca. 1398-ca. 1447), ty.-schw. maler. Virksom i Konstanz, Basel og Genève. Hovedværk: *Petrusaltret* til Petruskatedralen i Genève (nu i mus. smst.). Byggede på gl. flamske traditioner viser han stor selvstændighed, bl. a. i opfattelsen af landskabet.

Witzansky [vit'sanski], *Harald* (1862-1940), da. journalist, red. og udg. af »København« 1902-22, borgerrepr. 1900-07; søgte at danne et borgerligt samlingsparti.

Witzleben ['vitsle:bøn], *Erwin von* (1881-1944), ty. general. Deltager i attentatet mod Hitler juli 1944; hængt.

vivace [vi'vatse] (ital.), mus., livfuldt, livligt (hurtigt); vivacissimo [-'tjis-], meget livligt.

vivaci'te't [-asi-] (lat.), livlighed; fyrighed.

Vi'valdi, *Antonio* (ca. 1680-1743), ital. violinist og komponist til operaer og adsk. koncerter. J. S. Bach har brugt fl. af dem som grundlag for egne kompositioner.

Wivallius [vi'valius], *Lars* (1605-69), sv. lyriker og eventyrer. Udtrykte sin natur- og frihedsglæde i formsikre vers.

Vi'vanti, *Annie* (f. 1868), ital. forfatterinde, som opnåede megen succes på romaner, der ofte tager en betydningsfuld begivenhed som udgangspunkt.

'vivat (lat.), han (hun) leve! 'v, 'crescat, 'fioreat, den (det) leve, vokse, blomstre!

vive [vi:v] (fr.), leve!

Vive'kãnaanda 'Svãmin (f. *Narendra Nath Datta*) (1862-1912), ind. mystiker, elev af Rãmakrishna, missionerede for dennes forkyndelse i Eur. og Amer.; ind. nationalist.

Wiwel [vi'vøl], *Hylling Georg* (1851-1910), da. skolemand og sprogforsker. Med *Synspunkter for Dansk Sproglerer* (1901) skabte han et nyt grundlag for studiet af nyda. grammatik. ved at bækæmpe de fra gr. og lat. overtagne grammatik kategorier.

Wivel [vi'vøl], *Ole* (f. 1921), da. forf. *Hør m. Digte* 1-2 (1943-44) og *I Fiskens Tegn* (1948) placerer sig smukt i ung da. lyrik. Siden 1946 leder af Wivels Forlag.

vive l'empereur [vi:vlã'prø:r] (fr: kejseren leve), de fr. troppers hyldestråb, især til Napoleon I.

'viv'erca't (lat. *viverra*ilder) (*Cryptoprotaca ferax*), kattelign., primitivt desmerdyr. Madagascar.

Vives ['bi:æs], *Juan Luis* (1492-1540), sp. filosof og humanist samt pædagogisk systematiker. Hævdede i *De anima et vita* (1538), at psykologiens opgave ikke er at sige, hvad sjælen er, men hvilke egenskaber den har.

Wivex [iv-] kbh. restaurant, grl. 1890 af Carl Wivel (1844-1922), hvis navn den bar indtil 1931. Fra 1935 har W tillige hovedledelsen af restaurant Nimb. W-s lokaler blev ødelagt v. brand 1943, genåbnet 1946.

vivi- (lat. *vivere* leve), vedr. liv el. det levende.

Vivia'ni, *René* (1863-1925), fr. politiker. Opr. socialist, antiklerikal; 1906-10 min. i radikale regeringer, 1914-15 chef for samlingsregering. Dod sindssyg.

vivia'nit (efter den eng. mineralog J. G. *Vivian*), *Fe₃(PO₄)₂ · 8H₂O*, hvidt mineral, der forekommer jordagtigt i tørv og bliver blå ved luftens adgang.

vivi'pa'r (vivi- + lat. *parere* føde), levende-fødende; især anv. om dyr, der føder levende unger; bruges også om planter, hvis frø el. ynglekopper spirer, medens de befinder sig på moderplanten.

vivisektion (vivi- + -sektion), fysiol. eksperimenter på levende dyr, som medfører operative el. andre, ofte smertelige indgreb på dyrene. Med varmblodige dyr må sådanne forsøg kun udføres i h. t. tilladelse fra justitsministeren (j. visse tilf. fra det lægevidenskabelige fakultet ved Kbh.s Univ. el. af Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles undervisningsråd).

vixit, dum vixit, laetus (lat: han levede glad, sålænge han levede), Stiernhielms gravskrift over sig selv.

Viyella [-'jæla], kiptret, halvuldent flonel; det anvendte garn består af 55 % uld og 45 % bomuld. Kan væskes uden at det krymper, anv. til sportsskjorter, kjoler m. v.

Vizcaya [bi'b'kaja], prov. i N-Spanien ved Biscaya-bugten i De Cantabriske Bjerge, der her rummer Spaniens rigeste jernmalmejer; 2195 km²; 529 000 indb. (1947). Hovedstad: Bilbao.

Vizcaya, Golfo de [golfõ'ðe'bi'b'kaja], sp. navn på Biscaya Bugten.

'Vjatkã, 1) 248 km l. biflod til Volga-bifloden Kama; 2) til 1935 navn på byen Kirov i Sovj.

'Vjazma [-az-], by i RSFSR, Sovj., V f. Moskva; ca. 25 000 indb. Jernbanecentrum. Besat af tyskerne 14. 10. 1941-12. 3. 1943.

VJ-dagen (eng. *Victory-over-Japan-Day*), datoen for den endelige afslutning af 2. Verdenskrig ved Japans kapitulation (2. 9. 1945).

Johan de Witt.

Thomas Wolsey.

'Vjernyj [-nij], til 1924 navn på Alma-Ata, Sovj.

VKP (b), russ. fork. f. *Vsesojuznaja Kommunističeskaja Partija (bolsjevi'kov)*, Sovj.s Kommunist. Parti (bolsjevikkerne).

Vlaanderen [v'la:ndãrã], det flamske navn på Flandern.

Vlaardingen [v'la:rãrã, v'la:rdrãrã], gl. holl. by ved NieuweMaas V f. Rotterdam; 43 000 indb. (1947). Stort sildefiskeri.

Vlaciuc (ty. [flã:tsi:ç]), *Matthias*, lat. *Flaciuc*, kroatisk *Vlacić* [v'la:tsi:çij] (1520-75), luth. teolog fra Istrien, virkede i Magdeburg o. a. ty. byer; fremlegde i de såkaldte *Magdeburg-Acturier* (1559-74) et vældigt kirkehist. materiale og skabte den nyere kirkehist.forskning. Fik ved sin bibelordbog og kommentarer på samme måde afgørende bet. for eksegesen. Voldsom modstander af Melanchthon og af kryptokalvinisme.

Vladikavkaz [-kãf'kas], til 1931 navn på Dzauzdžikau, Sovj.

Vladimir, by i Sovj., ØNØ f. Moskva; 67 000 indb. (1939). Tekstil- o. a. industri.

Vladimir I. den Store, russ. *storfyreste* 980-1015, døbt 989, da han ægtede kejser Basilio 2.s datter Anna; indførte kristendommen; stor erobreryrste.

Vladivostok [-v'ãst'ok] (russ: Østens hersker), by i RSFSR, Sovj., i Det Fjerne Østen, ved Det Jap. Hav; 206 000 indb. (1939). Stor krigs-, handels- og fiskerihavn; endestation for den transsib. og den nordl. sørute; havnen kan benyttes hele året, om vinteren med isbryderhjælp. Grl. 1860.

Wladyslaw [v'ladis'law], ty. *'Ladislaus, po. konger*. Wladyslaw 1. Lokietek [l'okj'etek] (dvergen) (d. 1333), opr. hertug af Kraków, samlede 1320 aft. på Polen. - Wladyslaw 2. = Jagiello. - Wladyslaw 3., kong af Polen 1434-44, af Ungarn = Ladislaus (László) 5. 1440-44, faldt mod tyrkerne ved Varna. - Wladyslaw 4., reg. 1632-48, var 1610-12 tsar i Rusland.

Vlaminck [v'la'mã:çk], *Maurice de* (f. 1876), fr. maler, knyttet til »Les fauves«, påvirket af Cézanne. Maler djærvt opsatte Seine-landskaber; repr. på kunstmus., Kbh., og på Ordrupgård.

'Vlassov-armæen [-sãf], hær af sovj. krigsfanger i Tyskl., oprettet 1943 til bekæmpelse af Sovj., ledet af tidl. sovj. officer Vlassov. Dele af V søgte 1945 kontakt m. den tsechiske modstandsbevægelse, hvormod andre sagdes at bækæmpe kommunisterne i Polen efter sovj. erobring. Vlassov fangedes i Tsechoslovakiet 1946 og henrettedes s. å.

Vliger [v'li:çer], *Simon de* (ca. 1600-53), holl. maler. Elev af W. v. de Velde d. e. En af de dygtigste holl. marinemalere. Kunstmus., Kbh., ejer bl. a. *Maasfloden uden for Rotterdam*.

Vlieland [v'li:lãnt], holl. ø bl. Vestfrisiske Øer; 51 km²; ca. 400 indb.

Vlissingen [v'lisvãrã], eng. *Flushing*, by på holl. ø Walcheren; 19 000 indb. (1947). Ruteafst. til Engl. Skibsyggeri.

Woclawek [v'v'olslavæk], handelsby ved Wisla i Polen VNV f. Warszawa; 48 000 indb. (1946).

Vlora [v'vlora], ital. *Valona*, havneby i S-Albanien; ca. 10 000 indb.

Vitava [v'li:tava], ty. *Moldau*, 435 km l. biflod til Elben, fra Böhmerwald gnm. Budějovice og Praha.

wobler [v'voblãr] (eng. *wobble* slingre), kunstigt agn i fiskeform, som regel af træ; anv. til geddefiskeri. (Ill.).

voce [v'votjã] (ital.), stemme.

Vocel [v'votsæl], *Jan Erazim* (1802-71), tsech. digter, arkæolog; prof. ved Prahass Univ., grundlagde med sit arbejde *Cechsk Uritã* (1866-68) den tsech. forhist. forskning; bidrog med sine episke digtninger til sit folks nat.romantiske vækkelse.

voci- (lat. *vox* stemme), stemme-
vod el. *vãd*, poseformet fiskeredskab.

Wodehouse [v'wudhaus], *Pelham Grenville* (f. 1881), eng. forfatter af talr. meget populære humoristiske fortællinger, hvoraf mange (bl. a. *Jeeves*-bøgerne) er oversat til dansk.

vodka [v'votka] (russ: lille vand), russ. brãndevin, fremstillet af kartofler, majs og rugmalt.

Vodnik [v'võdnik], *Valentin* (1758-1819), slovensk forfatter, grundlægger af den nationale slovenske poesi.

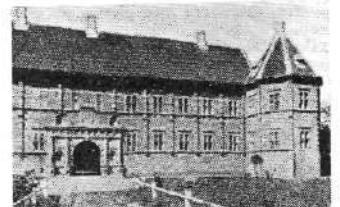
Vodskov [v'võð-], da. stationsby (Ålborg-Sæby og V-Øster-Vrå) NØ f. Nørre-Sundby; 621 indb. (1945). Andssvageanstalt.

Vodskov, Hans Sofus (1846-1910), da. litteraturkritiker og religionshistoriker. Essaysamlingen *Spredte Studier* (1884) er et hovedværk i tidens litt. kritik; den uafsluttede *Sjældedyrkelse og Naturdyrkelse* (1897) bl. a. præget af Taine.

vodu, vudu, vodoo el. *voodoo* [v'vu:du:] (kreolerfransk, fra indfødt afr.), religionsform bl. negrene på Haiti, opstået af elementer fra afr. indfødt religion, bl. a. slangekultus med ekstatiske dans og trommemusik, blodige ofringer, magiske besværgelser.

Wael [v'vø'l], *Cai Mogens* (f. 1895), da. forfatter. Af hans store og mangesidige produktion fremhæves romanerne *Mit Livs Elvira* (1930), *De Som Bor i Glashus* (1936) og *Dannevirkenattet* (1937, forts. 1942) samt nogle kritiske arb., især *20ernes og 30ernes Digtere* (1941).

'Vo'ergãrd, tidl. hovedgård SV f. Sæby, 1518 købt af Borglumvispen Niels Stygge, 1534 brændt af Skipper Clement. Indtil 1914, da V overtoges af senere udenrigs-

minister Erik Scavenius, Vendsyssels største gods. Jorden 1933 købt af Statens Jordlovsudvalg til udstykning. Hovedbyggn. er af landets smukkeste Renæssance-gårde; nordfløjen fra 1520'rne, østfløjen m. rig sandstensudsmykning og en pragtfuld portal fra 1586-91; fredet i kl. A.

Woeztine [v'v'væina], *Karel van de* (1878-1929), flamsk symbolistisk digter.

Vogelgesang, Kreditanstalt [v'võlgã:zãrã], stiftet i Haderslev 1926 af landsrets-sagfører Rudolf V. (f. 1880 i Tangermünde; tidl. preuss. embedsmand). Arbejdede på at bevare mest mulig jord på ty. hænder og om muligt erobre mere. Langt overv. finansieret fra Tyskl., bl. a. preuss. regering. Ydede omfattende lån, krævede til gengæld aktiv ty. indstilling (børn i ty. skoler osv.); overtog eafh. betydelige arealer, der kom under særligt »Höfeverwaltungsgesellschaft«, men næde ikke at erobre jord i tilstræbte målestok. 1945 under da. admin.

Vogel-Jørgensen [v'võl:çer], Torkild (f. 1891), da. journalist; ved »Berl. Tid.« fra 1922, leder af Berlingske Forlag fra 1937. Har skrevet romaner og hist. reportagebøger. *Bevægede Ord* (1940).

Vogelsberg [v'võlg's-], 774 m h. bjerg-

Wobler med svagere armering.

parti ml. Taunus og Rhön, bestående af udsluk vulkan.

Vogelweide, se Walther von der V.

Vogel von Vogelstein ['fo:gəl fən 'fo:gəl'stain], Karl (1788-1868), ty. maler. Virksom i Rom og Dresden. Portrætter, bl. a. af *Thorvaldsen* (1815, Thorvaldsens Museum).

Vogserne, fr. *les Vosges* [le 'vo:s], fr. bjergkæde, dannende Rhinsletens vestl. begrænsning. Den sydl. del består af gl. bjergarter og når i Ballon Saint-Amarin 1423 m, medens den nordl. del består af nyere dannelser og ikke overstiger 600 m. Skovklædt; i dalene dyrkes vin.

Vogler ['fo:gəlɾ], *Georg Joseph* (abbed) (1749-1814), ty. komponist og orgelvirtuos. 1786-99 Hofmusikdirektor i Stlm. Optr. 1786-1800 regelmæssigt i Kbh. Har bl. a. skrevet operaen *Herman von Unna* (Kbh. 1800).

vognborg, mil., vogne kørt op som tæt hegn. Brugt især i oldtid og middelalder som støttepunkt for hære.

vogne. Brugen af v går langt tilbage i tidene. Fra Ægypten, Assyrien og Grækenland kendes tohjulede stridsvogne. Vognfund, dels hele vogne (Dejbjerg), dels dele som hjul o. l. kendes fra da. moser, hvor de i jernalderen er henlagt som offer. I 12. og 13. årh. genoptoges brugen af store firhjulede v til rejsebrug. Disse v var alle fjælv med hjulaksen direkte fastgjort til vognbunden. Først i 16. årh. ophængtes vognkassen i læderremme. Disse karosser blev dog først i 17. årh. alm. hos de højeste stænder. I Baroktiden var v ofte rigt udsmykkede. Lettere v-typer fremkom i 18. årh., metal-fjædrede først i 19. årh. v-bygn. ændredes totalt med bilernes opkomst.

vognkilometer, jernbanestatistisk enhed, nemlig en jernbanevogn befordret over 1 km.

'Vognserup, hovedgård V f. Holbæk; hovedbyg. fra tiden 1539-75, fredet i kl. B.

vognsmørelse, smøremiddel til lejer, der bevæger sig langsomt, f. eks. vognakser. v består af en emulsion af vand i mineralolie, idet fedtstoffer el. harpiksolier først forseses med læsket kalk og derefter røres sammen med mineralolie til ensartet konsistens (sml. navnestofet).

Vognstrup, anden navneform for Vognserup.

Vogt [fo:gt], *Johan Herman Lie* (1858-1932), no. geolog. Banebrydende undersøgelser over mineraldannelsen i smeltede silikatmasser.

Vogt [fo:gt], *Nils Collett* (1864-1937), no. forfatter. Afspjeler i sin digtning, byrindingen ml. 80ernes radikale fremskridtsro og 90ernes lyriske følsomhed. Skrev romaner, dramer, bl. a. *De skadede* (1914) om ungdomstidens kampfæller, og en række betydelige digtsam. *Fra vaar til høst* (1894), *Det dyre brød* (1900), *Ned fra bjerget* (1924) o. fl. Selvbiogr.: *Fra gut til man* (1932), *Oplevelser* (1934).

Vogue [voug] (fr. mode), eng. dameblad, grl. 1893; fr. og amer. udgave.

vo'gu'ler, mongoloidt folk med finsk-ugrisk sprog Ø og V for mellemste Ural; opr. rensdyrnomadere, jægere el. fiskere, nu overvejende agerbrugere.

Wohlgemuth, Michael, se Wolgemuth.

volla ['vwa:lə] (fr. se der), værsgo; ja netop.

voile ['vo:a:l] (fr.), åben, lærredsvævet stof af bomuld, uld el. silke; væves af tyndt, glat, stærkt snoet v-garn.

Voith-Schneider-propel ['fɔit-'ʃnaidɔr-], propel til skibsfremdrivning; har fl. lod-

rette indstillelige blade, som roterer om en lodr. akse. Kan tillige anv. til styring. Konstruktionen er udført af den østr. ing. Ernst Schneider i samarb. med J. M. Voith's maskinfabrik.

Voiture ['vwa:tʏr:], *Vincent* (1597-1648), fr. forfatter og skøndt, hovedfigur i

Hôtel de Rambouillet og i det hele i précieusekulturen.

Vojens, da. stationsby (Lunderskov-Padborg og V-Haderslev); 1534 indb. (1945).

Vojmsjön [-jön], sv. sø (78 km²), Lapp-land, S f. Storuman, gennemstr. af Vojmån, et tilløb til Ångermanälven.

Vojnović ['vo:inovitj], *Ivo* (1857-1929), kroat. forfatter, skrev hist. skuespil i en både nat. og kosmopolit. ånd, skabte et moderne repertoire.

vojvod [-'vot] el. *vojevod* (slavisk), i slaviske lande ofte forekommende betegn. for hærfører, hævding, statholder.

vojvodzi, po. *województwo* [vojæ'vutsvɔ], største administrative enhed i Polen (»provinc«).

Vojvodina, autonomt område i NØ-Jugoslavien, N f. Donau; hovedstad: Novi Sad.

vo'ka'bel (lat. *vocare* kalde), ord, gløse; vokabularium, gløseforråd, ordbog.

vo'ka'l (lat.; klingende), fonet., selvlyd. Det for alle v-er i mods. til konsonanterne karakteristiske er, at en ved stemmebåndenes svingning fremkaldt summende lyd formes og forstærkes ved passage gnm. et af mundorganerne dannet, for hver vokal særpræget, resonansrum. Jo snævrere passagen gnm. mundhulen er, des mere nærmer v sig konsonanterne; v med ganske ringe afstand ml. tunge og gane, som i o og u, kaldes derfor ofte halv-v, spec. når de udgør den ubetonede del af en diftong.

vokalharmoni, den indflydelse, som vokalen i sidste stavelse af en ordstamme i visse sprog udøver på vokalerne i de flg. suffikser der som følge heraf optræder i vekslende former. v er et fremtrædende træk ved tyrkisk, mongolsk og fl. fl. igriske sprog.

vokali'ise (fr.), sangøvelse, ved hvilken alle toner synges udelukkende på vokaler, for at øve tonedannelsen.

vokalmusik, musik for een el. fl. sangstemmer med el. uden ledsagelse af instrument.

'vokati'v (lat. *vocare* kalde), en i fl. ældre indoeur. sprog forekommende kasus, der anv. i tiltale, f. eks. lat. *domine: herrel*

Woking ['woukin], by i S-Engl. 40 km SV f. London; 46 000 indb. (1948).

VOKS, russ. fork. f. *Vsesojuznoje 'Obstjestvo Kul'turnoj 'Svjazi s Zagra'nitsej*, Unionskabet til Kulturel Forbindelse med Ulandet, sov. organisation, der formidler forbindelse ml. kulturinstitutioner og -personligheder i og uden for Sovj., oprettet 1925.

voks el. *voksarter*, en gruppe i naturen forekommende faste, fedtignende stoffer, bestående af estere af de højere led af de fede syrer med højere monovalente alkoholer, samt frie højere syrer og alkoholer. De vigtigste v er biv, karnaubav, kinesisk v, spermacet, lanolin og montanv. v forfalskes ofte, f. eks. med cerasin el. paraffin.

voksagtig degeneration, med. og vet., sygelig forandring, der viser sig i de tværsribede muskler som voksagtigt glinsende pletter.

voksblomst ('Hoya), slægt af svalerodfam. 60 arter i Østasien. Slyngende el. klatrende planter med tykke blade og store blomster med voksagtige kronblade. Nogle arter dyrkes i væksthuse og som stueplanter.

voksbonne, havebønne med gule bælg, der oftest anvendes hele.

voksdug, tekstil (bomuld, jute, silke m. m.) overtrukket med et lag linoliefernis evt. tilsat fyldstoffer, farvestoffer, og påtrykt mønster.

'Voksenkollen, no. ås, N f. Oslo; på en afsats ligger Holmenkollen.

vokshat (*Hy'graphorus*), slægt af bladhatte med voksagtige, bløde lameller og i reglen livlige gule og røde farver, på gressgud.

vokshud, hos fuglene den bløde, ofte stærkt færvede hud v. næbroden.

vokskabinetter, samling af voksgjurer, ofte forestillende kendte personer, alm. i 17.-19. årh. Madame Tussaud moderniserede genren i sit v (fra 1802 i London) med realistiske tableauer af legemstokke voksgjurer; efterlignet i Panoptikon i Kbh., grl. 1885, nedlagt 1924.

vokslvs, lys fremstillet af forsk. voksarter, især bivoks.

voksmaleri (*enkau'stikk*), en malerisk teknik m. anv. af voksfarver, indbrændt i den præparerede malmgrund, meget benyttet i oldtiden, bl. a. ved mumioportrætterne fra Faiyum i Ægypten.

voksmøl, zool., d. s. s. bimøl.

vokspalme (*Ce'roxylo'n and'cata*), fjerpalme fra S-Amer. Den udskiller på stammerne voks, som udvindes ved afskrabning. Produktet har kun væs. betydning i hjemlandet, hvor det bruges t. lys.

vokspapir, papir, luft- og vandtæt, imprægneret med voks el. paraffin; anv. til emballage m. m.

vokspaladeoptagelse, lydregistrering ved gramfonoptagelse på vokspalader. Genlignelse kun mulig nogle få gange.

vokstavler, små rektangulære træplader overtrukket m. tyndt lag voks, hvori man skrev m. griffel. Anv. af grækerne og romerne, især til brev.

voksværk, med., gl. populær benævnelse for smerter i omegnen af leddene i underkæbemetallerne hos unge mennesker i vokseperioden.

voll, fork. f. lat. *volumen*, fr. og eng. *volume*, bind (af et værk).

volant [vo'lant] (fr.; flyvende, føs), en ved overkanten rymket el. lægget tøjstrimmel, brugt som besætning på dametøj.

vola'ptik (vol verden (af eng. *world*) + *pük* sprog (af eng. *speak*)), det af J. M. Schleyer 1879 skabte hjælpesprog, der dog allerede inden 1900 trængtes ud af esperanto o. a.

vol au vent [vɔl o 'vɑ] (fr., egl.: flyvning med vinden), butterdejsbund med ragout.

Volcano-erne, jap. *Iō Jima* (Iwōjima), vulkansk øgruppe S f. Japan.

Volci, d. s. s. Vulci.

vold, jur., angreb på person. Straffes som legemsformærelse. Er en viljesklæring fremkaldt ved v el. trusel om øjeblikkelig anv. af v, der den ugdyldig, selv om modtageren er i god tro.

vold, mil., jordværn, der letter egen og dækker mod fjendens ind.

Wold [vɔ:l], *Terje* (f. 1899), no. politiker; jurist; tilhører Arbeiderpartiet; 1939-45 justitsmin. under Nygaardsvold, fra 1945 højesteretsdommer. Fra 1945 stortingsmedlem.

voldbæms, håndskydevåben af svært kaliber, hvis projektil havde betydelig større anslagskraft end de tidl. brugte forladegeværer; anv. ca. 1700-1850.

Volde'maras, *Augustinas* (f. 1883), litauisk filolog og diktor. Forstemin. 1918, udenrigsmin. 1918-20. Tog diktorisk magt ved kup 1926, styrtedes af Smetona 1929. Fængslet 1934-38 efter kupforsøg. Rejste 1938 til Sovj.

voldermisse, gl. navn på Valborg-messe, 1. maj.

voldgift, afgørelse af en tvist ved kendelse af et af parterne dertil udpeget organ. 1) *folkeretligt*, v har spillet bet. rolle i stridigheder ml. stater, navnlig siden oprettelsen af Den Faste Voldgiftsret i Haag 1899 (kaldet Haag-domstolen). Denne bestod af et stort antal dommere, hvoraf parterne kunne udpege hver et og disse i fællesskab en opmand til at danne voldgiftsretten i den konkrete sag. Den Faste Voldgiftsret er ikke opåhævet, men tabte i betydning efter oprettelsen af Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje i 1920 (også kaldet Haag-domstolen), 1945 afløst af Den Mellemfolkelige Domstol under FN. Pligt til at underkaste tvister, navnlig af retlig art, v er hjemlet ved adskillige v-traktater, såvel bilaterale som kollektive, f. eks. Generalakten 1926.

2) I *varehandelen* er det alm., at tvistigheder ml. køber og sælger afgøres v. v, og mange kontrakter indeholder bestemmelse herom. Fordelen v. at benytte v fremfor de alm. domstole er navnlig større hurtighed, færre omkostninger og mere faglig indsigt ved bedømmelsen. I Danmark har brancheorganisationer oprettet en række stående v-udvalg v. Kbh.s Børs.

3) v i *arbejdsforhold* er en form for

retlig afgørelse af arbejds konflikter, hvorved en voldgiftsret afsiger en for såvel arbejdere som arbejdsgivere bindende og inappellabel kendelse, der har domskraft. Voldgiftsretten består af voldgiftsmænd udpeget af parterne el. af statsmagten til at afgøre en enkelt konflikt el. konflikter i et fastlagt tidsrum, v. kan være frivillig, d. v. s. kun foregå, når begge parter på forhånd har tiltrådt dette, el. tvungen, d. v. s. træde i funktion under visse konflikter, uanset om de berørte parter ønsker det. - I *Dann.* foregår tvungen v. i retskonflikter gnm. Den Faste Voldgiftsret, oprettet 1910 (afløste den i 1900 oprettede *Permanente Voldgiftsret*), som pådømmer sådanne spørgsmål, som ikke kan afgøres ved faglig voldgift. Rettens kendelse kan afgøre et forholds overenskomststridighed, evt. erklære en beslutn. ugyldig samt pålægge den skyldige part en bod. Rettens 6 ordinære dommere udpeges hver for 2 år, 3 af arbejdsgiverforen. og 3 af De Samv. Fagforbund, og disse 6 vælger årl. formand og næstformænd. - Faglig voldgift er en i alm. frivillig v. i et enkelt fag til afgørelse af et enkelt el. enkelte stridsspørgsmål gnm. en faglig voldgiftsret, udpeget for tilfældet af parterne. - I en række lande - især Austr. og New Zealand - benytter man el. har man benyttet permanent tvungen v. i interessekonflikter (i den udstærkn. det er tilfældet, er strejker og lockout'er altså forbudt). Bortset fra perioden 1940-45 (Arbejds- og Forligsnævnet) har denne tvungne v. - pr. g. af parternes, især arbejdernes modstand - ikke været permanent anv. i *Dann.*, men siden 1930'erne har statsmagten lejlighedsvis grebet her til, el. den har ophævet et forkastet mæglingsforslag til lov for at standse arbejdskampe af større samfundsmæssig betydning.

voldgrav, udgravning, hvis jord kastes til brystværn bag og glacis foran v. Den færdige v. virker som stormhindring og skal kunne langsigtede af forsværen.

voldsgnekl, d. s. s. vinbjergsgnekl.

voldsteder, de jordanlæg, der i tidl. tid har beskyttet byer og borge. Kendes fra oldtidens slutn. samt middelalder og Renaissance, mange steder i *Dann.*

voldtidsmar, (*Calamintha*), slægt af læbeblomstfam. I art m. violette blomster i *Dann.* (C. acinos); en anden art (C. alpina) m. lysviolette blomster er ofte stenhjalsplante.

vold-Torne (vål-), *Oluf* (1867-1919), no. maler; elev af Zahrtmann; bl. a. koloristisk fine interier og blomsterbill., dekorative arb. og anvendt kunst.

voldtægt, opnåelse af samleje med en kvinde ved anv. af tvang. Sker det ved vold, frihedsberøvelse el. fremkaldelse af frygt for kvindens el. hendes nærmestes liv, helbred el. velfærd, er straffen fængsel fra 1 til 16 år, under særdeles skærpende omstændigh. på livstid. Består tvangen i fremsættelse af trusel om vold, om frihedsberøvelse el. om sigtelse for strafbart el. ærerørigt forhold, er straffen fængsel indtil 6 år.

Volen/dam [fo-], holl. fiskerleje ved IJsselmeer NØ f. Amsterdam; sammenbygget m. Edam; besøges af mange malere.

Wolf [volf], *Endre* (f. 1913), ung. violinist. 1936-40 koncertmester i Göteborg. 1946 sv. statsborger. Fremragende solist.

Wolf [volf], *Friedrich* (f. 1888), ty. forfatter. Betydelig antinazist. dramatiser med kommunist. tendens. *Die Matrosen von Cattaro* (1930), *Doktor Manloks Ausweg* (1935) samt i det efternazist. Tyskl. *Patrioten* m. fl.

Wolf [volf], *Hugo* (1860-1903), østr. komp. Var en af samtidens største sangkomp., skrev 207 sange, operaen *Der Corregidor*, den symfoniske digtning *Penthesilea* m. v.

Wolfe [wulf], *James* (1727-59), brit. general, sikrede eng. herredømme i Canada ved sejr v. Quebec, men faldt selv.

Wolfe [wulf], *Thomas* (1900-38), amer. forfatter af meget store minutiøst selvbio-gr. romaner, besjælet af følelsen af livets forengængelighed og egen ensomhed: *Look Homeward, Angel* (1929, da. *Englen på Torvet* 1941), *Of Time and the River*

(1935), *The Web and the Rock* (1939, da. *Spindelvæv og Klippe* 1940) o. a.

Wolfenbüttel [volfønbyttel], ty. by i Niedersachsen, 12 km S f. Braunschweig; 25 000 indb. (1939). Stort bibliotek. Tekstil- og maskinindustri m. v. - 1255-1753 residens for hertugerne af Braunschweig-W.

Wolfenbüttel-fragmenterne, Reimarus' hovedskrift, som han ikke selv trådte udgive, men som blev fundet på bibl. i Wolfenbüttel og udg. af Lessing.

Wolf [volf], *Albert* (1814-92), ty. billedhugger. Har bl. a. udført *rytterstatue af Frederik Vilhelm 3.* af Preussen (Berlin).

Wolf [volf] (*Wolfius*), *Christian* von (1679-1754), ty. filosof. Den rationalistiske oplysningsfilosofis største systematiker. Påvirket af Leibniz. Hans *Vernünftige Gedanken* (over alle filos. problemområder) havde stor indfl. på datiden.

Wolf [volf], *Emil* (1802-79), ty. billedhugger. Har udført *statue af Thorvaldsen* (Rom). Repr. i glyptoteket.

Wolf [volf], *Theodor* (1868-1943), ty. journalist, chefred. for »Berliner Tageblatt« 1906-33, emigrerede som jøde til Frankr., døde i ty. koncentrationslejr. Skrev bl. a. *Das Vorsepiel* (1924), romaner og skuespil m. v.

Wolf-Fer'rari [volf-fer], *Ermanno* (1876-1948), ty.-ital. komponist. Kendt for sine veristiske prægede operaer, herimellem *Le donne curiose* (1903) og *Susannas Hemmelighed* (1909, Kbh. 1914) samt oratoriet *La vita nuova*.

Wolff'ske gang (efter den ty. anatom Kaspar Friedrich Wolff (1733-94)), anat., urnyrernes udførselsgang.

Wolffs Telegraphisches Büro, grl. 1849 i Berlin af Bernhard Wolff (1811-79). 1874 omdannet til A/S »Continental Telegraphen Co«, 1933 indlemmet i Deutsches Nachrichtenbüro.

wolffning [v-] (ty. *Wolfluv*), en mekanisk opluknings- og rensningsproces, som uld underkastes inden kartning og spinning. De anv. apparater, wolfer, indeholder roterende stokke (bankewolfe) el. en valse med pigge (rivewolfe).

wolfram [v-] el. *tungsten*, grundstof, kem. tegn W, atomnr. 74, atomvægt 183,9, v.f. 19,3, smp. 3370°. Beslægtet med krom, molybdæn og uran. Findes som calciumwolfram i mineralet scheelit, bl. a. i *Dann.* V. har det højeste smp. af alle metaller. Anv. som tilsætn. til stållegeringer (w-stål) og til glødelamper.

wolframit, (*FeMn*)WO₄, monoklint sort mineral m. metalgans. Vigtigste wolframamm., ofte s. m. tinsten.

wolframstål, stål med wolfram som eneste legeringskomponent for jern (bortset fra kulstof), er overordentlig hårdt, men skørt; et alm. anv. hurtig-(dreje)stål indeh. 18% wolfram, 4% krom og 1% vanadin. Anv. til skærende værktøj og hulk-skiver til trådtækning; med få procent wolfram og med mangan el. krom m. m. som yderligere legeringskomponent fås sejgere, lettere behandlelige v. ligeledes til værktøj, prægestempler, våben osv.

Wolfram von Eschenbach [volfvram fon 'æjanba] (ca. 1170- ca. 1220), ty. digter. *Parzival*, skrevet i stærkt personlig stil, er den ty. middelalders betydeligste epos.

Volga (russ. [v'olga]), 3570 km l. flod i Sovj. (Eur.s største flod), udspringer 229 m o. h. i Valdaj-højene, passerer Kalinin, Jaroslavl og Gorkij, drejer ved Kazan mod S, løber forbi Kujbysjev, Saratov og Stalingrad, hvorefter den danner delta og ender i Kaspiahavet ved Astrahan (26 m under havet). Neden for Kalinin er V opstemmet (Moskva-havet), og en del af vandet går ad Moskva-V kanalen til Moskva. Længere nede er V for Jaroslavl gnm. bifloder og kanaler forbundet med Omega-Ladoga-Leningrad. Af store sejlbare bifloder modtager V ved Gorkij Oka og neden for Kazan Kama. V, der er sejlbar fra Kalinin, har ca. 50% af Sovj.s flodtrafik. Havneforholdene er kun moderne i storbyhavnene. V er islagt ca. 5 mdr.

volgatarer, gruppe af tatarer v. nedre Volga (Tatarernes ASSR), tyrk. talende

muhamedanere, men stærkt russificerede. Hovedsagelig købmænd og håndværkere, i områdets sydl. del dog til nyeste tid også nomader.

Volgatskernes Republik, til sept. 1941 ASSR i RSFSR, Sovj., ved Volga, ml. Kujbysjev og Stalingrad. Hovedstad: Engels. 28 200 km²; 606 000 indb. (1939), deraf $\frac{2}{3}$ tyskere. - Volgatskerne (overv. fra midt- og S-Tyskl.) kom til Rusl. under Katarina 2. og anbragtes som kolonister v. nedre Volga 1764-73, bredte sig siden; nogen bortvandring efter 1880. ASSR 1924; ophævet efter krigsudbrudt 1941; den ty. befolkning førtes til Sibirien.

Wolgemuth [v'olgomu:t], *Michael* (1434-1519), ty. maler og billedskærer. V. har udført *altertavlerne i Schwabach* (Bayern) og *Zwickau*, skåret *træsnit*, bl. a. til *Schedels Verdenskrønike* og malet portrætter. Hovedværk *dei Peringsdorfferske alter* (Nürnberg).

Volhov [v'olv'ov], Ilmen-sovens aflejt til Ladoga-seen, Sovj. Sovj.-ty. frontlinie m. gentagne heftige kampe 1942-43, rømmet af ty. jan.-febr. 1944.

Vol'hy'nien (russ. *Volyn*), landskab i V-Ukraine S f. Pripjet-sumpene ml. Lvov og Kijev. Litausk-polsk fra 14. årh., russ. fra 1793 og -95, delvis polsk 1920, helt til Sovj. 1939.

volière (da. [v'oli'æ:re]) (fr.), stort flyvebur til fugle.

Wolin [v'olin], ty. *Wollin*, tidl. ty., fra 1945 polsk o. begrænset den nordostl. side af Pommersches Haff; 248 km².

Volksere [f'ol-], *Niels Henrik* (1820-1893), da. mimiker. Begyndte som atlet, viste mimisk talent og engageredes af Price'ne til Morskabsteatret. Oprådte 1847 første gang i Tivoli, hvis geniale pierrot-fremstillinger han blev.

Volkmann'ske kanaler [f'olk-] (efter den ty. fysiolog A. W. *Volkmann* (1800-77)), anat., kanaler, der fører blodkar fra benhinden og ind i knoglerne.

Wollaston [v'ulast(ø)n], *William Hyde* (1766-1828), eng. fysiker. Opdagede grundstofferne palladium og rhodium og opfandt metode til fremstilling af yderst tynde platintråde. W-tråde.

Wollaston Forland [v'ulast(ø)n], halvø v. Grønls Ø-kyst, omkr. 74 $\frac{1}{2}$ ° n. br. Højeste punkt 1147 m. Består af basalt.

wollastonit [v'olasto'nit] (efter W. H. *Wollaston*), CaSiO₃, monoklint farveløst mineral, der forekommer i kontaktmetamorfoseret kalksten.

Wollaston-tråd (efter W. H. *Wollaston*) er en tynd platintråd, som er indsmeltet i sølv, og som trækkes ud til en meget tynd tråd, hvorefter sølvet ættes bort, så at der bliver en platintråd på ca. 1 μ tilbåge. Anv. i fys. måleinstrumenter.

Wollin [v'olin], ty. navn på øen Wolin.

Wollquartz [f'olkvarts], *Ingeborg* (1866-1930), da. forfatterinde. Bl. hendes særdeles yndede hyggeromaner nævnes *Petersen og Hendes Sastre* (1908), bl. hendes ungepigebøger *Lillian-serien*.

Wolmar [v-], *Gustaf* (f. 1880), sv. maler, bosat i *Dann.* og gæst på »Den Frie Udst.« fra 1909; stod Isakson og Weie nær; figurbill., landskaber og blomsterbilleder.

Volmerslaget, Valdemar 2.s sejr over esterne ved Lyndanis 15. 6. 1219, hvorunder Dannebrog siges at være dalet ned fra himlen.

volnay [v'ol'næ] (*Volnay*, landsby i Côte d'Or) en Bourgogne-vin.

Vologda, by i RSFSR, Sovj., NNØ f. Moskva; 95 000 indb. (1939). Katedral fra 16. årh. Jernbane centrum med industri (tømmer, cellulose).

volon'tør el. *volon'tær* (fr: frivillig), ulønnet arbejder el. funktionær.

Vólos [v'ól'os], gr. by i Thessalien; ca. 50 000 indb. Vigtig havne- og handelsby, eksporthavn for Thessalien.

volost [v'ól'ost], mindre landdistrikt i tsar-tidens Rusland.

Volpi [v'olpi], *Giuseppe*, greve af Misu'rata (1877-1947), ital. politiker. Industri- og finansmand, genoprettede Ital.s magt i Tripolis som guvernør 1921-25; finansmin. 1925-29, ledede lira-stabiliseringen.

Medl. af Fasc. Storråd, i Schweiz 1941-43, 1943 mod Mussolini, 1944 atter til Schweiz. Frikendt af ital. udrensningsdomstol; død i Rom.

Volpi, *Lauri*, se Lauri-Volpi.

Wolsey ['wɒlzi], Sir *Garnet*, Viscount (1833-1913), brit. feltmarskal. Kæmpede 1879 mod zuluerne og 1882 i Ægypten. Sendtes 1884 - for sent - til Gordons undsætning.

Wolsey ['wɒlzi], *Thomas* (1471-1530), kardinal, eng. statsmand. Ledede Engls udenrigspolitik under Henrik 8., 1515 lordkansler, s. å. kardinal, 1518 pavelig legat f. Engl. W udnyttede i beg. mod-sætningen ml. Habsburg og Frankr., men ønskede senere at mægle fred. Styrtet 1529 (Henrik 8.s skilsmissegang), anklaget f. højforræderi; døde på vej til Tower. (Portræt se. 4967).

Vol'sinii, oldtidsby i MI.-Ital., nu Orvieto, betydelig etruskisk by, ødelagt af romerne 264 f. Kr.

vol'sker (lat. *volsci*), oskisk stamme i S-Latium, underlagt Rom fra 338 f. Kr.

Volsungerne, anden stavemåde for Volsungerne.

volt (fork. V), enhed for elektr. spændingsforsk. opkaldt efter A. Volta. I V er spændingsforskellen ml. enderne af en ledning, hvis modstand er 1 ohm, og hvori der går en strøm på 1 ampere.

volta (ital.), vending, omdrejning, gang; *mus.*, ved repetition, når slutningstakterne er forsk. : prima v., første gang, secunda v., anden gang.

Volta (eng. ['vɒlta], fr. [vɔl'ta]), hovedflod i Guldskystkolonien (Afrika).

Volta, *Alessandro* (1745-1827), ital. fysiker. Konstr. 1800 på grundlag af Galvanis forsøg det første »galvaniske« element, Volta-elementet, bestående af en zinkplade og en kobberplade i fortyndet svovlsyre.

Voltaire [vɔl'tɛ:r], *François de* (egl. *François-Marie Arouet*) (1694-1778), fr. forfatter, satiriserede tidligt over det bestående; kom i Bastillen og blev forvist for en tid (1726-29 i Engl.); imidlertid steg hans berømmelse; 1750-53 opholdt han sig i Berlin efter indbydelse fra Fred. 2. Fra 1758 opholdt han sig på sit gods i Ferney-Voltaire, men blev kort før sin død hyldet som triumfator i Paris. Hans produktion er umædelig og omfatter alle genrer: epos, *La Henriade* (1728, da. 1818, 1874), tragedie *Zaire* (1732), hist.-skrivning *Histoire de Charles 12.* (1731), filos. *Lettres philosophiques* (1734), fortællinger *Candide* (1759; da. 1797), *L'ingénu* (1767; da. *Den Trøskylde* 1943), og giver udtryk for hans epikureiske livsanskuelse; han tror på fremskridtet, hader fanatismen (som han mener alle religioner er befængt med) og kæmper ivrigt for tolerancen. Som kunstner udmærker han sig især ved sin klare stil. (Portræt).

volta'me'ter, ældre navn for coulometer.

volt-ampere-time bruges undertiden som betegn. for watt-time, altså som mål for arbejde; er kun rigtig for jævnstrøm og for vekselstrøm med $\cos \phi = 1$.

voltasøjle, det første galvaniske batteri, opfundet af Volta, bestående af en søjle af zink- og sølvskiver lagt skiftevis oven på hinanden med fugtige papskiver imellem.

volte (fr. (fra ital.); vending); i *fægtning* drejning for at undgå et stød; i *korikunst*, det at placere et kort på ønsket sted under blandingen (heraf: slå en v); i *gymnastik* sidevendt sidespring.

Ved volteridning forstås, at rytterne rider inden for et begrænset rum og i hovedsagen følger dettes omkreds. Alm. øvelse i skoleridn., hvor v-s diameter forlænges fra 5-10 m.

Voltelem ['fɔl'tɛlɔn], *Mogens* (f. 1908), da. arkitekt, fra 1940 lærer i bygningslære ved kunsthøgskolens i Helsingsskole, 1947 forskningsleder i Statens Byggeforskningsinstitut.

Volterra, ital. by 50 km SV f. Firenze; 20 000 indb. (1936). Rom. og etruskiske fortidsminder.

Volterra, *Daniele da*, egl. *Ricciarelli* [ri-tʃa'rɛ:li:] (1509-66), ital. maler. Elev af

François de Voltaire.

Joost van den Vondel.

William Wordsworth.

Ole Worm.

Sodoma og Michelangelo. Bibelske motiver. Også virksom som billedhugger. Forsynede de nøgne figurer på Michelangelos »Dommedag« med draperier; deraf øgenavnet »buksemaleren«.

voltige [vɔl'ti:ʒe] el. *voltigering* [-'je-] (fr., fra ital. *volta*), (dans på) slap line, spring- og balanceøvelse over hest; *voltigere* [-'je-rɔ], foretage spring-øvelser (på hest o.a.); *voltigeur* [-'ʃø'r], luftakrobat; *voltigeurer*, let fr. fodfolk af små mænd, brugt 1804-68.

volti 'subito (fork. v. s.) (ital.), *mus.*, vendt hurtigt (bladet).

volt'me'ter, instrument t. måling af elektr. spændingsforsk. bestående af et følsomt ampere-meter med stor modstand, idet skalaen justeres til at vise produktet af strømstyrken og modstanden, hvilket if. Ohms lov er lig med spændingen. Ved at forsynes med formodstand kan v bygges til spændinger fra få millivolt indtil 1 million volt.

Vol'turno, 175 km l. ital. flod fra de sydl. Abruzzer til Gaeta-bugten NV f. Napoli. Stærkt omkæmpet under invasionen i Ital. 1943; overskredet syd fra af De Allierede 16. 10. s. å.

vo'lumen (lat.), rumfang.

vo'lumenkontrol, reguleringsmiddel for lydstyrke ved radiomodtagere.

volumi'ne's (af *volumen*), bindstærk; omfangsrig, rummelig.

volunta'risme (lat. *voluntas* vilje), opfattelse, at viljen er det væsentlige i i sjælelivet, 2) i tilværelsen som helhed.

vo'lut (lat. *volutus* (op)ruilet), *arkit.*, spiral som på det ioniske kapital, yndet slutlet i renaissance- og baroktid.

Wolverhampton ['wɒlvə'həm(p)tən], by i Midt-Engl. NV f. Birmingham; 159 000 indb. (1948). Hovedby i Black Country. Jernudsmeltning. Metalindustri (lase, biler, cykler, værktøj, elektromotorer).

volver'le el. *guldblomme* ('*Arnica*), slægt af kurvblomstfam. Urter med mods. blade, langstilkede kurve med gule blomster. 18 arter, i Danm. bjerg-guldblomme (A. montana), alm. på bakker og heder i Jylland.

Volvo, AB, sv. bilfabr. i Göteborg, grl. 1915. V samler en række af V konstruerede, men af andre fabrikker fremstillede biler til såvel person- som guldblomme-last- og rute-biler.

volvulus (lat. *volvare* dreje), en form for tarmslyng, opstået ved, at et tarmparti snor sig omkr. sig selv, hvorved karrene afkætkes, og såvel ernæringen til tarmen som tarmpassagen hindres. Behandles operativt.

Wolyn ['vɔlɔjn], po. navn på Volhynien, landskab i V-Ukraine.

Wolzogen ['vɔltsɔ:gən], *Ernst Freiherr v.* (1855-1934), ty. forfatter. W, der 1901 forsøgte sig med en litt. varietéform: *Überbrett*, skrev bl. a. populært humorist. fortæll. *Die Glorihose* (1897).

vom (*rumen*), *zool.*, det store afsnit af drøvtygernes formave, hvor føden undergår gæring, inden den gylpes op og tygges for 2. gang.

vombat (australsk) (*Phascolumys*), slægt af plumpe, korthalede pungdyr. Gnavragtige fortænder; gravende, lever af rødder. Australien.

vo'me'rie (lat.), kaste op.

vo'mit'v (af *vomitus*), brækmiddel.

vo'mitus (lat.), brækning.

von [fɔn] (ty.), af.

Vondel ['vɔndəl], *Joost van den* (1587-1679), holl. forfatter, f. i Köln. Det 17. århs mest betydelige holl. digter. Hans værk spænder fra det satir.-polit. drama *Palamedes* (1625) over det lokalpatriot. *Gijsbrecht van Aemstel* (1637) til bibelske dramer som *Lucifer* (1654). (Portræt).

Wood [wud], *Robert Williams* (f. 1868), amer. fysiker. Optiske og spektroskopiske arbejder. Har genoptaget og forbedret Rowlands metode til fremstilling af konkvagtre.

Wood [wud], *Sam* (1883-1949), amer. filminstruktør. Deb. omkr. 1920, iscenesatte senere en lang række dygtigt opsatte, folkelige film: »Farvel, Mr. Chips« (1939), »Kitty Foyle« (1940), »Hvem Ringer Klokkerne For« (1943) og »Højt Spil i Saratoga« (1943).

Wood Green ['wud 'grɪ:n], nordl. forstad til London; 53 000 indb. (1948).

Woods metal [wuds], legering af 4 dele vismut, 2 dele bly, 1 del tin og 1 del cadmium, der smelter allerede ved 70° C.

Woodville ['wudvɪl], *Elizabeth* (d. 1492), eng. dronning af lavadel, hmellet gift med Edvard 4. af Engl. 1464, kronet som dronning 1465, fængslet 1484 af Rikard 3., klostergivet 1487 af Henrik 7.

Woolf [wulf], *Virginia* (1882-1941), eng. forfatterinde. Eksperimenterende romaner, i hvilke den stadige strøm af indtryk, der går gennem bevidstheden, træder i forgrunden, mens handlingen er mindre væsentlig (sml. James Joyce). Romaner: *Mrs. Dalloway* (1925, da. 1945), *To the Lighthouse* (1927), *The Years* (1937, da. *Arene går* 1941) o. a.

Woolley ['wuli], *Leonard* (f. 1880), eng. arkæolog. Foretog 1922-34 udgrav. i Ur og skrev om fundene *Ur of the Chaldees* (1934, da. *Ur i Kaldæa* 1942).

woolsæk ['wu:tsæk] (eng.: uldsæk), en sæk, stoppet med uld og dækket med rødt klæde, hvorpå lordkansleren sidder i Overhuset. Siges at være anbragt her i 14. årh. for at symbolisere et forbud mod uldsport.

Woolton ['wultn], *Frederick*, (1939) I. Baron of Liverpool (f. 1883), brit. politiker, 1939-40 generaldir. i Forsyningsmin., apr. 1940-43 levnedsmiddellm., 1943-45 min. f. genopbygning. Medl. af Krigskabinetet. Maj-juli 1945 Lord President, juli 1946 formand f. kons. parti.

Woolwich ['wulwɪdʒ], bydel i London ØSØ f. City; 143 000 indb. (1948). Militærværksteder og arsenal.

Woolworth ['wulwɜ:θ], *Frank Winfield* (1852-1919), amer. forretningsmand; grl. 1879 i Utica (New York) en butik, hvor alle varer solgtes til enhedspriser på 10 og 10 cents. Trods modgang i beg. kunne han 1911 samle en række enhedsprisforret. i koncernen F. W. Woolworth Co., der også fik tar. butikker i Engl. og Tyskl. W efterlod sig en stor formue.

woo'rari [wu-], d. s. s. *curare*, sydamer. pilgift.

Voorne [fo:rna], ø i Rhinens delta, Holl., N f. Haringvliet.

Woo-sung [wu sun], Shang-hais udhavn for oceanbåde.

Vopnafjörður ['vɔhbnafjɔrðr], fjord og handelsplads i NØ-Island.

-vo'r (lat. *vorare* æde), -æder, -spiser.

Vorarlberg ['fo:r'arɪlbɛrk], østr. forbundsland omfattende V-Østr. ml. Tyskl. og Schw.; 2602 km²; 147 000 indb. (1946). Hovedstad: Bregenz. - *Historie*

Berg-guldblomme.

V knyttedes til Habsburgs østr. besiddelser i 14. årh. 1919 gav folkeafstemning flertal for tilknytning t. Schweiz, men da hverken Østr. el. Schweiz støttede sagen, affandt V sig m. stilling som autonom del af østr. forbundsrepublik. 1945 under fr. besættelse.

Vorbasse, da. stationsby (Grindsted-Kolding); 718 indb. (1945). Da.-ty. træfning 29. 2. 1864.

Worcester ['wʊstə], by i V-Engl. SV f. Birmingham; 62 000 indb. (1948). Maskin- og skotøjsindustri.

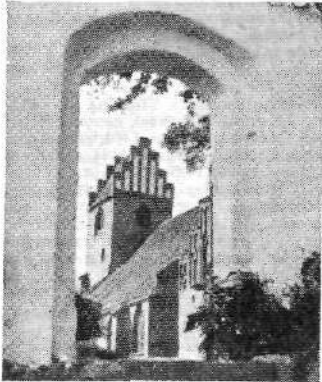
Worcester ['wʊstər], industri i Massachusetts, USA; 199 000 indb. (1945).

worcester-sauce ['wʊstə-], skarp eng. sauce af æggehvideholdige ekstrakter af bl. a. sojabønner.

Worcestershire ['wʊstəʃɪə], grevskab i V-Engl. SV f. Birmingham. 1812 km², 512 000 indb. (1948).

Vorderrhein [fɔːrdərrain], kildeflod til Rhinen, udspringer i dalen ml. St. Gotthard og Glarner Alperne.

Vording'bor'g, da. købstad 15 km SV f. Præstø (S-Sjælland); 10 870 indb. (1948). V slot (s. d.) med Gåsetårnet, kirke (gotisk, vistnok fra 15. årh.), råd-, ting- og arresthus (1843-45), Sydsjællandsk Museum (i en gammel bindingsværksbygning ved slottet), sindsygehospital (Oringe). Industri: Jernvarer, maskiner m. m. Station på Kbh.-

Vordingborg kirke.

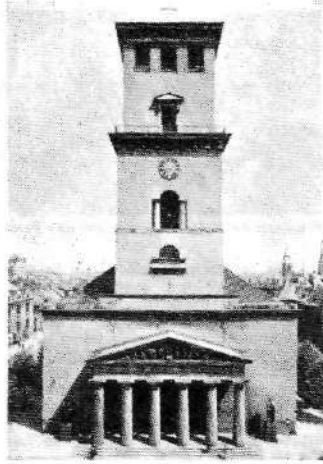
Gedser og Masnedssund-Kalvehave banen, 2 havne (ved Vigen og Masnedssund). V (af Oringe (Worthing)) er en meget gl. by, måske ældre end borgen og fra tidl. tid overfartsstid til Falster. Hvorår den har fået privilegier, vides ikke (stadfæstede 1415). Særlig i middelaldr. polit. centrum (vendertøgene, danehoffet).

Vordingborg slot, anlagt af Valdemar d. Store, udvidet især af Valdemar Atterdag, ringmur med hjørnetårne. 1671 - omkr. 1750 lå her prins Jørgens slot; bevaret er kun det 7 stokværk høje Gåsetårn (spir med gås fra 1871; genopsat som erstatn. for den da forlængst forsvundne guldgås).

Wordsworth ['wɔːdzwɜːθ], William (1770-1850), eng. digter. Udg. s. m. vennen Coleridge de berømte *Lyrical Ballads* (1797), der indledte den eng. romantik. W boede det meste af sit liv i barndoms-egnen *The Lake District* (Sødistriktet) i Cumberland, hvis natur blev den dominerende impuls i hans digtning. Poet Laureate 1843. Digtninge: *The Excursion* (1814), *Sonnets* (1838), det selvbiogr. *The Prelude* (1798-1805) o. a. Hans første intense naturoplevelse og mystikeragtige visioner aftog efterhånden i klarhed, og han søgte da i hele sin digtning at fordybe sig i mindet derom og bearbejde sin naturreligion til en moralsk opbyggelig lære. (Portræt sp. 4977).

Vor Frelsers Kirke på Christianshavn i Kbh., opf. 1682-96 af Lambert van Haven, det spiralsnoede tårn af L. Thura 1749-50. Klokkespil med 44 klokker 1927-29. (Ill.).

Vor Frue Kirke i Kbh., grl. af Peder Suneson, der gjorde den til kollegiatkirke,

afst 1316 af en treskibet gotisk kirke med kapelkrans om køret. Efter Kbh.s brand 1728 genopførtes kirken med tre lige høje skibe; denne bygning gik til grunde ved bombardementet 1807 og den nuv. i nyklassisk stil skyldes C. F. Hansen (1811-29). Den indre udsmykn. skyldes især Thorvaldsen.

Vorgård, anden stavemåde for Voergård. **Vorherres hane**, folkeligt navn på mariehønen, som tidl. blev betragtet som Guds sendebud, hvorfor den f. eks. i et gl. børnerim bliver bedt om at flyve op til Vorherre og bede om godt vejr.

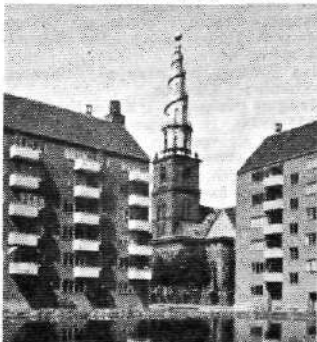
-vor'risk, d. s. s.: -vor.

Workington ['wɔːkɪŋtən], havneby i NV-Engl. nær Solway Firth; 29 000 indb. (1948). Kulgruber, jernindustri.

World Alliance ['wɔːld ə'leɪʃən], økumenisk arbejdsorgan, stiftet 1914 på skotsk initiativ og støttet af Carnegie; standset af 1. Verdenskrig, men efter denne genoptaget i *Faith and Order*- og *Life and Work*-bevægelserne.

World Council of Churches ['wɔːld 'kaʊnsəl əv 'tʃɜːtʃɪz] (eng.: Kirkernes Verdensråd), økumenisk sammenslutning, endeligt konstitueret i Amsterdam 1948. Baggrunden herfor var de fælles-kirkelige bevægelser efter 1. Verdenskrig (jfr. økumeniske konferencer). Hovedlinjerne for rådet vedtoges 1938 i Utrecht (Det Foreløbige Verdenskirkeråd), og det besluttedes at oprette W på et verdenskirke-møde 1941 (udsat på grund af 2. Verdenskrig). Ca. 150 kirkesamfund har tilsluttet sig W (marts 1949); udenfor står den kat. kirke, den ortodokse kirke i Sovj., nogle ortodokse Balkan-kirker samt enkelte lutherske trossamfund i USA. W ledes af 6 presidenter og en centralkomité på 90 medl. (bl. a. 10 anglikanere, 10 metodister, 5 baptister, 16 lutheranere og 13 repr. for ortodokse kirker). Hovedkontor i Genève, centralkontorer i New York og London.

World Council of Early Childhood Education ['wɔːld 'kaʊnsəl əv 'ɜːli 'tʃaɪldhʊd 'ɛdʒu'keɪʃən] (eng.: verdensrådet

Vor Frelsers Kirke.

vedr. den første barndomsopdragelse), (WCECE), grl. i Praha 1948 som en internat. organisation for forskolealderpædagoger.

World Federation of United Nations Associations ['wɔːld fæd'ereɪʃən əv juː'naɪtɪd 'neɪʃənz ə'soʊsi'eɪʃən] (eng.) (WFUNA), stiftet 2. 8. 1946, internat. sammenslutn. af private foreninger, der virker for udbredelse af kendskab til FN og til fremme af dennes formål.

World Friendship Association ['wɔːld 'frænd(ɔ)ʃɪp ə'soʊsi'eɪʃən] (Verdens-Venskabs-Forbundet), forening, der tilstræber at fremme international forståelse v. at skabe direkte og personl. forbindelse ml. folkene ud over grænserne. Opr. stiftet 1929 af holl. J.W. Niemann som *World Friendship Tours* (Venskabsrejser). Op-hørte 1939, genoprettet 8. 5. 1945 som W; udveksling af gæster; sprogkurser m. m. oplysende arb.; dannelse af fond for at sikre ubemidlede rejsmuligheder. Da. afd. oprettet 1946; ca. 10 000 medl. (1948).

World Health Organization ['wɔːld 'hælp 'ɔːɡənɪ'zeɪʃən] (eng.), Verdenssundhedsorganisationen.

World Power Conference ['wɔːld 'paʊə 'kænfərəns] (eng. verdens-kraft-konferen- ce), en internat. organisation, der arbejder med undersøgelse ang. udytningen af verdens kraftkilder. Der er nationale komiteer i de fleste civiliserede lande og man mødes med få års mellemrum til plenar- og sektionmøder. Det første plenarmøde blev holdt i Paris i 1924.

World-Telegram, New York ['wɔːld 'tɛləgrəm], amer. aftenavis (uafhængig), grl. 1931 ved sammenslutning af *Politizer*-avisen N. Y. *World* (demokratisk partiorgan, grl. 1861) og N. Y. *Telegram* (grl. 1876). Oplag 1948: 382 000.

Worm ['vɔːm], *Jacob* (1642-ca. 1692), da. præst, stedsøn af Kingo, skarp satiriker, ikke mindst over for Kingo og regeringen; afsat, dødsdømt 1681, men benådet med forvisning til Trankebar.

Worm ['vɔːm], *Ole* (1588-1654), da. læge og oldforsker. Prof. i Kbh. 1613. Har bl. a. skrevet *De aureo cornu* (1641) (om guldhornet) og *Monumenta Danica* (1643) om de da kendte runeindskrifter. Havde stor oldsagsamling og studerede ivrigt da. oldtidsminder. (Portræt sp. 4977).

Worm ['vɔːm], *Pauline* (1825-83), da. forfatterinde. Romanen *De Fornuftige* (1857) og hendes digte glemte, men som en af kvindesagens pionerer huskes hun stadig.

Worma ['vɔːrmə], no. elv, fra Mjøsa forbi Eidsvoll til Glomma, hvis største tilløb V er.

Worm-Müller [vɔːrm 'mʏlɐ], *Jacob* (f. 1884), no. historiker (Norge i Napoleons-tiden), docent i Oslo 1919, prof. 1928. Fra 1941 knyttet til den no. regering i London (informationstjenesten og radion). Efter 1945 no. delegeret til FN.

Wormorsden, *Frands* (1491-1551), da. reformator (hollænder af fødsel), karmelit, elev af P. Helgesen, grebet af Reformationen, medarbejder på kirkeordinan- sen, 1537 biskop i Lund; afgørende blev hans liturgiske håndbøger.

Worms [vɔːrms], ty. by ved Rhinen i Rheinland-Pfalz; 50 000 indb. (1939). Bet. industri, tekstiler, lædervarer, sukker m. v. Stor vinavl (Liebfrauenmilch). Bispesæde fra romertiden (Civitas Vangionum); burgundernes hovedstad i 5. årh. (skueplads for Nibelungen-sagnet). Fra 1074 fri rigsstad. Ved konkordat i W 1122 endte investiturstriden. Sæde for talrige rigsdage og fyrsteforsamlinger, bl. a. 1521, da Luther mødte op for Karl 5. og blev lyst fredløs. Kom 1815 under Hessen-Darmstadt. Henimod 50% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Worms-ediktet af 8. 5. 1521, ty. rigsløv, hvorved Luther og hans tilhængere gjordes fredløse. W kunne p.g. af de politiske forhold ikke gennemføres.

Worms-konkordatet 1122 sluttede den egl. investiturstrid, således at i Tyskl. fik kejseren i Ital. paven forret ved valg af gejstlige.

vornedgårde, fra gl. tid betegn. for visse gårde på Bornholm, der tidl. var statens fæstegårde.

vornedskab (gl. da. *vorned* varetægt), i ældre tid på Sjælland den pligt, som påhvilede den mandl. bondebefolkning til at forblive på det gods, hvor vedk. var født, og til efter jordejerens bestemmelse at overtage jord til dyrkning. Den vornede opfattedes som en slags tilbehør til gården og kunne afhændes sammen med denne. Forholdet kendes fra 14. årh. og ophævedes først 1702.

Voronezj [vɔrɔˈnɛʃ], by i RSFSR, Sovj., nær Don, 460 km SSO f. Moskva; 327 000 indb. (1939). Jernbanecentrum med alsidig industri (maskiner, fødevarer, kalkaler). Erobreret af tyskerne 6. 7. 1942; voldsom sovjet. offensiv fra dec. s. å., generobret 25. 1. 1943.

Voronoff [vɔrɔˈnɔf], *Serge* (f. 1866), russiskfødt fr. endokrinolog, der blev sensationelt kendt i vide kredse for sine transplantationsforsøg med kønskirtler.

Vorosjilov [vɔrɔˈʃilɔf] (tidl. *Nikolsk-Ussul'rijskij*), by i RSFSR, Sovj., i Det Fjerne Østen, N f. Vladivostok; 55 000 indb. (1939). Ved V forenes den transsib. og manchariske bane.

Vorosjilov [vɔrɔˈʃilɔf], *Klementij* (f. 1881), sovjet. general. Socialist før 1917, fl. gange fængslet. Deltog i revolutionen 1917. Står Stalin nær. 1924-45 chef f. Moskva militærdistrikt, 1925-40 folkekommissær f. hæren, 1925-34 også f. marinen, Marskal 1935. Siden 1926 medl. af Politbureau. Maj 1940 formand for forsvarskomiteen, juli 1941-nov. 1944 medl. af forsvarsrådet. 1941 øverstkommand. på N-fronten mod Tyskl., okt. s. å. leder af rekrutteringen, 1944 øverstkommand. i Østen. Deltog i 1. Moskva-konf. og Tehran-konf. 1946-47 leder af den allierede kontrolkommission i Ungarn. (Portræt).

Vorosjilovgrad [vɔrɔˈʃilɔf'grat] (til 1935 *Lu'gansk*), by i Donbass i Ukraine, N f. Rostov; 213 000 indb. (1939). Stærkt jern- og maskinindustri. Besat af tyskerne 16. 7. 1942-14. 2. 1943.

Voroshilovsk [vɔrɔˈʃilɔfsk], 1933-44 navn på Stavropol; Sovj.

Worpswede [vɔrps'vɛ:de], ty. landsby på Lüneburg hede, nær Bremen. Fra ca. 1889 opholdssted for en kunstnerkoloni (Fritz Mackensen (f. 1866), Otto Modersohn (1865-1943) og hustru, Paula M.-Becker (1876-1907) m. fl.). Kredens forbeholdte var den fr. Barbizonkole.

Vorst [vɔrst], flamsk navn på Forest (Belg.).

Vorsterman [vɔrˈstɛrman], *Lucas* (1595-ca. 1675), holl. kobberstikker. En af de fineste Rubensstikkere. Har i London stukket portrætter af *Holbein* og *v. Dyck*. Kendtest er *Korsnedtagelsen* efter Rubens.

Vorsø, ø i Horsens Fjord, ca. 58 ha. 1928 indkøbt til Kbh.s Univ. m. det formål at være fristed for den naturlige flora og fauna. V med et omliggende vandareal er herefter udlagt som vidensk. reservat. På V et laboratorium for zool. og botaniske studier.

Vorså, landsby og fiskerleje 14 km S f. Sæby (Vendsyssel); 508 indb. (1945).

Worsaae [vɔr'sɔ:], *Jens Jacob* (1821-85), da. arkæolog, fra 1843 knyttet til Oldn. Museum, fra 1866 som direktør, 1874-75 kulturminister. Bragte ved sin kritiske indstilling og omfattende viden den arkæol. forskning ind i strengt vidensk. rammer. Har bl. a. udg. *Dann.s Oldtid* (1843), *Nordens Forhistorie* (1881). (Portr.).

vorte (ver'ruca), smitsom, godartet svulst i huden, navnlig hos børn og yngre individer, især på hænder og fødder.

vortebider (*Deicticus verrucivorus*), stor løvrøghoppe. Ret alm. i Danmark.

vortemælk (*Euphorbia*), slægt af v-fam. Urter, buske el. stængelsaftplanter m. mælkesaft, hvilke sidste minder meget om kaktus. 600 arter fra varme egne, de kaktusagtige især fra S-Afr.s ørkenegne. 1 Danmark er nogle cenarige arter vildtvoksende (ill.).

vorterod (*Ficaria*), slægt af ranunkelfam. I Danmark v. (*Ficaria verna*) med amme-rodder og ynglekopper i bladhjørnerne. Tidlig, gulblomstret skovbundsplante.

Klementij Vorosjilov. Jens Jacob Worsaae. Carl Gustaf Wrangel. Jürgen Wullenwever.

vortevin (*Phacochoerus aethiopicus*), afr. vildsvin. Vortefornede udvækster på hovedet. Hjørnetænderne opadbojede.

vortesyge el. *fjerkræopper*, form af fjerkrædifteritis, smitsom, viser sig ved vortelignende dannelser især omkr. næbbet, v er ret alm. hos agerhøne og ringdue, sjældn hos fasan o. a. fugle.

vortetap, ensidigt lejet krumtap.

Worthing [vɔrˈðɪŋ], badested ved eng. Kanal S f. London; 68 000 indb. (1948).

Vort Land, da. dagblad (kons.), udkom 1896-1919.

Vor Ungdom, da. pædagogisk tidsskrift, grl. 1879 af H. Trier; fra 1903 udgivet af »Det Pædagogiske Selskab«.

»Vorup, sydl. forstad til Randers; 3912 indb. (1945).

Vorwärts [vɔr'vɔrts] (ty. fremad), ty. dagblad, grl. 1884 under navnet »Berliner Volksblatt«, fik 1890 navnet V. Hovedorgan for soc. dem.; forbudt 1933, udkom indtil 1938 som emigrantorgan i Karlovy Vary.

Vos [vɔs], *Cornelis de* (1585-1651), flamsk maler, bosat i Antwerpen. Har malet rel. og mytol. billeder, men er mest kendt som portrætmaler; repr. på Nivågård.

Vosges [vɔ:ʒ], 1) fr. navn på Vogeserne; 2) fr. dept. på Vogesernes vestskråning (del af Lorraine); 5903 km²; 342 000 indb. (1946). Bet. agerbrug og industri; desuden skovbrug og kvægavl. Hovedstad: Epinal.

Vosnæs, hovedgård NØ f. Århus, 1719-1808 i slægten Gersdorffs, siden 1809 i slægten Knuths eje. Stor hovedbygning, fra 1897.

Voss [vɔs:], no. station ved Vossevangen.

Voss [vɔs], *Johann Heinrich* (1751-1826), ty. forfatter, V-s Homerovers. *Odyssee* (1781), *Ilias* (1793) fik bet. for den ty. antikiserende digtning. V besang endv. i homerisk stil nordty. borgerligt liv, idyllen *Luisse* (1795).

Voss [vɔs], *Richard* (1851-1918), ty. forfatter. Skrev en række dramaer og talr. underholdningsromaner. *Zwei Menschen* (1911, da. 1923).

Vossevangen [vɔs:vɔvɔn] el. *Vangen*, no. bygd ved stationen. Voss på Bergensbanen; 2800 indb. (1930). Sogt turiststed.

Vossische Zeitung [vɔsɪʃə 'tsaituŋ], ty. dagblad, grl. 1704 som ugeblad, fik 1785 navn efter den dav. udgiver C. F. Voss, 1824 dagblad. V, der var demokratisk, overtoges 1914 af Ullstein; ophørt 1934.

Wotan [vɔ:ˈtɔn], den ty. form for nord. Odin.

votere (lat.), afgive votum.

votter trust [vɔtɪtɪn 'trɪst] (eng. vote stemme), en form for holding company dannet ved, at aktionærer i forsk. selskaber overlader deres aktier - og dermed stemmeret - til et konsortium (board of trustees), som til gengæld udleverer dem modsvarende, dividendeberende trustcertifikater. Særlig udbredt i USA.

votiv- (af votum), løfte-, om ting, der er tiltenkt guderne: v-gave, v-indskrift o. l.).

votivfund (af votiv-), arkæol., offergaver henlagt i oldtiden på viede steder, ofte i mose el. vandløb.

votivgave (af votiv-), rel.hist., gave til guderne, givet efter aflagt løfte derom. Ved v giver man sig selv til guderne og får til gengæld disses sind og tanker, latente med de ønskede resultater.

votjakker el. *udmurter*, mongolidd folk med finsk-ugrisk sprog i Sovj. NV f. Kazan; agerbrugere.

votum (lat.), 1) højtideligt løfte; 2) det

under el. forud for en afstemning udtrykte standpunkt, f. eks. i en kollegial ret el. i et af rigsdagens ting, i sidste tilf. navnlig som tillids- el. mistillidsv. Dissenterende v, det af en dommer i en kollegial ret udtrykte standpunkt, som er overstemt af flertallet.

Vouet [vɔvɛ], *Simon* (1590-1649), fr. maler, Ludvig 13.s hofmaler. Efter V-s malerier er udført gobeliner, bl. a. *Abrahams Offer*.

Vougt [vɔkt], *Allan* (f. 1895), sv. socialdemokrat, Chefred. f. »Arbetet« 1924-44; fra 1928 medl. af 2. Kammer, fra juli 1945 forsvarsminister.

Wouwerman (s) [vɔvɔvɛrman(s)], *Philips* (1619-68), holl. maler, Virksom i Haarlem. Har malet scener fra jagt-, krigs- og lejlighet m. m. I de fleste af W-s billeder forekommer en hvid hest. Hans kolorit ejer en fin, selvagtig tone; repr. på kunstmus., Kbh. Hans broder *Pieter W* (1623-82) behandlede lign. emner og er særl. smukt repr. på kunstmus. med *Et Prospekt af Paris*.

Vouvray [vɔv'vɛr], berømt fr. vinavlsområde ved Loire.

vox (lat.), stemme.

vox 'populi, **vox 'dei** (lat.), folkets rest (er) Guds rest.

Voznesenskij [vɔzˈnɛsɕij], *Nikolaj* (f. 1903), sovjet. økonom og politiker. Medl. af komm. parti fra 1919, 1938-49 form. f. statens plankommission (Gosplan). Medl. af Politbureau.

WRAC, fork. f. *Women's Royal Army Corps*, fra 1948 navn på ATS og WAAF.

vrag, 1) svov., odelagt skib, kan ved grundstødning el. drift være farligt for sejladsen; afmærkes med grønne v-lyrskibe, v-lystønder og v-vagere udlagt efter kompassafmærkningssystemet. 2) jur., herreløst gods, der findes på havet el. indvredt på stranden. De vigtigste regler om v findes i strandsloven af 10. 4. 1895 med ændringer af 30. 4. 1909.

vragbrænde, 60-80 cm langt, mindst een gang klovlet brænde, diameter mindst 15 cm; meget knastet (knuder) el. beskædiget af svampe.

vrag (gl.da. forvredet), i skovbruget dårlig træform forårsaget ved arvelighed, ikke ved ydre forhold.

Wrangel [v'vrɛŋɛl], *Carl Gustaf* (1613-76), sv. officer. Førte sv. flåde ud ad Kielerfjord 1644, slog s. å. ProsMund v. Femern; 1646 øverstkommand. i Tyskl. Indtog Frederiksdode okt. 1657 og førte jan. 1658 sv. rytter for Lille-Belt. Fik sept. 1658 Kronborg til at kapitulere; slået af holl. flåde 29. 10. s. å. i Øresund. Medl. af forsynsderreg. efter 1660; rigsmarsk. Ledede sv. tropper i Pommern 1675, syg, ikke ansvarlig for Fehrbellin-nederlaget. Storgodssejer, byggede Skokloster og Wrangelska palatset i Stlm. (Portræt).

Wrangel [v'vrɛŋɛl], *Ferdinand von* (1794-1870), russ. polarforsker. Rejser i N-Sibirien 1820-24, guvernør i Alaska 1829-34. Sogte 1823 øen, der fandtes og opkaldtes efter ham 1867.

Wrangel [v'vrɛŋɛl], *Friedrich* (1784-1877), preuss. general; førte 1848 preuss. hær mod Danmark; øverstkommand. i krigen 1864 indtil april, uden større initiativ.

Wrangel [v'vrɛŋɛl], *Piotr*, baron (1878-1928), russ. general. Overtog 1920 den hvide hær efter Denikin, måtte vige tilbage til Krim for bolsjevikkerne. Hæren opløst nov. 1920 i Jugoslavien og Tyrkiet.

Wrangel-øen (efter Ferdinand v. W.),

ø i Ishavet N f. Østsibirien, Sovj.; 4680 km². Opdaget 1867.

vragflynder, fladfish, der er farvet på den mods. side af den for arten typiske.

vragforestillinger, sygeligt betingede forestillinger af meget forsk. natur, kan findes ved de forsk. sindssygdomme og er i deres karakter afh. af disses art.

vraglære, *teol.*, dogmatisk anskuelse og tilsvarende forkyndelse, som strider mod den anerkendte kirkelære.

wrappers ['ræpəz] (eng. wrap indpakke), sækkelærredsindpakning til baconsider.

vraz [vraz], *Stanko* (1810-51), slovensk digter, folkevækker, folkevisesamler, forgrundsfigur i den nat. illyriske bevægelse.

Wrba ['vr:ba], *Georg* (f. 1872), ty.-bøhm. billedhugger. Hovedværker: *Otto af Witelbachs rytterstatue* (München), *Diana på Hjorten* (München og Hamburg). Restaurerede Zwinger i Dresden (1924-30).

Vrchlický ['vr:tlitski:], *Jaroslav* (pseud. f. *Emil Bohuš Frida*) (1853-1912), čech. lyriker og dramatiker, prof. i litt. hist. ved univ. i Praha; tilhørte den kosmopolit. skole i Čechoslov., beherskede alle versformer med virtuositæt, udførte et bet. oversætterarbejde, skabte det čech. essay. (Portræt s. 4991).

Vrchovina Lužická ['vr:itovina 'lu:stika:], čech. navn på Luisitzer Gebirge.

Wrede ['vr:de:], *Mathilda* (1864-1928), fi. filantrop, som fra 1883, efter en religiøs vækkelse, udførte et stort humanitært arbejde bl. fanger og losladede.

Vredemands Vries ['vr:de:mændə 'vri:s], *Hans* (1527-ca. 1604), holl. arkitekt og maler. Hans talrige ornamentskik (bl. a. bygningsdetaljer af ornamentalt art) og værker om arkit. øvede stor indflydelse, også i Danm.

vredet ved, ved med fibrene liggende i skruelinier omkr. træets akse; v kan vanskelig kløves, kaster sig let og skæres over spån, når det oparbejdes, hvorved styrken forringes.

Vrejlev kloster, 11 km S f. Hjørring, opr. Daan.s eneste præmonstratensnonnekloster, fra 1575 herregård. Kun den romanske, gotisk ombyggede kirke er bevaret.

wren [ræn], medlem af WRNS (med ordspil på *wren* gærdesmutte).

Wren [ræn], *Christopher* (1632-1723), eng. arkitekt. Klassicismens banebryder i Engl. Ledede 1666 Londons genopbygning efter branden, 53 kirker (bl. a. St. Clement Danes). Hovedværk: *St. Paul's Cathedral* (1674-1710).

Wren [ræn], *Percival Christopher* (1885-1941), eng. forfatter. Rejste verden rundt og skrev senere en lang række underholdningsromaner, hvoraf fl. er oversat til dansk.

'Vre'sen, holm i Store-Bælt ml. Knudshoved og Langelands nordspids; N f. V Puller (3-6 m vand).

Vreta kloster, NV f. Linköping, Sv.s ældste og formest nonnekloster af cisterciensordenen; kun kirken, der går tilbage til 1248, er bevaret, i ombygget tilstand.

vridbor, bor m. snoet spåntrille og konisk spids m. gevind til indtrækning af boret i materialet.

vridmaskine, maskine, der anv. ved vask til at befri tøjet for det meste af vandet ved, at tøjet passerer imellem to gummebelædede, roterende valser.

Vridslølle ['vris:], sjæll. landsby ml. Glostrup og Tåstrup; 1409 indb. (1945). Statsfængsel (s. d.).

Vridslølle Statsfængsel. Taget i brug 1859. Opr. bestemt til udståelse af forberedingsstraffe. Anv. nu især til l. gang domte over 30 år og visse recidivister under 30 år, der skal udstå straf af fængsel i 5 mdr. el. derover.

Vriendt ['vri:nt], *Cornelis* og *Frans de*, se Floris.

Vries ['vri:s], *Adriaen de* (ca. 1560-1627), nederl. billedhugger. Elev af Giovanni da Bologna. Udførte for Christian 4. *Neptunfontænen til Frederiksborg*. De originale bronzefig. opstillet i Drottningholms slotspark, Sthlm. Den nuv. fontæne er en rekonstruktion fra 1888. Lign. arbejder i Augsburg.

Vries ['vri:s], *Hugo De* (1848-1935), holl. botaniker og arvelighedsforsker. Hovedværk *Die Mutationstheorie, Versuche und Beobachtungen über die Entstehung von Arten im Pflanzenreich* 1-2 (1901-03). Kendt for sine krydsningsforsøg med ærter og natlys. En af de Mendel'ske loves genopdagere (1900).

Vries, *Vredeman de*, se Vredeman de Vries.

Vriesland ['vri:s-], anden stavemåde for Friesland (holl. prov.).

vrietorn ('Rhamnus), slægt af v-fam., træer el. buske. Blomsterne cenkønnede el. tvkønnede. 100 arter fra nordlige temp. egne. I Danm. v el. korsved (*R. catharticus*) med 4-tallige, cenkønnede blomster og sorte stenfrugter, samt tørstetræ (*Frangula alnus*).

Wright [rait], *Almroth* (1861-1947), eng. patolog. Grundlæggende arbejder ved blodserum, blodets koagulation, tyfus m. m. W har opdaget opsoninerne. W-s opsoninlære har haft stor bet. for vaccinerterapien.

Wright [rait], *Frank Lloyd* (f. 1869), amer. arkitekt. Var 1888-94 ansat hos Sullivan og tilegnede sig hans radikalisme uden at acceptere hans personlige stil. I sin arkit. benytter han sig af alle moderne tekniske fremskridt. W har bygget en del varehuse; størst bet. har han fået som villaarkit. ved sin geniale evne til at indpasse bygn. i terrænet, sin kærlighed til materialernes ægthed og ved sine frie planformer. W har været den største nyskaber inden for moderne amer. arkitektur.

Wright [vrikt], *Georg Henrik von* (f. 1916), fi. filosof. Har bl. a. skrevet *The Logical Problem of Induction* (1941) og *Den logiska empirismen* (1943).

Wright [vrikt], *Magnus von* (1805-68), fi. maler; zool. interesseret; udg. s. m. sine brødre Vilhelm v. W (1810-87) og Ferdinand v. W (1822-1906) ill. værker: *Svenska foglar* (1828-38) og *Finlands foglar* (1859-73).

Wright [rait], *Richard* (f. 1909), amer. forfatter; neger, bitter skildrer af negrenes undertrykkelse. Romanen *Native Son* (1940, da. *Søn af de Sorte* 1942), selvbiogr. *Black Boy* (1945, da. *Sort Ungdom* 1946).

Wright [rait], *Wilbur* (1867-1912) og *Orville* (1871-1948), flyvemaskinens opfindere, f. i USA. Brødrene W byggede glideplaner, hvis planer var langt mere stabile og styrbare end Lilienthals. Efter mange flyvninger indbyggede de i glideplanet en af dem selv konstrueret firecylindret, vandkølet motor, der ved kædetræk drev to propeller, og den 17. 12. 1903 lykkedes den første flyvning. Den varede 13 sek. og der blev i et par meters højde tilbagelagt nogle få hundrede meter. P. gr. af W-s store hemmelighedsfuldhed vandt deres forsøg ringe tiltro, og først fl. år efter blev de hædret som flyvemaskinens opfindere og som de første i verden, der gennemførte en flyvning med motordrevet maskine. Orville W grl. senere i USA en flyvemaskinefabrik.

wrikke, søv., drive en båd frem ved med en åre ud over agterenden at gøre roterende bevægelser i vandet.

wringelhornet, zool., med stærkt snoede horn.

vrist, anat., populær betegn. for den del af fodryggen, der ligger lige foran fodledet.

'Vritra (sanskrit), i den ældste ind. mytol. en drage, det ondes repræsentant, der dræbes af guden Indra.

WRNS, off. eng. fork. f. *Women's Royal Naval Service*; dannet 14. 4. 1939, overtog visse af marinens forpligtelser til land. Aldersgrænse 17½-45 år. 1944: 80 000 medl.

Wrocław ['vrøtslaf], pol. *Breslau*, by i Śląsk (Schlesien), Polen, ved Oder; 169 000 indb. (1946; 630 000 i 1939). W er det naturlige centrum for trafik og handel i Śląsk. Udbygget efter 1945 som polsk kulturcentrum. Opr. slaviske hertugstæd, under Böhmen 1327; under Habsburg 1526, preuss. 1740. Angrebet af sov. styrker fra 25. 1. 1945, men hæ-

dede sig; efter svære kampe erobret 7. 5. 1945.

Wroński, *Józef Maria Hoene*, se Hoene-Wroński.

Vroom [vro:m], *Cornelis Hendricksz* (ca. 1591-1661), holl. maler. Hans skovlandskaber, der for øvrigt er ret sjældne, er beslagtede med J. Ruysdaels; repr. på kunstmus., Kbh.

Vrsac ['vr:sats], by i Jugoslavien NØ f. Beograd; ca. 30 000 indb. Vigtigt jernbancentrum.

'Vrubel, *Mikhail* (1856-1910), russ. maler. Rel. og mystiske billeder af samme art som Böcklins.

Vrå, da. stationsby (Ålborg-Hjørring); 1736 indb. (1945).

vråskab, d. s. s. *stolpeskab*.

Vt., off. fork. for Vermont, USA.

V-tegnet, under 2. Verdenskrig eng. symbol for sejr (eng. *victory*). Morsealfabetets tegn for v (· · · · ·) anv. som radio-pausesignal; man hilste ved at strække pege- og langfinger op i form af V. Begyndte i Engl. 1941. Efterlynet fra ty. side (Viktoria, sejrsgudinden) uden større held.

VU, fork. f. Venstres Ungdom.

Wu-chang [wu tʃan], del af d. kin. storby Wu-han.

Wuchters ['vukters] (holl. [v'vø-]), *Abraham* (1613-82), holl.-da. maler; indkaldt til Danm. 1638; navnlig berømt som portrætmaler, *Ulrik Chr. Gyldenløve* (kunstmus.), *Chr. 4.* og *Griffenfeld* (Frederiksborg).

vuc [vy] (fr.), syn; udsigt; prospekt.

Vuelta Abajo [(b)welta'βaβo], vigtig tobaksegn på Cuba V f. Habana. Jordbunden består af en tertiær kalksten, særlig velegnet til tobaksavl.

vugge, hængende el. stående bevægelig leje for spædbørn, bruges hos næsten alle folkeslag.

vuggestue, forebyggende børneværnsinstitution, der drager omsorg for børn under 2 år, mens moderen er på arbejde. 1949 fandtes i Danm. 79 v med 2665 pladser.

Wu-han [wu han], storby i Midtkina ved Yang-tze-Kiang, omfattende de tidl. selvstændige byer Han-kow, Wu-chang og Han-yang; 778 000 indb. (1931). Hovedstad i prov. Hu-pei. Stor handel og industri; flodhavn; jernbancentrum.

Wu-hu [wu hu], kin. by ved Yang-tze-Kiang, S f. Nan-king; 135 000 indb. (1931).

Vuillard [vui'ja:r], *Edouard* (1868-1940), fr. maler. Har malet farverige interiører med figurer, portrætter og dekorative vægmalerialer. *Frokosten* (glyptoteket).

Volcano [-'ka:], virksom vulkanø bl. De Lipariske Øer N f. Sicilien.

Vulcanus el. *Volcanus*, i rom. rel. en mandlig guddom, personifikation af ildens farlige egenskaber; anræbtes som beskytter mod ildebrand. V identificeredes med den gr. gud Hefaistos og overtog dennes mytiske træk.

'Vulci, en af de mægtigste etruskiske byer i Ml.-Ital. Rige gravfund fra blomstrings-tiden for krigen m. romerne omkr. 280 f. Kr.

wulfenit [v-] (efter den østr. mineralog F. X. von *Wulfen* (1728-1805)), *PbMoO₄*, gult el. rødt tetragonalt mineral, der anv. som molybdænmalin.

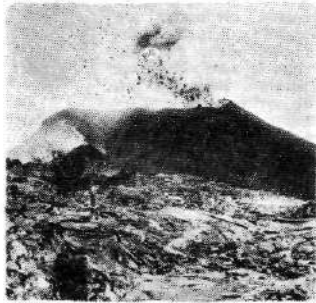
Wulff [vul'f], *Anna* (1874-1933), da. børnehavepædagog. 1897-1910 leder af en privat børnehave i Kbh. og etårigt kursus til udd. af børnehavelererinder. Sit kursus uddivede hun 1906 s. m. sin søster Bertha W til et seminarium. »Frobelhøjskolen« (toårig udd. fra 1918) og oprettede en folkebørnehave på Christianshavn for de dårligt stillede børn.

Wulff [vul'f], *Georg* (f. 1900), da. forfatter og højskolemand. Drev rel. hist. studier. En halv snes aforisme-samlinger (siden 1930) viser både tænke- og formevne.

Wulff [vul'f], *Hilmar* (f. 1908), da. forfatter. Fiskerson; tidl. sømand, eks-pedient o. a. Har udg. en proletarisk udviklingsroman i 3 bd., *Som Vejr i April - Sådan Noget Sker Faktisk - Arbejdet Sang* (1942-46), og en kollektiv roman om sukkerroindustriens

- gennembrud på Lolland, *Vejen til Livet* (1947).
- Wulff** [vul'f], *Johannes* (f. 1902), da. forfatter. 1 digtsaml. *Kosmiske Sange* (1928) og romanen *O, Ungdom!* (1929) findes den kapriciøse humor og den mystisk-rel. livsholdning, som udmerker hans forf. skab; digtsaml. som *Sange fra Jorden* (1932) og *Opstandelse* (1946), skitserne *Man Går og Mumler* (1930) og romaner som *Elskøvs Under* (1931) og *Fast Ansat* (1940) samt den børnepsyk. *Trollerier* (1939) vidner om et originalt, men ikke stærkt disciplineret talent.
- Wulff** [vul'f], *Kurt* (1881-1939), da. sprogforsker. 1928 docent i østasiatiske sprog med særligt henblik på kinesisk. Arb. bl. a.: disputatsen *Den Oldjayske Wirāta parwa og dens Sanskritoriginal* (1917), *Chinesisch und Tai* (1934). *Über das Verhältnis des malayo-polynesischen zum indochinesischen* (udgivet 1942).
- Wulff** [vul'f], *Wille* (f. 1881), da. billedhugger, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1914; bl. a. springvandet *Sct. Michael og Dragen* (1930, Slagelse) og bronzebusten *Russisk Digter*.
- Wulffs Flak**, sandet grund ml. Århus og Samsø, 6 m vand.
- Wulfila**, got. form af Ulfila.
- Vullgata** (lat; den gængse), den rom.-kat. kirkes off. lat. oversættelse af Bibelen, foretaget af Hieronymus ca. 400 e. Kr., normeredes som bibeltekst 1546.
- Vulgus** (lat.), hoben, menigmand.
- vulgær** (af *vulgus*), dagligdags; tarvelig, pøbelagtig.
- vulgerlatin**, det lat. jævne talesprog (mods. klassisk lat., der væsentlig var et litt.-sprog). v har udviklet sig til de moderne romanske sprog.
- vul'ka'n** (af *Vulcanus*), sted, hvor flydende magma trænger frem til jordoverfladen gnm. et rørformet krater, oftest i toppen af et v-bjerg, der er opbygget af de ved v-udbrud frembrudte stenarter. v-s

Vesuv.

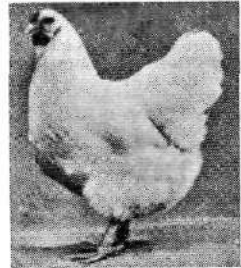
virksomhed består af eksplosionsagtige v-udbrud med udstødelse af vanddamp, løse udbrudsprodukter (aske, lapilli) og flydende lava. Efter en udbrudsperiode sker vulkanske eftervirkninger, d. v. s. udstømning af vanddamp o. a. luftarter i såk. fumaroler, sulfioni og mofetter. Efter udbruddens karakter dannes forsk. typer af v-bjerge. Ved overvejende produktion af letflydende lava opstår lave lavakegler (Hawaii- el. Dyngja-type), ved produktion af rigelig løse udbrudsprodukter tillige med lavastromme dannes højere v-kegler (Vesuv-type). Efter kraterets form dannes enkelt- el. kratertrækket (af spalter, eks. Island). Fra hist. tid er kendt ca. 400 virksomme v. De grupperer sig sammen med de »udsukte« i en zone, der svarer til den alpine foldezone plus en brudzone gnm. Østafrika og een gnm. Atlanterhavet.

vulkani'ber, formstøft fremstillet af ulmet papir ved behandling med svovlsyre el. zinkchlorid og påfølg. presning under opvarmning. v er hårdt og stærkt og har mange anv. f. eks. til pakninger, kufferter, samt elektr. isolation.

vulkani'se'ring, behandling (evt. under opvarmning) af råkautsjuk med svovl el. klorsvovl evt. opløst i kulstofdisulfid. Ved v stiger kautsjukkens elasticitet og temperaturbestandighed, medens dens

- evne til at formes går tabt (se endv. gummi og formstøffer). v-processen blev opfundet af Goodyear omkr. 1840. Det første patent ang. luftgummi fremkom i Engl. i 1845, men den første praktiske anvendelse (til cykler) blev gjort af Dunlop i 1888.
- vulkanolo'gi** (*vulkan* + *-logi*), læren om vulkanerne, deres bygning og dannelse samt de kem. og fys. processer ved vulkanudbruddene.
- vul'ka'nsk aske** er ikke en forbrændingsrest, men findelt støvformig lava, som udstødes under vulkanudbrud og føres højt op i luften, så at askeskyen i vid omkreds kan gøre dag til nat, og asken i tykke lag kan dække hele omegnen.
- vulkanske bjergarter** er lavabjergarter og vulkansk tuf.
- vulkansk glas**, magma, størket som glas i amorf form, v forekommer som obsidian, begsten, pimpsten o. a. glasbjergarter i lavastromme og udgør en stor del af kornene i vulkansk aske.
- 'Wullenwever**, *Jürgen* (1492 el. 93-1537), borgmester i Lübeck. Tog magten 1533 som leder f. demokratisk-luthersk parti. Søgte ved Grevens Fejde magten over indløbet til Østersøen for at slå d. holl. konkurrence ud; førte vaklende politik, afsat efter nederlagene 1535; henrettet. (Portræt sp. 4983).
- 'vulnus** (lat; sår), akut sår opstået ved læsion el. under operation. Mods. ulcus.
- Vulpian** [vul'pjã], *Edme Felix Alfred* (1826-87), fr. nervalge. 1867 prof. i patol. anat., 1872 i eksperimentel patologi ved univ. i Paris. Stort antal arbejder om nervesystemets fysiologi og farmakologi, samt om gigtsgydomme og tuberkulose o. a.
- Vulpian** [vul'pjã], *Christian August* (1762-1827), ty. forfatter. Goethes svoger, skrev ridder- og røverromaner, *Rinaldo Rinaldini, der Räuberhauptmann* (1797-1800).
- Vulpian**, *Christiane* (1765-1816), søster til Chr. A. V. Født 1789 Goethes sønnen August; blev 1806 g. m. Goethe.
- vul'st** (ty.), ark., liste med en kvartcirkels profil.
- vulstjern**, valset blødt stål med vulst.
- 'vulva** (lat.), anat., kvindens ydre kønsdel.
- Wunderhorn**, *Des Knaben* (af 'kna:ban 'vunderhorn)[ty: drengens fortryllede horn], ty. folkevise-saml., udg. 1805-08 af Cl. Brentano og A. v. Arnim.
- Wundt** [vunt], *Wilhelm* (1832-1920), ty. psykolog og filosof. Øvede med *Grundzüge der physiologischen Psychologie* (1874) stor indfl. på eksperimentel psykologien. Skrev desuden bl. a. det eklektiske *System der Philosophie* (1889) og kæmpeværket *Völkerpsychologie* 1-10 (1900-20).
- Vuoksi** ['vuoksi], sv. *Vuoksen*, 150 km l. fi.-sovi, flod, afløbet for Saimaa til Ladoga. Vandfald: Tainionkoski, Linnankoski, Imatra, Vallinkoski m. fl.
- Vuolijoki** ['vuolijoki], *Hella* (f. 1888), fi. dramatiker. Har skrevet en række folkeskuespil med soc. motiver (*Kivimorna på Niskavuori* (1936, opf. Kbh. 1938)). Dømtes 1943 til fængsel på livstid for at have søgt fredskontakt med Sovj. Frigivet 1944 efter våbenstilstanden. Cheff. Finl.s radio 1944-49.
- Vuori** ['vuori], *Eero* (f. 1900), fi. politiker. Leder f. fi. fagforeningsbev., minister sept. 1944-sept. 1945, derpå fi. gesandt i USA.
- Wu P'ei-fu** ['wu 'phæi 'fu] (1873-1939), kin. general, hærinspektør, søgte efter 1920 at opretholde kin. centralreg. i Peking, men blev 1926-27 slået af Chang Tso-lin. Sluttede sig 1937 til den af japanerne oprettede reg. i Nan-king.
- Wupper** ['wupər], 105 km l. biflod til Rhinen; udspringer i Sauerland og gennemløber et af Tyskls vigtigste industriområder.
- Wuppertal** ['wupərta:l], ty. by ved Wupper, Nordrhein-Westfalen; 325 000 indb. (1946). Opstået 1929 ved forening af byerne Elberfeld og Barmen samt indlemmelse af fl. mindre byer. Meget

- vigtig industriby (tekstiler, spindemasiner, kemikalier, metalvarer). Henimod 50% ådelagt i 2. Verdenskrig.
- Vurderingsmyndigheder**, de myndigheder, der foretager de vurderinger af værdien af fast ejendom, som ligger til grund for beregn. af grundskyld og ejendoms-skyld samt grundstign.skyld (og jernbaneskyld) til staten og komm. I hver komm. (for større komm. hvert vurderingsdistrikt) vælger kommunalbestyrelsen 2 vurderingsmænd. Disse udgør s. m. en vurderingsformand kommunens vurderingsråd. Vurderingsformanden er fælles for de komm., som hører til samme vurd.kreds (hvoraf i hele landet findes 160). Vurd.kredse er atter samlet i skyldkredse (i alt 46) med hver sin overinstans; skyldråd, bestående af de omfattede vurderingskredses vurd. formænd. Øverste instans er m. h. t. tilsyn, vejledning og revision Statens Ligningsdirektorat og Ligningsrådet, m. h. t. påkendelse af klager over ansættelser Landskatteretten.
- Wurlitzer-orgel** ['wurlitser-], kino-orgel, bygget af det amer. instrumentfirma Rudolph Wurlitzer Co., Cincinnati.
- W. Va.**, off. fork. for West Virginia, USA.
- wyandotte** ['waiəndət], eur. kolonisters betegn. for huroner.
- Wyandotte Cave** ['waiəndət 'kæ:vi], næststørste af Amer.s drypstenshuler; 60 km lang, beliggende i Indiana.
- wyandotter** ['waiəndət-], amer. mellem-

svær honserace; forekommer i flere farver, i Danm. oftest hvid.

Wyäsa ['vja:si] (sanskrit: samler, kompilator), ind. legendarisk vismand, hvem affattelsen af Mahābhārata, Purānaerne o. a. ældre værker tilskrives. V er næppe en hist. person.

Wyatt ['waiət], *Matthew Cotes* (1777-1862), eng. billedhugger og maler. Hovedværk: Wellingtons rytterstatue ved Hyde Park i London.

Wyatt ['waiət], *Sir Thomas* (1503-42), eng. digter. Bidrog til indførelsen af den ital. sonnetmode.

Wyborg ['vylbørk], fi. *Viipuri*, sv. *Viborg*, by i RSFSR, Sovj., NV f. Leningrad, ved Den Finske Bugt; ca. 75 000 indb. (1939). For 2. Verdenskrig var V en blomstrende træindustri- og havneby med stor eksport af træ og træprodukter; vigtig handelsby og jernbanecentrum. Fra 13. årh. sv. Grønsefästun. mod Rusl. Afstået til Rusl. 1721. 1809 til Finl., energisk forsvaret under Vinterkrigen, afstået marts 1940. Genobtaget 30. 8. 1941; atter erobr. af Sovj. 20. 6. 1944, afstået af Finl. 1944 (1947).

Wycherley ['witsjəli], *William* (1640-1716), eng. dramatiker. Giver i lystspil, *Love in a Wood* (1671), *The Country Wife* (1672); da. *En Kone fra Landet*, opf. i Kbh. 1941) o. a. et satirisk billede af tidens letfærdige omgangstone.

Wycliffe el. *Wiclyf* ['wiklɪf], *John* (ca. 1320-84), eng. teolog; tileggede sig i Oxford nominalismen og Defensor Pacis' kirkepolitiske syn. Hævdede det nat. kongedømmes ret over for det internat. pavevælde, som han også angreb ud fra fattigdomsidealer. W, der beskyttedes af parlamentet, udviklede sig i 1370'erne til lætter, ville bygge alene på skriften, nægtede transsubstantiationen, og stiftede fra helgendyrkelse, colibat osv. Udsendte vandreprædikanter (lollarder). Han var urørlig til sin død; fordømt af konciliet

i Konstanz 1415, opgrævet og brændt; øvede stor indfl. på Hus.
Vyk, ty. *Vyk* [vi:k], sydsvensk flække; hovedby og badested på øen Før; 6259 indb. (1946; 1939: 2824 indb.).

Wyk by Duurstede, ældre stavemåde for Wijk bij Duurstede.

Wy, grund (3,7 m vand) i sydl. del af Horns Revs yderrev; fyrskib.

Wyler ['wa:lor], *William* (f. 1902), amer. filminstruktør. Debuterede 1920; under talefilmen en af amer. films betydeligste og personligste instruktører ved sin soc. interesse og sin indtrængende psyk. forståelse, bl. a. i »De Tre« (1935), »Dods-worth« (1936), »Blindgaden« (1937), »Stormfulde Højder« (1939), »De Små Røve« (1941), »Mrs. Miniver« (1942) og mesterværket »De Bedste År« (1947).

Wyo., off. fork. for Wyoming, USA.

Wyoming [wai'o:mi:n] el. [wai'ami:n] (fork. *Wyō.*), stat i Rocky Mountains, USA; 253 587 km²; 251 000 indb. (1940; 1947: 265 000), 0,9 pr. km²; 37,3% boede i byerne. Hovedstad: Cheyenne. W-s nordøstl. hjørne er en del af The Great Plains, resten en del af Rocky Mountains. Mod NV ligger Yellowstone National Park. W-s sydl. del er et 2000 m h. plateau, Laramie Plains, der dannede den gamle udvandrervej til Pacific-staterne. Bjergene dækkes af nåleskov, højsletterne er steppe. - *Erhverv*. Kvæg-avlen lægger vægt på slagtekvæg og får (1947: 1 043 000 stk. kvæg og 2 581 000 får). Minedriften 1947: 9 mill. t kul; desuden en del olie og naturgas. - *Historie*. Kolonisation begyndt 1834; territorium 1868; stat 1890. Hvid indvandring mødte heftig modstand fra sioux-indianerne, der blev slået 1876. (Kort se USA).

Württemberg ['vyrtværbærk], tidl. stat (land) i Tyskl.; 1939: 19 507 km²; 2,9 mill. indb. Hovedby: Stuttgart. Omfattede den vestl. del af den sydtyske højslette, en del af Schwarzwald og af Alperne. - *Historie*. W voksede frem som grevskab i 13. årh. i det splittede Schwaben. Frigjorde sig i 16. årh. fra habsburgske forsøg på overherredømme, blev protestantisk. Kongerige 1806, stærkt udvidet under fr. beskyttelse. 1871 ind i Ty. Rige, republik 1918. Siden 1945 delt ml. den fr. zone (W-Hohenzollern) og USA-zonen (W-Baden).

Württemberg-Baden [vyrtværbærk/ba:dn], siden 1946 ty. land i USA-zonen; 19 500 km²; 3,6 mill. indb. (1946). Hovedstad: Stuttgart. Omfatter de af USA-tropper besatte nordl. dele af de tidl. lande Württemberg og Baden.

Württemberg-Hohenzollern [vyrtværbærk ho:zn'tsollørn], ty. land i den fr. zone; 10 095 km²; 1,1 mill. indb. (1946). Hovedstad: Tübingen. Omfatter Hohenzollern samt de dele af det tidl. Württemberg, der siden 1945 er under fr. besættelse. Oprettet 1946.

Würzburg ['vyrtsvurbk], ty. by ved Main, NØ-Bayern; 108 000 indb. (1939). Handel med vin og frugt; industri. - Bispedømme fra 741, blev 1801 sekulariseret og 1815 indlemmet i Bayern. - Ca. 90% ødelagt i 2. Verdenskrig (marts 1945).

Würzburg-skolen, filos.-psyk. retning, bekendt for eksperimentalspek. undersøgelser af tænkeprocesserne.

Vysjinskij [vi'sjin-], *Andrej J.* (f. 1883), sovj. politiker. Jurist. Socialist 1902, 1920 medl. af kommun. parti. Prof. i Moskva, anklager v. Moskva-processerne 1936-38, 1940 vice-udenrigsminister (marts 1946 -min.). Sept. 1943 russ. repr. i allierede Middelhavsudv., nov. s. å. i det konsultative råd for Ital., deltog i Potsdam- og Jalta-konf.; har efter 2. Verdenskrig repræs. Sovj. på talrige internat. møder, hvor han med skarphed er gået ind for de sovj. synspunkter. Afleste marts 1949 Molotov som udenrigsminister. (Portræt.)

Wyspiański [vis'pjanski], *Stanislaw* (1869-1907), po. kunstmaler og forfatter, tilhørte »Det Unge Polen«, skrev en lang række ejendommelige tragedier, stærkt påvirkede af Sofokles og Euripides. Hans hovedværk er trilogien *Legionen, Brylluppet og Befrielsen* (1900-03).

Jaroslav Vrchlický. Andrej J. Vysjinskij.

Vytjeĝda ['vitĝeĝda], nordlige Dvinaes østl. kildeflod, Sovj.

Wyville Thomson Ryggen ['waiivil 'tæmsn] (efter havforskeren Sir Charles W. T. (1830-82)), undersøisk ryg af vulkansk oprindelse ml. Skottl. og Gronl., adskillige Atlanterhavet fra Nordhavet. Færøerne og Isl. ligger på W.

væbner, middelalderen 1) lavere adelsmand; 2) ridderens adelige følgesvend, der selv kunne blive ridder.

væbnet neutralitet. Til hævdelise af neutral skibsfarts rettigheder under krigen i slutn. af 18. årh. sluttedes 1780 og på ny 1800 forbund ml. Danm.-No., Sv. og Rusl. om at kræve visse af A. P. Bernstorff og den da. folkeretslærde Martin Hübner nærmere udformede regler overholdt af de krigsførende samt med våbenmagt at yde neutrale skibe beskyttelse mod opbringelse. Forbundet af 1780 voldte Engl. vanskeligheder under Nord-amer. Frihedskrig; forbundet af 1800 førte til krig og opløstes efter slaget på Kbh.s red 1801.

væddeløb, konkurrence i løb, i ridning synonym for galopløb.

væddeløberne (*Chlorophyllum*), urteagtigt stueplante fra S-Afr., liljefam., med kødede rødder og smalle, rosetillede blade. Lange blomsterstængler med uanselige blomster og senere med små ynkleknopper, der tynger stænglerne ned. Kan trives i nordvindue.

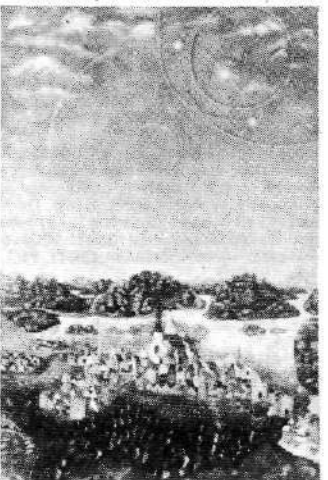
'Væddø, sv. ø (125 km²) i Ålandshavet, skilt fra fastlandet ved smalt farvand; ca. 2600 indb.

væder, 1) han af får; 2) træbuk (*Clytus arletis*), sort, gule tværstreber; larven i lovtæer.

Væderen ('Aries), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

Væderpunktet el. *forårspunktet*, astron., det skæringspunkt ml. ekliptika og himlens ækvator, hvor Solen står ved forårsjævndøgn.

'Vædersolstavlan (sv. *vædersol bisol + tavla* maleri; V viser bl. a. halo-fenome-

ner), ældste kendte maleri af Sthlm. (1535); Storkyrkan, Sthlm.

'Væderøarna, sv. ørgruppe i Skagerrak, NV f. Lysekil; fyr.

vædske, fys., tilstandsform, der er karakteristisk ved, at stoffet antager form, men ikke rumfang efter den beholder,

hvori det findes, idet v stiller sig med en fri vandret overflade. v-tilstanden beror på, at molekylerne er frit bevægelige ml. hverandre, men alligevel sammenholdes til et hele af tiltrækningskræften. v-s ligevægt og tryk i v omhandles i hydrostatik.

vædskebrandbombe, brandbombe, hvis ladning fortrinnsvis består af benzin, olie og tjære.

vædskekøling af flyvemotorer er mere intensiv end luftkøling, men kræver til gengæld en mere kompliceret installation, v forekommer derfor næsten ude-lukkende ved meget store flyvemotorer i mil. maskiner, medens store luftkølede stjernemotorer foretrakkes til f. eks. store trafikfly. Som kølevædske benyttes enten ren ætylenglykol el. vand iblandet ætylenglykol; vand alene er uegnet, da kp. falder med aftagende atm.-tryk.

vædskers strømning behandles under hydrodynamik, der giver sammenhængen ml. tryk og hastighed. Ved små hastigheder og dimensioner har man laminar el. hvirvelfri strømning, hvor vædskeledene glider forbi hinanden i lag (lat. *lamina*) uden at blandes, og hvor modstanden mod bevægelsen især er gnidningsmodstand; ved store hastigheder og dimensioner får man turbulent el. hvirvelstrømning, hvor modstanden mod bevægelsen bestemmes af vædskeledenes kinetiske energi. Afgørende for strømningens art er Reynolds tal. For laminar strømning gælder, at trykret er lille, hvor hastigheden er stor og omv. (Bernouillis sætning), v afbildes ved strømlinier.

væggelav (*Xanthoria*), slægt af bladlaver med bladformigt, gløt løv. Alm. på stammer, plankeværker og sten nær beboede steder.

væggelus (*Cimex lectularius*), ganske flad, brunlig, vingelos 6-8 mm l. tæge. I boliger; om dagen skjult i sprækker, suger om natten blod på sovende mennesker og fremkalder derved en kløende hudlidelse. Har i de senere år nærmest været i tiltagen. Bekæmpes m. svovlsyrling el. m. sprøjte-vædske, f. eks. med pyrethrum og derris.

væggeløs, d. s. s. væggelus.

Wägner ['vægnør], *Elin* (1882-1949), sv. forfatterinde og journalist. Rektordatter. Begyndte m. vittige, agitatoriske kvindesagsromaner, *Norrullsligan* (1908), *Pennskafet* (1910, da. 1911). Erhvervede under indtryk af 1. Verdenskrig en rel. farvet tur på offerviljen, der omsattes i psyk. romaner om smålandske bønder, *Åsa-Hanna* (1918, da. 1942), *Svalorna flyga högt* (1929, da. 1930), hvori bestandigt kvinder er ideens repræsentanter.

vægplader, byggeplader til fremstilling af ikke bærende skillevægge, enten tykke til fremstilling af hele væggen el. tynde til anbringelse på stolper.

vægtring, i *ridesporet* en hests bratte standsen foran en forhindring, som den skulle have sprunget over. Når en hest vægtrer for tredje gang diskvalificeres ekvipagen.

vægsten (da. vægblod), d. s. s. klæbersten.

vægstillet, bot., frøstol, som sidder på indersiden af frugtens væg.

vægt, 1) betegn. for Jordens træk i et lege (tyngdekraft), bruges i dagl. tale i betydn. legemets masse. Angives i enheden kilogram (kg).

2) apparat til sammenligning af legemers vægt el. masse, baseret enten på en elastisk fjeders længdeforandring ved træk el. tryk (fjeder-v) el. på anv. af vægtstænger, der kan være ligearmede som i skål-v, uligearmede som i en bismær, el. sammensatte vægtstangssystemer som i decimal-v.

Vægten (*Libra*), stjernebillede, hovedsagelig på den sydl. stjernehimmel.

vægtre, i ældre tid ordenshåndhavere om natten. I Kbh. ophævedes v-institutionen 1863.

vægtgang, åben el. lukket vagtplads på befæstningsmure, bymure m. m.

vægttervers, anonyme rel. vers fra 17. årh., sunget af natvægterne ved hele

klokkeslæt, i Kbh. til 1863, i Ribe til 1902.

vægtfylde el. *massefylde* er massen i g af 1 cm³ el. af 1 milliliter (ml) af legemet og angives i enhederne (g/cm³ el. g/ml, der er meget nær ens, da 1 ml = 1,000207 cm³). For faste legemer bestemmes v ved hydrostatisk vægt, og for væsker ved pycnomet, aräometer el. Mohr-Westphals vægt. For luftarter angives ofte den relative v, som er luftartens v, divideret med v af atmosfærisk luft ved samme tryk og temperatur.

vægtklasser (i sport). Bokser, brydere og vægtløftere inddeles efter deres vægt i v for at skabe ensartede fysiske betingelser for kampen. Følgende v findes: flue-, bantam-, fjær-, let-, welter-, mellem-, letsvær- og sværvægt.

vægtlodder til nøjagtige væjninger er justeret ved direkte el. indirekte sammenligning med normalkilogrammet (i Danmark fra 50 kg til 1 mg) og indrettes som regel efter det princip, at man ved kombination af 4 lodder (f. eks. 1, 2, 3 og 4 g) kan fremstille alle vægte fra 1 til 10 g og tilsvarende for andre decimalklasser, så at man med 20 lodder kan fremstille alle vægte fra 0,01 til 1000 g i spring på 0,01 g.

vægtløftning, atletikøvelse af gl. folkelig oprindelse; en stålstang med skiveformede lodder i begge ender løftes over hovedet i strakt(e) arm(e); stangens længde ml. vægtskaal skal være mindst 120 cm. Vægtløfterne inddeles i flg. vægtklasser: bantam indtil 56 kg, fjærvægt indtil 60 kg, letvægt indtil 67,5 kg, mellemvægt indtil 75 kg, letsværvægt indtil 82½ kg, sværvægt over 82½ kg. v inddeles i 3 øvelser: *stem*, hvor stangen løftes i 2 tempi, 1) fra gulv til bryst, 2) til strækstilling, *træk*, stangen løftes fra gulv til strækstilling i en bev., *stød*, i udfaldsstilling løftes stangen til brystet, derfra til strækstilling efter markeret pause.

vægstang kaldes ethvert legeme, der kan dreje sig om en fast akse under påvirkning af kræfter. For ligevægt af en v gælder momentsætningen. Efter aksens anbringelse i forhold til kræfterne skelnes ml. enarmede og toarmede v, hvilke sidste kan være lige- el. uligarmede.

vægtæppe, opr. alm. vævet tæppe, der hængtes på væggen til værn mod kulde el. til pynt; heraf udvikledes gobelin og tapet.

Väinämöinen [*väinämöinen*], hovedpersonen i »Kalevala«, en gl. tryllekyndig skjalld, kantelets opfinder.

vække, hugge våger i isen til luftning af vandet.

vækkelsesmøde, rel. møde, som med prædiken, sang, bøn og musik er anlagt på at fremkalde en religionspsykologisk omvendelsesakt, v er især taget i brug i USA og Engl., i Danmark af Indre Mission og en række frikirkelige samfund.

vækst, *bot.*, blivende rumfangsforøgelse af en plantedel, mods. udbulning el. voksende saftspænding, v foregår navnlig ved, at celler, dannede i dannelsesvæv, vokser ved strækningens v. I roden sker v 2-3 mm oven over rodspidsen, i stængler enten i hele de unge stængelled el. ved deres grund (græsser). Tykkeselv hos træer skyldes et særligt vækstlag (s. d.) på grænsen ml. bark og ved, v påvirkes af vækstoffer, temp., lys, vand, næringsstoffer og lit.

vækstbevægelser, *bot.*, plantebevægelser ved fastvoksende planters uensartede vækst, v fremkaldt af ydre påvirkning inddeles i tropismer og nastier.

vækstforstyrrelser hos mennesket er som regel forstyrrelser af knoglernes længdevækst. Denne kan være medfødt (akondroplasi, primordial dværgvækst, partiel kæmpevækst) el. skyldes endokrine lidelser (thyreoidea- og hypofyselidelser), engelsk syge el. visse ukendte faktorer.

Vækstforsøg, *Statens* (under Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur), er oprettet i 1927 i Virum. Hovedopgave: forsøg med havebrugsplanter i væksthuse og på friland.

væksthusgrøshoppe (*Tachyctines asyn-morus*), løvgrøshoppe. Vingeløs m. meget lange følehorn. I væksthuse og på potteplanter.

væksthusmellus (*Trialeurodes vaporariorum*), alm. i væksthuse. Skadelig.

væksthusnudebille (*Otioryhynchus sulcatus*), sort øresnudebille. Forplanter sig uden befrugtning. Larverne lever af rødder. Skadelig i væksthuse og på potteplanter.

væksthushrips, fællesbetegn. for forskellige blærefodder, der suger på prydanter.

vækstslag (*kambium*), et lag af delingsdygtige celler. Findes hos toklimbladede og nøgenfrøede som forrømt væv i stænglen og roden ml. ved og bark; i v foregår tykkelsesvæksten.

vækstpunkt, *bot.*, væv af unge delingsdygtige celler i spidsen af voksende plantestængler og rødder, hvor længdevæksten foregår.

vækstoffer el. *auxiner*, *bot.*, stoffer, som i yderst ringe mængde har stor virkning på planters livsvirksomhed. B-indolyddikesyre er et v, som planter selv danner, og som virker på strækningvækst og celledeling; kunstigt fremstilles forsk. v med omtr. samme virkning og med stor prakt. bet. for stiklingsformering og udvikl. af frugt uden befrugtning. Også biosstoffer kaldes ofte v.

vældmose, mose, dannet på bakkeskrånninger omkr. kildevæld. Indeholder ofte kildekalk vekslede med tørv.

vælger, elektr. kontaktorgani i automatiske telefoncentraler.

Vælgerforeningen for Nordslesvig, polit. organisation af da.sindede sønderjyder, oprettet 1888 på forslag af Gustav Johannsen med H. P. Hanssen som sekretær og drivende kraft. Skulle koordinere da. indsats ved valgene og afbøde følgerne af de indre konflikter ml. de da.sindede, der havde vækket dem i 1880'erne. Ca. 8000 medl. i 1914. Efter Genforeningen opløst 1921.

vælssemaskine (ty. *wälzen* afrunde) el. *arronderingsmaskine*, apparat til afrunding af tænder på tandhjul til ure.

vælsk, romansk, især ital. Overført bruges det om noget fremmed, uforståeligt (f. eks. kaudervælsk, rotvælsk).

vælskbind, bogbind med ryg og hjørner af færeskind.

vælsk gavl, betegn. f. Renæssancens og barokkens svungne gavle.

Vælskland, Italien.

vælte, *bot.*, plantesygdom hos kimplanter som værmekade.

Vänern [*væ:-*], Sv.s største sø (5550 km²), ml. Dalsland, Värmland og Västergötland, 44 m o. h., består af to senkingsområder, Stora V. (98 m d.) og Dalbosjön (83 m d.). Bredderne er stærkt indskårne og ledsaget af talrige øer og skær. Største tilhøb: Klarälven; afløb: Göta Älv.

Vänersborg [*væ:nars'börj, vän-*], sv. kobstads (fra 1603), SV-Västergötland, ved Väners, hovedstad i Älvsborgs län; 15 000 indb. (1949). Døvsammeskole. Industri: skotøj, maskiner, teglsten. Lå opr. 4½ km sydøstligere og hed Brätte, flyttedes 1642 til nuv. plads.

vær [*vär*], (no., opr. *verde* plads), kystpladser i V- og N-Norge, hvor der drives fangst, f. eks. fiskevær (s. d.) el. *fluglevær*, let tilgængelige rugepladser for søflugt, hvor fugle, dun m. kan samles.

værdi, 1) *filos.*, a) egenskabs, som tilskrives genstande, der vurderes, idet de influerer på tilfredsstillelsen af et menneskeligt behov, umiddelbart (indre v) el. middelbart (ydre el. instrumental v), b) genstande, forsåvidt de vurderes positivt (positiv v) el. negativt (negativ v). Om v har objektiv eksistens el. er omstridt. 2) *økon.*, egenskaber, som gør noget tiltrækkende for en person ved tilfredsstillelse af et behov - spændende fra f. eks. pengeværdi af en vare (= dens pris) til den ideelle værdi af en tale el. tanke. I økon. teori anv. v ofte som udtryk for en til grund for pris- og indtægtsdannelse liggende antaget egenskabs ved ting og ydelser. Den klass. eng. national-økon. og marxismen arbejder med værenes v som bestemt ved deres indhold af samfundsmæss. nødv. arbejde, og grænseværdilæren med værenes subjektive v af efterspørgernes vurdering af dem. If.

tingelser for tilstedeværelse af en sådan økon. v er, at vedk. vare har en vis anvendelighed, og at den ikke foreligger frit tilgængelig i ubegrænset omfang.

værdiforsikring, forsikring, hvor kun den fastslåede værdiforringelse erstattes (mod. summaforsikring).

værdipapir, *alm. betegn.* for beviser for langfristede kapitalanbringelser, der er genstand for alm. omsetning - særlig obligationer og aktier.

værdistigningsskat, beskatn. af visse formuestign., f. eks. af grundværdistign. el. af kapitalvinding v. salg af aktier o. l., for at ramme indtægter, som v. ansættes til indkomst- og formueskat kun kommer til udtryk gnm. formueltvækst.

værditilvækst, i *skovbruget* den forøgelse af en bevoiknings værdi, som hidrører fra at træernes vækst giver veddet en højere værdi pr. m².

værditold, told pålagt som procent af varens importværdi, således at den autom. taksat følger varens prissving. I Danmark. anv. i begrænset omf., særlig v. toldlovene af 1908 og 1924.

værft, d. s. s. skibsværft.

værge, 1) *jur.*, person der optræder på mindreriges el. umyndiggjortes vegne i formueanliggender, og bestyrer deres formue. For en mindreårig, der er født i ægteskabet, er faderen, for en der er født uden for ægteskabet, moderen født v. For mindreårig, der ikke har født v. el. hvis fødte v. er uegnet til hvervet, samt for umyndiggjorte beskikker skifteretten (i Kbh. magistraten v. (beskikket v): denne skal opfylde visse forudsætninger og er undergivet pupillautoriteternes tilsyn; hvis han misbruger sin stilling, bliver økon. uvederhæftig el. i øvrigt uegnet til hvervet, skal dette fratages ham. Testamentarisk v kaldes en v, der i h. t. et testamente bestyrer en arvelæders efterladte midler; v ad hoc v beskikket til udførelse af særl. hverv; 2) *mil.*, tidl. benyttet udtryk for blanke våben.

værgeråd varetaget 1905-1933 de opgaver, der siden har været henlagt til Børneværnet.

Väring, *Astrid* (f. 1892), sv. forfatterinde. Har skrevet romaner, *Frosten* (1926), *Slåkten* (1935-36), oftest med Norrlands-motiver.

væringer el. (efter russ.) *varæger*, normanner i kejseren af Byzans' tjeneste som livvagt.

værk, 1) *mil.*, d. s. s. befæstningsværk; 2) *sov.*, d. s. s. toværk; 3) *tekn.*, d. s. s. industrivirksomhed.

værkby, det urensede bly, der tappes direkte af blyhøjovnen.

værkfører, i en fabrik den funktionær, der har direkte tilsyn med arbejderne og leder arbejdsstedet.

værksleje, aftale, hvorved en person (værksmesteren) over for en anden (værks-herren) påtager sig at tilvejebringe et vist arbejdsresultat. Vigtigste eksempel: entreprisekontrakten.

værkstedfund, bopladsfund fra oldtiden, hvori særlig spor af flint Hugning og metalstøbning dominerer.

værkstoffer (ty. *Werkstoffe* arbejdsstoffer), en fra ty. overtaget, i den mek. industri undertiden benyttet betegn. for råmaterialer som metal, træ, sten, glas m. m.

værktojsmaskiner, maskiner til mekanisk forarbejdning af metaller og træ, f. eks. drejebænk, høvel-, shape-, fræse- og boremaskine m. m.

værlinger (*Emberiza*), slægt af finker. Overnæbets randa indadbojede, knude på overnæbbets ganellade. Hertil bl. a. gulsulpruv, bomlærke, rorspruv.

Værlose, da. sognekommune NV f. Kbh.; 3601 indb. (1949). Mil. flyveplads, øvelsesplads for flyvetropperne (Værloselejren); 9. 4. 1940 uden varsel bombarderet af tyskerne.

Värmdö, sv. ø, den største i Sthl.m.s skærgård (180 km²).

Värmland, sv. landskab, ml. Dalarna og Dalsland; 19 979 km², 311 000 indb. (1946). Langs Väners sletland, mod N lavt, skov- og sørig bjergland. Hovedflod: Klarälven. Højeste punkt: Brånberget (691 m). Største søer: Stora Bja,

- Glafsforden, Värmlen, Frykensäjoarna, Yngen og Skagern.
- Värmlands län** omfatter Värmland m. undt. af sydøstl. del; 19 235 km²; 275 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (11% agerland, 72% skov), trævare-, papir- og jernindustri.
- Värnamo** [v'värnamo:], sv. købstad (fra 1920). Småland, ved Lagan; 11 000 indb. (1949). Mobelfabrikation. Jernbaneknudepunkt. Gl. tingsted.
- værnehelgen**, den helgen, til hvis ære og beskyttelse en kirke (el. lign.) indvies.
- Værnehjernet**, afd. af blindeinstituttet på Rosnæs, for voksne kvinder, der foruden blindhed lider af andre kroniske defekter (grl. 1928).
- værneklasser**, til 1939 navn på hjælpeklasserne.
- Værne kloster**, hovedgård i Østfold fylke, No.; i sagaen omtalt som kong Skjolds residens (7. årh.); 1198-1532 johannitterkloster. Hovedbyggn. fra 1689.
- værnemager**, under den ty. besættelse af Danm. dannet betegn. for en person, der v. leverancer til den ty. værnemagt el. på lign. måde har skaffet sig økon. fordel.
- værnemagerlovene**, populære betegn. f. 1) lov af 28. 8. 1945 om utilbørligt samarb. m. besættelsesmagten i erhvervsområde henseende uden at forholdet kunne henføres under lov af 1. 6. 1945 om forræderi o. a. landsskadelig virksomhed; samarb. skal straffes og nettofortjenesten inddrages t. fordel f. statskassen; 2) lov af 9. 10. 1945, der fastsatte tilbagebetalingspligt m. h. t. nettofortjenesten ved ikke-strafbare økon. mellemværender m. besættelsesmagten, dog med visse begrænsninger.
- Værnemagt** (af ty. *Wehrmacht*), fra 1921 off. betegn. for Tyskls. militær. I Danm. off. under besættelsen 1940-45.
- værnepligt**, **almindelig**, pligt for enhver kampfor mand til at værges sit land; indført i Danm. 1849, hviler (1949) på lov om v. af 8. 6. 1912. Herefter er mænd med da. indfødsret, undtagen de på Færøerne og Grøn. fødte og boende, underkastet v. Den kan opfyldes i hær, flyvertropper og søværn efter opnået 18 års lægdsrullealder (vedkommendes alder ved kalenderårets begyndelse). Skøn over de unge mænds tjenstuelighed foretages på sessionen, hvortil enhver, der i det år, session holdes, opnår 20 års lægdsrullealder, har mødepligt. v. af tjenes under en første uddannelse og senere genindkaldelser.
- værnepligtige befalingsmænd** er i Danm.: underkorporaler, korporaler, kornetter og sekundøjntanter.
- værneskat**, skat, der lignede på mænd i værnepligtig alder, som helt el. delvis er fritaget for værnepligtig militærtjeneste; findes ikke i Danm.
- værneting**, den af fl. sideordnede domstole, ved hvilken en person kan sagsøges. Det vigtigste v. er hjemtinget, men retsplejelejen kender tillige visse undtagelsesv.
- Värnlund** [-lünd], *Rudolf* (1900-45), sv. forfatter. Tidl. sømand, trykkeriarb. o. a. Skrev romaner: *Vandrare till intet* (1926), *Hedningarna som icke hava lagen* (1936), og dramer: *Den heliga familjen* (1932) *U 39* (1939) med proletarens soc. og psyk. problemer som hovedmotiv.
- værnskov**, skov, der skal sikre mod naturorden som sandflugt, bjergskred, storm og blæst o. l.; i v. er vedproduktionen underordnet; træart, driftsform m. m. vælges under hensyn til hovedformålet.
- Værsløv**, da. station (Holbæk-Kalundborg, V-Hørve og Slagelse-V), Vestsjæll.
- Värtan**, to fjorde i Stockholms skærgård: 1) Stora V, ml. Djursholm og Frösåvik; 2) Lilla V, ml. Djurgårdslandet og Lidingö.
- Wærner** [v-], *Ejnar* (f. 1890), afdelingschef i Udenrigsmin. økon.-polit. afd. fra 1937, igen fra 1948, udenrigsråd og overordn. gesandt 1945. Formand for FNs økon. Europakommission 1947.
- væsler** (*Mu'stela*), slægt af marfam. Kortbenede, meget slank krop. Hertil hermelin og brud.
- Västerbotten**, sv. landskab ml. Norrbotten og Ångermanland; 15 839 km²;

148 000 indb. (1946). Omfatter østl. Norrland ml. Åby älv (lidt S f. Piteå) og Öre älv (lidt S f. Umeå) og afvandes af Skellefte älv og Ume älv.

Västerbottens län, sv. län, omfatter Västerbotten, den V f. liggende del af Lappland og NÖ-Ångermanland; 59 149 km²; 230 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (2% agerland, 57% skov), trævareindustri, minedrift (Boliden).

Västergötland [-jöt-], sv. landskab, ml. Väner og Vätern, 17 613 km²; 877 000 indb. (1946). Mod SØ et skovklædt plateau (Galtasen, 362 m), et frugtbart og veldyrket sletteland, Västgöta slätt, med de isolerede taffelformede bjerge Kinnekulle, Billingen, Halleberg og Hunneberg. Afvandes af Lidan og Tidan til Väner; Göta älv, Viskan og Ätran til Kattegat.

Västernorrlands län, sv. län, omfatter Medelpad og Ångermanland (m. undt. af nordøstl. del); 25 703 km²; 279 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (4% agerland, 76% skov), trævare- og papirindustri. 5 købstæder: Härnösand, Sundsvall, Örnsköldsvik, Sollefteå og Kramfors.

Västervik, sv. købstad, NÖ-Småland, 15 000 indb. (1949). Industri: tændstikker, maskiner, skibe, stenhuggerier. Lå opr. inderst i Gamlebyviken, flyttedes 1433 til sin nuv. plads.

Västerås, sv. købstad, hovedstad i Västmanlands län, ved Svartåns udløb i Mälaren; 56 000 indb. (1949). Bygn: slottet (14. årh.), domkyrkan (1271, gent. gange ombygget), biskopshuset (1442), konsistoriet (1630), rådhuset (1857), ASEAs hovedbyggn. (1919) med museum. Industri: elektriske maskiner, sporvogne, metaltænder, kabler, ammunition, Militær flyveplads. Bispeåen 1120. På rigsdage i V gennemtvang Gustav Vasa 1527 Sveriges løsrivelse fra romerriket (V recess), og 1544 Sveriges økon. dannelse til arverige.

Västerås recess, beslutning på d. sv. rigsdag i Västerås 1527; betegner Reformationsens gennembrud i Sv; det meste af kirkenes gods overlodtes til kongen, og det fastsloges, at Guds ord skal prædikes rent; men katolicismen var stadig liggerberettiget.

Västerås stift, sv. stift, omfatter Kopparbergs, det meste af Västmanlands og halvdel af Örebro län; 466 000 indb. (1946).

Västmanland, sv. landskab ml. Dalarna og Mälaren; 8956 km²; 210 000 indb. (1946). Mod S og Ø et frugtbart, af træl. åse gennemkrydset, sletteland, i øvrigt skov- og klippeland.

Västmanlands län, sv. län, omfatter Ø-Västmanland, V-Uppland og en lille del af Södermanland; 6761 km²; 190 000 indb. (1948). Land- og skovbrug (25% agerland, 58% skov), minedrift (jernmal, sovskis og kobbermal). Industri: jern, jern- og metalvarer, maskiner, elektr. apparater.

väte, svensk betegn. for brint.

vættelys, gl. da. navn for kalkspidsen af belemnitter; blev brugt som tordensten.

vættelyrner, store brune, nyreformede frø af en vestindisk mimose (Entada scandens). Føres af Golfstrømmen til Eur.s kyster. Kan undertiden skylles op på Jyllands væstkyst.

vætter, i folketroen overnaturlige væsener, der bor under jorden i nærheden af menneskeboliger.

Vättern, Sv.s næststørste sø (1900 km²), ml. Närke, Östergötland, Småland og

Västergötland; 88 m o. h., 128 km l. 31 km br. V er en grævsænkning. Kur små tilløb; afløb: Motala strøm.

væv el. *cellevæv*, 1) anat., alle dannelser hos dyr opstået ved sammenslutning af celler der ofte ligner hinanden og i region har samme funktion. Man skelner ml. 4 hovedvæv: nervevæv, muskelvæv, epithelvæv og stottevæv; 2) bot., en gruppe sammenhørende celler, der er omtr. ens og har samme funktion. Eks: styrkevæv, dannelsesvæv, forrådsvæv, assimilationsvæv.

væv, *tekn.*, d. s. s. vævestof (se vævning).

væver (*Lamia textor*), stor plump træbuk. Larven i pil og poppel. Ret skadelig.

Væver, Jens (1822-1914), da. fisker, gjorde snurrevodet praktisk anvendeligt.

vævere, d. s. s. væverfugle.

væverfinker el. *prægtfinker* (*Spermeornis*), underfamilie af væverfuglene.

væverfugle (*Polioptila*), fam. af finke-lign. spurvfugle. Frøædere. Bygger lukkede rede, flettet af strå og palmeblade. Ruger ofte i kolonier. Gl. verdens største fugl holdes som stuefugl. Ca. 300 ofte stærkt farvede arter. Hertil bl. a. ildvævere, vidafarver, skadefinker, astrildrer, risfugle m. fl.

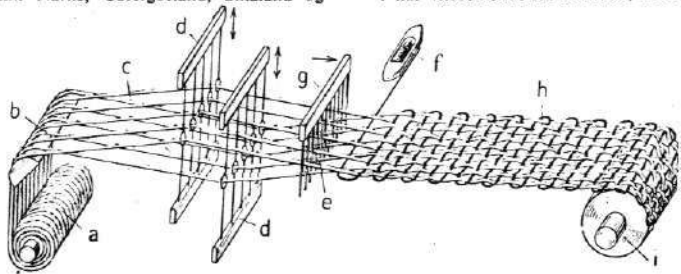
væ 'victis' (lat.), ve de besejrede.

vævlinger, *sov.*, smækket liner vandret over vævene, danner lejder for mandskabet.

vævning, fremstilling af stof af garn ved at et system af udspændte parallelle garnkæden, krydses under ret vinkel af et andet system, *skudet* (islet), som efter e. bestemt mønster slynges ind i kæden. Skemaet, efter hvilket vævningen udføres, kaldes *bindingen*. Hånd- og maskinvæv (sidstnævnte opfundet af Cartwright 1785) virker efter samme princip, der er vist i nedenstående figur. Kædetråden ruller op på *kædebobmen* (a). Stoffet ønskedes bredde og tæthed samt garnet nummer bestemmer trådenes antal. Da kædetråden er udsat for det største slib under v. er de lavet af det stærkeste materiale og bliver oftest yderligere præpareret. Fra kædebobmen afvikles kæde tråden og trækkes gnm. liden- el. sylle øjer i *skafferne* (d) og passerer *bladet* (g) dette arbejde udføres også ved mekan. vævestole som håndar. Endelig vikles kæden op på *vævebobmen* (i). Den bådformede *skytte* (f) indeholder skudgarnet der er opviklet i en såkaldt *cap*. Ved automat-væv (opfundet 1889 af Northrop forsynes skytten autom. med nyt garn uden at væven skal standses. Under v. hæves en bestemt del af kæden medens den anden sænkes; i det derved opståede mellemrum, *faget* (e), trækkes skudtråden. Bladet (ritten) presser skudtråden på plads. Derpå dannes et nyt fag, ved at der hæves andre kæde tråde og en ny skud tråd føres ind og slås fast. Den skematisk fig. viser en skaff-væv, der er tilstrækkelig til lærredbinding, medens kiperbinding allerede kræver mindst 3 skaffer. Ved komplicerede mønstre (bindinger) benyttes en såk. Jacquard-væv (opfundet 1805), der giver kædetråden størst mulig bevægelsesfrihed. Det væsentlige ved Jacquard-væven er, at kædetråden kan hæves enkeltvis, idet hver tråd føres gnm. spec. liden, der ved en snor er knyttet til en løftehage, en såk. platin. En Jacquard maskine kan have 100-2600 platiner.

Styringen af disse platiner sker v. hj. a. et hulkort, der bevirker at kæde tråden hæves efter det gnm. hullerne fastlagte mønster.

v har været kendt fra oldtiden; indtil

ca. 1770 fremstillede i overvejende grad umonstrede stoffer. Der vævedes i almuen omhæng omkr. himmelsengen og alkoen, stoffer til dragter, sengekæder, dækketøj o. a. Materialet var næsten altid hørlerret, uldstoffer (vadmel og klæde) og hvergarn (af uld + hør, siden ca. 1715). Til de ældste vævninger anv. stærke, klare plante-farver i rød, sort, blå og grønt. Omkr. 1850 kom anilinfarverne på markedet. - Mønstrene skiftede efter de forsk. egne. Landsbyvævningen blomstrede indtil midten af 19. årh., da hjemmevævningen afløstes af professionelle vævere.

vævs-kultur, dyrkning af dyriske vævs-celler uden for organismen. v foretages i særlige næringsopløsninger og under særlige betingelser (temp. m. å.). Vævs-celler kan leve og formere sig i årevis i sådanne kulturer.

vævs-pænding i planter beror på ulige vævs-pænding i vævene. Flekkes en mælkebøttetængel, krummes styrkerne udad, idet de indre væv har størst v. **vævs-vædske**, *fysiol.*, den vædske, der befinder sig i cellemellemrummene, i direkte kontakt med cellerne. Den fornyes ved udsivning fra blodet, og overskud drænes bort gnm. lymfesystemet. v udgør ca. 20,1, dens sammensætning er som blodplasmaets, dog uden æggehvide-stofferne.

Växjö ['vækjo:], sv. købstad (fra 1342), Småland, hovedstad i Kronobergs län, N. f. Karlshamn; 19 000 indb. (1949). Domkyrkan (12. årh.), stiftsbiblioteket. I nærheden Östrabo (bispegaard fra 18. årh.). Jernbaneknudepunkt. Ældgl. by. Bispe-sæde 1163.

Växjö stift, sv. stift, omfatter Kronobergs, det meste af Jönköpings og sydl. Kalmar län; 499 000 indb. (1946).

Wöhler ['vø:lor], *Friedrich* (1800-82), ty. kemiker, den første, der fremstillede et org. stof (urinstof) ud fra rent uorg. bestanddele (1828).

Wöldike ['vø:li:kə], *Mogens* (f. 1897), da. musiker. 1920 mag. art. i musikvidenskab. 1921 kantor, 1925 organist ved Holmens Kirke, 1931 ved Christiansborg Slotskirke, 1949 fast kordirigent ved Statsradiofonien, hvor han allerede siden 1937 har dirigeret en række udsendelser med madrigalkoret. Oprettede Københavns Dreng- og Mandskor, der er knyttet til De Forenede Kirkeskoler.

Wölfelin ['vø:flin], *Heinrich* (1864-1945), schw. kunsthistoriker, prof. i Basel, Berlin og München. Har behandlet kunstens formproblemer i bøgerne: *Renaissance und Barock* (1888), *Die klassische Kunst* (1899), *Die Kunst Albrecht Dürers* (1905), *Kunstgeschichtliche Grundbegriffe* (1915).

Völkischer Beobachter ['vø:ki:ør be:ö:bal:tor], ty. dagblad, grl. 1887 som »Münchener Beobachter«, overtoges 1920 af det nat.soc. parti, hvis hovedorgan det blev. Ophørt 1945.

Wøller ['vø:lor], *Johan* (f. 1878), da. forfatter og læge. 1904-09 og 1911-33 i Østen (mest Java). De særdelede velskrevne rejsebøger *Fra Limfjorden til Borobudur* (1935), *Rejsen til Insulinde* (1938) og *Rejsemosaik* (1942) virilit konservative.

Völsunga saga, fornaldersaga fra 13. årh.s 2. halvdel om Völsungerne; slægten føres tilbage til Odin, dens hist. frem til Jormunrekks død. V er en prosaomskrivning af gl. kvad, hvoraf enkelte ukendte.

Völsung-ætten, sagnhist. germ. helteslægt, hvis hovedskikkelser er Sigurd Fafnersbane (ty. Siegfried); grundlag for sagnene om V er for en del hist. begivenheder i folkevandrings-tiden. Ml. hovedkilderne (Nibelungenlied (ty.), Eddaens helte-digte og Völsunga saga) hersker kun delvis overensstemmelse i skildr. af V-s skæbne og familieforhold, idet de opr. fællesgerm. sagn er blevet kombineret m. lokale sagnkredse. Den ældste tradition (Eddaen) omfatter: Sigurds dragedrab, ægteskab og død (Sigurdkvad), hans hustru Gudruns 2. ægteskab m. Atle (Atlakviða), 3. ægteskab m. Jónakr (Hamðismál).

Völund, da. navn på germ. sagnhelt (ty. Wieland, eng. Wieland), en kunstfærdig smed; V-s skæbne er litt. behandlet bl. a. i »Völundarkviða« (hovedkilden), Oeh-

lenschlagers »Vaulundurs Saga« (1805), Drachmanns »Völund Smed« (1894).

Völundarkviða, et af Eddaens helte-digte med germ. sagnstof; kunstmeden Völund læmlestes af kong Nidud og tvinges til at arbejde for ham; ved list lykkes det ham at dræbe kongens sønner og skænde hans datter Bøvdild; triumferende meddeler han Nidud sin hævn og flyver bort v. hj. af magisk kraft.

Völuspá (oldisl. vølvens spådom), et af Eddaens gudedigte, kun kendt i mangelfuld overlevering. V er en spåkvindes visionære og ekstatiske fremstilling af verdens skæbne i fortid og fremtid, begyndende i urtiden med skabelsen af gudernes fredstid, fortsættende gnm. strid ml. aser og jætter, hvorunder verden lægges øde og til sidst synker i havet, til aenslægtens genopstandelse på en ny jord, der stiger af havet. V er det dybeste og mest gripende digt, der er inspireret af nord. mytol. Datering og tolkning omstridt; det anses af nogle forskere for skrevet omkr. år 1000 af hedensk forf. med kendskab til kristelig eskatologi.

volve, oldisl. *vólva* (af *völ* (trylle)stav), i oldisl. litt. betegnelses for en spåkvinde, især kendt fra Eddadigtet »Völuspá« (vølvens spådom).

Woermann ['vø:ør:], *Karl* (1844-1933), ty. kunsthistoriker. Direktor for Dresdnergall. Hovedværk: *Geschichte der Kunst aller Zeiten und Völker* (1900-11).

Wörth ['vø:rt], ty. *Wörth*, lille fr. landsby i Alsace, hvor fr. tropper under Mac Mahon led afgørende nederlag 6. 8. 1870.

Wörthersee ['vø:rtør:zə:], sø i Kärnten, Østr.; 21,6 km²; 84,6 m d.; 440 m o. h. Langs bredden talrige bade- og kursteder.

Vörösmarty ['vø:örö:mortj], *Mihály* (1800-55), ung. digter, var en af de ledende romantiske digtere i Ungarn, har skrevet dramaer og eposer (således *Zalan futása* (Zalans flugt) (1825)).

Vöslau ['vø:slau], kursted med radioaktive kilder, SV f. Wien, Østrig; ca. 9000 indb.

våben, 1) *mil.*, krigsredskab (se de enkelte arter af v); 2) *heraldikken* et permanent, som regel arveligt mærke. De mærker, som i primitive kulturer og hist. tid føres af stammer og enkeltpersoner, er ikke egl. v. Disse opstod først på korstogstiden af de stærkt farvede mærker, som ridderne satte på hjelm, skjold, våbenkjole og skaberak, fordi den dengang anv. lukkede hjelm gjorde sin bærer ukendelig. Ved turneringer overvågede særl. embedsmænd, herolder, at v ikke misbrugges og var i overensstemmelse med heraldikkens regler. Hjelmetegnet og skjoldmærket sammenfattes under beteg. våben. Begge dele var opr. af samme form som de virkelige våben, der brugtes til krig og turnering, senere, da brugen af disse var ophørt, af mere el. mindre fantastisk udseende. v kan dannes ved en deling af skjoldet i forsk. farvede felter el. ved anv. af stiliserede dyr (fabeldyr), planter, redskaber osv. Af tinkturer anv. den gode heraldik kun metallerne guld (gul) og sølv (hvid) samt farverne rød, blå, sort og grøn. En ufravigelig regel er, at farve sættes på metal og metal på farve (f. eks. blå løve i guldfelt, sølvbøjle i rødt felt), en regel der viser v-s funktionalistiske oprindelse. Ist. f. *hjelmt* og *hjelmetegn* anv. i nyere tid ofte rangkroner. Endv. er i tidens løb tilkommet de såk. pragtstykker: skjoldholdere, deviser og våbentelt, samt værdighedstegn som ordner, marskalstave o. a. Fra opr. at være personlige mærker gik v snart over til at blive slægtsmærker (således anv. v f. eks. i signeter). Fra slægten overførtes v til dens besiddere, hvorved stats-v opstod. Forsk. organisationer førte allerede i middelalderen v, og heraf opstod bl. a. by- og lavs-v. - Retten til at føre v har aldrig, som det ofte antages, været forbeholdt adelen. Allerede i middelalderens slutn. træffes ikke-ædelige v.

våbenart, fællesnavn for tropper, der virker ens: fodfolk, rytteri, artilleri, ingeniører, flyvere m. m.

våbenbog, samling af heraldiske våben. Fra middelalderen er i udlandet bevaret fl. v. Da v. kendes først fra 17. årh.

våbenbrev, kgl. brev, der tildelede et arveligt våben. Modtagelsen af v var opr. ikke ensbetydende med ophøjelse i adelsstanden.

Våbenbrødre, *De Danske*, selskab stiftet 1859 for mænd, der i krig har hørt til hæren el. flåden.

våbenfluer (*Stratiomyidae*), ret primitive fluer. Larverne m. ret veludviklet hoved, oftest i fugtig jord el. vand, enkelte i gødning. Adskillige arter i Danmark.

våbenforbud, *folkeretlige*. For at mildne krigens grusomhed er fra tid til anden vedtaget forbud mod anv. af særlige våben, således det på Haag-konferencen 1899 vedtagne forbud mod dum-dum kugler og protokollen af 1925 om forbud mod anv. af giftgas og bakteriologiske krigsmidler. FN's plenarforsamling vedtog 24. 1. 1946 at nedsætte en kommission vedr. atomenergi, der bl. a. skulle stille forslag om at unddrage de enkelte staters krigsmagt atomvåben og andre vigtige våben, der kan anv. til massedelelgelse.

våbenfrakke, *mil.*, uniformsfrakke af klæde, mods. snorefrikke, drejlsfrakke o. l.

Våbenfæller 1914-18, 1939-45, *De Allieredes Danske*, forening stiftet 1920, optager alle da. mænd og kvinder, som har gjort tjeneste i de allierede lande under 1. og 2. Verdenskrig; 1948: 45 aktive, 135 passive medl. V har indført »Moders Dag«.

våbenhandelskonventionen af 17. 6. 1925, afsluttet ml. 46 magter på initiativ af Folkeforbundet, bestemmer bl. a., at krigsvåben kun må udføres under regeringskontrol, at statistiske oplysninger om våbenhandelen skal offentliggøres m. m.

våbenhus, udbygget forhal foran kirke-dør, hvor de kirkesøgende i gl. tid hentede deres våben under gudstjenesten.

våbenhvile, kortere kampophør, aftalt ml. lige over for hinanden stående hærforere.

våbenmester, *mil.*, befalingsmand, der har særlig sin med underafdelingens våben og andet udstyr.

våbenplads, *mil.*, udvidelse af dækket vej til samlingssted for udfaldsstyrker.

våbenskjold, alm. beteg. for et med herald. mærker forsynet skjold.

våbenstilstand, længere kampophør, aftalt ml. regeringer el. de overste hærførere.

våbentag, i gl. da. og no. ret i tilkendegivelse af tingmændenes tilslutning til et fremsat forslag. Bestod i, at de slog deres våben mod hinanden.

våbentelt el. *våbenkappe*, i heraldikken et såk. pragtstykke, et baldakinagtigt draperi, som danner baggrund for våbnet. v bruges som regel ved fyrstevåben. (III. se tavle Rigsvåben).

våd, anden stavemåde for vod.

våbudsplanter, karakterplanter, der viser, at afvandingen er mangelfuld.

våde, i gl. da. og no. retssprog en optræden, der medførte fare for person el. gods, uden at dette var tilsigtet; vådesværk omfattede både uagtsomhed og hændelig skade.

vådspinding består ved 1) hørgarn i, at forgarntet føres om en rulle, der er anbragt i en rende med varmt vand; ved v bliver garnet tyndere og jævner end ved retspinding; 2) kunstsilke og cellulid, udpresning af spindemassen gnm. en spindebruse i et fældebad, hvor viskosen koagulerer.

vådstøbning, støbning med mørtel el. beton, hvis konsistens er plastisk el. flydende. Størkning og første hærdning må ske i formen.

Våg, da. navn på Vågur.

våge, åbning i et vands isdække.

Waage ['vå:ge:], *Peter* (1833-1900), no. kemiker. Opstillede sammen med C. M. Guldberg massevirkningsloven.

Waagechristensen ['vå:ge:stən:], *Mary* (f. 1894), da. forfatterinde. Af hendes skuespil har bl. a. det satiriske *Endnu en Nat* (1938) og *Helhesten* (1941) vakt opmærksomhed, af hendes romaner *Fandens Mælkebøtter* (1942).

vågehal (*Balaenoptera acuto-rostrata*), ret lille hval. Hvidt tværbånd over luffen. Fiskæder. Norges kyst, Skagerrak.

vågekone, 1) tidl. vagt ved hospitalers natpleje, nu afløst af sygeplejerske; 2) (*vågeblus*) ganske lille flamme, specielt gasflamme. Lamper kan ofte ved passende anordning skrues ned fra at brænde med alm. flamme til at brænde med v.

våger, d. s. s. musvåger.

vågestue, gl. skik, at slågt, venner og naboer sammen vågede ved den dodes kiste.

vågmær (*Trachipterus arcticus*), 2-3 m lang, solvskinnende, båndformet fisk m. røde finner. Nu og da landdrevet i Danmark.

Vågo, da. navn på Vågar.

Wäh'lin, Karl (1861-1937), sv. kunsthistoriker; red. af »Ord och Bild»; bl. a. udg. *Ernst Josephson* 1-2 (1911-12).

Wäh'lin, Theodor (1864-1947), sv. arkitekt. Har bl. a. restaureret St. Petri kirke i Malmö og klosteret i Ystad samt opf.

Annedalskirken i Göteborg, Gustafskirken i Kbh., Botaniska museet i Lund.

Vålse Vig [Vå:lsø], indskæring på Falster, V f. Oreboved.

Våmsjön [-jøn], sv. sø (12 km²), Skåne, Ø f. Lund.

vårfluer (*Trichoptera*), insektorden. Skælklædte vinger, fuldstændig forvandling, delvis sugende munddele. Larverne i ferskvand; mange bygger rør af sandskorn, plantedele o. l. andre bygger fangnet. Adsk. arter i Danmark.

vårforglemmeje (*Omphalodes*), slægt af rubladfam. med blå blomster; almindelig v (O. verna) dyrkes i haver, kaldes også kærmide.

vårssalat (*Valerianaella*), slægt af baldrianfam., enårige urter. Et par arter er vildtvoks. i Danmark. Nogle sorter dyrkes til salat.

X

X, x, det 23. el. (hvis W regnes med) 24. bogstav i det da. alfabet. Romerne lånte X fra gr. og brugte det som tegn for lydforbindingen [ks].

X, rom. taltegn for 10.

X el. *Xe*, kem. tegn for xenon.

X, automobilkendingsmærke f. Århus og Skanderborg amter.

X, i genetikken fork. for X-kromosom.

x, i matematikken i alm. tegn for en ukendt størrelse.

Xanrof [gzá'rof] (pseud. for *Léon Fourneau*) (f. 1867), fr. vise- og vaudevilleforfatter. Yvette Guilbert har sunget mange af hans viser.

xantelasma [santa-] (*xanto-* + gr. *elasma* plade) el. *xan'toma*, okkergule svulster, som indeholder kolesterol, hyppigt lokaliseret omkring øjnene.

Xanten [ksantán, ty. hy ved Nedre Rhin; 5000 indb. (1939). Romernes Castra vetera. If. Nibelungenlied Siegfrieds hjemsted.

Xánthos [ksánθi], gr. by i Thrakien; ca. 35 000 indb. Handel. Centrum for en tobaksegen.

Xan'thippe [san-], Sokrates' (umedgørlige) hustru.

Xánthos ['(k)santás], oldtidsby i Lykien i SV-Lilleasien m. betydelige ruiner.

xan'ti'n [-s] (af gr. *ksanthós* gul), *C₈H₈O₂N₄*, dioksyppurin, findes i organismen i urin, blod og lever. Metylderivater af **x** er bl. a. teobromin og koffein.

xanto- [-o] (gr. *ksanthos* gul, blond), gul-.

xanto'fy'l [-s] (*xanto-* + gr. *fyllon* blad), gule, tilholdige karotinoider, f. eks. *C₄₀H₅₈O₂*. Alm. i planter.

xanto'ge'nforbindelser [-s] (*xanto-* + -gen), organiske svovlforb., der indeholder gruppen *ROCCS-*, hvor R er et alkyl, alm. ætyl. Kaliumsaltet af ætylxantogensyre (kaliumxantogenat) *C₂H₅OCCSSK* dannes ved tilsejning af kulstofdisulfid til en opløsning af kaliumhydroksyd i ætylalkohol. Den fri xantogensyre *C₂H₅OCCSSH*, der udskilles ved tilsejning af en mineralsyre til kaliumsaltet, er en olie, der hurtigt sonderdeles til ætylalkohol og kulstofdisulfid. **x** blev opdaget i 1822 af Chr. Zeise og har fået stor tekn. betydning ved fremstillingen af kunstsilke.

xantokro'mi' [santo-] (*xanto-* + gr. *chrómá* farve), gulfarvning (især af rygmarvsvædsken).

xantomato'soser [-s] (*xanto-* + -oma + -ose) el. *lipoidoser*, en række sjældne sygdomme karakteriseret ved aflejring af forsk. fedtstoffer i vævene.

xantoprote'ínreaktion [-s] (gr. *ksanthos* gul), vigtig reaktion til påvisning af proteinstoffer. Beror på, at proteinstoffer ved opvarmning med koncentreret salpetersyre danner gule stoffer, der opløses i baser med orangerød farve.

xantop'si' [san-] (*xanto-* + gr. *opsis* øje), gulsyn.

Xavier [a'βjár], *Francisco* (1506-1552), sp. jesuitisk missionær, ven af Loyola, vir-

kede rastløst i Brasilien, Indien, Kina og Japan.

X-bunden nedarvning, form for kønsbunden nedarvning, hvor det pågældende gen har plads i X-kromosomet og overføres med dette.

Xe el. *X*, kem. tegn for xenon.

Xe'nar' [se-], fot. objektiv af Tessartypen. **Xe'nhed**, længdeenhed = $10^{-3}\text{Å} = 10^{-11}\text{cm}$; anv. ved røntgenstrålers bølgelængde.

xenie [se'niø] (gr. gæstfrihed), *bot.*, den indflydelse, som støvkrone ved bestøvningen kan have på andre dele end selve kimen, først og fremmest på frøhviden, som er en triploid tvillingedannelse til kimen og grundlægges ved en befrugtning af den såkaldte centralkerne i kimsækken. Med *metaxenie* betegnes påvirkninger fra støvet (faderen) på frugt og frø. Påstået, men ikke tydeligt bevist.

Xenier [se'niø] (gr. gaver til gæster), en i tilknytning til Martial anv. titel for Goethes og Schillers litt. satiriske epigrammer fra 1796.

xeno- [-seno] (gr. *ksénos* gæst, fremmed), fremmed-.

Xe'nofanes [se-] (gr. *Xenofánēs*) fra *Kolofon* (f. ca. 580 f. Kr.), gr. filosof. Grl. den eleeatiske skole og spottede den rel. antropomorfisme.

Xenofon [-se-], gr. *Xenofón* (ca. 430-ca. 359 f. Kr.), athensk historiker, deltog i Kyros' tog 401 og Agesilaos' krige. Skrev *Anabasis* (om prins Kyros' kamp mod Artaxerxes 2.), *Helleniká* (gr. historie 410-362), *Erindringer om Sokrates* o. a.

xenoga'mi' [se-] (*xeno-* + -gami), d. s. s. fremmedbefrugtning.

xe'no'n [-s] (af *xeno-*), grundstof, kem. tegn Xe el. X, atomnr. 54, atomvægt 131,3. **x** er en inaktiv luftart, der findes i meget små mængder i atm. luft.

Xe'ranthemum [se-] (*xero-* + *anthemion* blomst), *bot.*, d. s. s. papirsblomst.

Xeres de la Fron'tera, ældre stavemåde f. Jerez de la F.

xero- [-sero] (gr. *ksérōs* tør), tør-.

xero'for'm [-s] (*xero-* + lat. *forma* form), vismutsaltet af tribromfenol. Anv. som antiseptisk middel.

xerofalt'mi' [-s] (*xero-* + *oftalmi*) el. *øjenårsot*, en alvorlig øjenlidelse, som især optræder hos forkert ernærede småbørn og skyldes A-vitaminmangel.

xero'fyter [-s] (*xero-* + -fyt), planter, som ved nedstemt fordampning har tilpasset sig forholdene på tør el. i fysiol. henseende tør bund. Fordampningen kan hemmes på forsk. måde, f. eks. ved spalteåbningernes anbringelse i fordybninger, ved tykt, lederagtigt hudvæv, ved vokslag el. hår på plantens overflade. Nævre undersøgelser synes dog at vise, at indre fysiol. forhold i planten spiller den største rolle. Hos nogle planter findes vandreserver i særlige vandvær, f. eks. hos kaktus. Den nedstemte fordampning bevirker at kulsyreassimilationen bliver ringe, hvorfor **x** vokser langsomt.

vårssild, betegn. for forårsgydende racer af den alm. sild.

Vår'st, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 467 indb. (1945).

vårsæd, betegn. for de kornsorter, der sås om foråret og modnes samme sommer. I Danmark er byg og havre næsten enerådende, og kun mindre arealer dyrkes med vurrug og vårhvede.

Vårso, ældre skrivemåde for Vørsø.

Vårså, ældre skrivemåde for Vørså.

Vårt land, Finlands nationalsang; tekst a. J. L. Runeberg (1848), melodi Fr. Pacius.

vårved, den del af et træ arlige tykkelsesvækst, årringen, som dannes i beg. af vækstperioden; det er blødere og i reglen lysere end høstveddet; vedelementerne er tyndvæggede og tjener til ledning og afstivning.

xero'ti'n [-s] (af *xero-*), flydende sikkativ, tilsættets linolie for at fremskynde tørringen.

Xerxes **x**. [særksas] (pers. *Khschayrsha*), perserkonge 486-65 f. Kr., søn af Darioes I., led nedlæg v. forsøget på at erobre Grækenland 480-79 f. Kr. (Salamis og Platae).

Xingú, Rio [rijú'fú], 2000 km l. sydlig tillob til Amazonasdeltaet.

X-kromosom, det af de to såk. kønskromosomer, som hos det homogametiske køn, oftest hunnen, er til stede i dobbelt dosis og enkelt hos det mods. køn, hvor det som partner kan have et Y-kromosom.

XLT (fork. for eng. *Xmas Letter Telegram*) (eng. *Xmas* = *Christmas* jul), anføres foran adressen i jule- og nytårstelegrammer, der til takst som brevtelegrammer kan sendes til visse lande.

Xmas [ks'mis] (eng.) = *Christmas* (Kristmesse), jul.

XP, de gr. bogstaver khi (Ch) og rho (R), anv. som fork. f. Christus.

XP (fork. for fr. *express payé* = ekspres betalt) anføres foran adressen i telegrammer, for hvilke afsenderen ønsker at betale for udbringning ud over det indre omdelingsdistrikt.

x-stråler, det oprindelige af Røntgen valgte navn for røntgenstråler; anv. især i engelsktalende lande.

xylo- [-s] (gr. *ksylon* ved, brænde), træ-.

xylo'fo'n (*xylo-* + -fon), mus., slaginstru-

ment, der består af en række afstemte træstykker, som hviler på et underlag af strå, og som anslås ved to træhamre.

xylogra'fi (*xylo-* + -grafi), træsnit; xylogra'f, kunstner, som i træsnit gengiver billeder med reproduktion for øje.

xy'lo'ler [-s] (af *xylo-*), *C₈H₁₀(CH₃)₂*, dimetylbenzol, 3 isomere kendes. Findes alle i stenkultjære. Kp. 138°-144°. Anv. som opløsningsmidler.

xylo'lit [-s] (*xylo-* + -lit), træagtig beklædningsplade af presset savmulsdormortel med Sorels cement som bindemiddel. Bruges til gulve, trapper, vægge m. m.

xylo'me'ter [-s] (*xylo-* + -meter), apparat til måling af uregelmæssigt formede vedstykker rumfang. Stykkerne neddyppes i vand, og den fortrængte vandmængde måles.

xy'lose [-s] (*xylo-* + -ose), *C₅H₁₀O₅*, en pentose, der opstår ved hydrolyse af gummi.

xystos [-s] (gr. *xystós*, glattet), overdækket søjlegang i det gr. gymnasium; opkaldt efter sit glatte gulv.